ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Апостоли

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига II

ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига II

АПОСТОЛИ

Аутори каталога и прилога

Душица Грбић
Јасмина Грковић-Мејџор
Ксенија Минчић-Обрадовић
Катица Шкорић

Редактор
Проф. др Вера Јерковић

НОВИ САД
1991

Главни и одговорни уредник

Миро Вуксановић

Рецензенти

Др Милица Грковић
Др Љиљана Суботић

Опис водених знакова

Мирослава Гроздановић-Пајић

На корицама

Заставица из Јазачког апостола из 1541. године
л. 1а (PP III 38)

КАТАЛОГ

17. PP III 4 (PP 184—352 C 1)—113437

МАТИЧИН АПОСТОЛ

XIII век

Пергамент, мастило црно, боје киновар и жута, 173 л. 217×160 мм, текст 160×110 мм, 28 редова на страни. Један писар и коректор.

Рукопис није цео. Садржи 22 сигниране свешчице (од 3. до 24) са по 8 листова. У 3. свешчици недостају 1. и 8, а у 24. 8. лист. Од л. 1 (обележеног као *а)*, 171 (обележеног као *б)*, и л. 69 и 86 остали су само одерци. Свешчице су обрезане и наново увезане, али се не зна када.

Корице су новијег датума, од дебелог картона пресвученог тамномрком хартијом са хрптом и угловима од светломрке коже. На хрпту је златотиск „Херцеговачки апостол".

Тип писма је устав. Рукопис је исписан, али са јасним разликовањем пуних и танких линија. Слова су крупна, уједначена. Подвучене и надвучене црте су доследно стављане. Украсне црте су редовно присутне код і и ы, честе код ꙗ, понекад их имају и и, п и ф. Облици малих слова су типолошки устаљени, више типова имају само ж и ц. Пуно је архаичних словних облика: є са чекићем је скоро доследно, код лигатуре ȣ птичица је увек одмакнута од о, н је са унутрашњом косом линијом која иде од врха левог до дна десног стуба, бокови код ф горњим крајевима не додирују стабло. Симетрично ч је ређе употребљено од асиметричног, а ы има спојницу.

Иницијали су писани киноваром, понекад и жутом бојом. Ретко су украшени, најчешће само троугловима и тачкама. Преплет имају само Є на л. 49б и П на л. 58а.

Правопис је рашког типа, ненормализован. Групе *ја-*, *-ја* и *је-* увек су писане лигатуром. Код *-је* се, поред ѥ, среће и є, али веома ретко. У *ља* су лигатура и а подједнако чести, док је код *ња* најчешће нѣ, често и на а врло ретко нꙗ. Спојеви *ље* и *ње* много чешће су означени са лє и нє него са лѥ, нѥ. Акценатски знаци су изведени у облику једне или две тачке, врло ретко налазимо (ˋ). Недоследно су стављани, углавном над лигатуре и непокривене вокале. Од интерпункцијских знакова коришћени су тачка, писана углавном око половине словног низа, и три тачке.

Језик је српскословенски. Потврде о вокализацији полугласа нема. Слова ѣ и є се мешају, што указује на екавски изговор. Вокално л и групе чрь-, чьт-, жд и щ доследно се чувају. Заменичко вьс- је без метатезе, а има неколико случајева замене вь са оу.

У области морфологије српскословенска норма није до краја формирана. Доследно је једначење А са Г јд. када су у питању бића (сем једном), уопштавање -и у Л јд. основа на *ū и на консонант, затим -емь у И јд. и Д мн. и -ехь у Л мн. основа на *ĭ и на консонант м. и ср. рода. У придевској промени увек је -омоу / -емоу. Код глагола је у 3. л. дв. уопштено -та. Супинске конструкције су са инфинитивом. Норма није спроведена код сажимања -ии у Л јд. именица на *-ије* и у 1. л. мн. презента атематских глагола где је -мы тек дупло чешће од -мь. Осим тога, у 1. л. јд. среће се архаично вѣдѣ. Пуно је примера асигматског аориста и просте придевске промене у Г, Д, И и Л мн.

Рукопис садржи и старе дублетне форме у непродуктивним врстама које су настајале још у старословенским споменицима под утицајем народног језика. Спорадично се јављају и старословенске иновације у продуктивним именичким врстама.

Ретки наноси из народног језика писара су општештокавски: є у А мн. *о промене и Г јд. *а промене, енклитика моу у Д јд. и наставак -мо у 1. л. мн. презента.

Рукопис нема црта на основу којих би могао бити ближе локализован.

Осим главног писара присутно је и неколико руку коректора. Један од њих на пуно места у целој књизи исписује литургичке маргиналије и додатке и појачава слабо видљива места у тексту. Према палеографским карактеристикама ради се о полууставу 15. века: д са ножицама исте дужине као горњи део, и са косом унутрашњом цртом, реп код з и краци код ѕ доста дубоко залазе у међупросторе, ч са заобљеном чашицом, ъ са удесно искошеним стубом, ы са улево искошеним і. Присутни су и двоного т и високо *јат* и *јер*.

Правопис је јусов и двојеров, ненормализован. Иницијално *ја-* писано је лигатуром, а *-ја* чешће са а него ꙗ. Групе *је-* и *-је* су редовно без лигатуре, с тим што се код *-је* може срести и ѧ. Јусови стоје на етимолошком месту, мешају се међусобно или са етимолошким *е*. Спојеви *ља* и *ња* означени су лѣ и нѣ. Сем једном, слово ї је увек у групама їа, їє, їи, їю.

Нема довољно грађе да се утврди да ли је редакција бугарска или македонска. Налазимо само вокализацију ь у є и замену ѧ са є.

Садржај

1аа /1—35а /9: Дела апостолска, поч.: . . . оу неıе посла[ ] (9 /38). Текст се прекида на стр. 5б /28: в(ог)ь люди сихь из(раи)левь избра ѿце наше. и люди вьзнесе. вьнити вь зем|л|ю (13 /17) и наставља на стр. 6а /1: проповѣдаıеть се. и ѿ всѣхь (13 /38).

35а /10—40б /7: иıаковла. ıепи|с|(то)лиıа ка|д|(а)ликиıа: .

40б /8—46а /12: петрова. ıепи|с|(то)лиıа. ӓ·:

46а /13—49б /11: о|т| петровы ıеп(и)|с|(то)лиıе. ка|д|(а)ли|к|(и)е чте|н|(иıе). в̈:·

49б /12—55а /15: иоанова. ıеп(и)|с|(то)лиıа ·ӓ·:

55а /16—55б /26: иоан|о|ва. ıеп(и)|с|(то)лиıа ·в̈·

56а /1—56б /9: иоан(о)ва. ıеп(и)|с|(то)лиıа ·г̈·

56б /10—58а /8: июд|о|ва. иеп(и)|с|(то)лиа.
58а /12—79а /10: къ р(и)млан|о|мь. п(о)сланиє. павл|о|во·:
79а /11—99а /14: къ к|о|ренѣдиомь. павлова иепистолиа.
99а /15—112б /28: къ к|о|ренѣдиомь. посланиє павлово·: второиє.
113а /1—120а /19: иепи|с|(то)л(и)а павл|о|ва. къ га|л|(а)т(о)мь·:
120а /20—127б /21: книгы поүщеныє. к' ефесиомь:
127б /24—133а /1: книгы поүщєниє. къ ефилиписиѡмь.
133а /2—137б /21: книгы поүщение. къ колосомь
137б /24—142а /22: кн(и)гы поүщениє къ солюнѣаномь·:
142а /25—144б /12: кн(и)гы поүщение къ солюнѣаномь ·в̈·
144б /15—150б /16: кн(и)ги поүщєниє к' тим|о|дею ·ӓ·:
150б /17—155а /14: кн(и)гы поүщение. к тим|о|дею. в̈·:
155а /15—171ба /2: кн(и)гы поүщеныє к евр҃комь
171ба /3 до краја: Титу посланица апостола Павла, поч.: [ ]тыде[ ] (1 /4) [ ] п|о|пы [ ] (1 /5) [ ] кто и|с|(ть) [ ] жь. че [ ] (1 /6), а завршава се: [ ] не [ ]ѯорно [ ] еть [ ] ниче (2 /8).

Записи

На унутрашњој страни предњих корица, руком Тихомира Остојића: Својина Матице српске.

1а: потпис А. Сандић.

На истој страни, на врху, Ватрослав Јагић је записао: Acta Apost. IX, 38. Након тога, на свакој страни, у горњем десном углу, бележио је стих којим страна почиње.

1а—3а: Грађанском курзивном ћирилицом, на доњој маргини: ова Књига на пергаменту, По свои / Прилици писата є пре седамъ / сто година око 11гъ Столѣтия, / я сам ѣ добио изъ Ерцеговине, 1891. / године, у Броду Павелъ / Твртковићъ Свештеникъ, / Ербо е изговаранѣ стари речи / врло Стару показуе.

61б—62а: На доњој маргини, обрнуто, грађанском курзивном ћирилицом: у Бѣограду.

Истом руком је написано:

68б: На доњој маргини: Кожа ние артиа. / Кристиворъ вытков/ићь [ ]. Запис се наставља на 69а, али недостаје већи део листа. На одерку је остало само неколико нејасних слова.

70а: Другом руком, на десној маргини, курзивом: Поштенороднєму Господину Луки Матеашевићу / у стр [ ] реми што [ ] Братие.

Према опису Димитрија Богдановића на форзацу су се налазили потпис А. Сандића, са предње стране, и белешка Т. Остојића, словком, на полеђини: Почетак: Дела апостолска гл. IX, стих 38 у половини. Оно пре тога недостаје. Форзац није сачуван.

Историјат књиге

Према запису на л. 1а—3а рукопис је 1891. године добио из Херцеговине Павле Твртковић, свештеник у Броду. Библиотека Матице српске га је откупила 1909. године заједно са библиотеком новосадског професора Александра Сандића.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богдановић, Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописних књига у Југославији (XI—XVII века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд, 1982, књ. XXXI, 48.

2. Веселинов, Иванка, *Значајније рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, Библиотекар, Београд 1963, књ. 5, 384.

3. Веселинов, Иванка, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске, Нови Сад 1977, књ. I, 53—54.

4. Веселинов, Иванка, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948—1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, Нови Сад 1979, књ. II, 47, 50—51.

5. *Грађа за историју Библиотеке Матице српске, III књ., 1899—1918*, Нови Сад 1966, 293—316, 1065.

6. Ђорђић, Петар, *Историја српске ћирилице*, Београд 1971, 86, 262.

7. *Изложба писане речи.* Каталог, Народна библиотека СР Србије, Београд 6. април 1973, стр. 22, бр. 35.

8. Vatroslav Jagić, *Zum Alterkirchenslawischen Apostolus I-III*, Wien 1919-1920.

9. Кириловић, Димитрије, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, књ. II, 55.

10. Ковачевић, Радмила, Стефановић, Димитрије Е., *Језичке разлике између Мајчиног и енинског апостола*, Јужнословенски филолог, Београд 1978, књ. XXXIV, 149—168.

11. *Мајчин Апостол (XIII век)*, приредили Р. Ковачевић и Д. Е. Стефановић, увод и опис рукописа Д. Богдановић, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1979, књ. XXIX.

12. *Мајчин апостол*, САНУ, Народна библиотека СР Србије, Матица српска, фототипска издања, Београд 1981, књ. 2.

13. Olga Nedeljković, *Problem strukturnih redakcija staroslavenskog prijevoda apostola*, Slovo, Zagreb 1972, 22, 27-40.

14. Стефановић, Димитрије Е., *О упоредном проучавању црквенословенских апостолских текстова*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд 1984, књ. 14, 109—116.

18. РР III 43 (РР 292)—212251

АПОСТОЛ

крај XIV или почетак XV века

Хартија, мастило црно, боје су киновар, плава, зелена и мрка, 240 л. (празна су 2 л. на почетку и 1 на крају) 249—253 × 165—182 мм, текст 191—203 × 120—128 мм, број редова је најчешће 23. Два писара (други писар је у XVI веку дописао текст који је недостајао на 3. рестаурисаном листу).

Према воденом знаку, који се дуже употребљавао, а није довољно типичан за прецизније датирање, рукопис се датира — крајем XIV или почетком XV века: 1) три брда у кругу са крстом у више варијанти, слично Мошин—Трапић 6404 из 1380/90. године, затим слично Брике—Ђенова 432 из 1419. и Лихачев 594 из 1419. године. Хартија уз предње корице је из прве четвртине XVII века са следећим воденим знаком: 2) круна са тролистом на средњем зупцу, звезда и полумесец, тип САНУ 9 из прве четвртине XVII века. Хартија са којом је крпљен последњи лист у рукопису је из XVIII века, са следећим воденим знаком: 3) детаљ точка, који се у целини представља као јелен на почетку, слично МСПЦ 69 из 1762. године.

Садржи 31 свешчицу, а словна сигнатура (мастилом мрке боје) видљива је само на доњим маргинама 1. л. 24. и 25. свешчице (сигнатуре осталих свешчица вероватно су уништене приликом обрезивања листова). У свешчицама је по 8 листова, осим у 1, 2, и 29, у којима је по 10, затим 28. и 30. имају по 4 листа, док су у 31. само 2 листа. Књига је више пута обрезивана, преповезивана и поправљана (о томе сведоче накнадно убачени листови, затим запис на 237*б* л., као и слојеви хартије којима су листови међусобно спајани или крпљени). Погрешно су увезани л. 231—234, тј. л. 9 и 10 у свешчици 29 и л. 1 и 2 у 30. свешчици (л. 232 је стављен испред л. 231, а л. 234 испред л. 233). Од 3. и 237. листа сачувани су само фрагменти (од првог доња а од другог горња половина). Они су налепљени на накнадно додате листове (према воденом знаку први фрагмент потиче из XVI, а други из XVIII века). Текст апостола је читав, једино је на 237а л. оцепљен крај прокимена за суботу и прокимен за недељу (в. садржај л. 237а). На л. 3б текст је дописан у XVI веку (в. напред број писара). На многим местима видљиви су трагови влаге и остаци воска.

Корице су реставурисане. Од ранијих корица (вероватно из XVII века) сачуване су предња и задња страна (мрка кожа различито украшена) и хрбат (кожни, али тамније мрк). Ови делови налепљени су на новију кожу, којом је обложена даска.

Тип писма је полуустав. Слова главног писара су лепа, вертикална и доста уједначена по величини (само су нешто ситнија од л. 217б—237а). Постоји разликовање танких и пунијих линија. Подвлачење и надвлачење је често присутно. Украсне црте се ређе јављају.

У оквиру малих слова више типова имају: ѧ, ж, ѕ, ꙁ, ѳ, т, ѵ, ѯ, ѵ.

Од старијих облика (који су према Ђорђићевом опису устава прешли из XIII у XIV век)[1] више пута се срећу: в са водоравном пречком која прелази ширину слова, и са пречком на средини висине стубова или у горњој половини слова, ѯ са круницом у облику слова ч, понекад т са левим дужим привеском и ц и ѱ са репом који је у свом доњем делу тањи него у горњем. Слово ѕ је употребљено само у бројној вредности и претежно је супротно окренуто. Сви остали словни облици, у поређењу са описом устава П. Ђорђића, подједнако су карактеристични, како за крај XIV, тако и за почетак XV века. Од новијих, који одговарају само уставу XV века, веома ретко се потврђују: слово *омега* без средњег стуба и ѡ са стубом који више залази у горњи међупростор. Од већих слова јављају се бубњевито в, широко в, о, с, затим издужено и, високо т, високо ъ, високо ѣ, као и веће ꙁ, м, ѡ и ѯ. У брзописном облику у врсти долазе ѧ и ж а над редом: ѧ, в, ж, ѳ. Ретко се налазе слова ѫ и ѧ.

Заставице се јављају на л. 1а, 78а, 132а, 146б, 168а, 173б, 181б, 189б и 224б. Изведене су са две, три или четири боје. Изнад наслова су разне украсне шаре (једнобојне или двобојне — 61а, 161б, 179а, 194б, 222б). Иницијали су на почетку поглавља већи и украшенији, него на почетку зачела. Најчешће су црвене, а ређе плаве боје, а понекад имају и до четири боје. Многе маргине украшене су разним вињетама.

Правопис је ресавског типа, ненормализован. Употребљена су сва четири знака за *јер*: ь, ъ, високо ъ и јајерак. Група *ја-* је увек означена са ꙗ, а за *-ја* претеже -ѧ над -ꙗ.

Група *је* је у обе позиције много чешће писана са ѥ, є, него са ѣ. У споју *ља* углавном долази лигатура ꙙ, само понекад слово ѧ, а у *ња* се увек јавља ꙛ. У групама *ље*, *ње* у већини случајева је писана лигатура ѣ, а ређе є. Слово ї није увек у одговарајућим категоријама. Од јусова, вероватно заосталих из предлошка, два пута је присутно ѫ (место оу), а једанпут ѧ (место є). Акценатски знаци и спирити су стављани, а од интерпункцијских знакова користе се тачка, зарез, двотачка и три тачке у кругу.

Језик је српскословенски. У рукопису нема примера замене слова *јер* са ѧ, али се јавља више потврда рефлекса є (<ь) и неколико случајева о (<ъ), што би могло да указује на предложак туђе редакције. Мешање ѣ са є и є са ѣ је ретко. До краја је спроведена српскословенска норма у погледу чувања *л* вокалног, у доследности група чр-, чьт-, жд и щ. Нема метатезе заменичког вьс-, као ни замене вь, вь-, вьз-/вьс- са оу, оу-, оуз-/оус-, .

---

[1] Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице, Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 102—103.

Норма књижевног језика скоро се до краја поштује: у И јд. Д, и Л мн. основа на *ĭ и на консонант је -ємь, -єхь. У одређеном виду у Д јд. увек је -омоу/-ємоу, а само се неколико пута у Д мн. среће неодређени придевски вид. Супин није сачуван, асигматског аориста нема, у 1. л. мн. презента атематских глагола је -мы, у 3. л. дв. свих глагола је -та.

Рукопис садржи и старе дублетне форме у непродуктивним врстама које су настајале већ у старословенским споменицима под утицајем народног језика. Спорадично се јављају и старословенске иновације у продуктивним именичким врстама.

Под утицајем народног језика писара веома ретко се јављају одступања од књижевне норме. Тако у *о промени у А мн. м. р. долази -є, проширење са -ов- среће се у Н, Г и Л мн. ових именица, а Г јд. *а промене потврђен је са -є.

У деклинацији придева срећу се заменички наставци (-ѣмь, -ѣми, -ѣхь). Именице и придеви понекад се не слажу у броју (двојина-множина и обрнуто). У понеком случају потврђује се такође и неправилно конгруирање партиципа.

На основу ових црта рукопис се не може ближе локализовати. Ретке замене ѣ са є и є са ѣ и појава заменичке основе -ѣ- у одређеном виду придева омогућавају претпоставку о косовско-ресавској дијалекатској основи писаревог народног говора.

Слова другог писара су крупнија и доста су неуједначена по величини. Графема ѕ има облик латиничног s и среће се и у словној вредности. Употребљена су већа слова: бубњевито в, широко ѳ, о, с, високо т, високо ъ, затим лигатура ꙗ са левим стубом који јаче залази у горњи међупростор, при чему је савијен улево, слово ж са правим стубом, који такође почиње из горњег међупростора и ꙁ са вишом главицом. Сви словни облици одговарају опису устава XVI и XVII века П. Ђорђића.

Правопис је ресавски, ненормализован. Језик је српскословенски.

Садржај

1а—2б: с҃тго єпїфанїа архїєп|с|кпа кипрьскаго о с҃тхь ап|с|лѣхь

3а—60б/5: дѣанїа стыхь апль. сьписана с҃тымь лоукою ап|с|ломь и Єу|г|єлїсто|м|. вь великоую недѣлю пасхы.

60б/6—61а/1: сказанїє іакѡвлꙗ посланїа:

61а/2—66б/5: съборноє посланїє іакѡвлє. вь срѣ|д|(оу). ла҃ · нє|д|(ѣлє).

66б/6: сказанїє сьборном|ꙋ| посланїю, а҃ · м|ꙋ| петровꙋ:·

67а—72б/19: с҃тго ап|с|ла петра посланїє сьборно

72б/20—73а: сказанїє петровоу. в҃ м|ꙋ| посланїꙋ сьборном|ꙋ|:·

73б—77а/5: то|г|(о)ж|д|є ап|с|ла петра посланїє, в҃.

77а/6—78а/7: сказанїє іѡанновоу посланїю. а҃ моу:·

78а/8—83а: м|с|ца маїа и҃ с҃того ап|с|ла їѡ(анна) сьборноє посланїє прьвоє.

83б—83б/13: сказанїѳ іѡаннова посланїа второгоо:·

83б/14—84а/21: с҃тго іѡ(анна) бг҃ослова сьборно посланїє в҃ К пет(ь)|к|·л҃є· нє|д|(ѣлє).

84а/22—84б/9: сказанїє іѡаннова третїаго посланїа:

84б/10—85а/19: с҃тго іѡ(анна) бг҃ослова п|о|сланїє с|ъ|борн|о|є. г҃. в п(о)нє|д|(ѣльникь) сырны.

85а/20—85б/16: сказанїє іоуды сьборном|ꙋ| посланїоу:

85б/17—87а/17: съборное посланїе іѹдїно. вто(рьни)|к| сы|р|ны

87а/18—88б: сказанїе иже кь римлꙗно|м| посланїоу ст҃го ап|с|ла павла:·

89а—110а/2: ст҃го ап|с|ла павла посланїе кь римлꙗно|м|

110а/3—110б/17: сказанїе єже кь кѡрїндѡ|м|, а҃ го посланїа:

110б/18—131б: кь коринѳѣно|м| прьвое посланїе ст҃го ап|с|ла павла вто(рьни)|к| і҃. не|д|(ѣлѥ).

132а—132б/8: сказанїе иже кь коринѳѡ|м|. вт|о|ромѹ посланїю ст҃го апостола павла:

132б/9—146а/15: кь корїнѳѡм ·в҃· посланїе ст҃го ап|с|ла павла. че(тврьть)|к| і҃· не|д|(ѣлѥ).

146а/16—146б/12: сказанїе иже кь га|л|(а)тѡ|м| посланїю ст҃го ап|с|ла павла:

146б/13—153б/12: кь галатѡм посланїе ст҃го ап|с|ла павла. че(тврьть)|к| ·д҃і· не|д|(ѣлѥ):

153б/12—154а/16: сказанїе иже кь єфе|с|ѡ|м| посланїѹ ст҃го ап|с|ла павла.

154а/17—161а: кь єфесїе|м| посланїе ст҃го ап|с|ла павла. че(тврьть)|к| ·г҃і не|д|-(ѣлѥ).

161б: сказанїе иже кь фїлїпписїѡ|м| посланїѹ ст҃го ап|с|ла павла.

162а—167а/10: кь фїлїпписїѡм посланїе ст҃го ап|с|ла павла.

167а/11—167б: ска|з|анїе иже кь ко|л|(о)саиском|ѹ| посланїю ст҃го ап|с|ла павла.

168а—172б/20: кь коласае|м| посланїе ст҃го ап|с|ла павла · вто(рьни)|к| ка҃ · не-|д|(ѣлѥ).

172б/21—173б/6: ска|з|анїе иже къ солѹнꙗнѡм, а҃, м|ѹ| посланїю

173б/7—178а/11: к|ъ| солѹнꙗно|м| |а҃| посланїе ст҃го ап|с|ла павла.

178а/12—178б: ска|з|(а)нїе и|ж|(е) кь сол|ѹ|нꙗнѡм, в҃ м|ѹ| посланїю ст҃го ап|с|ла павла.

179а—181а: кь сол|ѹ|нꙗнѡм посланїе ст҃го ап|с|ла павла, ·в҃· е.

181б—182а/14: ска|з|(а)нїе еже к|ъ| тїм|о|де|ѹ| прьваго п|о|сланїа ст҃го ап|с|ла павла.

182а/15—188б/12: к|ъ| тим|о|деѹ посланїе, а҃ е, ст҃го ап|с|ла павла.

188б/13—189а: сказанїе иже кь тїмоѳеоу, в҃ моу посланїоу. ст҃го ап|с|ла павла.

189б—194а/3: кь тїмоѳеѹ п|о|сланїе, в҃ е, ст҃го ап|с|ла павла.

194а/4—194б/9: ска|з|(а)нїе иже кь тїтоу посланїе ст҃го ап|с|ла павла:

194б/10—197а: к|ъ| тїт|ѹ| посланїе ст҃го ап|с|ла павла, м|с|ца авгѹ|с|(та) к҃е.

197б—197б/16: сказанїе иже кь фїлимонѹ посланїоу ст҃го ап|с|ла паула.

197б/17—198б: к|ъ| фїлим|о|нѹ п|о|сланїе ст҃го ап|с|ла павла.

199а—199б/8: сказанїе · єврейском|ѹ| посланїѹ ст҃го ап|с|ла павла.

199б/9—217б/2: кь евреѡ|м| посланїе ст҃го ап|с|ла павла. соу|б|(ота). а҃, поста. глава ·т҃г:·

217б/3—222б/9: сказанїе извѣстно иже на все дн҃и глава|м| дѣанїи ап|с|ль· вь не|д|(ѣ)лю пасхы.

222б/10—224б/6: начело ст҃ѣи и велицѣи четиридесетни|ц|(и) соу|б|(о)тамь и не|д|(ѣ)лꙗмь.

224б/7—234б/22: сьборни|к| сь бг҃омь ·в҃і мь м|с|цом|ъ| сказѹе главы ап|с|лоу.

234б/23—236а/10: се ап|с|ли различни на всакоу потрѣбѹ

236а/11—236б/13: прокимни и аллїлїаре вьскр|с|ни ѡсми|м| гласово|м|.

236б/14—237а/11: прокимни и аллилоуїаре дневнїи (текст од *понедељка* до *суботе* са прекидом на 237а/7—11: Е соу|б|(отоу) всѣмь ст҃мь. Про|к|(имень)

й · Веселите се о г҃и и ра|д|оуите |с|(е) праведнїи |х|с блажени им же ѿпоустише |с|(е) беꙁаконїа. алл|л|оу(ꙗ) · Вьꙁваше праведнїи. дроу|г|(и) про|к|(имень) ѹмерши|м| гл|с| д҃ · дш҃е и|х| вь благы|х| вьдворит се. |х|с к тебѣ г҃и и в[ ]...

Записи

При врху 1. празног листа (стр. *б*) мешовитим писмом (полуустав, брзопис) записано је: да (се) [ ] каде ѹꙁеше тѹрци белегра|д|ъ / ѿ немаца ва лото а҃ х҃ ч҃ а҃ ва лето / 16 [ ] раꙁбише ћѹприлиића немци

Испод тога следи запис писан новом руком а истим писмом: Єгда саксѹнъ / придѳ ва лета / з҃ с҃ г҃ ѿ рождаства / хсва а҃ х҃ ч҃ е҃

Око средине исте стране новом руком и истим мешовитим писмом забележено је: ва лето 1696 идоше немци на тамишваръ / да се ꙁна каде тѹрски црь приде на се[н]тѹ 1697 / раꙁори сентѹ ме|с҃|ца авгѹста 29 данъ / пото п|р|идоше немци ва а сеп|т|емриа и победи|ш|е / цара [ ]техь потоплени бише ѹ тисѹ / о҃ тисѹщъ

Одмах испод новом руком (исто писмо): о҃ [ ] ће ѹ ти|с|ѹ

При дну исте стране новом руком а истим писмом: да се ꙁна кад се ꙁапопи по|п| нешко ва ле|т|о а҃ х҃ ч҃ е на ѹспение пре|с|те [ ] бц҃е бихъ диаконъ / на рож|д|аство х|с҃|во на свещенство при архие|р|(е)ю / евтимию бачко|м| и диаконь теѡвило / ва тожде лето саксѹнъ сиће на воискѹ.

На горњој половини 2. празног листа (стр. *а*) налази се запис новом руком без историјског значаја.

Испод тога другом руком а мешовитим писмом (као код претходних записа) записано је: Сию книгѹ да|д|е михаило и [ ] / попѹ [нес]торѹ ꙁа |с|вою дѹшѹ [ ].

Испод тога следи запис новом руком а истим писмом: да се ꙁна каде проћоше мо|с|ковсъки / хелчие ме|с҃|ца септемвриа л҃ днъ днемъ / ва петакъ:· лешки ва не|д|(е)лю в҃ ѡкто|м|ври / ва лето а҃ х҃ ч҃ й.

При крају исте стране новом руком запис без историјског значаја.

При врху 2. празног листа (стр. *б*) запис без историјске важности.

Одмах испод тога и при крају исте стране записи новом руком без историјског значаја.

На истој страни лево (између два претходна записа) новом руком а мешовитим писмом као код већ наведених записа: Ва ле|т|о а ѱ ѕ ї м|с҃|ца / їюлиꙗ иї наша|д|ше варвари на вара|дї|нъ / и победише и|х| не|м|ци:· Ва тож|д|е / лето би|с҃|тъ сажежениѳ / моще|м| ст҃имъ деспото|м| и ѡпаление мона|стирѹ.

Десно од претходног записа истом руком и истим писмом: Ва лето а ѱ ѕ ї мс|ц|а ѡто|м|риꙗ / г҃. ѹꙁеше не|м|ци ѡ|д| тѹрака / темишва|р|: на |с҃|тго диѡни|с|иꙗ ар|д|ѡпагита

При врху л. 3а новом руком, два пута (једно испод другог), различитим мастилом, курзивним писмом, записано је: Арсеній Живкови|ч| Протопѡ|п| Сегед(инский):

На бочним маргинама л. 38б—43а новом руком а мешовитим писом (полуустав, брзопис) у континуитету је записано: сиа книга / ст҃и / апо|с҃|толъ / попа / нешка / ѿ места / ꙁовоми / гра|д|ноѹлице /[2]синъ николе [ ].

[2] *Граднулица* је била насељено место код Бечкерека, а касније је постала саст ни део овог града.

При врху л. 237б (накнадно убачени део листа) новом руком, истим писмом записано је: **Сїю книгꙋ ѡправи ꙋрошъ за свою/дшꙋ бг҃ь да га прости** .·.

Одмах испод тога запис новом руком без историјског значаја.

Око средине последњег празног листа у књизи (240а) два пута (једно испод другог) различитом руком а мешовитим писмом као код претходних записа: **Сию книгꙋ приложи баба ѡвана бъ |да| є прости.**

Историјат књиге

Књига је купљена од проф. др Павла Ивића из Новог Сада 1960. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Стеван С. Ђурђевић, *Срби у Сеїедину*, Споменик, Српска академија наука, CVIII, Одељење друштвених наука, н. с., 10, Београд 1960' 107.

19. PP IV 14 (PP 280, 352 A 5) — 48253

АПОСТОЛ

XVI век

Хартија, мастило мрко, боја киновар, 237 л. 277×203 мм, текст 200×120—140 мм, врло ретко шире од тога. Број редова на страни није устаљен (најчешће 22, ретко 21 на пуној страни, а на страницама с насловима 21 ред). Уз предње и задње корице по два листа су додата приликом рестаурације. Један писар.

Према воденом знаку рукопис датирамо првом четвртином XVI века (око 1520/25. године): 1) двострука котва у кругу са звездом, врло слично Мошин 609 из 1519. године; 2) теразије округлих тасова у картушу са звездом, слично Пећ 64 из 1518. године; 3) теразије равних тасова у картушу са звездом, слично Брике 2607 из 1524. године. Хартија при предњим и задњим корицама је идентична са хартијом уз повез у рукописима PP IV 1 и PP IV 7.

Рукопис је имао 34 свешчице са по 8 листова. Недостају 1—8. л. 1. и 2. св., 1,2. и 8. л. 3. св., 3. л. 8. св., 1. л. 10. св., 8. л. 22, 24. и 25. св., 1. и 8. л. 26. св., 1. л. 28. св., 3. и 6. л. 32. св. и 3—8. л. 34. св. Недостаје и део са текстом на крају 178. и 217. листа. Оштећени делови листова су рестаурисани, те је сигнатура писара ретко видљива (накнадно сигнирање свешчица је непрецизно и нетачно). На листовима постоје две фолијације: старија непотпуна, а новија Д. Кириловића је исправна. Књига је рестаурисана у Библиотеци Матице српске (1948—1956). На појединим местима мастило је избледело. Видљиви трагови деловања плесни и влаге (нарочито на почетку рукописа) нису оштетили текст. Постојећа књига је добро очувана.

Корице су дрвене, делимично обложене првобитном, украшеном, тамно смеђом кожом. Делови светлије коже додати су приликом рестаурације, углавном у угловима. Сачуване су обе копче.

Тип писма је полуустав. Рукопис је исписан и леп, читљив. Слова су крупна. Надвлачење и подвлачење је реткост, а разликовање пуних и танких линија је изразито. Украсну црту понегде има слово ꙁ. У више типова срећу се мала слова: а, в, ж, ꙁ, к, м, о, т, ꙋ, ч, ы, ѣ, ѡ. Од већих слова присутна су широко ѳ, м, о и с, високо ъ, ѣ и т, а ретко је написано бубњевито в. По-

негде је веће и г и ч. Лигатуре се не јављају често. У врсти су и брзописно а, в, ж, а над редом в, в и ж. У неколико речи потврђују се и слова ѫ и ѧ.

Иницијали су скромно украшени, најчешће са украсном тачком. Исписани су киноваром, као и велика слова. Наслови су изведени крупним везом или малим словима без веза, мрким мастилом и киноваром.

Правопис је ресавски, ненормализован. У употреби су ь, ъ, високо јер и пајерак. Група *ја-* означена је са ꙗ-, а код *-ја* претеже -а, над -ꙗ. Почетно *је-* писано је више пута са ѳ, него са ꙗ и є. У положају иза вокала чешће је -є од -ꙗ, врло ретко је -ѳ. Спојеви *ља, ња* се срећу највише као лꙗ, нꙗ, мање као ла, на и лѣ, нѣ, а за *ље, ње* чешће стоји лꙗ, нꙗ него лє, нє, док су примери лѣ, нѣ усамљени. Слово ї није сасвим доследно употребљено у одговарајућим категоријама. Слово ѕ се налази и на етимолошком месту и на месту етимолошког ꙁ. У доста примера је етимолошка група *r'a* означена рѣ (мшрѣ 6а/21, цр̃ѣ 12а/22, прѣхоу 26б/22, распрѣ 38а/4 итд.). Срећу се трагови архаичног писања ю, ꙗ уз ч (оучꙗникы 27а/2, чювьствии 183а/4). Акценти и спирити су стављани, а од интерпункцијских знакова постоје тачка, зарез и тачка са зарезом.

Ретко употребљени јусови стоје на етимолошком месту или се мешају. Као и писање рѣ, лѣ, нѣ (*r'a, l'a, n'a*) и они сведоче о туђем предлошку.

Језик је српскословенски. Знатан је број примера са а место јера, има и примера писања етимолошког *а* јером. У неколико случајева грешком чак и место јера на крају речи стоји а. Замене ѣ са є се потврђују у низу случајева, као и писање ѣ место є. Доследно се чува вокално *л*, група жд и щ, нема метатезе заменичког вьс-, замене вь, вь- и вьз-/вьс- са оу, оу- и оуз-/оус-, а ни измењеног чр- у *цр-*, чьт- у *шт̄-*. Сугласник *л* је на крају речи и слога непромењен. Код придева на *-ск-* (вгупатьстеи 12а/15) у Л јд. м. и ср. рода, Н мн. м. рода, Д и Л јд. ж. рода најчешће је ст (< сц). У споменику се налази десетак примера без епентетског *л*.

Одступања од норме у области морфологије нису многобројна. У И јд. и Д мн. основа на **ĭ* и на консонант је -ємь, а у Л мн. -єхь. Устаљен је облик -омоу у Д јд. придева и партиципа (изузетно ретко је партицип презента са -оумоу). У Г, И, Л мн. увек је облик одређеног вида, само се у Д мн. десетак пута среће и именички. Супин је замењен инфинитивом, у 1. л. мн. презента атематских глагола је, изузев једанпут, увек -мы.

Рукопис садржи и старе дублетне форме у непродуктивним врстама које су настајале већ у старословенским споменицима под утицајем народног језика. Спорадично се јављају и старословенске иновације у продуктивним именичким врстама.

Наноси из народног језика писара, који нису норма књижевног, у књизи нису чести. У **а* основама јавља се више пута посесивни Г на -є и -ѣ (замењивање слова). У неким примерима са -ѣ тешко је одредити да ли је посесивност исказана у Г или Д. У Д и Л јд. ретко је -и, а у А мн. је -є једном. У Г јд. и А мн. **ја* основа, по једанпут је тврди наставак. Само је један пример Л јд. **о* осн. са наставком -оу (137б/8—9). Именице м. рода **о* основа у множини врло ретко у Н и Д, а нешто чешће у Г имају проширење *-ов-*. Неколико пута у падежима множине А је по облику као Н, а ретко је замењивање облика (Г место А, Д место Г, А место Л или Л место А). Десетак пута облици придева су са заменичком основом -ѣ- (И јд., Г, Д и И мн.). Ретки су облици Л јд. ж. рода са -ои. Наставак *-хмо* употребљен је у аористу једном (38б/11), а исто и у имперфекту (48а/11—12). Усамљен је облик 3. л.

мн. имперфекта грађен од презентске основе (твореахоу 47а/21). У основи императива у примерима место *-и-* среће се -ѣ- (любѣте 60б/14), а у прѣбоудите 20а/4—5, боудите 171а/8 место -ѣ- долази -и-. Партиципи ретко не конгруирају правилно, али има неколико облика на -и употребљених прилошки. Често облици множине замењују двојину.

На основу језика може се закључити само да је препис настао на српској територији са екавским рефлексом јата и извршеном вокализацијом полугласа у *а*, односно на некадашњој територији косовско-ресавског типа.

Садржај

1а—51б/14: Дела апостолска, поч.: ... бѣ же прибывае оу филип|п|а ... (Дела 8/13). Прекид текста на стр. 5б: ... възиде петрь на ... (Дела 10/9), следи на стр. 6а: ... петрь же его вьз'|д|виже ... (Дела 10/26). Прекид текста на стр. 39б: ... ѡ възисканихь за(кона) ... (Дела 23/29), следи на стр. 40а: ... на нь. съложише же се иоудеие ... (Дела 24/8).

51б/15—52а/16: сказанїе іаковлꙗ посланїе

52а/17—58а/21: сьборное посланїе іаков'ле, і҃ Текст се прекида на стр. 52б:... бл҃голѣпїе лица его погыбе ... (Јаковљ. 1/11), следи на стр. 53а: ... чиста и не скврьн|н|а ѿ ба҃ ... (Јаковљ. 1/27).

58б—59а/6: сказанїе съборномꙋ посланіоу петровоу прьвомоу.

59а/7—66б/22: ст҃го ап|с|ла петра посланїе съборно, пръво. в пе(ть)|к| л҃в не|д|(ѣлѥ)

67а—67б/22: сказанїе петровꙋ втором|ꙋ| посланїꙋ съборномꙋ.

68а—73а/9: тогож|д|е ст҃го ап|с|ла петра попосланїе второе, пето|к| л҃г не|д|(ѣлѥ).

73а/10—74б/9: сказанїе їѡнновꙋ посланїю

74б/10—81б/16: съборное посланїе стго ап|с|ла иеѵ|г|листа іѡ҃ бг҃ослова пръвое.

81б/17—82а/15: сказанїе іѡан'нова посланїа вторагѡ.

82а/16—83а/12: ст҃го їѡанна бг҃ослова съборноѥ посланїе вторѡе.

83а/13—83б/8: сказаннїе іѡаннова третїꙗгѡ посланїа.

83б/9—84б/8: сказанїе їѡ҃ бг҃ослова посланїе сьборно ,г҃. в п(о)не|д|(ѣльникь), сырны.

84б/9—85а/19: ска|з|(а)нїе иꙋды съборномꙋ посланїю.

85б—87б/10: съборн|о|е посланїе ап|о|с҃ла їꙋди в' вт(о)|р|(ьни)кь. сирни ·л҃ѕ, не|д|(ѣлѥ).

87б/11—90а/5: ска|з|(а)нїе и|же| къ ри|м|лꙗно|м| посланїю ст҃го ап|с|ла павла.

90а/6—118а/22: ст҃го ап|с|ла павла п|о|сланїе кь римлꙗнѡ|м|. в'т|(о)|р|(ьни)кь · а҃, не|д|(ѣлѥ).

118б—119б/10: ска|з|анїе еже кь к|о|р'ньдомь прьва|г|(о)

119б/11—147б/2: кь к|о|рндѡ|м| прьвое п|о|сланїе. ст҃го ап|с|ла павла, вто-(рьни)|к| ,ѕ҃. не|д|(ѣлѥ).

147б/3—148а/22: ска|з|анїе, иже кь к|о|риньньтомъ второмоу посланїю ст҃го ап|с|ла пав|л|а

148б—165б/12: кь коринъдѡ|м| втораго п|о|сланїꙗ ст҃го ап|с|ла павла. че(тврьть)|к| ,і҃, не|д|(ѣлѥ). Текст се прекида на стр. 154б: ... аще ли же и ра(зоумѣхомь) ... (2. Кор. 5/16) и следи на стр. 155а: ... богатеще. ꙗко ничесо |ж|(е) имоуще, ... (2. Кор. 6/10).

165б/13—166б/1: ска|з|анїе иже кь галато|м| посланїе ст҃го ап|с|ла павла: ~

166б/2—174б/22: п|о|сланїе ст҃го ап|с|ла павла. че(тврьть)|к| ·д҃і, не|д|(ѣлѥ). Прекид текста на стр. 169б: ... ѿ вѣры соу|т|, сн҃ове авраамови: ~ ко(нь)|ц|

вто(рьни)|к|. (Гал. 3/7), а следи на стр. 170а: . . . ꙁаконь ли оубо на ѡбѣтованїе . . . (Гал. 3/21).

175а—175б/16: ска|ꙁ|анїе иже кь ефе|с|ѡ|м| п|о|сланїе ст҃го ап|с|ла павла.

175б/17—182б/12: кь ефесеѡ|м| п|о|сланїе ст҃го апла павла, че(тврьть)|к| ·ѕі҃. не|д|(ѣлѥ). Текст се прекида на стр. 176б: . . . и ѿкрьвенїа· : ~ ко(нь)|ц| пе(ть)|к|. (Ефес. 1/17), а следи на стр. 177а: . . . стникѡ|мь| ѡбѣтованию ѥго . . . (Ефес. 3/6).

182б/12—188б/12: скаꙁанїе иже къ фили|п|писеѡ|м| посланїю ст҃го ап|с|ла павла: Текст се прекида на стр. 182б: . . . сего немощи ѡправ|д|ыти се . . . Недостаје део текста Сказанија и Филипљ. 1/1—8. Следи на стр. 183а: . . . ꙁа ѥже имѣти ми въ срцы . . . (Филипљ. 1/8).

188б/13—189б/9: ска|ꙁ|анїе и|же| къ |к|ла|с|иск|о|м|ꙋ| п|о|сланїю ст҃го ап|с|ла павла: ~

189б/10—194б/14: кь к|о|ла|с|е|мь| п|о|сланїе ст҃го ап|с|ла павла. Текст се прекида на стр. 190б: . . . и тѣ|м| съмирити . . . (К л. 1/20), а следи на стр. 191а: . . . и оутврьж|д|енїе въ ха҃ . . . (Кол. 2/7).

194б/14—195б/11: скаꙁанїе иже кь солонѣно|м|, прьвом|ꙋ| посланїю ст҃го павла.

195б/12—201а/11: къ солꙋнѣнѡ|мь| п|о|сланїе сланїѳ [грешка] ст҃го ап|с|ла павла.

201а/12—202а/8: скаꙁанїе иже кь солоунꙗно|м|. второ|мꙋ| посланїю ст҃го ап|с|ла павла: ~

202а/9—205а/10: кь с|о|лꙋнѣнѡ|мь| п|о|сланїе ст҃го ап|с|ла павла ·в҃· п(о)не|д|(ѣльникь) к҃е не|д|(ѣлѥ)

205а/11—206а/14: скаꙁанїе ѳже кь тымоѳею ,а҃, посланїа ст҃го ап|с|ла павла: ~

206а/15—213б/10: къ тимѳею а҃, п|о|сланїю ст҃г|о| ап|с|ла павла. п(о)не|д|(ѣльникь) к҃ѕ не|д|(ѣлѥ)

213б/10—214б/3: скаꙁанїе иже кь тимотею ,в҃, посланиоу ст҃го ап|с|ла павла.

214б/4—219б/6: кь тим|о|ѳеꙋ в҃(торо)е п|о|сланїе ст҃го ап|с|ла павла. пе(ть)|к| к҃ꙁ не|д|(ѣлѥ).: ~

219б/6—220а/17: скаꙁание, иже кь титꙋ посланиоу ст҃го ап|с|ла павла.

220а/18—223а/21: къ титꙋ п|о|сланїе ст҃го ап|с|ла павла. м(ѣ)|с|(е)ца аввгꙋ|с|(та) ст҃га ап|с|ла тита.

223б—223б/19: скаꙁание иже кь филимоноу посланию.

223б/20—224а/10: къ филим|о|нꙋ п|о|сланїе ст҃го ап|с|ла павла: Текст се прекида на стр. 223б: . . . и тимоѳеи . . . (Филим. 1/1), а следи на стр. 224а: . . . (на)дѣав' се послоушани твоемоу, . . . (Филим. 1/21).

224а/11—225а/4: скаꙁанїе ѳвреискомоу посланїю ст҃го ап|с|ла павла·: ~

225а/5—237б/22: къ ѳвреѡ|м| п|о|сланїе ст҃го ап|с|ла павла. вь соу|в|(отоу). прьвоу по|с|(та). и вь на ве|ч|(е)ри рож|д|а(ства) х|с|ва. Текст се прекида на стр. 225б: . . . дон'деже полоужоу врагы . . . (Јевр. 1/13), а следи на стр. 226а: . . . (па)кы се аꙁь и дѣти . . . (Јевр. 2/13). Текст се прекида на стр. 237б: . . . да волю бж҃їю сьтвор'ше, прїимете . . . (Јевр. 10/36).

Записи

На доњој десној половини л. 85а, плавим мастилом: Сыѧ книга цр|ъ|к(ъ)ве Їоана / предтечй й свѧщено йере[ ] / Жйвана парохий д[ ] / тъ Сентйванскй.

На левој маргини л. 134б, попреко исписано плавим мастилом, иста рука: Павао вꙋлйцкй тай апостоль [ ]чй ( ) дрьво како вода ꙋчи кни(гꙋ)

На лєвој маргини л. 145б, попреко исписано плавим мастилом, друга рука: Сйя книга цр҃ковная Їѡанъ Симичь / Писаѡ ѡнъ тѫ книгѫ/ Апостолъ / 1750 (или 1756)

На горњој маргини л. 148б, попреко исписано плавим мастилом, иста рука као на 145б: Їѡанъ Сими/ч

Наведени записи су писани курзивом. Осим њих, без значајније информације, на више листова и на унутрашњој страни предњих корица исписане су једна или више речи или су то само започете, недовршене речи. Јавља се неколико руку.

Историјат књиге

Апостол је Библиотека Матице српске откупила 1948. године од породице Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кириловић, Димитрије, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 55.

2. Веселинов, Иванка, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске, I, Нови Сад 1977, 55.

3. Веселинов, Иванка, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948—1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 40, 41, 46, 47.

4. Богдановић, Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982, књ. XXXI, 21.

20. РР III 38 (РР 262) — 211153

ЈАЗАЧКИ АПОСТОЛ

1541. година

Хартија, мастило црно и киновар, 391 л. 208—210 × 132—140 мм, текст 150—155 × 85—95 мм, број редова је углавном 19. Два писара (други писар је из истог времена као први, а написао је само првих 10 редова на л. 343а). Јавља се и трећи који је касније дописао поједине речи на накнадно додатим деловима нагорелих листова 38а,б и 39а,б.

Рукопис је датиран: у запису његовог писара јеромонаха *Јована* на л. 391а написана је година ѧ҃ѕ҃м҃ѯ҃ (7049), односно 1541. Према воденим знацима књига је настала у другој четвртини XVI века (то временски одговара запису на крају рукописа): 1) двострука котва у кругу са кружићем и звездом и контрамарком L_3 врло слично Мошин 633 и 634 из 1537. године; 2) теразије у картушу са звездом, врло слично САНУ 352 из 1530/40. године.

Садржи 49 сигнираних свешчица, од којих све имају по 8 листова, осим прве у којој је седам (недостаје први, вероватно празан лист). Књига је обрезивана, преповезивана и крпљена. На унутрашњим маргинама и угловима листова улепљена су парчад друге хартије, а начин на који је поправљана није у складу са савременим поступцима техничке заштите рукописа. Текст је потпун. Понегде само, на крају или на почетку реда, нису видљиве поједине речи (или део речи), јер су оштећене или прикривене другом хартијом приликом обрезивања и преповезивања. На многим местима налазе се мрље од влаге, остаци воска, а понегде и оштећења од црвоточине.

Корице су дрвене, обложене кожом, која није једнако украшена на предњој и задњој страни. Хрбат је са три ребра, а сачуване су и три копче.

Тип писма је полуустав. Слова су лепа и уредно писана. Разликују се пуне и танке линије, ређе се јављају подвучене и надвучене црте, а и украсне само понегде. Више типова имају следећа слова: а, в, в, ж, ꙁ, м, о, т, ѵ, ф, ѡ, ѯ. Скоро сви словни облици одговарају Ђорђићевом опису устава XVI века.[1]

---

[1] Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице, Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 114.

Старији су: ѳ и ѱ са лулом повијеном улево, код ѱ архаично је и стабло спуштено у доњи међупростор, затим ѵ чији је десни стуб продужен под ред. Од већих слова употребљена су: бубњевито в, широко ѳ, м, о, с, ѡ, високо т, високо ъ, високо ѣ издужено и и к, затим веће а, б, в, г, д, п, ч, ѯ, као и слова са разним продуженим елементима (нпр. ж и н са стубом који залази дубље у горњи међупростор, р, ц, ш са дугим и више пута наизменично савијеним реповима, д са знатније продуженим ножицама итд.). У брзописном типу срећу се у врсти мало а и б, а над редом: а, б, в, м, р, т.

Украшавање књиге није богато: јавља се једна заставица црвено-црне боје (1а) и већи број иницијала на почетку поглавља или зачела. Иницијали су писани киноваром и скромно су украшени. Наслови су исписани везом и, такође, киноваром.

Правопис је ресавски, ненормализован. Потврђује се танко ь, високо ъ и јерак. Група *ја-* је увек означена лигатуром ꙗ, а *-ја* много чешће са а, него са ꙗ. У обе позиције *је* писано је ѥ и ѳ, є, с тим да код *је-* превагу има лигатура, а код *-је* ѳ или є. У спојевима *ља*, *ље* обично се срећу лигатуре, само понекад а и є. Групе *ња*, *ње* редовно су писане лигатурама. Слово ї није увек у одговарајућој позицији. Графема ѕ долази и у словној вредности. Стављени су акценатски знаци и спирити, а од интерпункцијских: тачка, зарез, затим две, три или четири тачке, које су различито комбиноване.

Језик је српскословенски. Веома је честа замена ь и а. Мешање слова ѣ и є је врло распрострањена појава. Јавља се и у несамь, што сведочи о доследној замени *јата* са *е*. Нема нарушавања норме код вокалног *л* и група чр-, чьт-, жд и ш. Заменичко вьс- је без метатезе. Незамењено је и *л* на крају речи и слога, а нема ни преласка вь, вь- и вьз-/вьс- у оу, оу- и оуз-/оус-.

У области морфологије нема много нарушавања књижевне норме. А јд. м. рода за бића није изједначен са Г шест пута. У Л јд. основа на **ŭ* и на консонант скоро доследно је усвојен наставак -и. У И јд. и Д мн. основа на **ĭ* и на консонант је -емь, а Л мн. -ехь. Д јд. м. и ср. рода одређеног вида придева, редних бројева и партиципа увек је са -омоу/-емоу. У Г, Д, И и Л мн. придева има пуно примера неодређеног вида. Асигматски аорист се јавља три пута: вьнидоу ДА 1/13, прид8 ДА 19/32, шбрѣт8 ДА 24/12 (3. л. мн.). У 1. л. мн. атематских глагола, сем двапут, уопштен је наставак -мы, а у 3. л. дв. увек је -та. Супин је замењен инфинитивом.

Рукопис садржи и старе дублетне форме у непродуктивним врстама које су настајале још у старословенским споменицима под утицајем народног језика. Неке од ових иновација су у *Апостолу* уопштене: -омь и -охь у И јд. и Д и Л мн. основа на **й*, -ие у Н мн. и -и у Г мн. консонантске промене м. рода, а тенденцију ка уопштавању показује и Н јд. цр҃квы, любви. Спорадично се јављају и старословенске иновације у продуктивним именичким врстама.

Наноси из народног језика писара нису бројни. У **о/јо* основама се у Л јд. среће -оу (Тит 1/2), а у Г мн. -а (1 Пет 4/1, 2 Тим 4/5). Код именица **а* промене има и наставака меких основа (Г јд. и Н—А мн. на -є, Д и Л јд. на -и). Наставак -є налазимо и у А мн. тврде заменичке промене м. и ж. рода (ДА 8/1, 9/37, ДА 20/2), као и у А мн. тврде промене придева (пр. Гал — 243а/6). У 3. л. јд. и мн. презента ретко се губи -ть, а 2. л. јд. је двапут на -шь (ДА 8/37, 25/12). Употребљени су облици помоћног глагола: си (Рим 11/17), ѥ (Еф 5/17, Јев 10/31) и ѳсмо (ДА 16/28). Има замене двојине мно-

жином, а двапут се срећу и наставци двојине у Д мн. (има ДА 5/40, трѣма 1 Кор 14/27). Резултат процеса губљења двојине и једначења Д и И мн. су и примери И мн. немощемь Јев 4/15 и И дв. наслѣднико|м| Јев 11/9.

Осим ових наноса који су општештокавског карактера, констатовано је и ни ДА 21/5 у Д мн. личне заменице, затим Л јд. вь всѣ 2 Кор 1/1 и ѡ ваше 1 Пет 1/10 и наставци тврде заменичке промене у деклинацији придева. Ове особине, заједно са доследном екавском заменом *јата*, указују на косовско-ресавску дијалекатску основу писаревог народног говора.

Слова другог писара су нешто крупнија и нису подједнаке величине, а по типу се ни по чему не издвајају од облика главног писара. Правопис је ресавски, ненормализован.

Језик је српскословенски. Нема случајева у којима је могло да дође до вокализације полугласа, а ѣ се меша са є. Одступања од књижевне норме нема.

Садржај

1а—94б: сказаниѥ дѣꙗнї ап|с|льскыхь ꙗже соуть. исцѣлѣн'нїа.

95а—95б/11: ска|з|(а)нїє ꙗковлꙗ посланїꙗ·:

95б/12—105а/16: сьборноѥ посланїє ꙗковлѥ. сре|д|(а) .л҃а. не|д|(ѣлѥ)

105а/17—106а/8: ска|з|(а)нїє сьбор'номꙋ п|о|сланїю пѣтровоу ·а· мꙋ.

106а/9—115б/16: ст҃го ап|с|ла петра посланїє сьбор'но .а. пе(ть)|к| л҃в. не|д|(ѣлѥ)

115б/17—116б: ска|з|(а)нїє петровꙋ ·в҃· мꙋ п|о|сланїю сьборномоу:

117а—123а/13: тогож|д|є ап|с|ла петра послание в'торо пе(ть)|к| л҃г. не|д|(ѣлѥ).

123а/14—124б: сказанїѥ ıѡановꙋ посланїю а҃ мꙋ.

125а—133б/11: стго ап|с|ла ıѡан'на сьбор'ноє посланїє .а҃ м|с|ца маꙗ ·и·

133б/12—134а/12: сказанїѥ ıѡанова посланїа ·в҃· г҃о.

134а/13—135б/2: ст҃го ıѡана бг|о|сл|о|ва сьборноѥ посланїѥ .в҃. пе(ть)|к| л҃е. не|д|(ѣлѥ)

135б/3—135б/16: сказанїє ıѡанова г҃ го посла|н|їа

135б/17—137а/8: ст҃го ıѡан'на Бг҃ослова посланїє сьбор'но. третїє поне|д|(ѣльникь). сїр|н|и

137а/9—137б/16: сказанїѥ ıюди сьбор'номоу посланїю.

137б/17—140б/3: ıоудїно п|о|сланıє сьб(о)р'н|о| вь втор'никь. сирнїи. гла|в|(а) а

140б/4—143а/16: ска|з|(а)нїє и|ж|(є). кь римланомь. посланїю .ст҃го ап|сл|а павла.

143а/17—180а/11: ст҃го ап|с|ла павла п|о|сланїє кь римлꙗнѡ|м| · вто(рьни)|к| ·а҃· не|д|(ѣлѥ).

180а/12—181б: сказанїнїє иже кь коринѳѡ|м| ·а҃· г҃о · посланїа:

182а—218а/15: кь коринѳѣнѳенѡ|м|. пр'ьвоѥ посланїє. ст҃го ап|с|ла павла втор'никь ·ѕ҃· не|д|(ѣ)лѥ.

218а/16—219а: сказанїѥ иже кь корин|ѳ|омь ·в҃· мꙋ посланїю ст҃го ап|с|ла павла:

219б—242б: кь корин|ѳ|ѡ|м| ·в҃ ѥ п|о|сланїє ст҃го ап|с|ла павла · че(тврьть)|к| ·і҃· не|д|(ѣ)лѥ

243а—243б/12: сказан|нїѥ| иже кь галаѳѡ|м| посланїю. ст҃го ап|с|ла павла.

243б/13—256а/8: кь га|л|(а)томь п|о|сланиє ст҃го ап|с|ла пав'ла .че(тврьть)|к| д҃і не|д|(ѣ)лѥ.

256а /9—257а /11: сказанїе иже кь ефесѡ|м| посланїю сѵ̑го ап|с|ла павла.

257а /12—259б /2: кь ефесемь посланїе сѵ̑го ап|с|ла павла. че(тврьть)|к| ѕ̑ı не|д|(ѣлıе)

269б /3—270а: сказанїе иже кь филиписѡ|м| посланїю. сѵ̑го ап|с|ла па|в|ла

270б—279а /9: кь фїлїпп'їсїѡ|м| п|о|слан'ие сѵ̑го ап|с|ла павла поне|д|(ѣльникь) дı̑. не|д|(ѣлıе)

279а /10—280а: сказаниıе иже кь колаcискомоу посланїю .сѵ̑го ап|с|ла пав|л|а

280б—289а /6: кь колаcае|м| п|о|сланїе сѵ̑го ап|с|ла павла вто(рьни)|к| ·к̑а· не|д|(ѣлıе) сеже. и вь соуботоу ·л̑а·

289а /7—290а /15: сказанїе. и|ж|е кь солѹнѧнѡ|м| пръвомѵ посланїю ап|с|ла па|в|ла.

290а /16—298а /11: кь солѹнѧно|м|. пръвое посланїе сѵ̑го ап|с|ла павла. п(о)-не|д|(ѣльникь) ·к̑г· не|д|(ѣлıе)

298а /12—299а: сказанїе. иже кь солѹнѧнѡ|м| второмѵ посланїю сѵ̑го ап|с|ла павла.

299б—303а /18: кь солѹнѧно|м| п|о|сланїе ·ѕ̑· ı сѵ̑го ап|с|ла павла. поне|д|-(ѣльникь) .к̑е не|д|(ѣлıе)

303а /19—304б /13: сказанїе. и|ж|(е) кь тїмодѣю а̑·го̑ посланїа сѵ̑го ап|с|ла пав|л|а.

304б /14—315а /13: кь тїмодею. пръвоı п|о|сланїѵ сѵ̑го ап|с|ла павла поне|д|-(ѣльникь) ·к̑ѕ· не|д|(ѣлıе)

315а /14—316б /3: сказанїе иже кь тїмодею. в̑. мѵ. посланїю сѵ̑го ап|с|ла павла.

316б /4—323б /15: кь тимодею. в̑торое п|о|слани сѵ̑го ап|с|ла пав'ла. пе(ть)|к|. к̑ѕ̑. не|д|(ѣлıе).

323б /16—324б: сказанїе иже кь тїтѵ посланїю сѵ̑го ап|с|ла павла

325а—329б /16: кь тїтѵ п|о|сланїе сѵ̑го ап|с|ла павла м|с|ца авгѵ|с|(та) к̑е. сѵ̑го ап|с|ла тїта.

329б /17—331б /9: кь филимонѵ. п|о|сланıе. сѵ̑го апостола. павла.

331б /10—332б /11: сказанїе евр҃ıскомѵ посланїю сѵ̑го ап|с|ла павла:

332б /12—361а /2: кь евреѡм' п|о|сланїе сѵ̑го ап|с|ла павла. соу|б|(ота) а̑ поста.

361а /3—375а /13: съвор'никь съ бм̑ь в̑ı м|с|ц҃|м|'

375а /14—376б /10: про|к|имни ı аллѹарї, на в|с|акоу потр҃бѵ различїи

376б /10—378а /11: прокимни и аллѹїарїи ов'ши сти|м|.

378а /12—378б /15: прокимни и аллѹїарї въскр|с|ни ѡса|м| гл|с|омь.

378б /15—379а /18: прокимни и аллѹıари дневни.

379а /18—388б /2: сказанїе изв҃стно иже на в|с|е дни.

388б /3—391а: начело сѵ̑҃ки и в҃лицѣи ·м̑· ци св|б|(о)та|м| и не|д|(҃к)ла|м|.

Записи

На залепљеном листу уз предње корице курзивним писмом је записано: Мѡ̈ѵ̈си пет'рови|ч̄|ь и про|ч̄|аа.

Око средине истог листа запис је нечитак јер је хартија оштећена. На крају записа година: ѧѱкѕ

На доњим маргинама л. 206а—228а налази се запис писан у континуитету курзивом, који је добрим делом обрисан: С[ ] / апо|с̃|ль / С[ ] / /[ ] / (црквѣ) / Храма / пр[ ]ніе / моцей / Сѵ̑аго /[ ] / [ ] / [ ] / [~]а / /(николаıа) / и т'ко би га /[ ]коуде / ѡ̃ [ ] / да моу е / Сти(|х̃|) / (никола)е/ /[ ]ар[ ]ць / на |в̃|тороме / Приша|с|твию /[ ] / [ ] / 1726.

На доњим маргинама л. 233а—256а налази се такође континуирани запис писан истим писмом: Сїя / Книга / ап|с̃|толъ / Села / Ꙗзка / Храма / Сѣтаго / архїерея / И Чудо / Творца / Хр|с̃|това / Николая Тко бї е ѡимїѡ / ѡ прежде реченаго / да мѫ е / Парацъ / Сти|х̃| / Велики / Николае / На второ|м̃| / Пришестви / 1746 феб|р|: 13 / у ꙗзкѫ.

На л. 391а запис писара *јеромонаха Јована*: Сла|в|а съвръшитѣлю иже въ тро|ици славимомѫ бо҃у аминь / иже wбрѣтw|х| въ изводѣ тако / [ ]писа|х| до скарѣ и въ скарѣ по|д|пѫ / [ ] Сїе трѫди сѧ ман'ши въ ино / [ ]ни ѳрмона|х| |w|н| мл̃им |с|е / [ ]дѣемь. нь|с| трѫдївших' се / [ ] Сї пра|к|сь почехь м|с|ца w|к| / [ ]ьшїсмо м|с|ца ·м|р· кръ|г| сл|н|цѫ / (ѳ)пах|т|е ·ѳ· ҃зм̃д̃.

На залепљеном листу уз задње корице (при врху, удесно) курзивом је записано: Сти апо|с|толи молите / бг̃а ѡ нась Сцен'ною / паметъ вашоу поч[~]аюцїи и и кланаюцїи се / моцїемь ва[ш]им.

На истом листу, ниже, курзивом је забележено: Сиѧ книга ꙗзачка

Испод тога следи кратак запис без историјског значаја.

Сваки запис писала је нова рука.

Историјат књиге

Рукопис је купљен од проф. др Павла Ивића из Новог Сада 1960. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Josephi Dobrowsky, *Institutiones linguae dialecti veteris*, Vindobonae 1822, XIX.
2. *Шематизам архидијецезе Сремско-карловачке за год. 1892*, Нови Сад, 1892, 9.
3. Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, СКА, Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа, Прво одељење, Споменици на српском језику, Београд 1902, књ. I, 165.
4. Радослав Грујић, *Духовни живот*, *Војводина* I, Нови Сад 1939, 360.
5. Владимир Р. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, САНУ, Посебна издања, књ. CLVII, Одељење друштвених наука, н. с., књ. 4, Београд 1950, 130.
6. Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, *Палеографско филолошки прилози*, Београд 1971, сл. 112.
7. Димитрије Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982, књ. XXXI, 141.
8. Ђорђе Утвић, *Стари манастир Јазак у Фрушкој гори*, Нови Сад 1990, 9, 16.

21. PP IV 15 (PP 281—352 A 10) — 48249

АПОСТОЛ

XVI век

Хартија, мастило црно, боја киновар, 258 л. 309×218 мм, текст 218—225× 126—130 мм, на пуној страни 25 редова, а на страницама с исписаним насловима 24 или 23 реда. Налазе се и два предња листа додата при рестаурацији. Два писара (други писар од 8—25. реда на страни 256а исписао дневне прокимене).

Према воденим знацима рукопис је настао у последњој деценији XVI века: 1) човечја фигура „ходочасник", слично Брике 7576 из 1593. године; 2) крин у двоструком кругу, слично Брике 7127, али у једноструком кругу и са контрамарком, из 1584. године. Хартија уз предње корице је иста са хартијом уз повез у рукописима PP IV 1, PP IV 7 и PP IV 14.

Апостол садржи 33 оригинално сигниране свешчице. Свешчице су имале по 8 листова, сем последње која је са 4 листа. Недостају 1. л. у 1. св. и 1. л. у 3. св. Текст апостола завршава се на 256а страни, а до 258а која је залепљена на корице налазе се записи. На листовима се понегде виде масне мрље и трагови деловања влаге, а и оштећења неједнаке величине од црвоточине. У првом делу рукописа (отприлике до 78. л.) пошто је употребљено мастило са више киселине настале су рупе на листовима које отежавају читање, а хартија између редова исписаног текста попримила је смеђу боју. Књига је делимично рашивена.

Повез је вероватно из XVIII века. Даска је обложена украшеном кожом тамно смеђе боје, делимично оштећеном на хрпту. На предњим корицама у угловима са траговима позлате смештене су пафте са ликовима јеванђелиста, а у средини је Исус са дванаест апостола. Хрбат има четири ребра. Сачуване су обе копче, доња је мало зацепљена.

Писмо је полуустав. Рукопис је леп, исписан, разликују се пуне и танке линије. Слова су без елемената надвлачења и подвлачења. Са украсном цртом ретко су ѥ, ѕ, ʒ, ѯ, ъ. Слова а, б, в, ґ, к, л, м, т, ѳ, ѡ, ч, ъ, ѣ, д, ѫ имају два и више типова. Од већих слова присутно је бубњевито в, широко в, о и с, издужено к, високо т, ъ и ѣ, а крупније је понегде а, б, г, д, ѕ, ʒ, л, п, р, ѳ, ы, д.

Сређу се у врсти брзописно ѧ, ѣ, д, ж, ҁ (ретко су са украсном цртом ѧ, ѣ, ж, ҁ), а над редом ѣ, ж. Мало пута употребљено је ѫ и ѧ.

Иницијали исписани киноваром нису посебно украшени, имају биљну шару или украсну тачку. Велика слова су црвена, ретко су писана црним мастилом. Наслови су изведени везом или исписани малим словима, киноваром.

Правопис је ресавски, ненормализован. Присутни су ь, ъ, високо јер и јајерак. Иницијално *ја-* означено је само лигатуром, а *-ја* најчешће са ѧ, док је лигатура у овој позицији мање употребљена. Група *је-* обележена је обично са ѥ-, али и са ѥ- и є-, а за *-је* заступљеније је -є од -ѥ и -ѥ. Лигатуром су писани спојеви *ља*, *ња*, *ље*, *ње* (изузетно је ретко лѧ, лѥ). Слово ї налази се у одговарајућим категоријама, али недоследно, а ѕ има и словну вредност. Акценти и спирити су стављени. Интерпункцијски знаци су: тачка, зарез, тачка са зарезом и комбиновање више тачака.

Језик је српскословенски. Евидентирани су примери замене *јера* са ѧ, забележени су и случајеви са *јером*, односно са јајерком, уместо етимолошког *а*. Замене ѣ са є су честе, као и писање ѣ уместо є. У примерима тїмодеѫ 208а /21, 24, по ѡвѣтованїѫ 208а /23 и ѭжѧ 208а /24 налазе се јусови место етимолошког *ју* и *е*, вероватно заостали из неког предлошка. Без изузетка у следећим категоријама сачувана је норма: *л* вокално, групе чрь-, чьт-, жд и щ, без метатезе су заменице са вьс-, нема замене вь, вь- и вьз-/вьс- са оу, оу-, оуз-/оус-. Сугласник *л* на крају речи и слога остаје неизмењен. Примери без епентетског *л* изузетно су ретки.

Норма књижевног језика се у области морфологије скоро до краја поштује. Основе на **ū* и на консонант у Л јд. имају -и. Наставци -емь у И јд. и Д мн. и -ехь у Л мн. доследни су код основа на **ĭ* и на консонант. У Д јд. м. и ср. рода у одређеном виду придева, редних бројева и партиципа увек је -омоу/-емоу. Неодређени вид се у Г, Д, И и Л мн. среће шест пута. Презент атематских глагола у 1. л. мн. уопштио је -мы. У двојини глагола изједначени су наставци за 2. и 3. лице. Асигматског аориста нема. У супинским конструкцијама користи се инфинитив.

Рукопис садржи и старе дублетне форме у непродуктивним врстама које су настајале још у старословенским споменицима под утицајем народног језика. Спорадично се јављају и старословенске иновације у продуктивним именичким врстама.

Наноси из народног језика писара веома су ретки: -ѥ у Г јд. и -и у Л јд. **а* промене, затим -ѥ у Г јд. ж. рода тврде придевске промене, -ои у Л јд. ж. рода заменица и Д јд. активног партиципа презента, неколико случајева придева са -ѣ- из заменичких основа, изостављање финалног -ть у 3. л. јд. презента и замена ѣ са и у основи императива. Двојина је неколико пута замењена множином. Понегде је нарушена конгруенција партиципа.

Све ове црте су општештокавског карактера и не омогућавају ближу локализацију рукописа. Једино би доследно екавска замена *јата* (у несамь) и неколико случајева заменичких основа у промени придева могли да укажу на косовско-ресавску дијалекатску основицу писаревог народног говора.

Други писар такође пише полууставом. У односу на главну руку писмо је ситније, контраст између танких и дебелих линија мање изразит. Словни облици одговарају XVI веку.

У тексту друге руке нема правописних и језичких црта које би се битније издвајале од главног дела апостола.

Садржај

1а—60а /7: дѣꙗнıа с҃тыи|х| ап|с|лъ съписан'наа с҃тыи|м| лоукою ıеѵ|г|лїстомь. въ с҃тꙋю и великꙋю не|д|(ѣлю) па|сх|(ы). Стр. 15б се завршава са: кѡ(нь)|ц| с҃томоу. и поне|д|(ѣ)лнїикоу. (Дела 7/60), на стр. 16а поч.: . . . дх҃ь с҃ть . . . (Дела 8/18).

60а /8—60б /5: сказанїе ıаковлꙗ пос|л|анїа

60б /6—66б /5: събор'ноѥ посланїе ıак|о|влѥ. срѣда ·л҃а· нѥ|д|(ѣ)ле

66б /6—67а /4: сказанїе събѡ|р|ном|ꙋ| посланїю петровꙋ.

67а /5—73а /23: събор'ноѥ посланїе с҃тгѡ ап|с|ла петра. въ п(е)|т|(ь)кь ·л҃в· не|д|(ѣ)лѥ:

73а /23—74а /8: сказанїе петровꙋ в҃, мꙋ посланїю съборномоу: ~

74а /9—78а /1: тогож|д|е ап|с|ла петра в'тороѥ посланїе събор'но. пе(ть)|к| ,л҃г. не|д|(ѣ)лѥ.

78а /2—79а /8: сказанїе посланїю ıѡан'новꙋ ,а҃·мꙋ

79а /9—85а /13: събор'ноѥ посланїе ıѡан'ново прьвоѥ

85а /13—85б /5: сказанїе ıѡан|н|овꙋ посланїю. вторѡмоу : ~

85б /6—86а /21: с҃тго ıѡаан'на бг҃ослова събѡр'нѡ посланїе в'тороѥ. вь пе(ть)|к| ,л҃е. не|д|(ѣлѥ)

86а /21—86б /10: ска|з|(а)нїе ıѡан'нова третїаго посланїе·:

86б /10—87а /24: събор'ноѥ посланїе, ıѡ҃ан'ново третїе. вь п(о)не|д|(ѣльникь) ,л҃ѕ. сыр'ныи.

87а /25—87б /23: сказанїе ıоуди събор'номꙋ посланїю.

87б /23—89б /12: сьбор'но посланїе ıоудино. вто(рьни)|к| л҃ѕ. сыр'ны.

89б /13—91б /6: сказанїе ѥже кь рымлꙗнѡ|м| посланїю с҃тго ап|с|ла павла.

91б /7—115б /10: с҃тго апла павла послаїе кь ры|м|лꙗнѡ|м|. вто(рьни)|к| ,а҃. не|д|(ѣлѥ) по пен'тико|ст|ї.

115б /10—116б /14: сказанїе кь корин'дѡ|м|, прьваго посланїа: ~

116б /15—141а /3: къ корин'денѡ|м| посланїе, с҃тго ап|с|ла павла прьвоѥ в'тѡ(рьни)|к| ,ѕ҃. не|д|(ѣлѥ).

141а /4—141б /21: сказанїе ѥ|ж|(е) кь коринденѡ|м| в҃'торѡмꙋ посланїю с҃тго ап|с|ла павла.

141б /22—158а /2: къ корин'деѡ|м| ,в҃. посланїе с҃тго ап|с|ла павла. въ че(тврьть)|к| ,і҃. не|д|(ѣ)лѥ.

158а /3—158б /6: сказанїе ѥже кь галатомь посланїе. с҃тго ап|с|ла павла.

158б /7—166б: кь галатомь посланїе с҃тго ап|с|ла павла. въ че(тврьть)|к| ,д҃і. не|д|(ѣ)лѥ.

167а—167б /10: сказанїе ѥже кь ѥфесеѡ|мь| посланїю с҃тго ап|с|ла павла.

167б /11—176а /5: къ ѥфе|с|ѡм посланїе с҃тго ап|с|ла павла. че(тврьть)|к| ,ѕ҃і. не|д|(ѣ)лѥ: ~

176а /6—176б /12: сказанїе еже къ филипи|с|ѡ|м| посланїе с҃тго ап|с|ла павла: ~

176б /13—182б /20: кь филиписеѡ|м| посланїе с҃тго ап|с|ла пав'ла. п(о)не|д|(ѣльникь), д҃і. не|д|(ѣ)ле

182б /21—183б /13: сказанїе ѥ|ж|(е) кь га|л|(а)то|м| посланїе с҃тго ап|с|ла павла. У наслову треба да стоји Колошанима.

183б /14—189б /11: кь коласеѥ|м| посланїе с҃тго ап|с|ла павла. в'тѡ(рьни)|к| ,к҃а. не|д|(ѣлѥ) се |ж|(е) и сꙋ|б|(оты) ,л҃а.

189б /12—190б /4: сказанїе ѥже кь солꙋнꙗнѡ|м| а҃,моу посланїю с҃тго ап|с|ла павла.

190б/5—195б/11: кь солоунꙗнѡ|м| ,а҃. посланїѳ. ст҃го ап|с|ла павла п(о)не|д|-(ѣльникь) ,к҃г. не|д|(ѣ)ле

195б/12—196а: ска|ꙁ|(а)нїе ,в҃. посла|н|ю кь солꙋ|н|(ꙗном) ст҃го ап|сл|а павла.

196б—199а/17: кь солоунꙗнѡм|ъ| посланїе в҃. ст҃го ап|с|ла павла. п(о)не|д|(ѣльникь ,к҃е. не|д|(ѣлѥ)

199а/18—200а/17: скаꙁанїе ѳ|ж|(е) кь тїмоѳею. а҃ посланїе ст҃го ап|с|ла павла.

200а/18—207б/5: къ тїмоѳею ,а҃. посланїе ст҃го ап|с|ла павла. п(о)не|д|(ѣльникь) ,к҃ѕ. не|д|(ѣлѥ)

207б/5—208а/20: ска|ꙁ|(а)нїе ѳже кь тїмоѳею ,в҃. го посланїа ст҃го ап|с|ла павла.

208а/21—213а/17: къ тїмоѳеѫ ,в҃. посланїе ст҃г|о| ап|с|ла павла пе(ть)|к| ,к҃ꙁ.

213а/18—214а/2: ска|ꙁ|(а)нїе ѳже кь тїтꙋ посланїѳ ст҃гѡ. ап|с|ла павла.

214а/3—216б/22: кь тїтꙋ посланїе ст҃го ап|сл|а павла. се |ж|(е) ст҃мꙋ ап|с|лꙋ тїтꙋ авгꙋ|с|(т) к҃е

216б/23—217а/18: скаꙁанїѳ ѥже кь филїмоноу посланїю ст҃го. ап|с|ла, павла.

217а/19—218а: къ филимѡнꙋ посланїе ст҃гѡ ап|с|ла павла.

218б—219а/13: скаꙁанїѳ ѥже кь ѳврѣѡмъ посланїѳ. ст҃го ап|с|ла павла.

219а/14—237б/8: къ ѥврѣѡмъ посланїѳ ст҃го ап|с|ла павла сꙋ|в|(ота) ,а҃. по|с|(та) се |ж|(е) и на ве|ч|(е) рѡ|ж|(дьства) хв҃а.

237б/9—247а/10: начело сїнаѯ҃арꙋ въсѣ|м| ст҃ыи|м| Ту се спомињу и св. Сава, српски архиепископ и Симеон српски, нови мироточац.

247а/11—249а/3: начело сꙋбота|м| и не|д|(ѣ)лꙗ|м| ст҃ѣи и велицѣи .м҃,ци.

249а/3—253б/6: въ ст҃ꙋю и великꙋю не|д|(ѣ)лю пас'хы на лу|т|(оу)р'гїи вь ѡбражен'на.

253б/7—254а/17: про|к|мнїи и ап|с|лы і алу|г|їрїѳ на в'сакꙋ потребоу.

254а/17—255а/21: прокѷмнїи и ал'лу|г|їарїѳ ѡб'щїи ст҃ыи|м|

255а/22—255б: прокѷм'ни и ал'лу|г|їари въскр|с|нїи ,и҃.мь гл|с|вѡ|м|

256а/1—7: се |ж|(е) ап|с|лы прѣ|д| не|д|(ѣ)лю дн҃евы вц҃и.

256а/8—25: Прокимени дневни без наслова, од понедељника до недеље.

256б, 257а, б, 258а: Странице са записима.

Записи

На л. 79а, 256б—257а нечитки записи.

На л. 257б грађанском курзивном ћирилицом: Сїй Апостолъ Села Путинаць / купленъ Ценою в. [ ] ѿ Барбарови|ч| / из села [ ] / [ ] 72 го / Сингелъ [ ] ападокшић.

На л. 258а другом руком: Попь Спасое / из кукурузнице.

Историјат књиге

Рукопис је Библиотека Матице српске откупила 1948. године од породице Јоце Вујића из Сенте.

Литературе о рукопису нема.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА КОЈЕ СУ КОРИШЋЕНЕ У ОПИСУ ВОДЕНИХ ЗНАКОВА

Ајнедер	G. Eineder, *The ancient paper-mills of the former Austro-Hungarian Empire and their Watermarks*, Hilversum, 1959.
Брике	Ch. M. Briquet, *Les Filigranes* I—IV, Geneve, *1*907.
Брике, Ђенова	Ch. M. Briquet, *Papiers et filigranes des Archives de Gênes 1154 á 1700*, Atti della Società Liqure di Storia Patria, t. XIX fasc. II, Genève, 1888.
БСП	Београд, Библиотека Српске патријаршије, Збирка рукописа.
Дечани	Манастир Дечани, Збирка рукописа.
Дубровник, A.C.R.	Хисторијски архив, Acta Consilli Rogatorum (1415—1808).
Зонги	A. Zonghi, *Zonghi's watermarks*, Hilversum, 1953.
ЈАЗУ	Загреб, Архив Југославенске академије знаности и умјетности, Збирка ћирилских рукописа.
Лауцевичиус	E. Laucevicius, *Popierius Lietuvoje XV—XIII a.*, Atlasas, Vilnius, *1*967.
Лихачев	Н. Лихачев, *Палеоiрафическое значение бумажных водяных знаков*. I—III, Спб. 1899.
Мошин	V. Mošin, *Auchor Watermarks*, Amsterdam, 1973.
Мошин—Траљић	V. Mošin—S. Traljić, *Vodeni znakovi XIII i XIV vijeka*. I—II. Zagreb, 1957.
МСПЦ	Београд, Музеј Српске православне цркве, Музејска збирка рукописа.
МСПЦ, Грујић	Београд, Музеј Српске православне цркве, Грујићева збирка рукописа.
НБС	Загреб, Народна и свеучилишна библиотека, збирка ћирилских рукописа.
Никољац	Бијело Поље, црква Никољац, Збирка рукописа.
Пећ	Пећка патријаршија, Збирка рукописа.
САНУ	Београд, Архив Српске академије наука, Збирка рукописа и историјска збирка.
Хивуд	E. Heawood, *Watermarks, mainly of the 17 th a 18 th centuries*, Hilversum, 1957.
Шибеник	Задар, Хисторијски архив, Архива Шибеника.

Мирослава Гроздановић-Пајић

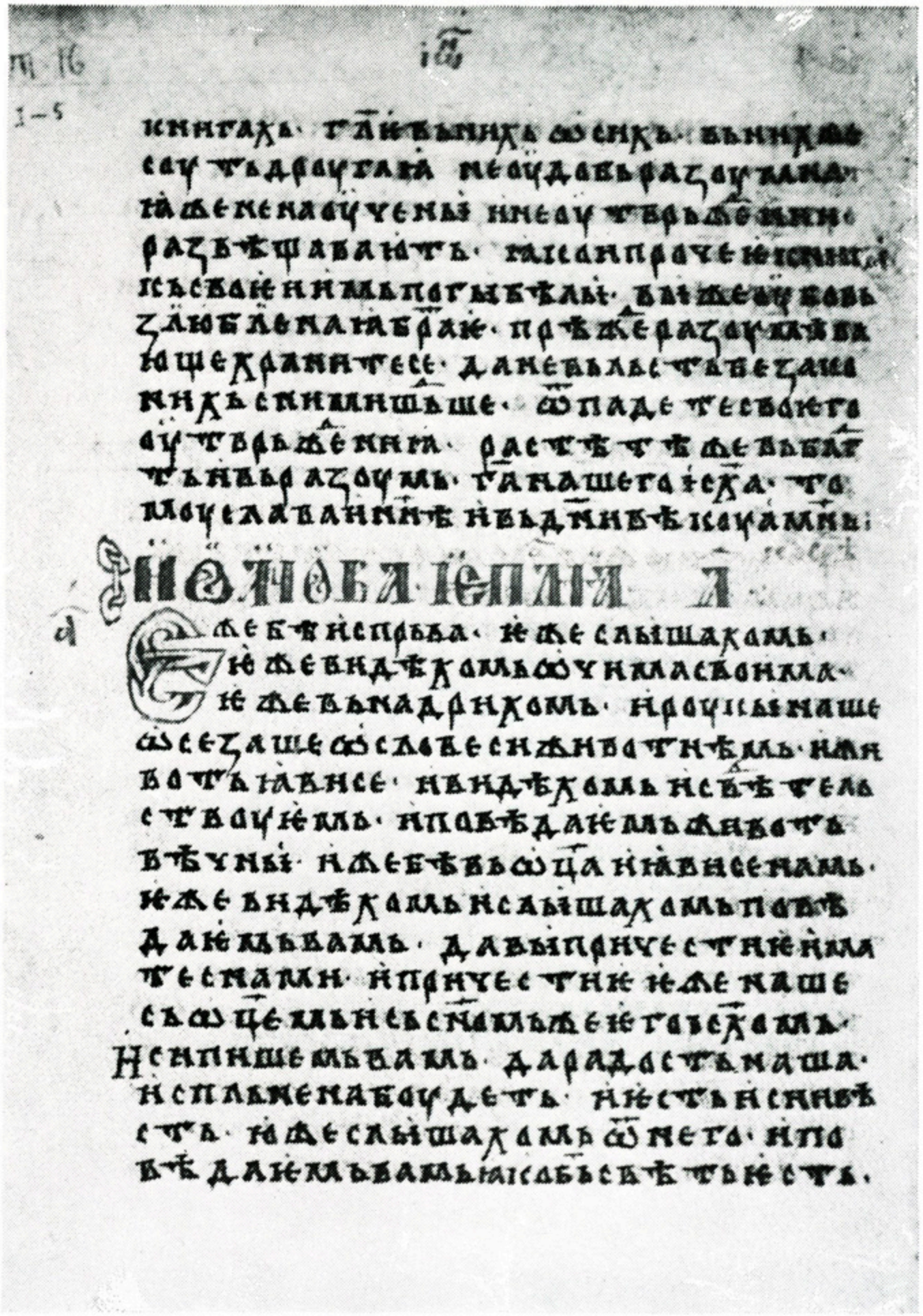

Матичин апостол XIII век, л. 49б (РР III 4)

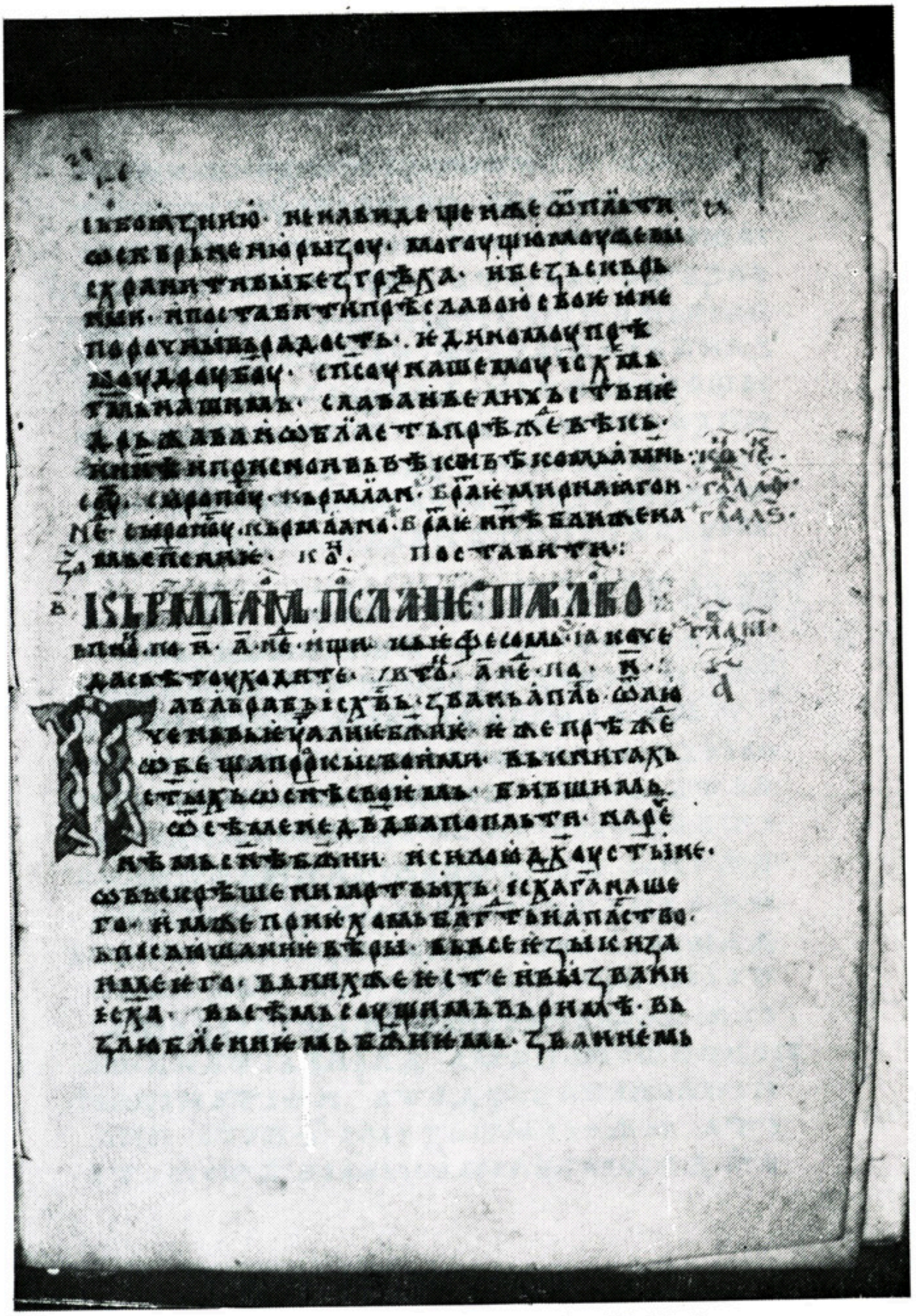

Матичин апостол XIII век, л. 58а (PP III 4)

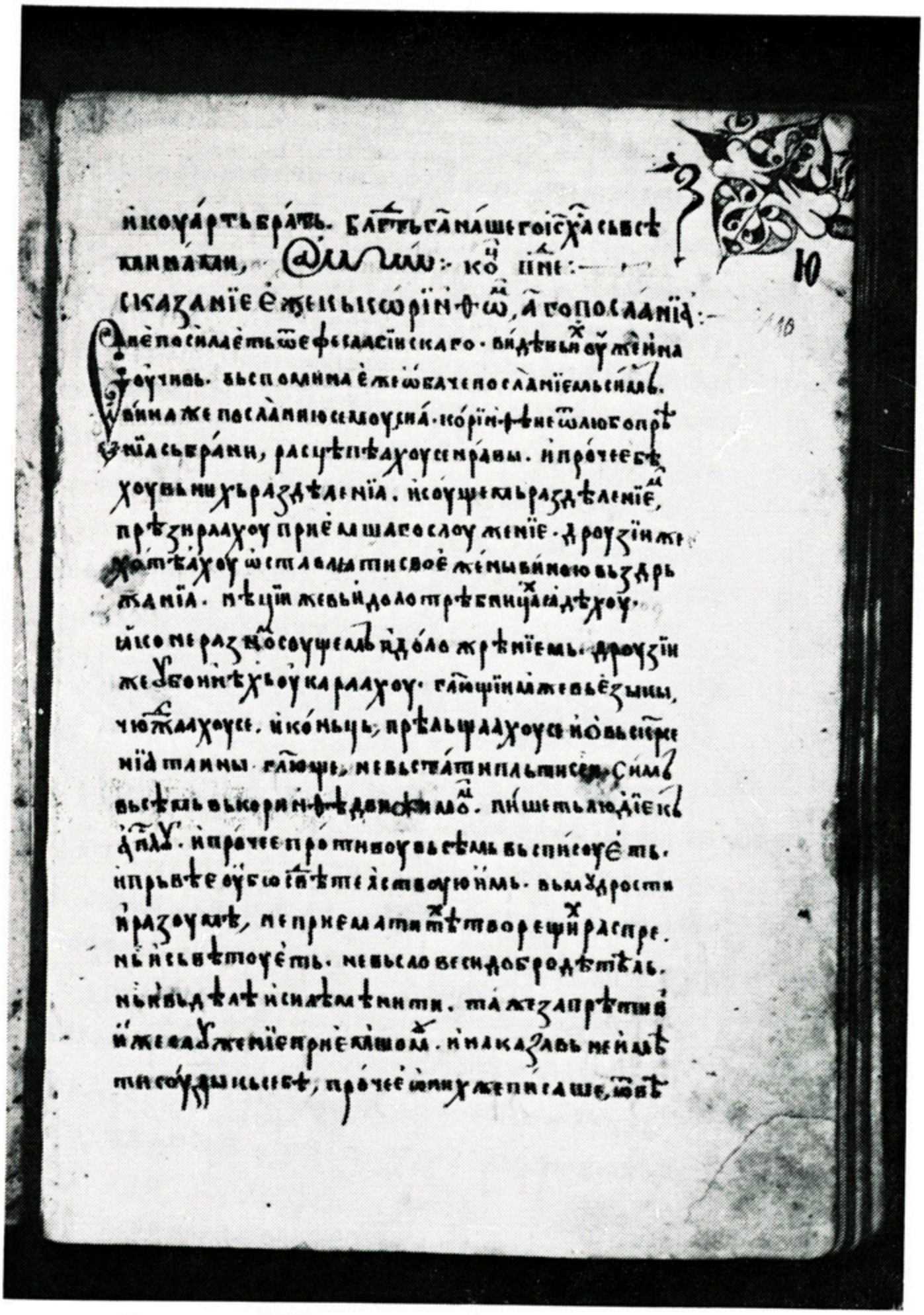

Апостол крај XIV или почетак XV века, л. 110а (РР III 43)

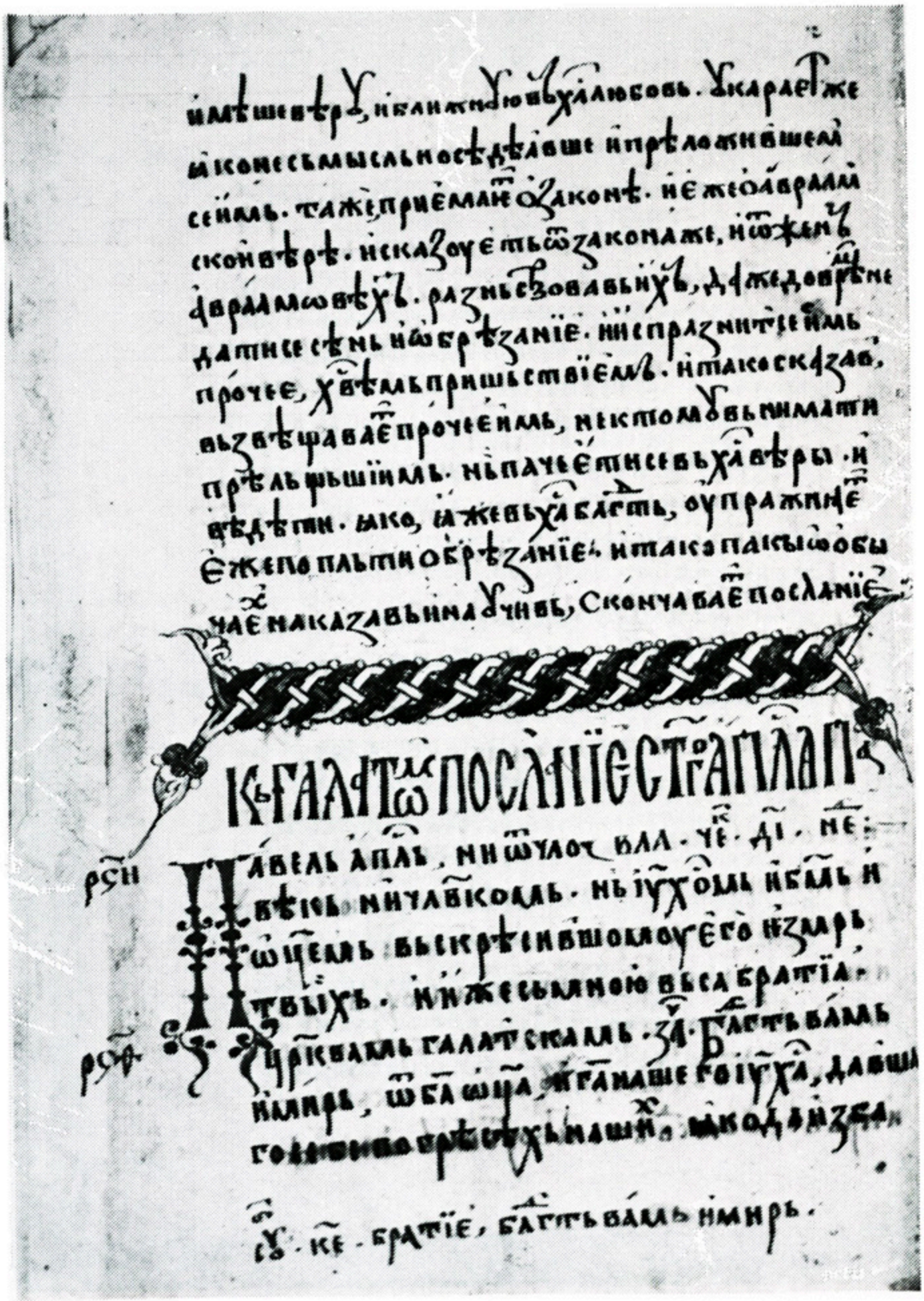

Апостол крај XIV или почетак XV века, л. 146б (РР III 43)

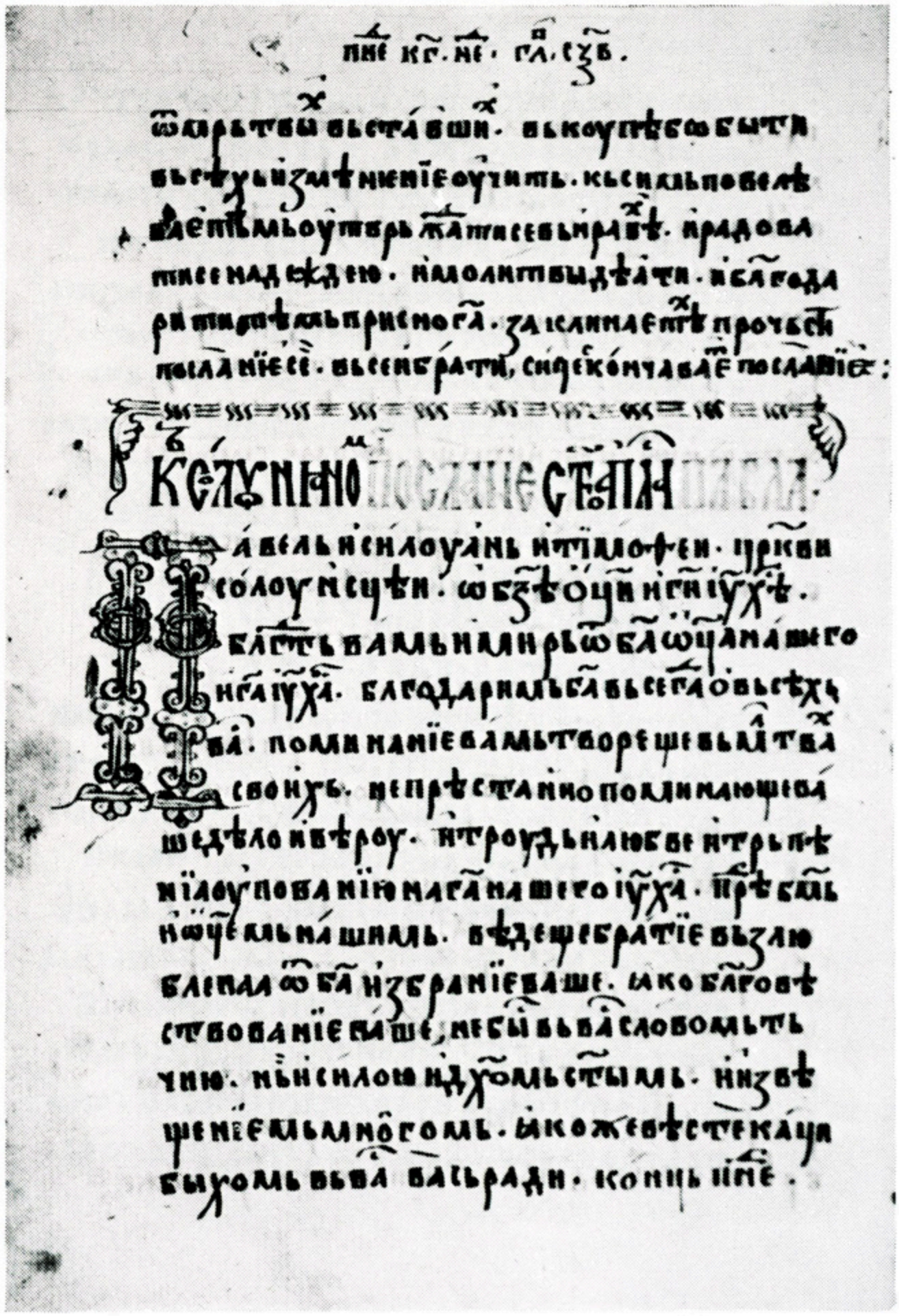

Апостол крај XIV или почетак XV века, л. 173б (РР III 43)

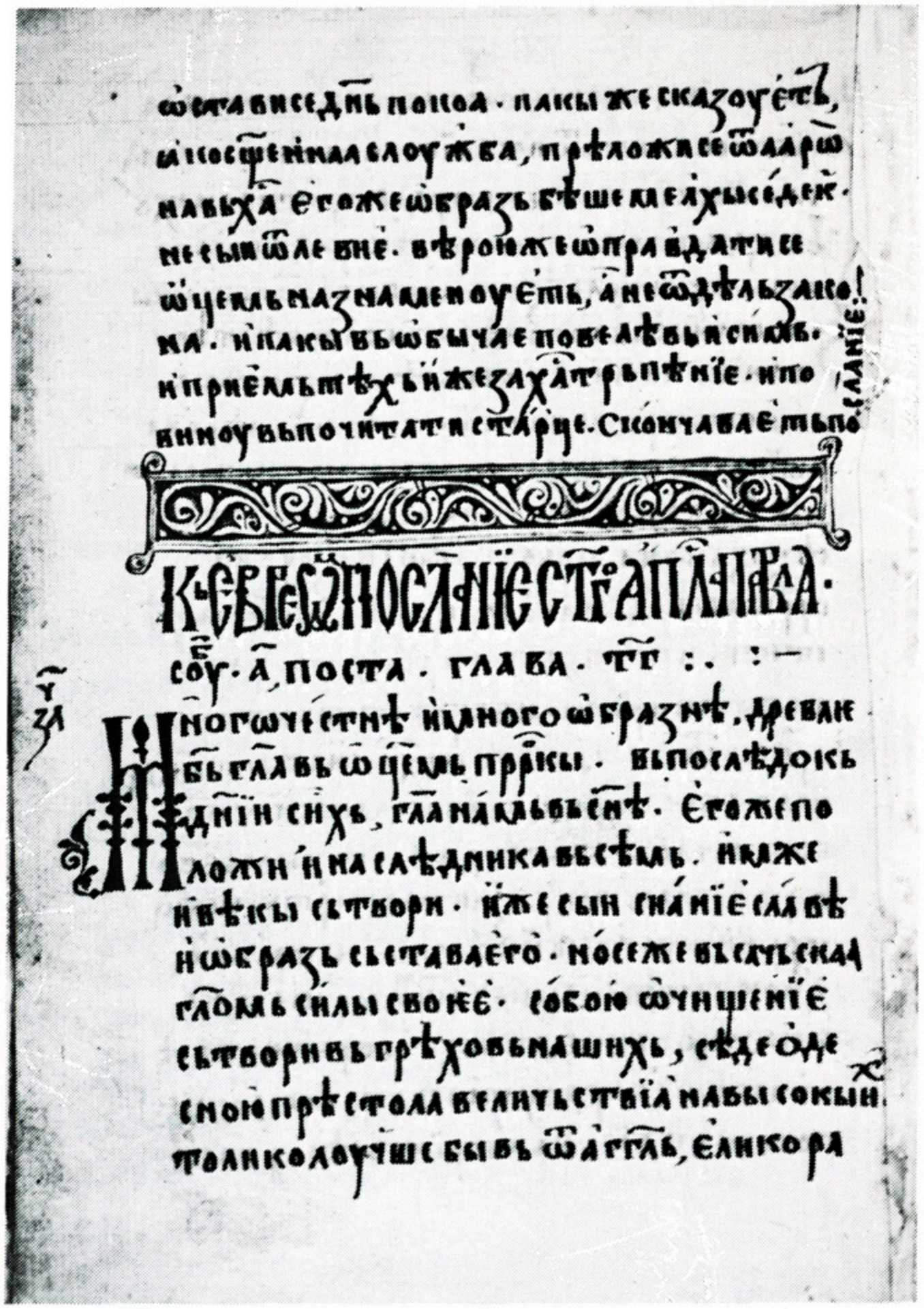

ѡстависѣдь поѕоа · паѕы же сказоуѣть,
и сосщѣнмаслоужба, прѣложисѣ ѡлаѓш
навыха ѣгожѣ ѡбразь бѣшѣлѣхысѣдѣк·
нѣсыи ѡлѣвнѣ. вѣроиже ѡправдатисѣ
ѡщѣльмазнаѕленоуѣть, анѣ ѡдѣльзасо!
ма. и паѕы вьѡбычае повелѣвьисилъ.
и приѣмльтѣхьижѣзахатрьпѣнїѣ. ипо
инноувьпочитатистарце. Скончавлѣтьпо

КъСѢВѢ ПОСЛАНЇЄ СТѢАПЛАВА.

сбу · а поста · глава · тѓ :. :—

Многочѣстнѣ иѕлного ѡбразнѣ. древле
бѣ глаѕь ѡцѣмь прѣкы · вьпослѣдокь
днїи сихъ, глана мьвьсѣнѣ. Ѣгожепо
ложи инаслѣдникавьсѣмь. имиже
и вѣкы сътвори · иѓѣсын гнанїѣ славѣ
и ѡбразь сѣставаѣго · носѣжевьсѣдьржа
глѣмь силы своѣѣ · собою ѡчищенїѣ
сътворивь грѣховьмашихъ, сѣдѣ одѣ
сноюпрѣстола величьствїа навысокыи
толикомногочѣшѣ бывь ѡ аггль, ѣликоа

Апостол крај XIV или почетак XV века, л. 199б (РР III 43)

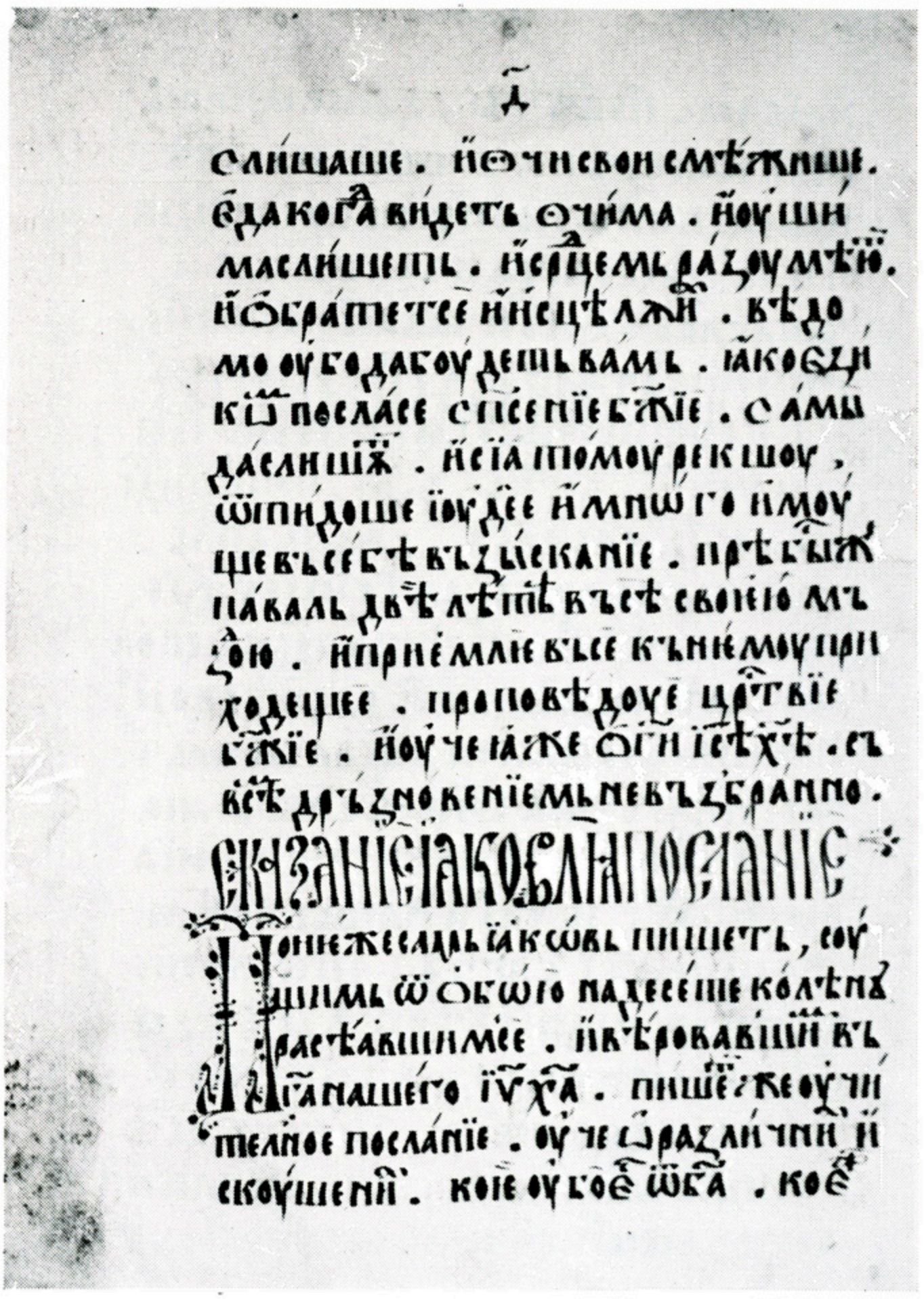

сліщаше. йѳчисвои смѣѧщє.
ѐдакогѧ ви́дѣть ѳчи́ма. йоу́ши
маслишєть. йсрѣцємь рѧ́зоумѣю.
йѻбрѧ́тетсѐ йнѣцѣлжй. къдо
моу́ годагоу́дешьвамь. йакоѯди
кїѫ послѧ́се спсєнїєбжїє. самы
дѧслнщїж. йсїѧ помоу́рекшоу,
ѿшпи́доше їоудє́е ймпш го имоу
щевъсѣ́тъвъзы́скамїе. прѣ́быж
пѧ́вль двѣ лѣ́тѣ вѣтъ своєго́ мъ
ѯою. йпрїе́мліевъсе къмємоу прїи
ходещее. проповѣ́доуе цр҃твїе
бжїе. йоу́чеіѧ́же ѳгнїѣхѣ. съ
всѣ́ дръзновеніємьневъзбранно.

сказаніѣ йакѡвлѧ йпосланіѣ

Йоннежевль йакѡвъ пишетъ, соу́
щимъ ѿ окѡ́ѡго пѧдесѧ́тіе колѣнѣ
рассѣ́ѧвшимсѧ. йвѣровавшймъ къ
гдⷭ҇пщегѡ їхⷭ҇а. пишѐ́же оучи
телное послѧ́ніе. оучесѡразли́чнй й
скоушенй. коіеоучѡѐ ѿкⷭ҇а. коѐ

Апостол XVI век, л. 51б (PP IV 14)

наїсл҃са. нь вѣ ты, за ніе іаковѣ
тви на корѣни. сице на онѣ
присадишеⷭ. посихже оутѣши
тіель на словеса въ обычае и
наказавь. скончаваеⷮ посланіе.

СТ҃І АПЛ҃А ПАВЛА ПОСЛАНІЕ КЪ
РИМЛІАНОМ. В ТОКЬ. ѕ҃ НЕ. ПОПЕТИДЕ. ЗА
ОТ.

Павль іу҃х вь рабь. званьапль.
изьбрань въ блг҃овѣстіе бж҃іе.
еже прѣжде обѣща прр҃кы свои
ми. въписани ст҃и о сн҃ѣ своіем.
бывшим ѿ сѣмене двдва попльт.
нареннаго сн҃а бж҃іа въ силѣ. по
дх҃оу ст҃иніе. изьвьскрѣшеніа
мрьтвых. іу҃х а г҃а нашего. им
же приехом блг҃ть, и посланіе
въ послоушаніе вѣры въ сѣ езы
цѣ ѡ имениего. въ нихже е
стіе віи званніи, іу҃х оу въ сѣ
соущим въ мирѣ. въ злюблениим
бо҃у званним ст҃имь. соу. ѕ҃.

Апостол XVI век, л. 90а (РР IV 14)

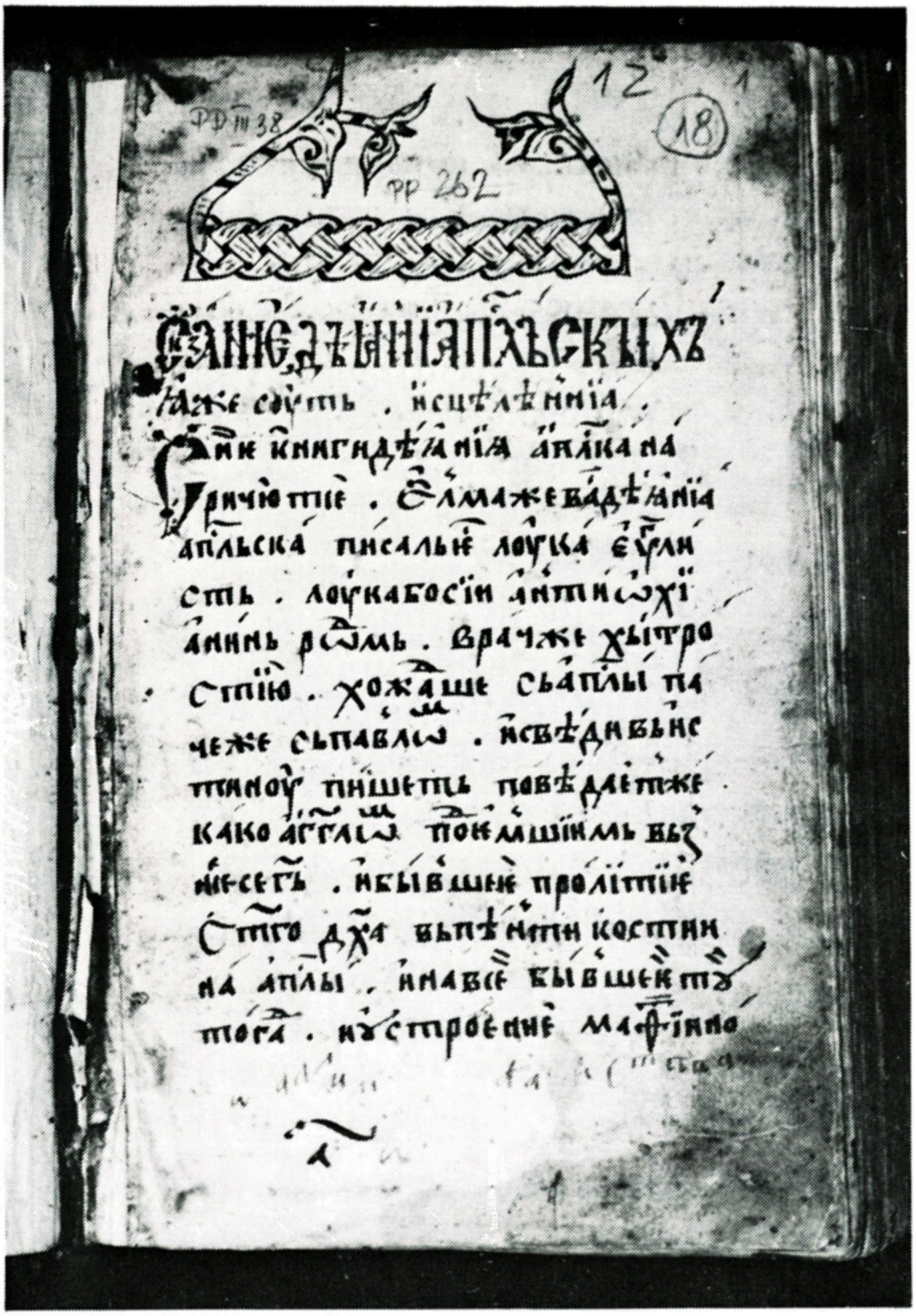

Јазачки апостол 1541. година, л. 1а (РР III 38)

кьрм

дроуга болша творѣще. ть
щанїем нелѣностивїи дхомь
горѣще бвыработающе. оу
пованїемь радующе. скрьбїю
трьпѣще. вьмлтвахь по
жидающе. вьтрѣбованїи
стихь причещающеѥ. стра
нно любиѥ гонѥще блвите
кльноущеѥвы блвыте анек
льнитѣ: + ко не. чти поне
радоватисе сьрадующимисе.
и плакати сьплачющим
тоже дроугь кьдроугу моу
дрьствующе. невисока му
друюще. нь смѣрѣ нними вѣ
доущеѥ. не бываите мудри
ѡсебѣ. ниѥдиномуже злѧ
зазловь задающе. проразоумѣ
юще добра прѣвсеми члвкы

Јазачки апостол 1541. година, л. 171а (РР III 38)

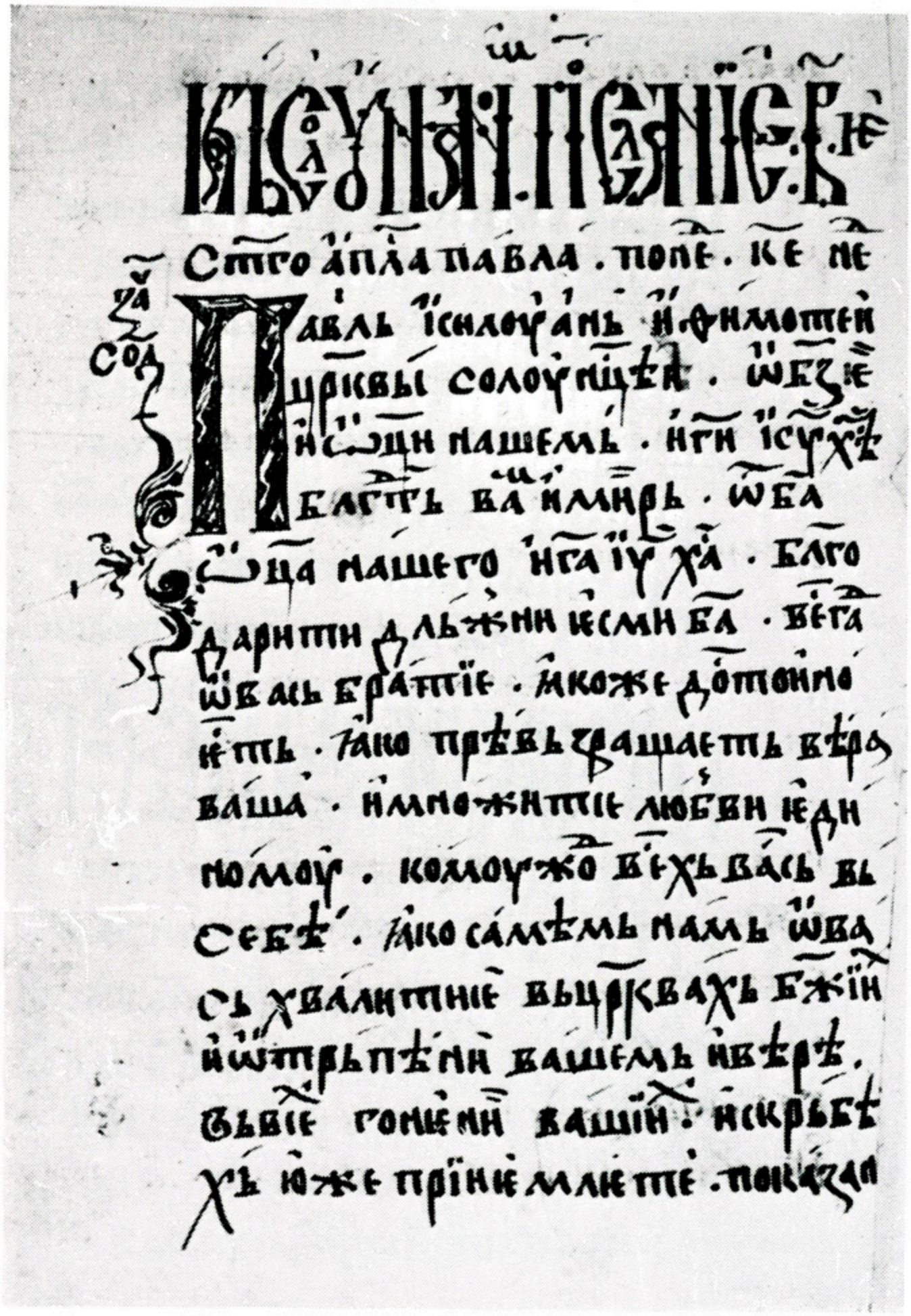

Јазачки апостол 1541. година, л. 299б (РР III 38)

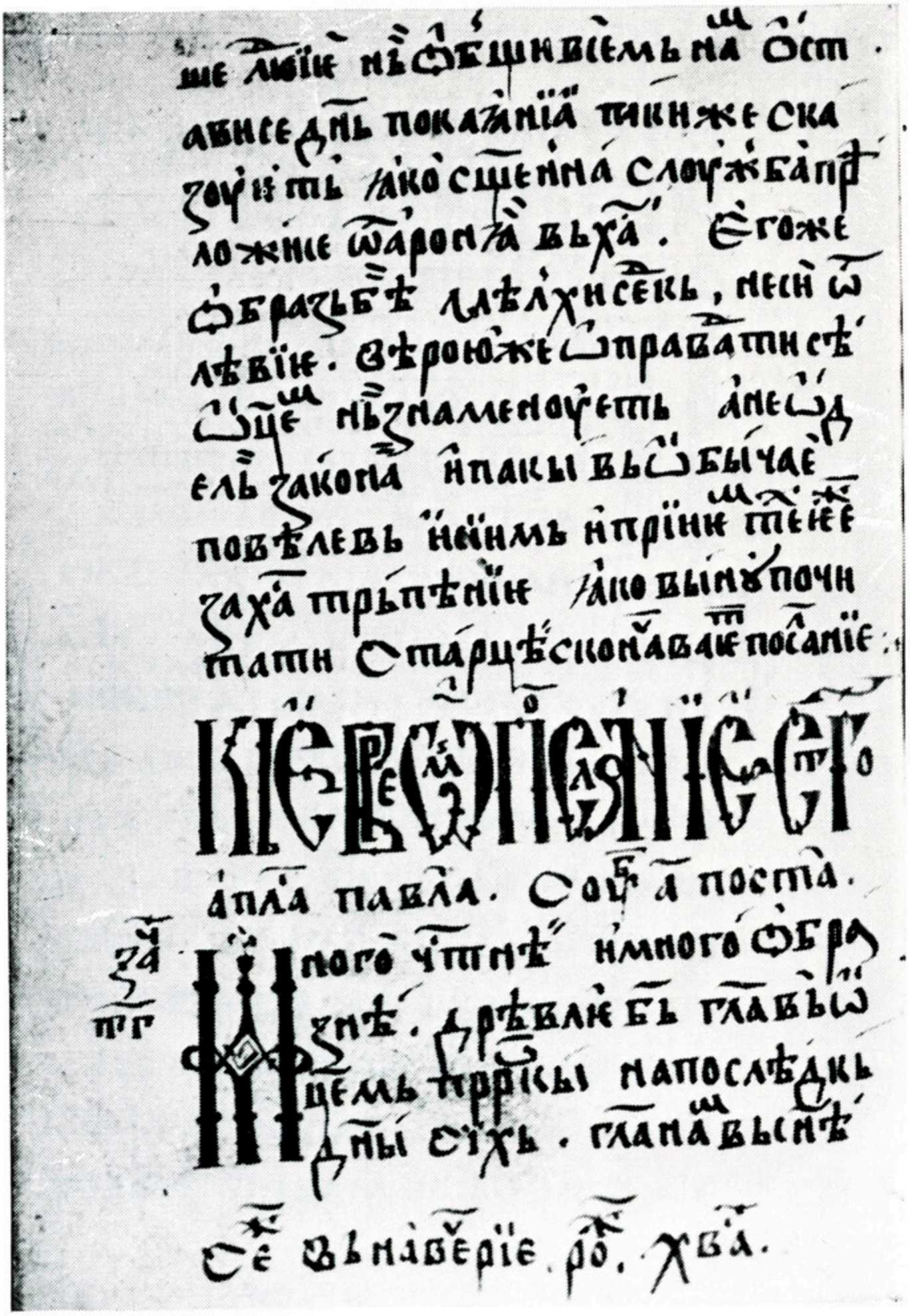

Јазачки апостол 1541. година, л. 332б (РР III 38)

нїн бѣше бѣїлн, что є́ще
трѣбе почи́поу мѣлхі́н
сѣдеко́вѣ. и́помоу́ вѣст
а́тн сщє́нн́ѣ, и́непочи
и́ѣ а́дропо́вѣ гла́тнсѐ. прѣ
лага́е́моу́ бо́ сн́пѣствѣ.т
онѣ́жѐ и́ѣ а́коп́ѣ, прѣл
агапі́е́ бнва́е́тѣ; и́нѣ́ме́
глю́тсе сїа́, ко́лене и́помѣ
прїчестнтнсѣ, и́ѣнегоже
нѣ́нстоже прїче́стнсѣ и́ѣлта
дѣвн гаѣ́бо. гако и́їоудн вѣ
сїа́ гѣ нашь. и́нѣ́мже плѣ́
мѣнїн. нчесо́же сщє́нст
вѣ́ мѡ́ѵсїн гла нлнша́шеє́е
гаѣ́нѐ. а́ще по́по́бїю мѣлхї
сенова́. вѣстлетѣ сщєннїѣ
нн. нѣ́мѣпогако́ноу́ гапо
вѣдн пльскїѣ бы. нѣпослѣ

Јазачки апостол 1541. година, л. 343а (PP III 38)

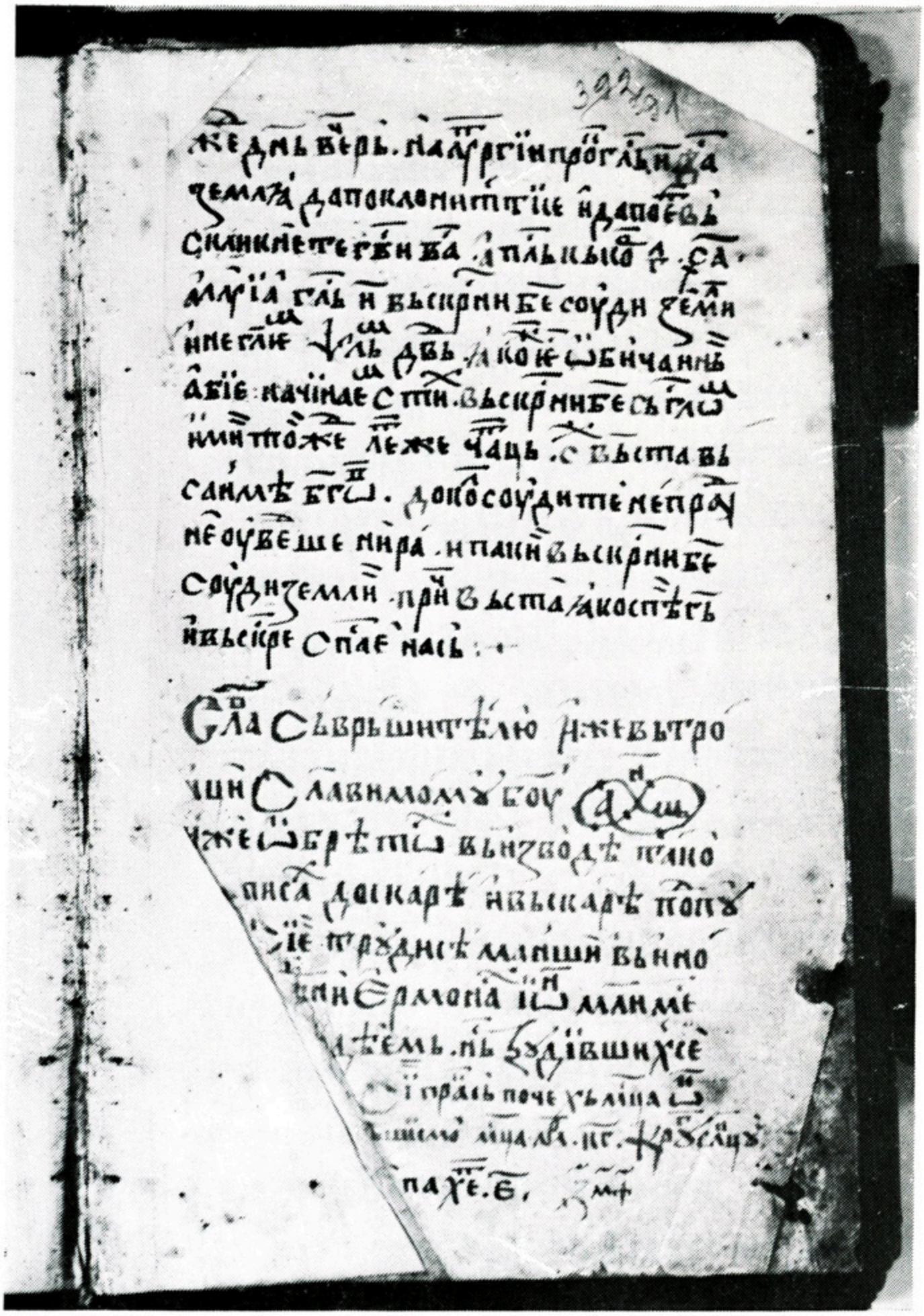

Јазачки апостол 1541. година, л. 391а (РР III 38)

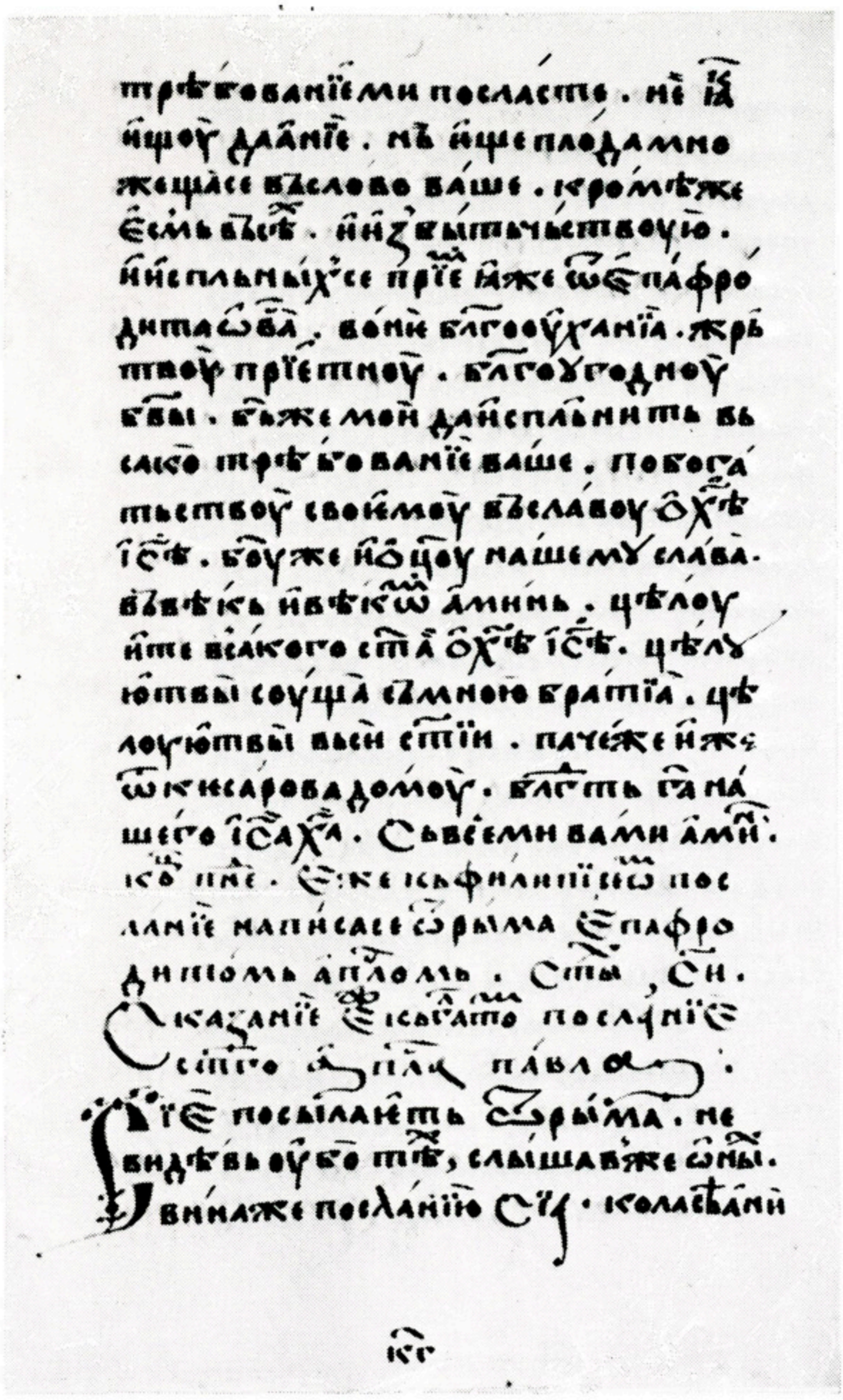

Апостол XVI век, л. 182б (PP IV 15)

Ꙗтїтꙋ

ничтоже чисто. нъ ѡскврьнисе
имь и оумь и свѣсть. бг҃а исповѣ
доуютъ вѣти, дѣли же ѡмѣтаю
тсе. мрьзцїи сꙋще и непокоривы.
и на всако дѣло бл҃го неключимыи.
ты гл҃и ꙗже подобаеть здравомꙋ оуче
нїю. ко чес. старцемь трьзвникомъ
быти. чистомъ, цѣломꙋдрьномъ. здра
вомъ вѣрою. любовїю, трьпенїемь.
старицамже такоже, въстроенїи
сщ҃енно лѣпнѣ. ненавадницамъ.
невиноумногоу порабощеннамъ.
добро оучителницамь. да оуцѣло
мꙋдретьюные. моуже любыцаамъ
быти. чедолюбыце. цѣломꙋдрь
нїи, чистїи, домодрьжице бл҃гыи.
покарающе се своимь мꙋжемъ. да нѕ
слово бж҃їе и оученїе хꙋлитсе. юно
шеже такоже мл҃и цѣломꙋдрити.
ѡвсѣхъ самъ себѣ подае ѡбразъ добрыимъ
дѣлѡмъ. въ оучителствѣ нерастлѣ
нїа. чищенїю, чистотѣ. нетлѣ
нїю, словоу здравоу. незазорноу. да
противны посрамитсе. ничтоже
имѣ ѡнаго глати хоулнꙋ. ꙁабѡ

кн

Апостол XVI век, л. 215а (РР IV 15)

НАУЧНИ ПРИЛОЗИ

Јасмина Грковић-Мејџор

АПСОЛУТНЕ ИНФИНИТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ У МАТИЧИНОМ АПОСТОЛУ

Матичин апостол (МА), као најстарији апостол српске редакције и један од најранијих црквенословенских апостола уопште,[1] представља интересантну грађу за синтаксичка испитивања српскословенског језика. Оваква истраживања, поред анализе синтаксичко-семантичких услова реализације сваке дате конструкције, подразумевају и поређење са одговарајућом ситуацијом у старословенском језику, чије моделе редакцијски језици наслеђују, а такође и компарацију са грчким изворником,[2] који је оставио неизбрисивог трага на синтаксичку структуру првог словенског књижевног језика.

Управо у домену инфинитивне фразе, старословенски језик се у знатној мери ослањао на грчки текст, но, мање у смислу стварања правих синтаксичких калкова, а пре у примању импулса за реализацију самосталних конструкција у духу словенског језичког устројства. Ово се можда најбоље и огледа у систему апсолутних инфинитивних конструкција: датив + инфинитив (Д+И), акузатив + инфинитив (А+И) и номинатив + инфинитив. С намером да се утврди у колико мери најстарији српски апостол чува канонско старословенско стање у овом погледу, и да ли евентуално до даље грецизације текста, која је иначе запажена у неким каснијим стадијумима развоја црквенословенског језика,[3] долази већ у раној фази постојања српскословенског језика, за предмет испитивања у овом раду узете су поменуте апсолутне инфинитивне конструкције. Будући да веза номинатив + инфинитив у тексту није потврђена, моја анализа тицаће се конструкција Д+И и А+И.

---

[1] *Матичин апостол*, приредили Радмила Ковачевић — Димитрије Е. Стефановић, увод и опис рукописа написао Димитрије Богдановић, Београд 1979, 1. Напоминьем да сам се приликом испитивања текста служила овим издањем.

[2] Термин „изворник" је, наравно, с обзиром на непостојање стварних оригинала са којих је превођено, условног карактера. У овом случају, за поређење је коришћено издање са потпуним критичким апаратом: Nestle — Aland, *Novum testamentum graece*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1985.

[3] Ян Седлачек, *Синтаксис старославянского языка в свете балканистики*. — Slavia, XXXIII, *s.* 3, Praha 1963, 387.

ДАТИВ + ИНФИНИТИВ. Ова конструкција је већ у старословенском била омиљено и радо употребљавано синтаксичко средство које постаје својеврсна одлика стила црквенословенског језика, како у ранијим, тако и у каснијим фазама његовог постојања.[4]

У МА се Д+И реализује као реченични кондензатор, где инфинитив функционише као трансформ предиката, док је датив трансформ субјекта.

1. Најчешће се јавља као допуна глагола који реферишу о комуникационом акту.[5] У оквиру ове категорије разликују се две семантичке групе глагола:[6] А. *Verba dicendi* чисто референцијалног карактера (попут **глаголати**). Нпр.: **садоукеи гл҃ють не быти вьскрѣшению ни англ҃оу ни дх҃оу** да 23/8 (грч. Σαδδουκαῖοι λέγουσιν μὴ εἶναι ἀνάστασιν μήτε ἄγγελον μήτε πνεῦμα), **бг҃ь рекы изь тьмы свѣтоу вьсиꙗти** 2 Кор/4—6, **се оубо гл҃ю и послюшьствоую ѡ г҃и к томоу не ходити вамь ꙗкоже и прочи ѥзыци ходеть** Еф. 4/17. У свим случајевима у грчком тексту је паралела А+И. Б. Глаголи који имају и модалну нијансу, иницијативни импулс за вршење извесне акције, а уз које је Д+И заправо трансформ императивне конструкције (попут **повѣлѣти**): **повѣлѣ же кр/с/тити се имь вь име іс҃ х/с/во** ДА 10/48 (грч. προσέταξεν δὲ αυτοὺς ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ βαπτισθῆναι), **молю послюшати ти на/с/(ь) вь кратцѣ** ДА 10/48 итд. Грчки еквивалент је редовно веза А+И.

Ова конструкција реализује се и као допуна глагола који сведоче о каквој психичкој активности. *У МА* је нађен пример са глаголом **вѣровати**: **вѣрова быти ѥмоу ѡц҃оу многомь ѥзыкомь** Рим 4/18. Потврда лепо илуструје двосмисленост коју, у зависности од семантике управног глагола, веза Д+И може имати, будући да инфинитив, као трансформ предиката, прикрива категорију времена; стога су, у конкретном случају могуће барем две интерпретације: *поверова да је он био отац многих народа/ поверова да ће он бити отац многих народа.* Тек из ширег контекста може се закључити да је реч о другој интерпретацији.

Д+И јавља се и као допуна именице или придева као управне речи. Овакви случајеви су, међутим, ретки, те их износим у целини: **не закономь бо ѡбѣтованиꙗ аврамови или семени ѥго быти ѥмоу наслѣдникоу всемоу мироу нь правдою вѣры** Рим 4/13 (οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραὰμ ἢ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως), **за блг/д/ьт даньноую ми ѿ бг҃а быти ми слюжителю іс҃ хв҃ою вь ѥзыцѣхь** Рим 15/15—16. У случају лексеме **свободь** допуна је рестриктивне природе:[7] **свободь ѥ/ст/(ь) ѿ закона не быти ѥи прѣлюбодѣици** Рим 7/3. Грчки еквивалент је у наведним случајевима доследно А+И. Издвајам следећи пример који се може интерпретирати на два начина: **ꙗко нѣсть ѡбичаꙗ рымлꙗниномь даꙗти ѥдиного чл҃вка на погибѣль прѣжде даже клеветници вь лице не станють гл҃юще на нь** ДА 25/16 (грч. ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίος χαρίζεσθαί τινα ἄνθρωπον πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος): 1. датив **рымлꙗниномь** је трансформ субјекта *(није оби-*

---

[4] Karel Haderka, *Сочетания субъекта, связаного с инфинитивом, в старославянских и церковнославянских памятниках.* — Slavia, XXXIII, s. 4, Praha 1964, 519.

[5] Милка Ивић, *О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици с везником да.* — Зборник за филологију и лингвистику, XIII/1, Нови Сад 1970, 47.

[6] Према подели коју даје М. Ивић у истом раду, 44, 47.

[7] Уп. Милка Ивић, *исто*, 52—53.

чај да Римљани дају некоī човека на пōīубљење . . .). 2. реч је о посесивном дативу *(није римски обичај . . .*). На другу интерпретацију упућује и грчки текст (ἔθοσ Ρωμαῖοσ → ѡбичаи рымлꙗниномь).

2. Велики је број потврда у којима Д+И кондензује *намерну реченицу*, што је обична појава и у канонским споменицима.[8] На пример: положихь те вь свѣть ѥзыкомь быти тебѣ вь сп҃сениѥ до послѣднихь земле да 13/47 (грч. τέθεικά σε εἰς φῶσ ἐθῶν τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτον τῆς γῆς наре/ч/е сьѡбразны тѣлю сн҃а своѥго быти ѥмоу прьвѣньцю вь мнозѣ братии Рим 8/29, си же ѡбразь намь быше не быти намь похотникомь злю 1 Крп 10/6. Грчки еквивалент је доследно веза А+И.

3. Самостална употреба ове конструкције са узрочним значењем потврђена је само једанпут: не имѣхь бо покоꙗ дх҃омь моимь не ѡбрѣсти ми тиѳа моего 2 Кор 2/13 (грч. οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματι μου τῷ μὴ εὑρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου). За каузалну реализацију конструкције Д+И зна и старословенски.[9]

4. *У МА* је релативно често заступљена и конструкција ꙗко же + Д+И. Реч је о грецизму који се не јавља у другим словенским језицима,[10] а има резултативно значење. J. Бауер (Bauer) истиче да конструкција настаје подражавањем грчког модела ὥστε + акузатив са инфинитивом.[11]

У десетак случајева се конструкција ꙗко(же) + Д+И реализује у лако препознатљивом резултативном значењу, на месту грчког ὥστε + А+И: се же бы/ст/(ь) по двѣ лѣ/т/(ѣ) ꙗко всѣмь живоущимь вь асии слышати гл҃ѥ слово іс҃во іюдѣѡмь же и ѥлиномь ДА 19/10 (грч. τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἔτη δύο, ὥστε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσίαν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ κυρίου, Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλλενας), бы/ст/(ь) вь славоу ꙗко не мощы вьзирати сн҃омь із/с/левомь на лице моисиѡво 2 Кор 3/7, слово гн҃е приѥмьше вь печалы мнозѣ сь радостию дх҃а ст҃ого ꙗкоже быти вамь ѡбразоу всѣмь вѣроующиимь вь македонии и вь ахаи 1 Сол 1/7 итд. Наравно, будући да темпорални моменат није експлициран инфинитивом, овакве везе могу бити двосмислене. На пример, исказ вѣра ваша ꙗже кь б҃оу изиде ꙗко не трѣбовати намь гл҃ати ничесоже 1 Сол 1/8 може се интерпретирати на два начина: *пōказа се вера ваша у Боīа, тако да није требало ништа да кажемо / . . . тако да не треба ништа да кажемо.* Будући да се, додала бих, трансформацијом у апсолутну инфинитивну конструкцију губи моменат временског одређења, ово синтаксичко средство ипак није сасвим подесно за словенски језички систем. Не сме се заборавити да у грчком постоје инфинитиви различитих времена, док старословенски има само један инфинитив.

У приближно истом броју случајева значење ове конструкције је на граници између намерног и резултативног. Занимљиво је да се у грчком тексту тада увек налази веза εἰς са акузативом супстантивизираног инфинитива (са чланом). Иначе, у грчком језику *Новоī завета* εἰς τό + инфинитив ко-

---

[8] Karek Haderka, *исто*, 525.

[9] *исто*, 517.

[10] S. C. Gardiner, *Old Church Slavonic. An Elementary Grammar*, Cambridge Univertity Press *1984*, *138*.

[11] Jaroslav Bauer, *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*, *Brno 1972*, *81*.

ристи се за исказивање намере, сврхе или резултата.[12] Износим неке од примера из МА: того ради пошлеть имь бг҃ь дѣло льстьное ꙗко вѣровати имь льжы 2Сол 2/11 (грч. καὶ διὰ τοῦτο πέμπει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει), и вы оумрѣсте ꙁакономь телѥсе х/с/ва ꙗкоже быти вамь иномоу Рим 7/4, и ꙗко моиси полагаше покривало на лици своѥмь ꙗко не мощи вьꙁирати сн҃омь изл҃евомь 2Кор 3/13. Но, овакви примери нису необични. Говорећи о блискости појмова намера/резултат, додуше на примеру грчког везника ὥστε, аутори Блас-Дебрунер (Blass-Debrunner) кажу: "ὥστε is by no means used in the NT only to introduce real or possible result, but also intended result (which is an even earlier usage), so that the line dividing it from purpose clauses is hardly distinguishable."[13]

Слична је ситуација и у следећем примеру, где ꙗко замењује везник πρός, који се у грчком реализује са истим значењем као и εἰς (+ τό + инфинитив са акузативом):[14] ѡблѣцѣте се вь все ѡроужиѥ бж҃иѥ ꙗко мощи вамь стати противоу хоудожьствоу диꙗволю Еф 6/11 (грч. ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου).

Са резултативним значењем ꙗкоже +Д+И јавља се једанпут на месту грчког финалног инфинитива са чланом (без предлога):[15] прѣѡбраꙁить тѣло сп҃сениꙗ нашего ꙗкоже быти ѥмоу сьлично тѣлѥси славы ѥго по силѣ ꙗкоже мощи ѥмоу и повиноути ѥмоу всачьскаꙗ Фил 3/21 (грч. μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπευνώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα).

5. Напослетку, У МА се реализује и специфична конструкција типа бысть +Д+И, са модалним значењем неопходности или (не)могућности, наслеђена, према Ј. Бауеру, из прасловенског језика.[16] Други аутори, попут Ротеа (Rothe), сматрају да се овде ради зацело о грчком утицају.[17] Износим неке од примера: и тако бы/ст/(ь) всѣмь сп҃сти се до краꙗ ДА 27/44 (грч. καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν), бы/ст/(ь) же лѣто цѣло сьбирати се имь вь црк҃ви ДА 11/26, бы/ст/(ь) же соущюмоу аполосоу вь корендѣ павлоу пришь/д/(ь)шоумоу вышнеѥ страны прити вь ѥфесь ДА 19/1, ѥг/д/а же бы/ст/(ь) вести се намь ДА 21/1. Само један случај одступа од грчког модела: послюша иꙁити на мѣстѣ ѥже бѣаше ѥмоу приѥти вь причестыѥ Јев 11/8 (грч. ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν εἰς τόπον ὃν ἤμελλεν λαμβάνειν εἰς κληρονομίαν).

АКУЗАТИВ + ИНФИНИТИВ. Ова механичка позајмица класичне конструкције А+И, дакле потпуни калк са грчког, [18] потврђена је само у пет случајева.

1. Реализује се као допуна *verba dicendi* референцијалног карактера: и си вси противно нравомь кесаровомь твореть ц/с/рꙗ иного гл҃юще быти іс҃а ДА 17/7,

---

[12] F. Blass — A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature.* A Translation and Revision of the ninth-tenth German edition incorporating supplementary notes of A. Debrunner by Robert W. Funk, Chicago-London 1961, 207.

[13] F. Blass — A. Debrunner, *исто*, 198.

[14] *исто*, 207.

[15] Fr. Pastrnek, *Die griechischen Artikelkonstruktionen in der altkirchenslavischen Psalter- und Evangelienübersetzung.* — Archiv für slavische Philologie, 25, Berlin 1903, 370.

[16] Jaroslav Bauer, *исто*, 72, 81.

[17] Hans Rothe, *Unpersönliche Regentia mit dem Infinitiv im Altkirchenslavischen* — Slovo, 9-10, Zagreb 1960, 117.

не прѣстаѥ бо июдѣѥ ѡбличаше прѣ/д/ лю/д/мы сказаѥ книгами быти х/с/а іс҃а ДА 18/28, гл҃юже х/с/а іс҃а слюжителꙗ быти ѡбрѣзанию Рим 15/8.

2. У два случаја, конструкција А+И функционише као допуна глагола *сӣознајне* семантичке класе (попут мьнѣти): пакы гл҃ю да нѣ кто мнить ме безоумьна быти 2Кор 11/16, тако и вы причитаите себе быти мрьтвы оубо грѣхови Рим 6/11.

Интересантна је и јединствена потврда где се А + И уводи везником ꙗко, а представља иновацију у односу на грчки изворник: прѣж/д/е гл҃ахомь вамь ꙗко быти ны вь печалехь 1Сол 3/4 (грч. καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμεν, προελέγομεν ὑμῖν ὅτι μέλλομεν θλίβεσθαι).

Закључујући преглед двеју апсолутних инфинитивних конструкција у *МА*, истакла бих неколико момената. Потпуни калк са грчког, конструкција А+И, јавља се у тексту по изузетку, као допуна *verba dicendi* и глагола *сӣознаје* категорије. Конструкција Д+И распрострањена је у рукопису, а реализује се у служби допуне глагола, ређе именица и придева, и у функцији кондензатора намерне, а по изузетку узрочне реченице. Обично је и увођење ове везе везником ꙗко(же) на месту грчког ὥστε + инфинитив, εἰς τό + инфинитив, πρὸς τό + инфинитив или обичног резултативног инфинитива без предлога; тада конструкција добија резултативно или, ређе, намерно значење. Никада се не реализују извесни калкови чије је присуство иначе потврђено у неким познијим редакцијским текстовима:[19] Д+ инфинитив супстантивизиран „чланом" еже, Д + инфинитив са предлогом, вьнегда + Д+И (као еквивалент грчког темпоралног инфинитива). Говорећи о конструкцији Д+И, мора се имати у виду да она није калк, мада се развила под индиректним утицајем грчког изворника (где јој одговара веза А+И), Како је то већ истакао К. Хадерка (Haderka), говорећи о релативној самосталности првих словенских превода са грчког,[20] преводиоци су на основу страног језичког импулса (А+И) начинили своје сопствено синтаксичко средство, развијајући нову конструкцију датива са инфинитивом. Старословенско стање наслеђује и *МА*, рани споменик српске редакције, у којем се у овом домену не запажа накнадна грецизација језика, својствена познијим црквенословенским текстовима.

---

[18] W. Vondrák, *Altkirchenslavische Grammatik, Berlin 1912, 590.*

[19] Уп. Karel Haderka, *исто*, 511, 517, 531; такође и: Ludmila Pasnerovâ, *Синтаксис инфинитива в старославянских евеангельских кодексах с точки зрения техники перевода.* — Slavia, XXXIII, s. 4, Praha 1964, 535.

[20] Karel Haderka, *исто*, 519.

Катица Шкорић

ПОТВРДЕ ИЗГОВОРА ПОЛУГЛАСНИЧКОГ ЗНАКА У АПОСТОЛУ РР IV 14 ИЗ ЗБИРКЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Рукописни апостол из збирке Библиотеке Матице српске са сигнатуром РР IV 14 (старе сигнатуре РР 280 и 352 А 5) и инвентарним бројем 48253 има све одлике српске редакције. Рукопис је полууставом и ресавским правописом написала једна рука на 237 листова увоштене хартије. Према воденом знаку потиче из прве четвртине XVI века.[1]

У овом раду задржаћемо се на праћењу потврда о гласовној вредности полугласничког знака, односно на примерима са написаним ѧ место *јера* у јаком, па и у слабом положају некадашњег полугласника.[2] У ћирилским споменицима најстарији докази замене слова ъ са ѧ потичу из 1392. године,[3] стога се овај период у новијој научној литератури сматра временом када је извршен процес његове вокализације у неким српским говорима,[4] иако се у старијој литератури срећу и ранија датирања.[5] Изговор са *а* преноси се и у српскословенску писменост о чему најбоље сведоче рукописи писани посрбљеним правописом.[6] Међутим, и у споменицима са рашким, ресавским или босанско-хумским правописом чија је графијско-правописна норма за-

---

[1] В. каталошки опис истог рукописа у књизи (стр. 17).

[2] Тражени модел је праћен у целом тексту, а за примере који би илустровали другачију ситуацију прегледане су стр. 1а—25б, 30а—39б, 50а—59б, 80а—89б и 130а — 139б, у појединим случајевима и ван ових страница.

[3] Ивић, Павле и Грковић, Милица, *О почецима замене полугласа са а у ћирилским споменицима*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XIV/1, Нови Сад 1971, 53—58.

[4] Младеновић, Александар, *Напомене о српскословенском језику*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XX/2, Нови Сад 1977, 10—14; Исти, *Неколико мисли о српскословенском, рускословенском и славеносрпском типу књижевног језика*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXVII—XXVIII, Нови Сад 1984—1985, 501—502; Исти, *Српска редакција старословенског језика — неке особине из текстова XVIII века*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXIX/1, Нови Сад 1986, 108.

[5] Белић, Александар, *Основи историје српскохрватског језика*, I, Фонетика, Београд 1960, 83; Исти, *Štokavski književni jezik*, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 4, Zagreb 1960, 517.

[6] Караџић, Вук Стефановић, *Примјери српско-славенскога језика*, Беч 1857, 24—25.

хтевала етимолошко писање јерова, код низа писара се поткрадају грешке, па се изговор са вокалом *а* тако и бележи.[7]

Апостол о коме је реч, иако канонизиран текст, изненађује великим бројем примера са ѧ место *јера*. То није уобичајена појава у црквеним књигама, што нас је подстакло да изложимо преглед свих таквих случајева.

Напомињемо да писар има четири знака за полугласник: ь, ъ и високо јер, употребљава и *јајерак*, а грађу ћемо изложити по категоријама:

а) *Предлози* вь, кь и съ. Према правилу транскрипције српскословенских текстова предлози вь, кь и съ се доследно изговарају са вокалом.[8] У нашем споменику примери у којима ортографија прати читање вь са *ва* су: ва 45б/9, 53б/1, 55б/20, 57б/19, 59б/1, 108а/1, 146б/2, 183б/19, 218а/2, 227б/6; кь са *ка*: ка 2а/14, 198а/14 и 198б/8. Код предлога съ само једанпут долази ѧ: са вами 118а/10. У осталим потврдама написано је *јер*, а сигурна фонетска варијанта предлога *к* (к тебѣ 6а/22, 34б/22) и *с* (с тобою 1а/17, 25а/3) веома је ретка.

б) *Префикси* съ- и вь-. Замену *јерова* са ѧ показују примери: на сан'мицѧ|х| 3б/21, въ сан'мицѣ 12а/4—5, вь сан'мицѧ 37б/22, 40б/14, на сасоудѣ|х| 106б/13, вь санавдѣнїѣ 203б/22 и съвакопи|т'| 189а/9. Према подацима у нашој литератури уз съ- и вь- полугласник се увек изговарао, без обзира на Хавликово правило одређивања јаког и слабог полугласника.[9] Анализа српских рукописа показује да тврдња потпуно не одговара када је у питању префикс съ-.[10]

в) *Група* вьс-. По правилима транскрипције П. Ђорђића ова група се изговарала са *ва-*.[11] Праћење заменице вьсь (прегледане странице наведене у нап. 2) показује да је *јер* у слабом положају (по Хавликовом правилу) написано 73 пута (3 пута стављен је јајерак), а испуштен је знак у 77 случајева. Нпр.: на|д| въсею 1б/17, съ въсѣмь 5б/2, 21а/16, въсѣ 6б/16, 15б/4, вьси 7а/7, 17б/1, въса 15б/2—3; по в'сеи 5а/17, на в'сѣ 16а/6, по в'сѣ 17б/11; вси 4а/1, 4б/16, 6б/2, всѣ 5а/11, 8б/18, вса 5б/19, 6б/3 итд.[12] У једном случају са ѧ<ь (васа 122а/21) српскословенска вокализација види се и на ортографском плану.

Код вьсакъ више је примера са испуштеним слабим јером, а ређе је слаби полугласнички знак написан. Само је један пример са ѧ : съ васацѣмь 30б/17—18.

На основу горе наведеног односа, а таквих потврда има и у другим рукописима,[13] има озбиљних разлога да верујемо у постојање истовременог двојаког изговора: народног *вса, всак* и српскословенског *васа, васак*.

г) *Остале категорије*. Изложићемо примере у којима је слово *јер* у корену или у основи речи замењено са ѧ, не задржавајући се на тумачењу потврда изговора „слабих" јерова, с обзиром да њихово објашњење налазимо

---

[7] Јерковић Вера, *Палеографска и језичка истраживања о Чајничком јеванђељу*, Нови Сад 1975, 111—113; Иста, *Српскословенски и његова норма у Ирмолоџију Кирилла Рачанина*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 11—16. IX 1984, Реферати и саопштења, 14/1, Београд 1985, 221—223.

[8] Ђорђић, Петар, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 207—208.

[9] Исто, 207—208.

[10] Исто, 208.

[11] Исто, 208.

[12] У грађи је понегде полуглас испуштен и у јаком положају (Н и А јд. м. рода).

[13] Ивић, Павле и Јерковић, Вера, *Правопис српскохрватских повеља и писама XII и XIII века*. Нови Сад 1981, 86—88.

у научној литератури.[14] Цео списак примера са а у *Апостолу* јесте: начань 6б/11—12, начан же 7б/6—7, мачемь 9а/19, ѡпрѣснач'ни 9а/21, сань 9б/21, истам'нице (= из тамнице) 10б/2, из'даше 10б/21, въ пришальстви 12а/14, истамнице 21б/11, дани (А мн.) 25б/4, 171а/5, съшадь 25б/17, опрѣсъначни|х| 29б/18, начан'ше 32б/8, дащере 32б/16, пришаль 33б/11, облакчише 48б/12—13, даж|д|ь 49а/21, 58а/14, пасъ 71б/5, въ . . . бесчастїа 91б/18, въз'маз|д|ие 92а/3, часть 93а/3, разаньствїа 95б/13, 108а/1—2, вьз'маз|д|ые 155а/8, ꙗра|м| 155а/10, ѡканце|м| 162б/21, разаньствоуе|т| 168а/14—15, вьз'шаль 178а/10, тама 180а/5, мачь 182а/14, почасть 186б/14—15, ѿ . . . лавовь 219а/17, жаз'ль 225б/8, мача 228а/10, даж|д|а 229б/15, маз|д|овьз|д|аанїе 237б/20.

У категорији групе -ьств- са некадашњим слабим полугласником који се иза *ч, ж, ш, шт* и *жд* развио у *а*, што је била типична карактеристика српскословенског, а не и народног језика,[15] писар се огрешио о правописну норму у примерима: м'ножаство 17а/9—10, множаство 22а/3, 49а/22—49б/1, мнѡжаство 34б/18, 39а/17, 58а/20, до пришаствїа 52а/9—10, рож|д|аства 55а/6, бл҃годшаствоует 57б/20, не вѣждаство 62а/8—9, на рож|д|аство 113а/2, крь|м|частвоующе 151а/17—18, из'битьчастви|т| 153б/11, по рож|д|аствѣ 167а/8—9, из'быт'частвѹе|т| 183б/20—21, пришаствїемь 183б/22.

Аналогно, према *рождаство*, у српскословенском је формиран изговор партиципа *рождашија*,[16] а у рукопису то потврђује пример рождашаго 80б/2. Ван поменуте категорије, са а се потврђује и ѡ богатаствѣ 92б/13—14, нађено и у другим српскословенским споменицима.[17]

Апостол садржи знатнији број примера са -ьств-, него са -аств-, што се може објаснити настојањем писара да се придржава прописане правописне форме.

У речима иза *ч* пред сугласничком групом *-ск-* полугласник је формално био у слабом положају, али се у српскословенском језику изговарао.[18] О томе сведоче примери чловѣчаски|х| 23б/7, всачаскы|х| 23б/9—10, всачаскаа 190б/15, 226б/7 и старчаскы|х| 210а/3. У осталим случајевима писар се придржавао уобичајене правописне праксе.

Постоји један број примера где се у суфиксима -ьць, -ьнь, -ькь (један пример) и -ьчь (један пример) место *јера* налази а: агнаць 2а/8, пришлаць 13б/21, ѿ . . . стараць 19а/17, стрѣлаць 39б/8, Стараць 82а/18, 83б/11, законодаваць 56б/9, лыхоимаць 179б/20, льстаць 201б/22—202а/1; без'гласань 2а/9, бл҃говѣрань 5б/1, равань 8а/19, 184б/6, силань 26а/4, поз|д|ань 57б/1, вѣрань 75а/16, по|д|(о)бань 140б/10, зазорань 168б/13; пѣсакь 106б/22; льстачь 79а/6—7.

Наведен је цео списак, а иначе у књизи ту преовлађују речи са јером или испуштеним јером.

У примеру та бл҃говолить жити сь нею 128а/19 заменица ть у Н јд. м. рода написана је са а.

---

[14] Ивић, Павле, *Судбина полугласа у српскохрватском језику*, Књижевност и језик, св. 2—3, Београд 1972, 6—11; Исти, *О условима за чување и испадање полугласа у српскохрватском*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XVII/2, Нови Сад 1974, 37—46.

[15] Ђорђић, Петар, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 208—209.

[16] Исто, 209.

[17] Исто, 208.

[18] Исто, 209; Ивић, Павле и Јерковић, Вера, *Правопис српскохрватских повеља и писама XII и XIII века*, Нови Сад 1981, 97.

Секундарни полугласник је значајна иновација из народног језика која се јавља у речима које има и народни језик, али његово уношење у поједине сугласничке групе ствара и књишки изговор појединих лексема. Прегледане су категорије у којима је писар имао прилике (по једном или другом основу) да стави *јер* или а.

Помоћни глагол је чешће без знака за секундарни полугласник, а примери са а су: нѣсамь 12б/14, 15, 138а/8, нѣсам 131а/13—14, 14.

Црта књижевног језика је присуство секундарног полугласника у придевима са -ствьн- у групи -ств̄н-,[19] али ова појава у тексту није доследна, мада су примери који илуструју књишки изговор учесталији. Једанпут је секундарни полугласник означен са а: своиставʼное же 195а/11.

Присутно је колебање и у обележавању секундарног полугласника у сугласничкој групи када је други сугласник по реду сонант,[20] пошто се ту сукобљава норма са утицајем народног језика. Више пута нема знака *јер* за секундарни полугласник, а примери са а су: саваль 3а/9, 4а/14, петарь 6б/5, пав|а|ль 12а/10, седа|м| 12а/18, паваль 15а/18, 18б/8, 17, 19а/11 итд., въ купарь 19а/1, алеѯандарь 28б/18—19.

Интересантни су и врло илустративни случајеви писања *јера* на месту етимолошког *а*: въ дьмасцѣ 3а/14, вьрʼнавʼлею и сьвлею 9а/15, въсь (заменица вы у А мн.) 16б/21, грьдь (= град) 19б/14, ть (Н јд. ж. рода) 20а/11, въшеи 24б/14, тьцѣ|м| 45б/14, въсь (заменица вы у Г јд.) 60б/6, къцѣмь (Д мн.) 72б/2, вь|м| 72б/18, нь (предлог *на*) 77б/3, съвашдь 107а/5, прѣ|д|ставити 110б/18, тькож|д|е 127б/9, 212а/5, дѣлающеи 132а/4, тько (= тако) 132б/21, 133а/4, кьцѣ|м| 142б/11, нь сьмы (= сами) 149а/11, вьмь 155б/1, вьсь (заменица вы у А мн.) 156б/16, вьсь (заменица вы у Г јд.) 157а/22, 196а/7, кь чьсоу 168а/10, тьть 200а/3, ръзʼгрьдѣ 212а/17, вськь 236а/19. Неколико пута место првобитног *а* стоји јерак: шврѣзʼнь 128б/12, свезʼнь 193б/14, оуготовʼнь 217а/2—3.

На основу изложеног се види да је број замене ь са а и а са ь ипак само релативно велики и да је писар знао за правописну норму. Овакво писање условљено је непажњом, али вероватно и недовољном образованошћу писара, а можда и средином у којој критеријуми нису били тако строги. Као што се види појава се среће у различитим категоријама: у предлозима, у префиксима, у корену и основи речи и у суфиксима. Јавља се у речима које је преписивач имао и у свом народном језику, али и у књишким изразима.

---

[19] Ђорђић, Петар, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 209.

[20] Ивић, Павле, *Судбина полугласа у српскохрватском језику*, Књижевност и језик, св. 2—3, Београд 1972, 9--10.

Душица Грбић
Ксенија Минчић-Обрадовић

ЈАЗАЧКИ АПОСТОЛ ИЗ 1541. ГОДИНЕ

Палеографски, ортографски и језички опис

Магистарски радови рађени под руководством
проф. др Вере Јерковић

ПАЛЕОГРАФСКИ ОПИС И ПРАВОПИС ЈАЗАЧКОГ АПОСТОЛА ИЗ 1541. ГОДИНЕ

Уводне напомене

У богатој збирци ћирилских рукописа Библиотеке Матице српске чува се *Апостол* српске редакције из 1541. под сигнатуром РР III 38 (стара сигнатура РР 262). У запису његовог писара *јеромонаха Јована* написана је 7049. односно 1541. година.[1] Водени знаци на хартији временски се слажу са овом годином.[2]

Састоји се из 49 свешчица, од којих све имају по 8 листова, осим прве у којој је 7 (недостаје први, вероватно празан лист). У књизи је укупно 391 лист. Свешчице су сигниране ћириличким словним ознакама с бројном вредношћу, које се налазе на доњој маргини првог листа свешчице recto (с леве стране) и последњег листа verso (с десне стране). Величина листова је 208—210 × 132—140 мм, а исписаног текста 150—155 × 85—95 мм. Пуна исписана страна има 19 редова, а висина словног низа је 3 мм, док је размак међу повученим линијама 9—10 мм.

Књига је обрезивана, преповезивана и крпљена. На унутрашњим маргинама и угловима листова улепљена су парчад друге хартије, а начин на који је поправљана није у складу са данашњим поступцима техничке заштите рукописа. Текст је потпун. Понегде само, на крају или на почетку реда, нису видљиве поједине речи или део речи) јер су оштећене или прикривене другом хартијом приликом обрезивања и преповезивања. На многим местима у књизи налазе се мрље од влаге, остаци воска, а понегде и оштећења од црвоточине.

Корице су дрвене, обложене кожом, која није једнако украшена на предњој и задњој страни. Хрбат је са три ребра, а сачуване су и две копче.

Текст књиге је писао један писар, изузев првих десет редова на л. 343а који потичу од друге руке из истог времена и мањих допуна (у питању су само поједине речи или део речи) на накнадно додатим деловима нагорелих листова 38а,б и 39а,б које је касније дописао трећи писар.

---

[1] Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, СКА, Зборник за историју, језик књижевност, Прво одељење, Споменици на српском језику, Београд 1902, I, бр. 506, 165 (скраћено: Љуб. Стојановић, *Записи и натписи*); Ђорђе Утвић, *Стари манастир Јазак у Фрушкој гори*, Нови Сад 1990, 9 (скраћено: Ђ. Утвић, *Манастир Јазак*).

[2] Водени знаци су: двострука котва у кругу са кружићем и звездом и контрамарком L_3 врло слично Мошин 633 и 634 из 1537. године и теразије у картушу са звездом врло слично САНУ 352 из 1530/40. године. Знаке датирала Мирјана Гроздановић-Пајић.

Писмо ове србуље је полууставног типа. Главни рукопис је леп и уредно писан. Слова другог писара су нешто крупнија и нису тако уједначена по величини.

Украшавање књиге није богато: среће се једна заставица црвено-црне боје (1а) и већи број иницијала на почетку поглавља и зачела. Иницијали су по облику углавном велика слова писана киноваром и мастилом црне боје. Они су на почетку глава већи и нешто украшенији него на почетку зачела. Наслови су исписани везом и такође киноваром.

Према подацима инвентарних књига Библиотеке Матице српске *Апостол* је набављен куповином од проф. др Павла Ивића из Новог Сада, 1960. године.

У књизи постоји неколико записа, а неки од њих су изузетно значајни за историју овог рукописа и за његово кретање. Тако је, на пример, на врху залепљеног листа уз предње корице записано: Мѡѷси пет'рови|ч̃| и про|ч̃|аа. Око средине истог листа налази се белешка која није читљива јер је хартија оштећена, а на њеном завршетку написана је година аѱкѕ (1726). Посебну културно-историјску вредност има континуирани запис на доњим маргинама листова 233а—256а из 1746, који говори о томе да је књига власништво села *Јаска*: Сїя / Книга / ап|с̃|толъ / Села / Ꙗзка / Храма / Ст̃агѡ / архїерея / И Чꙋдо / Творца / Хр|с̃|това / Николая / Тко бї е / ѿимїѡ / ѿ прежде / реченагѡ / да мꙋ е / Парацъ / Сти|х̃| / Велики / Николае / На второ|м̃| / Пришесгви / 1746 феб|р|: / у ꙗзкꙋ. На залепљеном листу уз задње корице још једна забелешка упућује на *Јазак:* Сиꙗ книга ꙗзачка. Наведени записи су нас, управо, и подстакли да књигу и у будуће називамо *Јазачки апостол.*

У литератури се овај *Апостол* помиње на више места,[3] најчешће баш по томе да је припадао манастиру *Јаску.*[4] У некима од ових извора истиче се још да је он ту и настао, али се за то не наводе никакви докази.[5] Познато је, иначе, да су књиге пре *Велике сеобе Срба* 1690. преписиване у *Храму Ваведенија пресвете Богородице* у *Јаску.* Поуздана сведочанства о томе су записи у двема рукописним књигама. Једна од њих је *Триод* из 1522, преписао га је „расодер јазачки" *Лаврентије* (рукопис је однет у Русију и чува се у Кијевској библиотеци).[6] Друга књига је *Јеврем,* започео ју је писати старац *Захарија,* а довршио грешни црнац *Марко* 1577. године за игумана *Пахомија.*[7]

---

[3] Josephi Dobrowsky, *Institutiones linguae slavicae, dialecti veteris,* Vindobonae 1822, XIX (скраћено: J. Dobrowsky, *Institutiones linguae*); *Шематизам Источно-православне архидијецезе Сремско-карловачке,* Нови Сад 1892, 9 (скраћено: *Шематизам);* Љуб. Стојановић, *Записи и натписи,* I, бр. 506, 165; Радослав Грујић, *Духовни живот, Војводина* I, Нови Сад 1939, 360 (скраћено: Р. Грујић, *Војводина* I); Владимир Р. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа,* САНУ, Посебна издања, књ. CLVII, Одељење друштвених наука, н. с., књ. 4, Београд 1950, 130 (скраћено: В. Петковић, *Преглед црквених споменика);* Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице, Палеографско-филолошки прилози,* Београд 1971, сл. 112 (скраћено: П. Ђорђић, *Историја);* Димитрије Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији* (XI—XVII века), САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982, књ, XXXI. 141; Ђ. Утвић, *Манастир Јазак,* 9, 16.

[4] J. Dobrowsky, *Institutiones linguae,* XIX; *Шематизам,* 9; Љуб. Стојановић, *Записи и натписи,* 165; Р. Грујић, *Војводина* I, 360; В. Петковић, *Преглед црквених споменика,* 130; Ђ. Утвић, *Манастир Јазак,* 9, 16.

[5] Р. Грујић, *Војводина* I, 360; В. Петковић, *Преглед црквених споменика,* 130; Ђ. Утвић, *Манастир Јазак,* 16; уп. и *Шематизам,* 9 — *Апостол* се овде наводи као помен о манастиру *Јаску* пре Велике сеобе Срба 1690.

[6] *Шематизам,* 9; Љуб. Стојановић, *Записи и натписи,* I, бр. 448, 142; Р. Грујић, *Војводина* I,360; В. Петковић, *Преглед црквених споменика,* 130; Ђ. Утвић, *Манастир Јазак,* 9, 16.

[7] *Шематизам,* 9; Љуб. Стојановић, *Записи и натписи,* I, бр. 734, 224; Р. Грујић, *Војводина* I, 419; В. Петковић, *Преглед црквених споменика,* 130; Ђ. Утвић, *Манастир Јазак,* 16.

На основу расположивих података о рукописном *Јазачком апостолу* из 1541. за сада је сасвим извесно то, да се он налазио у манастиру *Јаску*, док наводе о томе да је он ту и настао треба тек потврдити или оповргнути, што за истраживаче србуљског рукописног наслеђа представља нови изазов за даља трагања, испитивања и поређења.

Рукописна србуља, о којој је реч, до сада није каталошки описивана, нити је палеографски и филолошки анализирана, а не постоји ни њено фототипско издање.

Задатак овог рада је да се на основу палеографског и ортографског списа ове датиране рукописне књиге из послересавског периода потврде или прошире досадашња сазнања о полууставном писму и његовом правопису датог раздобља. У низу других истраживања тиме би се допринело сигурнијем и прецизнијем датирању недатираних споменика.

ПАЛЕОГРАФСКИ ОПИС

У *палеографској анализи Јазачког апостола* из 1541. даће се опис словних облика (малих слова у врсти, лигатура, надредних слова, затим великих и већих слова[8]) који долазе у рукопису главног писара. Слова другог писара неће се посебно испитивати и описивати, јер је у питању свега неколико редова рукописа, а употребљени облици морфолошки се ни по чему не издвајају.

ПРЕГЛЕД ОБЛИКА МАЛИХ СЛОВА

Инвентар малих слова јесте: а, б, в, г, д, є, ж, ѕ, ꙁ, і, (ї), и, к, л, м, н, о, п, р с, т, оу, ѵ, ф, х, ѡ, ѱ, ц, ч, ш, ъ, ы, ѣ, ꙗ, ѥ, ю, ѧ, ѫ, ѱ, ѵ.[9]

Опис малих слова у врсти:

а Стуб је по правилу благо искошен и чешће мало угнут улево (ређе је прав или испупчен удесно). Његово подвлачење и надвлачење је ретко. Линија која обликује петљу почиње нешто испод врха стуба или од његове горње четвртине (у неким примерима трећине). Спуштајући се надоле, савија се или ломи (једанпут, понекад двапут) на доњој линији реда, изнад ове линије, а каткад и испод ње. Са стубом се спаја око његове доње трећине (у неким случајевима половине). На линији реда петља углавном не лежи целим савијутком нити са оба прелома.

Слово а брзописног типа среће се најчешће на крају реда или у последњем реду. Код овог облика стуб је дебља искошена линија, чија величина варира: ређе залази у оба међупростора а чешће само у доњи. Угнут је улево или испупчен удесно, а крајеви су му чешће повијени (горњи улево а доњи удесно) и нередовно су подвучени, односно надвучени. Ниже од петље по-

---

8 Вера Јерковић, *Српска Александрида, Академијин рукопис бр.* 352, *Палеографска, ортографска и језичка истраживања*, САНУ, Београд 1983, 11 (скраћено: Вера Јерковић, *Српска Александрида)*.

9 Редослед слова узет је према таблицама у *Старословенској читанци* (*Josip* Hamm, Staroslovenska čitanka, Zagreb 1960, 1—2).

негде је написана и украсна црта. У једној варијанти петља почиње нешто испод горње ивице низа а од самог врха стуба или мало ниже од тога, док у другој око његове половине, с тим да стуб тада често прелази у горњи међупростор. Допире до линије реда или незнатно изнад ње, где се лучно савија или једанпут, односно двапут ломи. Положај савијутка у односу на линију реда варира, а ни место поновног везивања за стуб није устаљено, али је увек изнад његове половине.

в Стуб је вертикалан или мало нагнут и обично угнут удесно (ређе је прав, а само понекад је испупчен улево). Петља најчешће досеже до висине трећине стуба или нешто више (у понеком случају и до половине). Линија која образује петљу у свом горњем делу је хоризонтална или нешто нагнута, права или благо испупчена (понегде угнута). Надоле се савија и до поднице спушта вертикално или мало искошено (обично удесно). Лучна је (испупчена или понегде удубљена), ређе је права. Петља је увек шира него висока, а њене горња и доња страна, такође, нису једнаке по ширини (некада је шира једна, а некада друга). Пречка је нешто тања од стуба, водоравна је или каткад благо искошена нагоре, а по дужини је у већини случајева једнака стубу. Она често слева премашује стуб или га који пут пресеца нешто испод његовог врха. На десном крају се завршава привеском — кратком клинастом куком. Подница је хоризонтална или искошена нагоре, права или благо таласаста и недоследно прелази стуб с леве и петљу с десне стране.

Ређе се јавља брзописни облик слова в, а изведен је на следећи начин: од горње линије низа или нешто изнад ње полази краћа, дебља и навише издигнута пречка, која се затим наниже ломи под тупим углом и, у виду правог стуба (он је исте дебљине или нешто протањен), спушта до линије реда или незнатно преко тога. На десном крају пречке написан је привезак — цртица нагнута улево или кратка клинаста кука. Стуб је понегде пресечен украсном цртом. Петља почиње од доње трећине или половине стуба и пре него што ће се опет везати за његов завршетак лучно се савија или се различито ломи а веома ретко њу обликује коса права црта између стуба и поднице.

в Стуб је вертикалан и прав, или се на неким местима мало извија улево. Горња спојница је танка, права или благо таласаста, хоризонтална или нешто усмерена навише. Чешће прелази стуб с леве стране. Доња спојница је по облику и положају као и горња и више пута прелази стуб с леве и петљу с десне стране. Бочна страна горње петље се својим доњим крајем везује за стуб, и то око његове доње трећине — четвртине, ређе половине, а само понекад за његов завршетак. По облику је права или благо лучна линија. У неколико случајева она се при крају у близини стуба ломи, а затим се као вертикална с њим паралелна права спушта до поднице. Бочна страна доње петље је најчешће лучног облика, или се пре спајања са страном горње петље ломи под правим или тупим углом. Угибни угао је око горње трећине или половине слова.

г Стуб је вертикалан и прав или мало извијен удесно. Углавном није краћи од висине словног низа и ретко је подвучен. Пречка је водоравна или мало издигнута, права или благо таласаста. Обично је нешто тања од стуба и чешће га прелази с леве стране, каткад га пресеца испод врха. По дужини варира: у већини примера је краћа од стуба, а само понекад је њему једнака. На њеном завршетку налази се кука — кратка, удесно искошена права или испупчена црта, која је претежно изведена истим, а само понекад новим потезом.

д Десни дебљи стуб је искошен (ређе вертикалан) и више или мање угнут улево. Почиње од горње ивице низа или нешто изнад ње и спушта се до линије реда или незнатно ниже. При врху је обично нешто шири и водоравно или косо заравњен. Леви, много тањи, искошени стуб је прав, угнут или испупчен. Обично полази незнатно испод врха десног стуба, од његове горње трећине или четвртине, а само каткада од половине или од врха. Танка подница скоро увек неједнако премашује стубове, и то у више случајева знатније десни. Десна ножица је углавном изведена изједна с подницом, а може бити лучно извијена (чешће удесно него улево) или права и искошена унутра. На њој је у неким примерима присутна украсна црта. Лева ножица је писана најчешће посебно или понекад заједно с подницом, а само у понеком примеру она је продужетак вертикалног и правог стуба. Обично је дебља од десне, а почиње од краја поднице или је мало померена унутра. По облику и положају варира: среће се лучно извијена улево (понекад удесно), затим права и усмерена унутра, или, веома ретко, усправна. Дужина ножица није устаљена. Чешће је једна дужа од друге, а ређе су једнаке.

У неколико случајева у обликовању д видљив је утицај брзописа. Леви искошени и прави стуб (дебљи или тањи) почиње око половине горњег међупростора танком дужом почетном цртом (или краћим савијутком) и досеже до доње линије реда. На средини почетне црте или на крају савијутка смештена је украсна црта. Од средине левог стуба у виду лука или косе праве спушта се десни стуб. Дебља или тања хоризонтална и права подница неједнако прелази оба стуба, углавном више десни или само десни. Истим потезом изведена је десна ножица, док је лева написана посебно. По облику и дужини ножице варирају као код претходног описаног облика.

ѕ Неуједначеног је облика, углавном је плитко, никад није четвртасто. Линија која обликује слово је благо лучна или права, а по положају вертикална или мало усмерена удесно. Горњи крај јој се обично ломи (ређе савија) а доњи се у више примера савија, а у мање ломи (каткад нема ни савијутка ни прелома). Место горњег савијутка и прелома није устаљено, али никад није на горњој линији низа. Прегиб доњег савијутка је обично на доњој линији реда. Језичац је у више примера водораван, понекад искошен надоле или нагоре. Он углавном премашује ширину слова, али је у неким примерима и сасвим кратак. Ређи су случајеви када се при крају ломи као кука.

ж Најчешће је тропотезно (понекад и четворопотезно). Стуб варира по облику и положају: јавља се вертикалан или кос, прав или таласаст, а по који пут и мало извијен улево. Претежно полази од горње линије низа, ређе нешто испод или изнад ње. По правилу нема почетне црте, није надвучен, а његово подвлачење много пута изостаје. Пресек бочних страна је најчешће ван стуба (с његове леве или десне стране), а среће се и на самом стубу. Краци, који образују бочне стране слова, неустаљене су дужине: много пута не додирују границе низа, а нису ретки и случајеви у којима досежу до њих, или их незнатно прелазе. Прави су или мало лучно извијени нагоре и неједнаке су дебљине (леви је дебљи од десног). Најчешће је написан само један привезак, и то десни (каткада су оба или је само леви). Привесци су четвртасти (ређе троугласти), смештени су на самом почетку крака или су мало увучени улево и у неким примерима прелазе крак и са друге стране. На доњим крајевима бочних страна јављају се савијуци унутра (код десне ретко и напоље). Они су обично задебљани а лева страна је и подвучена.

Четворопотезно **ж** разликује се од тропотезног типа само по извођењу и облику бочне стране која почиње сдесна. Чине је два одвојена дела. Првим потезом изведен је њен горњи део (по облику је као код тропотезног), који почиње од линије низа, или нешто преко или испод ње, и допире до левог крака (око његове половине или мало изнад тога), при чему својим завршетком ретко додирује и стуб (чешће је мало померен улево или удесно од њега). Други део ове бочне стране писан је посебно у облику дебље вертикалне или косе и праве црте, која се спушта од левог крака (од места где се завршава први део или чешће нешто изнад тога) до доње линије реда. У односу на стуб почетак ове црте се налази у више случајева мало улево од њега, ређе је на њему самоме, а никада није с његове десне стране.

з Увек је окренуто улево. Писано је између линија низа, или је нешто веће, па их прелази (некада само једну од њих, а некада обе). Горњи и доњи део су му чешће сразмерни, а ређе је један од њих нешто краћи од другог. Линија која обликује слово је обично лучна, а понегде се и ломи, а током своје дужине је неједнако попуњена. Доњи крај јој се у неким примерима јаче савија надоле. На средини слова више пута је написана украсна црта.

ʒ Величина слова је веома променљива, што зависи од његовог залажења у доњи међупростор. Пречка је танка хоризонтална линија или понекад мањи лук (окренут нагоре) на горњој линији низа. Приближно је ширине слова **и, н, п** или је нешто ужа. Чешће је с привеском који у више примера почиње од њеног самог краја. Он је написан посебним потезом, а по облику и величини варира. Најчешће је то краћа вертикална или коса црта или троугласто задебљање, а ређе је прелом у виду дебље или тање куке. На свом десном крају пречка се чешће савија (ређе ломи) и прелази у танки коси стуб, који се на доњој линији реда или мало ниже такође савија (понекад ломи), а затим се спушта надоле као коса и права или благо испупчена линија, чији је завршетак обично протањен. У више случајева стављена је украсна црта на стубу или репу (каткада једна на стубу а једна на репу).

Неколико пута слово има облик трипут извијеног таласа са наизменичним смером, а привезак је дужи и троугласт.

ı Стуб је најчешће вертикалан и прав или некад искошен и мало угнут (улево или удесно). Ређе је с надвученом и подвученом цртом или је само подвучен. Украсна црта на стубу је присутна у примерима који су у функцији броја. Само у понеком случају над словом изостају две тачке.

и Стубови су чешће искошени него вертикални, прави су или благо лучни улево. На свом горњем крају понекад имају савијутак (улево или удесно), док се са почетном цртом никада не јављају. Више пута крајеви су им хоризонтално заравњени. Танка пречка је чешће водоравна, и тада спаја половине стубова или се налази незнатно изнад или испод тог положаја. Ређе је благо искошена навише, када полази од половине левог стуба или нешто ниже и допире до десног (мало изнад његове половине).

к Стуб је вертикалан и прав или мало испупчен удесно или улево. По дебљини варира, понекад је неједнак током своје дужине. На његовом почетку се у неким случајевима може видети савијутак, док се почетна црта по правилу не среће. Крајеви су му без надвучене и подвучене црте. Бочни део је преломљен, никада не додирује стуб, а угао који се образује чешће је у висини половине стуба, а ређе нешто више или ниже. Линија која образује краке у горњем делу је обично права или ретко испупчена, а у доњем, такође, права или мало испупчена. По дебљини је неједнака: на почетку и при крају

је нешто шира. Крајеви бочних кракова много пута су косо или хоризонтално заравњени, а код доњег се понекад јавља савијутак унутра.

л Стубови су у већини примера подједнако нагнути један према другом, прави су или мало извијени (улево или удесно). Десни дебљи стуб је при врху чешће косо или хоризонтално заравњен, ређе с леве стране има мањи савијутак, а на крају је понекад подвучен. Леви, по правилу, тањи стуб више пута полази нешто испод врха десног, а у неким случајевима и од самог врха. У понеком примеру он почиње нешто изнад десног стуба. Његов доњи крај је каткад подвучен или има задебљање.

м Слово је широко, а изведено је са три или четири потеза. Леви стуб је у оба типа најчешће танак, искошен, прав или мало испупчен. Он додирује леву унутрашњу линију слова нешто испод њеног врха или у самом врху. Доњи крај му је доста пута задебљан или подвучен. Десни, дебљи стуб је искошен улево (ретко вертикалан) и прав или мало извијен (улево или удесно). На његовом почетку почетна црта редовно изостаје, док му је доњи крај каткада подвучен. Код тропотезног м унутрашња линија је изведена једним потезом у облику лука, чија је лева страна дебља од десне. Премашујући стуб, ова линија полази од ивице низа, спушта се до линије реда, и завршава се нешто испод врха десног стуба. Код четворопотезног м унутрашња линија је писана из два потеза, при чему се њени делови чешће састају под оштрим углом (ређе граде лук), а унутрашњи угиб овде не допире увек до доње линије реда.

н Стубови су по облику као код слова и, а по величини су ређе једнаки. Десни стуб је обично дужи од левог, јер леви стуб чешће полази нешто испод ивице низа. На почетку су стубови понекад мало савијени (улево или удесно), а крајеви су им неки пут подвучени. Дебља пречка полази нешто испод врха левог стуба и допире до горње трећине или четвртине десног стуба (само неколико пута до половине или ниже од тога).

о Слово је обично двопотезно (бочне стране су посебно изведене). Лева бочна страна је углавном лучна, ређе вертикална и права, а у понеком случају нешто пре доње линије реда преломљена и десно усмерена. Десна бочна страна претежно се једном или два пута ломи (при врху или при крају, или на оба ова места). Доњи део слова је шири од горњег. Врх слова чини шиљак, најчешће понесен удесно. Веома ретко двопотезно о има облик правоугаоника. Понекад је написано и једнопотезно о са шиљатим врхом као код двопотезног.

п Стубови су вертикални и неустаљеног облика. Срећу се оба права или оба извијена (улево, или један према другоме), а има случајева када је леви прав, а десни према њему угнут. Веома ретко су подвучени цртом. Тања или дебља спојница је водоравна и права или каткад благо таласаста. У већини случајева она прелази границу оба стуба, много пута само левог, а само у понеком примеру тих појава нема. Украсна црта се не јавља.

р Обично је писано из два потеза, понекад је тропотезно, а сасвим ретко је једнопотезно. Код примера који су обликовани из два или три потеза стуб је вертикалан или мало искошен (чешће удесно него улево), прав или благо таласаст. На врху се савија или ломи (косо или хоризонтално), а при крају има савијутак унутра или напоље. Надоле се спушта до половине међупростора или нешто више од тога. Може бити исте дебљине целом својом дужином или различите, када се наизменично шири или сужава или му се само крај протањује. Код двопотезног слова бочна страна главице је вертикална или мало напоље искошена, права или благо испупчена линија. Својим доњим

делом она се близу линије реда косо или водоравно везује за стуб. Врх слова је у неким примерима шиљак, а у другима је косо или хоризонтално заравњен. Код тропотезног облика ҏ горњи или доњи део главице написан је посебно. У случајевима када ҏ обликује једнопотезна линија, главица је кружница (по дужини понекад елипсасто развучена) смештена између линија низа, а стуб је коси или вертикални и извијени продужетак њене леве стране. Он се при крају једанпут или двапут различито савија (удесно или улево, или удесно па улево). Сва три облика на репу могу имати украсну црту (од једне до три црте).

ҁ Слово обично обликује лучно извијена линија неуједначеног облика. По положају ҁ се јавља усправно или нагнуто удесно, а дубина му варира (поред уобичајених примера средње дубине, јављају се и нешто дубљи, али и сасвим плитки облици). Чешће је несиметрично (у горњем делу је уже него у доњем). Место горњег и доњег савијања или прелома није устаљено.

ҭ Срећу се три типа малог слова ҭ: једноноги, двоноги и троноги, од којих је најчешћи троноги. Код једноногог ҭ стуб је вертикалан и у више примера подвучен. Пречка је нешто тања, а по ширини варира: једнака је дужини стуба, краћа или понекад нешто дужа. Привесци почињу од крајева пречке, или су по који пут мало померени према унутрашњости слова, неустаљене су величине и облика. Леви привезак је много пута дужи од десног, а јавља се као дебља вертикална и права или мало извијена црта (у једну или у другу страну). Десни привезак је, такође, дебља, унутра искошена кратка црта или троугласто задебљање.

Примери двоногог ҭ нису чести, а од једноногог се разликују само по левом привеску, који се спушта до доње линије реда или до близу ње. Овај привезак је понекад подвучен и на њему се ређе среће украсна црта.

Код троногог типа стубови су пуније, вертикалне или мало искошене, праве или благо извијене линије. Чешће су по дужини међусобно једнаки, а њихово подвлачење више пута изостаје. Обично су подједнако размакнути један од другог, али се јављају и случајеви када је тај размак различит, па слово није симетрично. Његова ширина већином одговара ширини слова ш, ѿ у рукопису. Пречка је танка и најчешће премашује границе оба стуба или само једног од њих.

оү Слово о је као ван диграма. Код слова ү стубови варирају по облику и положају. Десни стуб је вертикалан или искошен удесно, прав или благо извијен удесно. У неким случајевима он је до доње линије реда повучен као коса права, а затим се ломи под тупим углом (окренутим улево) и спушта надоле мало нагнуто улево. Углавном је неједнако попуњен (на почетку је дебљи, а при крају се стањује). Горњи крај му се савија или ломи и има задебљање у виду шиљка или кукице. Леви стуб је искошен улево, прав или мало угнут, са почетком који се недоследно савија. Углавном допире до доње линије реда, где належе на десни стуб. У неким примерима је одмакнут, па се пре спајања са стубом различито ломи или савија. Горњи део слова је чешће дужи од доњег, ређе су једнаки, а само каткад је доњи дужи.

ѕ Јавља се више типова. Код двопотезног облика од горње линије низа или нешто изнад ње полази леви крак у виду дебље, улево искошене праве или благо лучне линије, која се близу линије реда или на њој самој савија (понегде ломи) у већу или мању петљу и стањује. Завршетак тако обликоване петље је на доњој трећини или четвртини овог крака. Почетак левог крака је у неким примерима косо или водоравно заравњен. Десни крак различито по-

лази из горњег међупростора (некад једва над линијом низа, а каткад и близу линије реда претходног словног низа) и допире до левог крака, додирујући га код завршетка петље или мало испод њега. По облику је то танка удесно искошена, права или благо лучна линија, чији је горњи крај мало савијен напоље и углавном задебљан.

Једнопотезно ѕ се по облику не разликује од двопотезног, код којег десни крак додирује завршетак петље.

У трећем типу ѕ слово ◊ је једнопотезно или двопотезно, а по облику варира као кад је написано самостално, док је горњи део у облику птичице. Краци птичице, од којих је леви дебљи од десног, прави су или мало угнути унутра. Почеци су им увек благо савијени, а код десног крака се скоро редовно јавља краћи троугласти привезак. По дужини су најчешће приближно једнаки или је у неким примерима десни нешто краћи од левог. Крајеви им се најчешће додирују, или у понеком случају десни крак належе на леви нешто пре његовог завршетка. Место где краци додирују слово ◊ није устаљено: на средини слова или мало удесно или улево. У ретким случајевима леви крак улази у слово ◊.

ѯ Стуб је током своје дужине обично исте дебљине или се ређе при крају стањује. У већини случајева различито залази у оба међупростора или понекад улази само у горњи. На свом горњем крају је мало повијен улево и чешће има танку, искошену и лучно извијену почетну црту[10] (црта је написана изједна са стубом), док му је доњи крај ређе подвучен. Украсна црта на стубу изостаје. Тело слова углавном належе на линије низа, само по који пут не допире до њих, или прелази доњу. По начину извођења и облику варира. Најчешће је изведено из три потеза (у две варијанте) а ређе из два. У једној варијанти тропотезног облика једним потезом су написани горњи и десни бочни део, а посебним линијама су изведене његове друге две стране: доња и лева бочна. Горњи и доњи део тела уоквирују углавном танке, хоризонталне и праве линије, за разлику од бочних страна, где су најчешће обе лучне, затим понекад једна лучна а друга вертикална или мало искошена (унутра или наполье) и права, или ретко обе вертикалне или супротно искошене и праве. Тело је увек развучено (његов горњи и доњи део по правилу нису исте ширине: у неким примерима је шири један, а у другима други). Друга, ређа, варијанта овог типа по облику је као и прва, а од ње се разликује само по начину извођења: овде су десна бочна страна тела ѯ и његов доњи део написани изједна, док су новим потезима обликоване друге две стране. Двопотезно тело ѯ је елипса, чешће шира у доњој половини, него у горњој, а писана је тако што су јој бочне стране изведене посебно.

х Пресек кракова је око половине висине словног низа, или нешто испод тога, а само по који пут на линији реда. Краци су прави или мало лучно извијени. Десни је тањи и углавном дужи од левог (ређе су једнаки). Залази до половине доњег међупростора или у неким примерима дубље или краће од тога. На почетку је углавном савијен или понекад преломљен, јавља се и са привеском (четвртастим или троугластим), док његов доњи крај ретко има савијутак (удесно) на коме се понекад среће и задебљање. Леви крак почиње тањом цртом (дужом или краћом), која се надаље савија или ломи, а завршава се каткада, такође, краћим савијутком или преломом (окренутим

---

10 Петар Ђорђић, *Историја*, 114.

удесно. Најчешће допире до доње линије реда или нешто изнад ње, ређе ej прелази.

ш Среће се два типа: са спајањем унутрашњих линија бочних делова слова и без њих. Код првог типа ш десни бочни део изведен је увек једнопотезно, а леви или једнопотезно или двопотезно. Почеци спољашњих страна код првог типа су задебљани или мало савијени (обе напоље или лева напоље а десна унутра). Варијанције у овом типу тичу се и начина спајања бочних страна и дубине угиба који се при томе ствара. У првој варијанти двопотезног слова десна бочна страна у средини ш, савијајући се нагоре, допире до линије реда или нешто ниже, а лева се везује за њу мало испод њеног врха, при чему је угиб дубок. У другој варијанти угиб досеже до половине словног низа или нешто испод тога, а по висини потези у средини ш једнаки су или је десни нешто виши. Угиб је променљив, но плићи него код прве варијанте. Код примера са двопотезним извођењем левог дела слова унутрашњи део посебно је написан у виду танке, искошене црте, која својим доњим крајем више или мање залази у доњи међупростор, а горњим се везује за унутрашњи завршетак десног бочног дела или га понекад незнатно премашује.

Други тип слова, без средње црте, не јавља се тако често као први, а такође има два облика. Варијантске разлике чини начин извођења слова. У једном облику овог типа бочне стране и подница су изведене посебно, тако да је слово тропотезно, а у другоме, веома ретком облику, лева бочна страна и подница су написане изједна, па је ш двопотезна. У другом типу на подници се понекад јавља украсна црта.

щ Стубови по положају и облику варирају. Јављају се сва три вертикална и права или угнута (једнако — улево или удесно, или различито — прва два, на пример, улево, последњи удесно и сл.), затим сва три права, при чему су крајњи вертикални, а средњи искошен (улево или удесно) итд. Реп је написан одвојено од средњег стуба и више пута је мало померен удесно. Чешће је тањи од стуба, а по облику је незнатно клинаст или таласаст (једанпут или двапут, ређе преломљен). По дужини веома варира, али је углавном нешто дужи од висине словног низа. Подница је танка и недоследно прелази ивицу стубова.

ц Слово је чешће четворопотезно, ређе тропотезно. Стубови су као код п. Хоризонтална и права или понекад нагоре испупчена подница обично премашује њихове ивице (чешће оба, а ређе само једног). Много пута је написана заједно с ножицом (слово је тада тропотезно). Тропотезно ц се среће и онда, када је ножица продужени десни стуб (примери нису многобројни). Иначе, реп је чешће изведен посебно и то тако да не полази увек од краја подлице, већ је мало померен улево. Веома ретко он је додат десном стубу. По облику може бити незнатно клинаст или се понегде различито угиба, а по величини варира: више пута је једнак висини словног низа, ређе је краћи од њега. Каткада га пресеца украсна црта.

ч Слово је асиметрично. Стуб је вертикалан или мало искошен удесно и прав или незнатно угнут улево. Досеже до ивице низа, или по који пут мало залази у горњи међупростор. У доста случајева је подвучен, док је његово надвлачење ретко. Линија која обликује чашицу не почиње увек од линије низа, већ је у неким примерима почетак над њом, а за стуб се везује различито, но скоро увек изнад његове половине (само понекад ближе половини). Пре спајања са стубом она се ломи (наниже, ређе навише) или се лучно

савија, а по дебљини није увек једнака током своје дужине: на почетку је дебља, а при крају се стањује.

ш По облику је као слово щ без продужетка.

ь Стуб је вертикалан или мало искошен, прав или понегде угнут или испупчен. Почетак му је савијутак или танка почетна црта, а у неким примерима сви елементи изостају. Петља је по облику мала и обично се завршава око трећине или четвртине стуба (понекад половине), а по облику варира. Њена бочна страна је лук или вертикална или коса права, која се пре спајања са стубом ломи или повија. Спојни део је при томе кос или водораван. Подница је танка, хоризонтална и права или благо таласаста и недоследно прелази стуб и бочну страну петље.

ы Слово ь је као ван диграма, а і је понекад подвучено и надвучено и скоро никад нема почетну црту. Стуб слова і је најчешће нагнут према вертикалном стубу ь, више пута су оба усмерена један према другом, а само у понеком примеру стубови ь и і су вертикални. Спојница и украсна црта редовно изостају.

ѣ Стуб је вертикалан или нешто удесно нагнут, обично прав или каткад мало угнут (удесно). У горњи међупростор најчешће залази својом половином, у неким примерима нешто више од тога, а по који пут допире и до доње линије претходног словног низа. На почетку чешће има савијутак изједна са њим написан или танку почетну црту, а ређе је без ових елемената. Петља је мала и ниска, а бочна страна јој је по облику као код ь. Подница је хоризонтална или благо таласаста и више пута премашује ивицу стуба и петље. Танка и у већини случајева права пречка, по величини углавном одговара половини стуба (а може бити и незнатно краћа или дужа), сече га око његове половине. Увек је са привесцима, који су чешће неједнаки. Леви привезак је обично мало дужи од десног и сасвим ретко се спушта до доње линије реда. Усмерен је вертикално или нешто улево. По облику је прав или лучно извијен, а по дебљини је неједнак током своје дужине: на почетку је шири, а при крају ужи. Он не почиње увек с краја пречке, већ је понекад незнатно померен удесно. Десни привезак је кратка удесно искошена црта, права или лучно извијена. У горњем делу је нешто шира него у доњем, а почиње углавном од завршетка пречке.

ѧ Искошени и обично дебљи стуб на почетку има танку косу црту, а доњи крај му је понекад подвучен. Најчешће полази од горње линије низа или је ређе мало премашује. Слово ѧ по облику варира као и ван лигатуре. Спојница је танка и права и у већини случајева дигнута ка ѧ или понекад хоризонтална, а у неким случајевима је и искошена надоле. Она обично полази од средине стуба или нешто изнад, ређе испод тога места и допире већином до горње границе петље, а катkада се спаја незнатно више или ниже.

ѥ Стуб и слово ѥ су као када су написани самостално, само језичац никад нема прелом. Међусобно су различито размакнути, тако да ширина лигатуре није увек иста: много пута је као и, н, п, међутим, јавља се и шира и ужа од тога. Танка спојница продужава се у језичац, већином је права и хоризонтална или у неким примерима благо искошена нагоре.

ѭ Стуб и слово ѫ су као и ван лигатуре, а пречка је права и углавном хоризонтална или по који пут искошена нагоре или надоле. Она обично спаја половину стуба са словом ѫ, а понегде је написана изнад или испод тог положаја.

ѯ Слово обликују две лучне линије, које се при врху или дну понегде и угибају. Крајеви им се обично спајају тако да чине горњи и доњи шиљак, или је у неким случајевима десна бочна страна нешто краћа од леве, па је додирује мало пре њеног завршетка. Горњи шиљак је обично понесен незнатно удесно, а доњи улево. Залажење слова у оба међупростора је различито, тако да његова величина варира од сблика у висини словног низа до двоструко већег. Танка пречка је различите дужине (али је увек краћа од висине слова), а лежи хоризонтално или искошено лево нагоре. Смештена је углавном изнад половине слова, ретко око његове половине. На њеним крајевима налазе се најчешће нагнути један према другоме, или понекад вертикални, краћи привесци, троугластог или четвртастог облика.

ѯ Према облику разликују се четири типа. У првом типу слово има круницу као ч, кога чини танки удесно нагнути стуб (понегде на почетку троугласто проширен) и дебља улево искошена црта (она додирује стуб око његове половине или нешто више). Почетак крунице је на горњој линији низа или нешто изчад ње, а завршетак на доњој линији реда. Тело слова у овом типу среће се у две варијанте. У једној од њих образују га два задебљана, истоусмерена лука, чешће неједнаке величине (некада је већи горњи а некада доњи). Смештени су у доњем међупростору приближно у висини словног низа. У другој варијанти линија која обликује овај део слова наизменично се два-три пута различито (цик-цак) ломи, или једанпут савија а једанпут-двапут ломи, а наниже допире до половине међупростора или нешто дубље (ређе се спушта до наредног словног низа).

У другом типу ѯ круницу чини кратка, дебља, улево искошена црта, која је повучена од горње линије низа до половине стуба, или се у неким примерима спаја са стубом незнатно више или ниже од тог положаја. Наниже слово, обликовано као ꙁ (в. опис), залази нешто преко половине међупростора Украсна црта понекад пресеца стуб.

Трећи тип је са једнопотезном круницом у облику латиничког v, смештеном међу линијама низа. Она належе на врх двоструког, истоусмереног лука, који је по облику и величини као код прве варијанте првог типа ѯ, а налази се у доњем међупростору. Постоји и продужење у реп, чешће писан посебним потезом, а ређе представља савијутак или прелом лука (танка је, хоризонтална или мало нагоре усмерена линија). На њему се може видети и украсна црта.

У четвртом типу ѯ се састоји од три полукружне линије, од којих је прва (понекад тања и дубља) окренута навише или мало улево, за разлику од двеју доњих, које су као код претходног типа. Горњи лук каткад почиње задебљањем, а у неким случајевима при врху га пресеца украсна црта. По начину извођења и облику реп је као код трећег типа ѯ. На њему се понекад среће украсна црта.

ѱ Дебљи стуб је вертикалан или нешто нагнут удесно, а на почетку има савијутак, окренут улево,[11] или изједна са њим написану танку искошену и лучну црту. Горњу линију низа прелази за висину словног низа, а у доњи међупростор се нередовно спушта.[12] Испод линије реда стуб се понегде продужава онолико, колико и у горњи међупростор, или је у неким примерима тај продужетак написан посебно у виду вертикалне или косе, праве или талласасте црте. На њему је ређе украсна црта. Линије бочних страна, од којих је

---

[11] Петар Ђорђић, *Историја*, 114.
[12] Петар Ђорђић, *Историја*, 113.

лева чешће пуниja од десне, косо су усмерене (лева удесно а десна улево), праве су или благо лучно извијене. Почињу савијутком, а њихови доњи крајеви много се пута додирују на линији реда или су ређе размакнути и спојени танком хоризонталном цртом.

ѵ Слово се од облика у дигpаму понекад разликује само по дужини доњег дела десног стуба, који је у неким случајевима краћи него у дигpаму, али увек залази у доњи међупростор.[13] Две тачке над ѵ редовно изостају.

Инвентар лигатура је следећи: а + н, а + ѵ, л + ѵ, о + ѣ, р + ѣ, т + в, т + р, ѡ + р.

Опис лигатура:

а + н Заједнички елеменат им је дебљи, улево искошени и мало угнути стуб (на његовим крајевима нема елемената подвлачења и надвлачења), који залази у горњи међупростор за висину словног низа. Са леве стране, нешто испод врха стуба написана је краћа, напоље окренута, дебља кука (н). Петља је по облику као код а које стоји самостално, полази од средине стуба, а својим доњим крајем везује се за његову доњу четвртину.

а + ѵ Слова су истог облика као када су самостално написана, а спојена су код стуба а, који је заједнички.

л + ѵ Обе графије имају облик као и ван лигатуре, а унутрашњи стуб је заједнички.

о + ѣ Слово о је изведено као када стоји самостално. На врху га додирује вертикалан или мало искошен стуб слова ѣ. Стуб је обично висине као о, почиње танком савијеном цртом, а по средини га пресеца танка хоризонтална пречка, на чијим крајевима су привесци — кратке дебље цртице.

р + ѣ Облик р је као ван лигатуре, али у варијанти са заравњеним врхом, а знак ѣ је као у лигатури о + ѣ. Стуб увек належе на десни крај главице р.

т+в Таласаста пречка се на свом десном делу извија навише. Од њеног десног краја истим потезом надоле се спушта стварајући стуб (понегде је код прелаза обликована мања петља). Стуб је искошен удесно и прав или мало угнут, а по дужини краћи него ван лигатуре. Бочне стране в имају облик двоструког лука, чији се почетак везује за доњи крај стуба (или у неким примерима стуб належе на средину горње петље), па изгледа као да слово в (без свог стуба) виси на стубу седмице.

т+ р Слово т је као код лигатуре т+в, само се на пречки налази украсна црта. Од завршетка стуба полази дебља полукружна линија, извијена удесно, која чини главицу р. Од доњег краја главице надоле се спушта у вертикални или удесно искошени реп слова р, који по дужини варира, а у неким примерима се завршава савијутком улево или је подвучен. Главица није затворена.

ѡ + р Употребљен је облик са плићим угибом првог типа слова ѡ (в. стр. 56). Слово р је као ван лигатуре, а његов стуб пролази кроз средину ѡ.

Инвентар надредних слова је: а, б, в, г, д, є, ж, ѕ, і (ї), и, к, л, м, н, о, п, р, с, т, ѳ, х, ѡ, ѱ, ц, ч, ш, ь, ѣ, ѥ, ю, ѧ.

---

[13] Петар Ђорђић, *Историја*, 113.

Опис надредних слова:

а Дебљи стуб по облику и положају варира. Обично је искошен и прав или мало лучно извијен удесно, а на доњем крају има савијутак унутра или танку подвучену црту. Ређе је вертикалан, пре краја мало угнут, а на горњем крају извијен у супротном смеру. Петља је написана као кад слово стоји самостално.

в Истог је облика као у реду, само је мање.

в Слово је четворопотезно, правоугаоно или квадратно. Лева и десна страна су углавном исте дужине и дебљине, или је понекад лева краћа и дебља од десне. Горња и доња линија слова су тање и чешће дуже од бочних, а премашују их са обе стране или само са леве.

г Писано је као у реду, само је мање.

д Састоји се из два искошена стуба (или веома ретко десног искошеног а левог усправног), од којих је леви чешће тањи и увек краћи. Леви стуб по правилу полази испод врха десног (ређе га премашује нагоре). Десни стуб у свим примерима почиње танком и некад дужом а некад краћом цртом, која је коса или хоризонтална. Стубови належу на претежно дугу и танку подницу (понекад је и прелазе). Она се јавља хоризонтална или удесно издигнута, права или благо таласаста и без ножица.

ѕ Среће се као у реду, чак није ни мање.

ж По облику и величини је као и у врсти.

ʒ Писано је као у реду, али је знатно мање.

і Облик са две тачке је као у врсти, а слово без тачака има дужу надвучену и подвучену црту.

и Дебљи вертикални стубови, од којих је леви прав, а десни мало угнут улево, немају елементе подвлачења и надвлачења. Танка пречка спаја доњу трећину левог стуба и половину десног.

к По облику је као у реду, само је мање.

л Среће се као у врсти, само је нешто мање.

м Употребљена су два типа. Ређи, четворопотезни тип је истог облика као у реду, само је мањи, а чешћи облик је развучено, брзописно м, писано из два или три потеза, и са крајевима који се у доста случајева извијају напоље.

н Јавља се као у реду, само је мање.

о Поред двопотезног о као у врсти среће се округло и елипсасто једнопотезно о.

п Писано је као у врсти, само је мање.

р По облику је као двопотезно р у врсти, само је скоро увек положено.

с Сведено је на малу надоле окренуту куку, чији је горњи крај чешће тањи од доњег.

т Најчешћи примери су с кратким стубом и дугом танком пречком, на којој су привесци као код слова у реду. Ређи облици су писани као седмица, при чему је стуб кратак, а пречка дуга и таласаста и понекад пресечена украсном цртом.

ѕ Среће се двопотезно и једнопотезно као у реду, а и по величини се скоро не разликује од облика у врсти.

х Краци су истог облика и дебљине као у врсти, само су краћи и јаче размакнути.

ѡ По облику су два типа као у врсти, само је слово мање.

ѱ Слово је као у врсти, само мање.

ц Употребљени су четворопотезни и тропотезни облици као у врсти, само у неким примерима четворопотезног ц подница знатније премашује десни стуб, а од њеног завршетка спушта се краћи, дебљи и удесно искошени реп.

ч Јављају се два типа. Први облик је као у реду, само је нешто мањи Други облик чине две кратке и супротно искошене црте (од којих је лева обично дебља од десне), чији се завршеци најчешће спајају, или, ређе, лева црта належе на десну нешто пре њеног доњег краја.

ш Облик му је као у реду, а по величини је нешто мање.

ъ Писано је као у реду, само је мање.

ѣ По облику је као већина примера у реду, само је мање.

ѥ Исто је као у врсти, само је нешто мање.

ю Од облика у реду разликује се само по томе што је незнатно мање.

ѧ Исто је као у врсти, чак није ни мање.

Пајерак није мањи од надредних слова и добро се види. По облику то је дебљи краћи стуб искошен десно нагоре и са крајевима извијеним у супротном смеру (горњим удесно, доњим улево).

Титла је употребљена над скраћеницама и надредним словима. По облику и величини варира. Среће се као таласаста линија, са крајевима који се некад протањују, а некад проширују и обавезно савијају (леви надоле а десни нагоре), затим у облику нагоре извијеног лука, који се на крајевима завршава кратким привесцима, а такође, и као танка и права хоризонтална линија. У неким примерима *титла* има украсну црту.

ПРЕГЛЕД ОБЛИКА ВЕЛИКИХ СЛОВА

Инвентар великих слова у тексту јесте: **А, Б, Е, Г, Ѕ, И, К, М, Н, О, П, Р, С, Т, Ф, Х, Ѡ, Ю.**

Опис великих слова:

А Среће се једанпут (58а). Дебео, вертикалан и прав стуб са надвученом и подвученом цртом залази у горњи међупростор нешто мање а у доњи нешто више од висине словног низа. Бочну страну слова чини линија у облику издужног плитког **з**, која с леве стране стуба полази мало испод његовог врха, а завршава се нешто удесно искошено пре његовог доњег краја. Танка, хоризонтална и права пречка спаја крај горњег савијутка бочне стране са стубом (нешто изнад његове половине).

Б Стуб је вертикалан и у различитим примерима више или мање попуњен, а по величини варира (од висине нешто мање од двоструког па све до троструког словног низа). Пречка је хоризонтална, танка и недоследно прелази ивицу стуба. Њена ширина чешће не премашује ширину петље. На крају пречке налази се привезак углавном троугластог облика. Петља се везује за стуб око његове половине или нешто изнад, ређе испод тога дела. Њена бочна страна је лук, или вертикална или коса права, која се пре спајања са стубом ломи под тупим (ређе правим) углом.

К Употребљена су три типа. Код првог типа дебљи, вертикални и прави или мало извијени стуб савија се у горњу петљу. Својим доњим крајем тако обликована петља везује се за стуб мало изнад његовог савијања. Доња петља је знатно одвојена од горње, а њен бочни део је најчешће изведен одвојено од доње спојнице (ређе изједна са њом), и то као код слова **Б**. Танка, водоравна (или ретко искошена нагоре) доња спојница може бити права, угнута или благо таласаста и чешће премашује ивицу стуба и петље. Величина слова веома варира. Украсна црта на стубу је више пута присутна.

У другом типу пуније, вертикалан и прав стуб залази у горњи међупростор својом трећином, а надоле се спушта нешто преко доње линије реда. Мало раздвојене и по величини неједнаке петље (доња је већа од горње) имају лучне бочне стране. Спојнице су танке, хоризонталне и праве (горња може бити и испупчена). Само горња спојница чешће премашује ивице стуба и петље.

Трећи тип је бубњевитог облика. Ово **К** се јавља двопотезно и тропотезно, а висина му обично не прелази висину двоструког словног низа. У двопотезном **К** издужени лук (стуб) савија се у горњу дужу и обично ужу петљу, а затим се истим потезом лучно удесно спушта до поднице, обликујући доњу петљу. Другим потезом написана је танка хоризонтална и мало таласаста подница, која понекад прелази ширину слова са обе или само са једне стране. Угиб по правилу не додирује лучну линију слова.

Код тропотезног бубњевитог **К** леви бочни део слова и горња петља изведени су као код претходног типа, само што се у неким примерима на завршетку петље јавља задебљани савијутак удесно, или се, веома ретко, од њеног краја до поднице спушта хоризонтална дебља црта. Новим потезом написана је бочна страна доње петље у виду лука, чији је почетак око доње трећине горње петље. Подница је иста као код претходног типа.

Г Стуб је вертикалан и пун. Почиње на горњој линији реда и допире до половине доњег међупростора. Танка пречка незнатно премашује стуб с леве стране, а на њеном крају је дужи троугласти привезак, који је мало искошен удесно. На средини пречке је украсна црта, а са обе стране стуба (око његове половине) написане су украсне тачке.

Ѓ Употребљен је широки тип, кога чини неједнако попуњена линија, дубоко извијена улево. У неким примерима горњи савијутак је написан одвојено од осталог дела слова, и то у виду мало угнуте и хоризонталне, или некад надоле усмерене линије, која је нешто шира од простора доњег савијутка. Неједнако попуњен, таласаст или лучно нагоре извијен језичац својом дужином понекад прелази дубину слова. Величина слова је доста устаљена: почетак му је нешто преко линије реда, а завршетак близу наредног словног низа. Присуство једне или три украсне црте је обавезно, и то: једна украсна, црта се сређе на горњем савијутку, а три су распоређене: једна на горњем друга на доњем савијутку, а трећа на језичцу.

И Дебљи вертикални стубови, често неједнако попуњени, доследно су подвучени и надвучени. Танка и обично хоризонтална пречка у већини случајева спаја њихове горње трећине (ређе половине). Украсна црта се понекад јавља на пречки, а на стубовима су чешће са обе стране (око њихове доње трећине или четвртине) написана тачкаста задебљања. Слово различито залази у горњи и доњи међупростор, али је оно највише два и по пута веће од малог.

К Има облик као мало слово, само су линије пуније. Стуб је нередовно подвучен и надвучен, а у неким примерима почиње у облику танке косе црте.

Горња бочна страна је са куком или с надвученом цртом, а доња има савијутак или је само подвучена.

М Среће се тропотезно и четворопотезно као и мало м, само је нешто шире и највише двоструко више. Некада има једну украсну црту (на левом стубу или десној угибној страни), а некада две (на оба ова елемента).

Н Вертикални, пунији и каткада неједнако попуњени стубови обично су надвучени и подвучени. Танка коса пречка полази мало испод врха левог стуба, а досеже највише до половине десног (никада испод његове половине).

О Слово је двопотезно (бочне стране су изведене посебно), двоструко шире него високо и асиметрично (у горњем делу је уже него у доњем). Бочне линије су лучне и неједнаке су дебљине током своје дужине (почеци и завршеци им се протањују). На горњој и доњој половини слова написане су украсне црте.

П Стубови су пуније линије и у већини примера су подвучени. Више пута су са обе стране око средине украшени округластим, троугластим или четвртастим задебљањима, а њихово залажење у доњи међупростор варира, па је величина слова неуједначена. Пречка је танка и недоследно прелази ивице оба или само једног, и то левог, стуба. На њој је чешће украсна црта.

Р Једнопотезно је. Вертикалан и неједнако попуњен стуб (по висини приближно одговара троструком словном низу) савија се у главицу. По облику је округла, елипсасто разбучена или издужена. Завршава се око горње трећине стуба (ређе нешто изнад или при његовом самом врху). Са обе стране стуба (мало више над половином) стављена су троугласта задебљања.

С Срећу се два типа: широки и дугуљасти, од којих је чешће употребљен први. Први облик је изведен на исти начин као и **Є**, а украсна црта се среће при врху (а некад и при дну).

Издужени тип чини линија у виду нагоре окренуте луле, која незнатно прелази линију низа, а у доњи међупростор залази нешто мање од висине словног низа. Горњи савијени крај је проширен, а допире нешто испод горње линије низа. Доњи савијутак је написан посебно као лучна танка црта, која је усмерена навише до доње ивице реда. На крају је такође проширена. Доњи део слова је ужи од горњег. Слово је горе пресечено украсном цртом.

Т Дебљи, вертикални и не увек једнако попуњени стуб полази од горње линије реда, а у доњи међупростор се спушта различито, па величина слова веома варира. Обично је подвучен танком и водоравном или мало искошеном цртом. Пречка је танка и у разним примерима неједнаке дужине: чешће је једнака стубу, ређе је краћа, а само понекад дужа. Од самих крајева пречке или примакнуто према стубу полазе привесци троугластог облика, који су вертикално или косо (један према другом) усмерени и чија је дужина неустаљена. Слово је понекад украшено тачкастим задебљањима са обе стране стуба (и то око његове половине или нешто ниже) или на привесцима. Неки примери, поред овако украшеног стуба, имају и две украсне црте на пречки (по једну лево и десно од стуба).

Ф Вертикалан и на неким местима мало угнут стуб (у горњем делу нешто шири него у доњем) полази од половине горњег и спушта се нешто преко половине доњег међупростора. На почетку има кратку, танку и искошену црту. Тело слова је по облику као код малог ѳ, а изведено је између линија низа.

Х Слово чине два коса крака, од којих је десни тањи и нешто дужи од левог. Врхови им се извијају и имају троугласте привеске (леви привезак је

дужи од десног). Доњи крај левог стуба је подвучен танком искошеном и мало таласастом цртом, а десни је без елемената подвлачења.

И Део **I** полази од половине горњег међупростора и спушта се до доње линије реда или мало ниже. Више је или мање искошен удесно, неједнако је попуњен током своје дужине и има танку почетну црту. Стуб од **И** почиње на истом месту као код **I** или нешто ниже и допире до доње линије реда, или незнатно изнад ње. Нагнут је према **I**, почетак му је кратко савијен и неједнако је попуњен током своје дужине (у горњем делу је ужи, а у доњем шири). Танка и елипсаста петља везује се за стуб горњим крајем мало изнад, а доњим нешто испод његове половине. Пречка је танка, хоризонтална и таласаста или мало навише издигнута и права. Спаја стубове изнад њихове горње половине. На њој се понекад налази украсна црта.

Ю Среће се једанпут (312б). Стуб је пун, вертикалан и прав, на почетку има танку кратку црту, а на крају је подвучен. Слово **О** је по облику као мало ◊, само је веће и дебље. Незнатно тања, хоризонтална и права пречка спаја половину стуба и слова **О**.

ПРЕГЛЕД ВЕЋИХ СЛОВА

Преглед *већих слова* у овом раду обухвата поред широког **Ѳ**, **О**, **Ꙋ**, бубњевитог **Ѣ**, издуженог **И**, **К** (то су облици који чине једну од основних карактеристика полууставног писма тога времена), и друга слова, која су већа од малих, а чија је употреба обично сведена на одређене позиције.

Опис већих слова:

Я Среће се два типа. Први тип је употребљен само једанпут (84а), на крају речи и реда. Дебљи стуб, који се при завршетку стањује, има облик мало искошене и улево окренуте луле, са угибом при врху. На почетку је надвучен, а при крају пресечен украсном цртом. У горњи међупростор залази приближно у двострукој висини словног низа, а у доњи нешто преко линије реда. Тања линија која образује петљу почиње мало испод врха стуба и надоле се спушта искошено и, најпре нешто испупчено, а потом удубљено. На линији реда ломи се и благо лучно пење до половине стуба.

Други, брзописни тип, јавља се више пута у последњем реду на страни. По облику је као мало брзописно а, само је стуб знатно дужи. У неким примерима он дубље залази у оба међупростора, а у некима само у доњи (при томе се различито више пута савија). При крају чешће има једну или две украсне црте.

Ѣ Ретко се јављају оба типа, и то на почетку речи (некада је то и почетак реда). Код првог типа дебљи, вертикални стуб полази из горњег међупростора (негде у висини као половина словног низа) и допире до доње линије реда. Дужа, тања и благо навише усмерена пречка незнатно прелази ивицу стуба с леве стране, а на свом десном крају има посебно написан троугласти привезак. Линија која обликује бочну страну петље почиње око горње трећине стуба као кратка, хоризонтална и права црта, која се затим савија улево и мало угнуто спушта до доње линије реда. Танка, хоризонтална и права подница незнатно премашује бочну страну петље, а по својој дужини приближно је једнака пречки.

Други, брзописни тип, по облику је као мало брзописно **в**, само је веће (у доњи међупростор залази у висини словног низа).

Б Јављају се два типа. Први тип је употребљен свега неколико пута на почетку речи, а по облику је као мало **в**, само је двапут веће (залази до половине доњег међупростора).

Други тип је бубњевитог облика, а написан је више пута на почетку речи и иза тачке. Према броју потеза среће се двопотезно и тропотезно. Оба ова облика изводе се у две варијанте, а величина им је променљива (чешће незнатно прелазе ивице оба низа или само једнога, а ређе су већи или мањи од тога).

У једној варијанти двопотезни примери су по начину извођења и облику као двопотезно бубњевито велико **Б**. Друга варијанта двопотезног **Б** обликована је на следећи начин: полукружна линија полази нешто изнад горње линије низа и спушта се до доње линије реда, а затим се опет полукружно извија навише, образујући бочну страну доње петље, која се везује за горњу мало изнад њене половине. Бочну страну горње петље чини лучна и удесно искошена линија, која полази од врха слова и допире до његове половине, а завршава се савијутком, окренутим улево.

Тропотезно **Б** је истог облика као овако писано велико бубњевито **Б**. Подница је и овде изведена посебно, а варијације се јављају у начину извођења бочних делова слова. У неким примерима (као и код великог **Б**) лева бочна страна (стуб) и горња петља обликоване су једним, а доња петља другим потезом. У другим случајевима петље су изведене заједничким потезом, а лева бочна линија посебним.

Г Случај већег **Г** регистрован је једанпут (167б). Писан је једним потезом. Пуниja, хоризонтална и права пречка, нешто дужа него код малог **г**, а са троугластим привеском на крају (он је посебно написан), са леве стране савија се у вертикални и прави стуб, који се надоле спушта нешто преко половине међупростора. На завршетку стуб није подвучен.

Д Употребљено је више пута, и то обично у последњем реду на страни. По облику и начину извођења је као мало **д**, само су ножице знатно дуже и имају по два-три савијутка или прелома, а такође су и неједнаке дебљине током своје дужине. Крајеви им се међусобно додирују, пресецају и укрштају. Украсна црта је у већини примера присутна (на једној од ножица или на обема).

Ѥ Увек има вредност *је* и јавља се на почетку речи или слога (в. правопис *је* у овом раду). По облику је као велико **Ѥ**, а по величини варира од великог до знатно мањег. Недоследно има од једне до три украсне црте, и то на савијуцима и на језичцу.

Ж Јавља се понекад, чешће на почетку, него у средини речи. Бочне стране слова варирају по облику и начину извођења као код малог **ж**. Стуб је по облику и положају, такође, као код малог **ж**, само је виши (залази приближно до половине горњег међупростора или нешто више, односно ниже. На почетку има савијутак улево, као код **ѳ**, **ѱ**. Завршетак му је по правилу подвучен.

З Од малог **ꙁ** разликује се само по томе што је веће (надоле залази дубоко у међупростор), а употребљено је обично у последњем реду на страни (на почетку или у средини речи).

И Издужено **И** више пута се налази на почетку речи (понекад и у средини или иза тачке), нарочито у последњем реду на страни. Стубови су вертикални

или ређе мало искошени (један према другоме). На почетку су са дужим или краћим савијутком улево, или се код левог каткад среће танка коса црта (написана је са њим изједна). Почињу од горње линије низа и спуштају се до половине међупростора или нешто преко тога. По дужини су некада једнаки, а некада различити (један је дужи од другога). Кратка, дебља (ретко тања), хоризонтална и права пречка нема устаљено место: у неким случајевима спаја половине стубова, а у некима је нешто испод, или изнад тог положаја. Ширина слова је као код малог и.

К Издужено **К** написано је више пута на почетку речи или иза тачке (ретко у средини речи). Разликују се две варијанте. Оба ова облика имају вертикалан и прав или удесно благо извијен стуб, који је на почетку савијен улево, као код малог ѳ, ѱ, већег **Ж**. Варијације у типу тичу се висине стуба и облика бочних делова слова. У првој варијанти стуб обично залази само у горњи међупростор (ређе и у доњи), и то никада више од висине словног низа. Бочни део је одвојен од стуба, по облику је као код малог **к**, само што му горња и доња страна понекад незнатно прелазе ивице низа. У другој варијанти стуб знатније залази у оба међупростора (некада више у горњи, а некада у доњи), а бочни део слова обликован је на следећи начин: горња бочна страна (полази од ивице низа или нешто испод ње у виду танке, искошене и праве или мало лучне (удесно или улево) линије, више или мање прелази стуб с његове леве стране, савија се поново према њему, градећи петљу и, као дебља, искошена и права или благо таласаста линија, спушта се надоле, образујући при томе доњу бочну страну. Пресек бочних страна је на стубу или мало изван њега (и то с десне стране), а у висини његове половине или нешто изнад. У неким примерима на стубу или горњој бочној страни (каткада на оба ова дела слова) налази се украсна црта.

Л Употребљено је неколико пута у средини речи. Дебљи, искошени (један према другоме) и прави стубови (од којих је леви дужи од десног) спајају се у врху, који је косо заравњен навише. Почињу од горње линије низа, а надоле различито допиру: некада мало преко линије реда, а некада и више него што је висина низа, па величина слова варира.

М Среће се понекад, на почетку речи или иза тачке. Изведено је са три или четири потеза, а по облику је као велико **М**, само је нешто мање.

Н У неколико случајева јавља се **Н**, нешто шире од малог слова, а са десним стубом који залази у горњи међупростор приближно у висини словног низа или нешто више од тога, при чему му је горњи крај савијен улево (као код ѳ, ѱ, већег **Ж** итд.). Леви стуб и пречка су као код малог **н**.

О Среће се у свим позицијама, мада најчешће на почетку речи. Разликују се три типа, и то: округли једнопотезни тип, који је некада и елипсасто развучен, шиљати двопотезни (по облику је као мало **о**, само је шири) и елипсасти двопотезни (као велико **О**). Сва три типа обично имају једну или две украсне црте, и то на половини горње и доње линије слова, или једну или две тачке унутар њега (некада и црте и тачке).

П Употребљено је у неколико случајева на почетку речи и иза тачке. По облику је као мало **п**, само је двоструко више, због залажења стубова у доњи међупростор.

Р Више пута је написано у последњем реду на страни. Од малог **р** разликује се само по знатно дужем и различито савијеном репу, на коме су често од једне до три украсне црте.

Ꙍ Много пута се јавља на почетку речи, често у положају иза тачке. Облик му је као код широког типа великог Ꙍ, а понекад није ни мање. На горњем савијутку чешће има украсну црту.

Т Примери већег Т нису чести, а по облику долазе два типа. Први тип је *високо* Т, које се среће углавном у последњем слогу у речи на крају реда. Стуб је дебљи од пречке, вертикалан и прав и увек залази у горњи међупростор. Недоследно је подвучен. Пречка је танка, благо таласаста или права и издигнута нагоре. Крајеви таласасте пречке се понекад савијају (леви надоле, десни нагоре) и имају задебљања, а на крајевима праве и искошене пречке написани су привесци — краће дебље црте. У неким случајевима пречке имају једну или две украсне црте.

Други тип је по облику као мало т, само је двоструко више и нешто шире. Употребљено је неколико пута на почетку речи или у слогу на крају реда.

ѕ Јавља се понекад, на крају реда. Од прва два типа малог ѕ разликује се само по десном краку, који дубоко залази у горњи међупростор (обично у трострукој висини низа).

Х Често је написано у последњем реду на страни. Краци су као код малог х, само што се знатније продужују у доњи међупростор, при чему се у свом доњем делу различито угибају и завршавају савијутком (напоље или унутра). Украсна црта је више пута присутна на оба крака или на једноме од њих.

Ꙍ Слово има типове као и мало ѡ, само је нешто веће. Украсна црта се понекад јавља на спојници или на левој унутрашњој линији угибног угла.

Ш Многобројни су примери Ш у последњем реду на страни, који се од малог облика разликују само по знатно дужем и наизменично више пута извијеном продужетку пресеченом једном или двема украсним цртама.

Ц Јавља се више пута у последњем реду на страни. Од малог ц разликује се (као и Ш) само по дужој различито савијеној ножици, која је у више примера украшена цртама (сређу се од једне до три црте).

Ч Веома је ретко, а долази на крају речи. По облику је као мало ч, само има знатно дужи стуб (допире до наредног низа) на крају подвучен.

Ъ Понекад, у финалном положају у речи на крају реда или ређе у средини речи употребљено је *високо јер*. На његовом почетку додата је танка, коса и права или лучна црта, окренута нагоре или надоле или се сам стуб савија. Стуб различито залази у горњи међупростор (најчешће у висини двоструког словног низа или каткада више или мање од тога). На стубу или почетној црти, односно савијутку, већином је написана украсна црта (у неким примерима на оба ова елемента).

Ѣ Среће се не тако често и углавном на крају реда. Стуб је као код *високоī јера*, а петља као код малог ѣ. Пречка је таласаста и са крајевима који се повијају у супротном смеру (леви надоле, десни нагоре). По дужини варира: обично је дужа (као код *високоī Т*) а ређе краћа (као код малог ѣ). На њеним крајевима понекад су написани четвртасти привесци. У неким примерима при њеном десном крају је украсна црта. Место на коме пречка пресеца стуб није устаљено (бива при врху стуба, око његове половине, али никада ниже).

Ѝ Употребљено је неколико пута, на почетку речи и углавном у последњем реду на страни. Од мале лигатуре ѝ разликује се само по дужем левом

стубу, који у неким примерима залази у оба међупростора у висини словног низа или нешто мање од тога, а у некима само знатније у доњи (у висини двоструког — троструког низа).

Ю Јавља се ретко, а у позицији као и **Ꙗ**. Од малог **ю** разликује се само по облику и величини левог стуба, који је као код веће лигатуре **ꙗ**.

Ѯ По облику је као четврти тип малог **ѯ**, само је веће: главица и доњи део слова јаче залазе у међупросторе. Јавља се по који пут у средини речи.

У датом опису *већих слова* налази се веома разноврсна морфолошка грађа. Свим словима која су овде издвојена заједничко је то, што су она већа (у целини или неким својим делом) од одговарајућих мањих графема и што се употребљавају, углавном, у одређеним позицијама у речи, у реду или на страни. Између неких од њих постоје и друге сличности и неке заједничке специфичности (у облику, величини и начину извођења) према којима ови графијски знаци чине посебне целине већих слова.

Тако, најмаркантнију и за полууставно писмо и најкарактеристичнију групу већих словних облика представљају тзв. *широка слова*, од којих се у овој рукописној књизи јављају: *бубњевито* **Ѣ**, затим *широко* **Є**, **Ѧ**, **О**, **Ꙋ**, **Ѹ**. У изнесеном прегледу су и *издужено* **И** и **К** и *висока слова: високо* **Т**, *високо јер* и *високо јат*, који су, такође, типични за полуустав тога времена. *Слова са разним продужецима* (као што су стуб, крак, реп, ножице и сл.) навише или наниже образују специфичну категорију већих графема. Тако, на пример, у горњи међупростор дубље залази стуб код **Ж**, **Н**, **Ꙗ**, **Ю** (код **Ꙗ**, **Ю** стуб се продужава и наниже) и десни крак код **ѕ**. Продужене елементе надоле (стуб, продужетак или ножице) имају: **Ѧ**, **Д**, **З**, **Р**, **Х**, **Щ**, **Ц**, **Ꙗ**, **Ю**, **Ѯ**. Посебну групу већих слова у датом опису чине графеме, које су по облику као и мале, само су више, а понекад и нешто шире. Њихова употреба је у односу на остала већа слова најређа. Таква слова су овде: **Ѧ**, **Б**, **Ѣ**, **Г**, **Л**, **П**, **Ч**, **Ѯ**.

Резимирајући све што је до сада речено у палеографској анализи *Јазачког апостола* и изводећи *закључак* на основу добијених резултата, може се са сигурношћу тврдити да су сви словни облици познати полуставу и да се скоро сасвим подударају са описом устава XVI века Петра Ђорђића, који се не слаже са називом полуустав (в. Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, 114). Одступају једино неки архаичнији, као што су **ѳ** и **ѱ** са стубом при врху повијеним улево (код **ѱ** је архаично и стабло које залази у доњи међупростор) и слово **ѵ**, чији се десни крак спушта преко доње линије реда. Више од једног типа имају следећа мала слова: **а**, **б**, **в**, **ж**, **ꙁ**, **м**, **о**, **т**, **ѕ**, **ф**, **ѡ**, **ѯ**. Од брзописних облика, који не улазе у састав полуустава, ређе се срећу **а** и **в**. Међу надредним словима брзописом су изведене графеме **а**, **в**, **в**, **м**, **р**, **т**. Инвентар већих слова је богат и морфолошки разноврстан. Најмаркантнију групу већих слова чине *широка слова: бубњевито* **Ѣ**, *широко* **Є**, **Ѧ**, **О**, **Ꙋ**, **Ѹ**. Међу *издуженим* облицима су **И** и **К**. Од *високих слова* долазе *високо* **Т**, *високо јер* и *високо јат*. Примери слова са продуженим појединим елементима (стуб, реп, крак, ножице и сл.) навише, а нарочито наниже, су чести. Такви облици су, на пример, **Д** са дужим ножицама, **Р**, **Щ**, **Ц** са репом који дубоко залази у доњи међупростор итд. Од већих слова јављају се још и веће **Ѧ**, **Б**, **Ѣ**, **Г**, **Л**, **П**, **Ч**, **Ѯ**.

Слова су лепа и усправна. Разликовање танких и пуних линија постоји у целој књизи. Надвучене (или почетне) и подвучене црте су ређе, а много пута су присутни савијуци. Украсне црте су честе код облика са продужецима

(срећу се од једне до три на стубу, краку, репу, ножицама и сл.). Унутар великог или већег К и С понекад је написано неко мало слово (нпр. ѣ, т, ѳ, л) или део речи.

ОПИС ОРТОГРАФИЈЕ

Јазачки апостол (1541), који се у овом раду палеографски и ортографски анализира, припада послересавском периоду српске писмености. Подаци ортографских испитивања рукописних и штампаних књига српске редакције тога раздобља показују да је правопис ових споменика углавном ненормализован.[14] Најдоследније је спроведено писање ї испред *ј*[15] и стављање акцената и спирита, док се у означавању група *ја, је*, затим у употреби *дебелої јера* среће колебање.

У ортографској анализи овог рукописа пратиће се стога обележавање спојева *ја, је, ља, ље, ња, ње*, правопис слова ѣ, ы, *јерова, редукованої и*, као и сваког знака ї ван те позиције, затим употреба графема ѕ, ѧ, ѱ, ѯ, ѵ и правопис *краја реда*.

Резултати ових истраживања потврдиће или проширити наша знања о полууставном писму и његовом правопису послересавског доба.

Писање ітуйе ја. Група *ја* се јавља на почетку речи и иза самогласника. Мада се у иницијалном положају не очекује колебање, осврнућу се укратко и на ову позицију.

а) *Група ја у иницијалном йоложају.* Писање групе *ја-* на почетку словенских речи праћено је на тридесет листова рукописа (1—10, 150—160 и 349—359). Најчешћи примери са *ја-* су речи ꙗже, ꙗко и ꙗкоже и за њих се износи само по једна потврда: ꙗже 1а/1,[16] ꙗко 3а/13, ꙗкоже 8а/2. Остале лексеме са *ја-* доносе се у целини: ꙗдѡ|м| 2а/18, ꙗдїи 3б/12, ꙗдь 357б/6, ꙗвлꙗѥ сѧ 3б/11, ꙗви 5б/12, ꙗвиш сѧ 6а/8, ꙗви сѣ 150а/7, ꙗвит сѧ 158а/10, ꙗвити сѧ 160б/12,

---

14 Уп. нпр.: Вера Јерковић, *Цветни триод из 16. века*, Зборник за филологију и лингвистику, књ. XI, Нови Сад 1968, 85—96 (скраћено: В. Јерковић, *Цветни триод из 16. века);* Вера Јерковић, *Два четворојеванђеља штампара Мардарија из Мркшине Цркве*, Прилози проучавању језика, књ. 6, Нови Сад 1970, 1—17 (скраћено: В. Јерковић, *Два четворојеванђеља);* Вера Јерковић, *Цветни триод штампара Мардарија из Мркшине цркве*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. XV/1, Нови Сад 1972, 89—104 (скраћено: В. Јерковић, *Цветни триод штампара Мардарија);* Вера Јерковић, *Ортоїрафија „Житија св. Симеона" од св. Саве*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. XVII/1, Нови Сад 1974, 103—120 (скраћено: В. Јерковић, *Житије св. Симеона од св. Саве);* Вера Јерковић, *Натйис на мраморном стубу на Косову*, Зборник историје књижевности, књ. 10, САНУ, Београд 1976, 137—146 (скраћено: В. Јерковић, *Натйис);* В. Јерковић, *Српска Александрида*, 15—98.

15 Душан Јовић, *О језику „Закона о рудницима" деспота Стефана Лазаревића*, Јужнословенски филолог, књ. XXVII, св. 3—4, Београд 1968—1969, 376 (скраћено: Д. Јовић, *Закои о рудницима);* В. Јерковић, *Цветни триод из 16. века*, 86—87; В. Јерковић, *Два четворојевенђеља*, 8—11; В. Јерковоћ, *Цветни триод штампара Мардарија*, 94, 99; В. Јерковић, *Житије св. Симеона од св. Саве*, 104; В. Јерковић, *Натйис*, 138.

16 Грађа која показује одређено правописно стање у овом рукопису даће се редоследом јављања одређених лексема. При томе се увек неће наводити примери у целини, већ ће се изнети мањи број потврда, на основу којих се могу извести одређени закључци. Прва арапска цифра обележава број листа у књизи, *а* и *б* стране, а број иза црте ред на страни где се пример налази. Надредна слова која су спуштена у ред означена су са ||, а попуњавања са ().

ꙗвлꙗю|т|ь 353б/7, ꙗвлѥнїи 150а/19—150б/1, ꙗсно 354а/187, ꙗрости 354б/11—12, ꙗсти 359б/8.

б) *Група је иза вокала.* Група *а + ја* у наставку сложене придевске промене на испитиваним листовима увек је означена по ресавској норми: вѣчнаа 156б/16, бл҃гаа 158а/8, дх҃овнаа 159б/8, п|л|ьтьскаа 159б/11, 160а/13—14, вѣликаа 350б/2, ст҃аа 359б/11.[17] Према рашкој традицији *ја* иза *а* је написано лигатуром у следећим случајевима: оустраꙗѥши 4а/1—2, даꙗше 6а/12, продаꙗхꙋ 9б/11, ѡкаꙗнь 159а/4, покаꙗнїю 357б/10.

Група са словом *јат + ја* у складу и са ресавским правилима среће се у примерима: бѣахꙋ 9б/9, имѣахоу 9б/10, идѣахꙋ 9б/13, а на рашки начин у: бѣꙗше 4б/19, мѡусѣꙗ 154а/5—6, сьдѣꙗти 158б/8.

Група *е + ја* по ресавском правопису написана је само у речи галилеане 6б/3. Дата лексема је несловенског порекла и тако се писала и у најранијој ћирилској традицији, те њена ортографија не мора да потврђује ресавску норму.[18]

Рашка традиција у писању групе *е + ја* налази се у следећим случајевима: андреꙗ 1б/7, беꙗхоу 4а/13—14, 9б/2, беꙗхꙋ 4б/8, бѣꙗхоу 4б/13, 6а/7,13.

Група *и + ја* обележена је на ресавски начин са їа у многобројним примерима,[19] од којих се наводе само неки: дѣꙗнїа 1а/3, видѣнїа 7а/17, прѣгрѣшенїа 152б/17—18, ѡроужїа 156а/3, ѡставлѥнїа 350а/14, оупованїа 350б/8—9 итд. Рашку норму са иꙗ имају следећи случајеви: изл҃иꙗ се 5а/11—12, 8б/12, бж҃иꙗ 6б/16, пиꙗни 7а/10, жїтиꙗ 359а/18. Иза ресавског ї лигатура ꙗ јавља се у: дѣꙗнїꙗ 1а/3, знаменїꙗ 1б/19, веселїꙗ 8а/14, ѡснованїꙗ 353а/9. Случајеви са ыꙗ нису нађени.

Група *о + ја* на анализираним листовима писана је само по рашкој традицији: троꙗдѣ 3а/3—4, моꙗ 8а/9, 157а/16, 352а/3, боꙗзнь 160б/1, поꙗсти 351а/3, оубоꙗше 354а/18, нѣ оубоꙗ 354б/11, поꙗдаѥи 350б/16—17.

Преглед примера за *ја* иза самогласника показује да је ова група иза *а, јат, е, и* у већини случајева означена на ресавски начин, али се налазе и незанемарљиви остаци рашке традиције. Тако је у групи *о + ја* поштован искључиво старији правопис.[20]

Писање групе је. Писање групе *је* праћено је на раније цитираним листовима.

а) *Група је у иницијалном положају.* Ресавска ортографска традиција потврђује се у примерима писаним са ѳ и ѥ. Случајева са ѳ двоструко је више, него оних са ѥ, а као илустрација наводе се само следеће потврде: ѳи 150б/11,

---

[17] Уп. исто В. Јерковић, *Српска Александрида*, 16—17.

[18] Уп. сл. В. Јерковић, *Српска Александрида*, 17.

[19] Уп. сл.: В. Јерковић, *Цветни триод из 16. века*, 88 (ретко одступа од їа); Д. Јовић, *Закон о рудницима*, 376 (ї доминира); В. Јерковић, *Два четворојеванђеља*, 9 (само једанпут иꙗ); В. Јерковић, *Цветни триод штампара Мардарија*, 92) (ретко одступа од їа); В. Јерковић, *Житије св. Симеона од св. Саве*, 104 (исто); В. Јерковић, Натпис, 138 (увек їа); В. Јерковић, *Српска Александрида*, 17 (само двапут иꙗ).

[20] Уп. стање и у неким другим србуљским књигама послересавског периода: В. Јерковић, *Цветни триод из 16. века*, 88 (нешто чешће *а*); Д. Јовић, *Закон о рудницима*, 386 (нема *ј* у групи *оа*); В. Јерковић, *Два четворојеванђеља*, 9 (ретко ꙗ); В. Јерковић, *Цветни триод штампара Мардарија*, 92—93 (чешће *а*); В. Јерковић, *Житије св. Симеона од св. Саве*, 104 (чешће *а*, него ꙗ); В. Јерковић, *Натпис*, 138 (нема ꙗ); В. Јерковић, *Српска Александрида*, 18 (чешће *а*).

ѳдинь 150б/11—12, ѳже 152а/1, ѳзыко|м| 152а/19, ѳго 156а/2, ѳг|д|а 156б/9, ѳсмь 158а/16, ѳлико 351б/15 итд.

Од примера са є доносе се: єго 1б/7, єже 151б/10, єдинє|м| 154б/6, єѥ 157а/6, єщє 353а/19 итд.

Писар најчешће поштује рашку норму, пишући лигатуру на почетку речи. У односу на ресавске случајеве са широким ѳ примери са лигатуром заступљени су приближно двапут више: ѥлико 1б/3, ѥв'тиха 3а/4, ѥго 3а/6, ѥг|д|а 3а/9, ѥмши|м| 5а/5, ѥзыкь 6б/1, ѥдва 153/18—19, ѥѳ 157а/8, ѥщє 349а/6, ѥси 349а/15 итд.

Преглед случајева са употребом ѳ, є и ѥ на почетку речи показује да је лигатура чешћа од ѳ и є, за разлику од неких већ поменутих рукописних и штампаних књига послересавског периода, где се лигатура јавља ређе.[21] Изузев скраћенице од ѥсть, где се поштује само рашки правопис, у свим осталим примерима, па и у истим речима постоји колебање.

б) *Група је у положају иза вокала.* Иза вокала група *је* се обележава са ѳ, є и ѥ.

У групи *а + је* широко ѳ се јавља (на листовима који се прате) само три пута, и то у позицији када се због растављања речи слог *је* налази на почетку новог реда: причитаѳть 151а/12—13, сьставлꙗѳт' 153б/2—3, нѣ ѡбрѣтаѳт 351б/19—352а/1.

Употреба малог -є не зависи од позиције, а по броју потврда овакав начин писања је двоструко више присутан од стављања лигатуре. Илустрације ради, истичу се само неке лексеме: повѣдаєт' жє 1а/10, по|д|(о)баєть 5б/1—2, нарицаємаго 5б/9, разарає|м| 150б/14, вьмѣнꙗєт сє 151а/6, слишає сѣ 357б/1, прозѣбає 358б/*б* итд.

Од случајева са лигатуром износе се само неки: николаѥ 1б/17, приближаѥ сє 2б/6—7, нарїцаѥмїѥ 4б/4, бываѥть 157а/11, разоумѣваѥ|м| 352а/10—11 итд.

Група *е + је* је ретка, а потврђује се са широким ѳ и лигатуром, док са малим є не долази. Широко ѳ се јавља у речима: послєднѥѳ 7а/12—13, своѥѳ 10а/5, нн҃ꙗшнѥѳ 150б/1. У сва три случаја ради се о разједначавању суседних слогова у спојевима *-њеје, -јеје.*

Лигатура је написана више пута: быв'шєѥ 1а/12, 14, сєѥ 5а/8, 159а/6, разоумєѥть 8б/18, вѣроующєѥ 150а/10, вашєѥ 156б/4, лоуч'шєѥ 351б/10, 355б/4, прѣбывающєѥ 351б/10—11, бол'шєѥ 354б/6, настоѳщєѥ 357а/5—6, соущєѥ 359а/4. Као и код стављања ѳ и овде је начињена разлика у обележавању суседних слогова *-еје.*

Група са словом *јат + је* писана је малим є у случајевима: нє разꙋмѣєтє 155а/9, нє оудолѣєть 155б/11, 156а/7, надѣємимимь 352а/6—7, исцѣлѣєт 357а/14, прѣлюбодѣємь 359а/7.

Лигатура се среће у: нє разоумѣѥтє 156б/19—157а/9, разоумѣѥ|м| 350б/10. Широко ѳ иза *јата* није нађено.

Група *и + је* веома је честа, а њено означавање је различито. На испитиваним листовима преовладава ресавска традиција са употребом їє (око 120

---

[21] В. Јерковић, *Цветни триод из 16. века*, 89 (409 пута је є или ѳ, а ѥ само 95 пута); Д. Јовић, *Закон о рудницима*, 386 (на почетку речи често нема *ј*); В. Јерковић, *Два четворојеванђеља*, 8 (ѥ је ретко); В. Јерковић, *Цветни триод штампара Мардарија*, 93 (ретко је ѥ); В.Јерковић, *Житије св. Симеона од св. Саве*, 104—105 (лигатура је ретка); В. Јерковић, *Натпис*, 138 (једанпут је ѥ); В. Јерковић, *Српска Александрида*, 18—20 (ѥ је ређе).

примера): прїеть 1б/17, прїемшеи 354б/19, хромїе 2б/5, видѣнїе 2б/7, братїе 150б/7 трьпѣнїемь 356а/7 итд.

У складу са ресавским правописом широко е је употребљено само у: бж҃їемь 160б/13—14, ѡбрѣзанїе 151а/18—19. У овим примерима слог *је* се због растављања речи налази на почетку следећег реда (уп. исто код -ае).

Група *ије* неколико пута је написана са ие: приети 10а/14, приехомь 153б/15—16, прием|ш|е 353б/2, прием'шеи 355б/3, оупованиемь 153а/6, измѣнение 153б/15.

Употреба лигатуре није ретка (јавља се преко 70 пута). У већини случајева она долази иза ї, типичног за ресавску норму, а само понекад иза и. Од многобројних примера са -їе наводе се само неки: пролїтїе 1а/12, изьбранїе 1б/2—3, бж҃їею 2а/13, прїеть 151б/6, дарованїе 156б/17, показанїе 356б/9. Потврда са -ие је нешто преко десет: сие 1а/3, оустроенние 1б/1—2, приети 5б/13—14, дрьзновѣниемь 8а/16, крщениемь 155а/14 итд. У неколико случајева лигатура је написана иза їи (удвајање графеме овде није оправдано изговором — в. стр. 73 у овом раду): А мн. беснїие 3а/2, А јд. вьзне|с|(е)нїие 3б/2, оупованїие 8а,/9, В јд. братїие 157а/1.

Група *јери* + *је* долази ретко, а *је* се у њој означава са е, е и лигатуром ие. Мало е се среће у речима: абые 3а/8, побыени 355б/7.

Широко е се јавља у забыен'не 2б/16—17.

Лигатуру имају: ж|д|рѣбые 5б/17, сьмрьтны|ие 8а/2, быеть 356б/7, побыень 358а/2.

У групи *о* + *је* широко е је написано у случају: настоещее 357а/5—6. Реч је растављена, а е је на почетку новог реда (уп. исто код -ае, -їе).

Мало е је употребљено у примерима: ѹстроение 1а/15, оустроен'ние 1б/1—2, оустоених' же 1б/13, ре|ч|(е)ное 7а/11, моемоу 152 а/13, злое 158б/16, своего 159б/1, свое|г| 350б/13, своемоу 352б/14, свое 355б/2, 357б/7, хромое 357а/13.

Рашка традиција са лигатуром иза о нешто је чешћа од горе показане ресавске, а јавља се у следећим примерима: прьвое 3б/3, 349б/8, своеи 3б/9, 4а/5, свое 5б/16, 10б/19, своемоу 8а/11, своею 351б/2, 359б/14, мое 7а/9, 7а/19(х2), 8а/7, 10, моего 7а/14, 7б/1, 159а/6, моемѹ 8б/14, моеи 158б/6, твое 8б/16, 152б/1, грѣ|хо|вное 155б/4, доброе 158б/8, 15, бл҃гое 158б/9, злое 158б/10, немощное 159а/18—19, кое 349а/9, 351а/2, страшное 351а/16, чрьмное 354б/17, таковое 356а/15, видимое 358а/3.

Група *у* + *је* не потврђује се често. У њој иза графеме ѹ увек долази е: вѣрѹемь 155б/7, не цр|с|твѹеть 155б/18, послѹшаствѹеть 160б/3—4, сѹете 160б/14. Са оуе среће се један пример: нѣ наи [ ] оуеть 356б/11—12.

Са лигатуром је један случај више, него са е, а она се јавља увек иза оу: вьзра|д|(о)уеет се 8а/7, свѣ|д|(ѣ)тел'ствоуема 150а/7—8, свѣ|д|(ѣ)тельствоует 350а/4—5, показоуеть 356б/6—7, показоуе 357а/2—3, сказоуеть 358б/7.

Из изложеног се види да постоји колебање у писању групе *је* на крају речи и слога. Ресавска норма је знатно више поштована у групама *а* + *је*, слово *јат* + *је*, и + *је* и *у* писано ѹ + *је*, док рашка традиција нешто преовладава у групама *е* + *је*, *јери* + *је* и оу + *је*.[22]

---

[22] В. Јерковић, *Цветни триод из 16. века*, 89 (175 пута е, е а 73 пута ие); Д. Јовић, *Закон о рудницима*, 386 (нема *ј* у групама *ае, ое, ее, уе);* В. Јерковић, *Два четворојеванђеља*, 8 (ретко ие); В. Јерковић, *Житије св. Симеона од св. Саве*, 105 (скоро увек е); В. Јерковић, *Натпис*, 138 (само једанпут ие); В. Јерковић, *Српска Александрида*, 20—21 (лигатура је ретка).

Писање слова їи. Два графијска знака їи и ии могу имати следећу фонолошку вредност: *ij, iju* или дуго *и*. На листовима који су раније цитирани ове гласовне групе су обележене најчешће са їи.

Удвајање їи у вредности *ij* код словенских речи долази у следећим случајевима: Г мн. именица средњег рода (истлѣн'нїи 160б/18, стра|д|(а)нїи 351б/2, Н јд. заменице м. р. сїи 8б/1, Н јд. м. р. придева одређеног вида (босїи 1а/5, изврaннїи 1б/18, сьходѣщїи 2а/10, вѣт'хїи 155б/2—3, вѣчнїи 156б/18, гор'шїи 351а/8).

Примери са ии за *ij* нису нађени.

Гласовна група *iju* > ии углавном је писана са їи, а сређе се у следећим категоријама: Л јд. именица на *ије* (меж|д|оуръчїи 6б/7—8, вьскре|с|(е)нїи 8б/5, об'щенїи 9б/3—4, прѣломленїи 9б/4, гавленїи 150а/19, невръзанїи 151б/5, 7—8); заменички облици (Н мн. м. р. сїи 2а/1, 4б/12, 7а/10, Н мн. м. р. влицїи 155а/11, нѣцїи 359а/1); сложена промена придева (Д јд. ж. р. имоущїи 4б/6, И јд. м. р. по|д|ем'шїимь 1а/11, вїжїимь 352а/2, Н мн. м. р. раз|д|елаемїи 6а/8, многацїи 349б/14, вѣсчисльнїи 353б/1, стран'нїи 353б/5, возлобленїи 355б/12, Г мн. м. р. мрьтвїихь 157а/19, вїжїихь 160б/19, всвѣщаемїи|х| 350а/3—4, съврьшеннїихь 358а/11—12, Д мн. м. р. прочїимь 9а/4, влїженїим 151а/13—14, соущїимь 159а/12, вбоучен'нїимь 358а/9—10, И мн. ж. р. црков'нїими 10а/7, Л мн. с. р. написан'нїихь 358а/9—10.

Са ии се потврђују два примера: Л јд. именице на *ије*- пѣн'тикостии 1а/2; И мн. м. р. придева — вїжии|м| 354б/4.

Дуго *и* < *ии* сређе се код глагола са префиксом *ӣри-* испред *и* и означено је увек са їи, сем једанпут, када је употребљено ии: прїидеть 4а/19, прїидоу 349б/6, прїидѣть 351б/18—19, прїидѣ 353а/4, прїимахъ 9б/13, прїимѣте 351б/16—17; приидъ 349а/18.

Етимолошког оправдања за два слова нема у следећим примерима: Н, А јд. именица средњег рода на *-ије* (възне|с|(е)нїие 3б/2, оупованїие 8а/9); В јд. именице м. р. на *-ија* (братїие 157а/1); у падежним наставцима (Г јд. вѣрїи 150б/6, 350б/4—5, Л јд. прит'чїи 354а/6, Н мн. гадїи 3б/12, наслѣдницїи 152а/1—2, 160б/7, оврощїи 156б/16, прѣлюводѣницїи 157а/14—15, старцїи 352а/10, пришльцїи 353б/6, причестницїи 356б/13—14, А мн. грѣхїи 349а/12, 351а/10—11, В мн. моужїи 7а/6); код именица између сугласника (сїиннїикь 349б/12, сїиеннїикш|м| 359б/11—12); у заменичким облицима (мїи 8б/8, вїи 3б/16, 7а/9, 9а/2 итд., Н јд. ж. р. сїи 158б/6, 350б/1); у замениці сїицѣ 4а/19; у наставцима придева (Г јд. ж. р. їсовїи 150б/4, лоукавнїи 350б/6, А мн. м. р. вреснїие 3а/2); у наставку инфинитива глагола оугодитїи 352б/7; у 2. л. јд. императива възнесїи 4а/18, възрїи 10а/13; у 3. л. јд. аориста оумрьтвїи 158а/6; код глагола са префиксом *ӣри-*, а чији почетак није са *и* (прїиложи 4а/11, прїивѣдѣ 353б/18); на крају везника нежелїи 354б/5.

Удвајањем се може сматрати и употреба ыи, када за такво писање нема етимолошког оправдања: Г јд. именице ж. р. вѣрыи 150б/13; И мн. м. р. придева страшнимыи 359б/2—3; глаголски облик вземыи 350б/10.

Из изнетог се види да писање їи и ии није присутно само у оним категоријама, где се такво удвајање оправдава етимологијом и изговором (групе *ij, iju*, дуго *и*), већ и у неким другим случајевима, који се не могу посебно образложити.[23] Ова појава није карактеристична само за овај рукопис, већ

---

[23] В. Јерковић, *Српска Александрида*, 23.

и за неке друге наше писане и штампане споменике из послересавског раздобља.[24]

Слово ї *између суїласника и на крају речи.* У словенским речима понекад се између сугласника пише ї: пролїтїѥ 1а/12, оугрїзноу 3а/17, вѣлїчїа 6б/16, ѥдїнемь 7а/4—5, свѣтїню 156б/8, протївнїѥ 351а/4, ѡбратїше 355а/19, бїше 355б/8, жїтиꙗ 359а/18. У једном примеру ї је написано у глаголу са префиксом вьзь- и почетком на *и*: вьзїскающи 352б/9.

На крају речи слово ї се јавља у случајевима: посадитї 8б/3, сѹщї 159б/6, прї 351а/6.

Везник *и* обележен је помоћу ї четири пута: ї авїе 2б/8, ї ан|д|рѣи 4б/9, ї симонь 4б/11—12, ї аравлꙗне 6б/14 (у рукопису написано в).

Писање ірупе јо. На анализираним листовима нема потврда за означавање групе *јо* у словенским речима, што значи да нема ни комбинације вокала са *j* + *o*.

Слово ї *испред ју.* Испред знака ю у словенским речима око педесет пута се јавља ї, а само једанпут и. Од примера са ї наводе се следећи: хытростїю 1а/7—8, бл(а)г(о)|д|(а)тїю 2а/13, крьвїю 150а/16, ѡбрѣзанїю 151б/11, приношенїю 349а/14, радостїю 351б/8 итд. Са и се среће ѡчию 4а/13.

Писање слова јери. Испитивање употребе слова *јери* вршено је на основу стања на већ раније поменутих тридесет листова. Потврда за ы разврстане су на следеће три групе: а) Правилна употреба *јери* б) *Јери* употребљено неправилно и в) Употреба и или ї уместо ы. У оквиру ових подела примери се доносе по одређеним категоријама, како би се боље сагледало писање овог слова.

а) Именице са етимолошким *јери* ван наставка: хытростїю 1а/7—8, ѥзыкѡ|м| 5а/14, 150б/10—11, 11, ѥзыкомь 6б/5, ѳзыко|м| 152а/19, ѥзыка 6а/16, ѥзыкь 6б/1, 8а/8, ѥзыкы 6б/16, рабынѥ 7а/19, ѡбычаи 350б/14, погыбѣль 351а/5, бытїе 359а/18.

Именице са правилно написаним *јери* у наставцима: Г јд. слѹжбы 5а/7—8, вѣрыи 150б/13, 151б/13, истины 350б/18, А мн. ап|с|лы 1а/14, рабы 7а/19, 156а/12, 13, 16—17, 156б/5, 8, врагы 8б/16, хлебы 9б/15, вѣкы 359б/1, стѣны 355а/1—2, И мн. ап|с|лы 1а/8, ѥзыкы 6б/16, чл҃вкы 153б/19, 154б/10, плькы 355а/19.

Заменице са етимолошким *јери*: мы 6б/4, 11а/13, вы 159б/16.

Облици придевске промене: Н јд. ст҃ы 5а/4, 350а/5, вѣликы 7б/7, просвѣщеныи 7б/7, нѣкы 10а/3, Г мн. мрьтвыхь 155а/16, 156а/5, 160а/6, прьворо|ж|д|е|ны|х| 358а/8—9, животны|х| 359б/10, Д мн. многымь 152а/18, нѣкымь 350б/14, Л мн. п|с|лмьскыхь 5а/16—17.

Доста је потврда са правилно стављеним *јери* у глаголима, нарочито у облицима глагола быти. Као илустрација износе се: бысть 1б/17, быста 2а/7, быше 2б/19, прѣбысть 3а/18, быти 6б/19, збысть 154а/15, быхомь 155а/19, бывши 157а/15, быв'ше 351б/4, бывающаго 358а/19, прѣбывающа 359б/18—19 слышасте 3б/15, слышимь 6б/4, слышав'шеи 357б/16, ѡблобызав'ше 354б/4 итд.

---

[24] В. Јерковић, *Цветни триод из 16. века*, 87; В. Јерковић, *Два четворојеванђеља*, 10; В. Јерковић, *Цветни триод штампара Мардарија*, 94; В. Јерковић, *Житије св. Симеона од св. Саве*, 105; В. Јерковић, *Српска Александрида*, 23.

Јери је правилно написано у непроменљивој речи пакы 155а /6—7, 160б /1, 351а /15.

б) *Слово јери употребљено неправилно.* Примери са неправилним писањем *јери* ређи су од случајева у којима је оно на етимолошком месту.

Именице у коренима и суфиксима: кныги 5а /3, ж|д|рѣбыѥ 5б /17, вынꙋ 8а /5, 158а /4, лыцѣмь 8а /14, наслѣдныцї 160б /6.

Падежни наставци именица: Г јд. крьвы 5а /15, болѣзны 8а /1—2, Д јд. црквы 9б /19, 358а /8, бв҃ы 352б /6, 9, Л јд. цр|с|твы 3б /11—12, по|д|обы 159б /2, Н мн. ап|с|лы 6а /4, вразы 153б /8, Г мн. дн҃ыи 355а /3, А мн. поуты 8а /13, дн҃ы 9а /7, 9б /19, 10а /6 итд., И мн. рꙋкамы 7б /18, дш҃амы 356а /17—18.

Заменички облици: намы 5б /7, нымь 150а /5, 155а /14, 155б /8, 350а /7, ных' же 349а /8, ны|х| 359б /6, Н. мн. ѡвы 9а /18, сымъ 3а /14.

Наставци придевске промене: Н мн. мнозы 154а /11, 154б /13, 14—15, ѡс҃щены 349б /9—10, послоушаствованы 355б /16, И мн. страшнимыи 359б /2—3.

Глаголи ван наставка: изыде 5б /4, вьзыраѥте 10б /18—19, ѡбынѣт се 352а /2, быѥть 356б /7, побыени 355б /7, побыѥнь 358а /2, быѥть 356б /7.

Основа у 3. л. јд.: *презента* спо|д|(о)быт се 351а /8; *аориста* испльны 6а /6; основа *партицина* непоколѣбымаа 358б /10, непоколибым [ ] 358б /12,

Непроменљива реч абые 3а /8, абыѥ 10б /1.

в) *Употреба* и *или* ї *уместо* ы. Примери у којима је написано и, ї или їи груписани су према следећим категоријама.

Иза сугласника *к*, *ї*, *х* слово ы је замењено са и у следећим случајевима: многи 2б /4, многихь 154а /14, кныги 5а /3, погибѣ 355а /4, исходники 355а /6, оужники 359а /2, наставники 359а /15—16. Графема ї место ы среће се у: Н јд. вѣт'хїи 155б /2—3, Л мн. егупь|т|скїи|х| 354б /7—8. Удвојено їи долази у: А мн. грѣхїи 349а /12, їерїхон'скїиѥ 355а /2.

У корену и ван наставка речи место ы написано је и у примерима: ѥдиномисльно 4б /13—14, мислимь 150б /7, помисливь 354а /3—4, помишлꙗите 356а /14, ѥзици 6а /8, ѥзикы 6а /12, дима 7б /4, тисоуще 9б /2, мл|с|тинѥ 10а /8, 10б /6—7, мл|с|тиню 10а /11, избитакь 154б /4, више 350б /2, слишае 357б /1. Са ї долазе: оугрїзноуи 3а /17, свѣтїню 156б /8.

У падежним наставцима и место ы употребљено је у: Г јд. ѿмаз|д|и 5а /9, слави 150а /12, 153а /7, 160б /18, прав|д|и 150а /17, 150б /1, 151б /7, вѣри 150б /3, 152а /1, 2, 6, 10, 352б /6, работи 160б /17, А мн. оузи 2б /19, И мн. ап|с|ли 1б /4, словѣси 9а /15. Графема ї јавља се у: Г јд. горї 4б /4. Удвојено їи налази се у Г јд. вѣрїи 150б /6, 350б /4—5.

Код личних заменица замена ы са и присутна је у ви 4а /7. Два слова їи налазе се једанпут у мїи 8б /8, а више пута у вїи 3б /16, 7а /9, 9а /2 итд.

Јери није на месту у заменичком облику котори|м| 150б /5.

У наставцима придевске промене знак ы више пута изостаје. Тако је слово и написано у случајевима: И јд. м. р. данни|м| 153а /15, истин'ни|м| 350б /3—4, Г мн. м. р. мр'твихь 152б /16, мрьтви|х| 155б /9, 354а /4, неч|с|тивихь 153а /18 ви|д|(и)михь 352а /13, 352б /12, Д мн. м. р. надѣемимимь 352а /6—7, нѣви|д|(и)мимимь 352а /8, И мн. ср., ж. р. красними 2а /4, 10а /7—8, рѣкомими 10а /7, Л мн. ж. р. зѣмльни|х| 356б /15. Са ї је мрьтвїхь 157а /19. Уместо ыи употребљено је їи у случајевима: Н јд. м. р. босїи 1а /5, избраннїи 1б /18, вѣчнїи 156б /18, Г мн. м. р. ѡсвѣщаѥмїи|х| 350а /3—4, написан'нїих 358а /9—10, сьврьшеннїихь 358а /11—12, Д мн. м. р. бл҃женїим' 151а /13—14, ѡбоучен'нїимь 357а /8—9, И мн. ж. р. црков'нїими 10а /7. Писање -їѥ, -їе место -ыѥ потврђује се у: А мн. м. р.

недоужнїе 2а/14, хромїе 2б/5, ѡслабленїе 2б/6, мр'твїе 152а/14, мртвїе 355б/2 протїв'нїе 351а/4, прьвїе 351а/19.

Два слова їи место ы присутна су у: Г јд. ж. р. придева неодређеног вида — їсовїи 150б/3, лоукавнїи 350б/6, А мн. м. р. придева одређеног вида — беснїиѥ 3а/2.

Из прегледа правописа слова *јери* види се да је писар чешће правилно употребљавао овај знак, али да и замена ы са и, ї, їи није ретка. Мешање ы са и последица је гласовног изједначавања тврдог ы са палаталним, до којег је рано дошло у говорном језику наших писара.[25] Ресавска школа је настојала да спроведе писање ы само тамо, где му је по етимологији место,[26] али у томе није успела у потпуности, што потврђују многи испитивани споменици из послересавског периода (свуда је присутно веће или мање колебање у употреби ы, и, ї, їи).[27]

Писање сугласника љ и њ. Анализа је спроведена на тридесет листова, који су већ раније поминьани.

а) Слог *ља* је означаван са лꙗ (око 20 случајева) и са ла (пет пута). Од примера са лигатуром доносе се само неки: мѣстопрѣдателꙗ 1б/1, славлꙗѥ се 3б/11, дивлꙗхоу 6б/1, мꙗше 10а/11, съставлꙗе|м| 150б/16, прѣ|д|ставлꙗите 156а/4, съвръшителꙗ 356а/9—10, ѡслављаи 356б/4—5, срамлꙗхом' се 356б/17—18. Без лигатуре су: кораբла 3а/16, молаше 9а/16, не ѡставлающе 350б/12—13, противлающими сѧ 355а/5, ѡслабляюще 356а/18.

Слог *ље* се са лигатуром потврђује око 50 пута, а овде се наводе само следећи примери: павлѥ 1б/3, ѡслављенїе 2б/5—6, моленїемь 4б/14—15, гл҃ѥть 7а/13, све|д|(ѣ)телѥ 8б/9, избављенїемь 150а/14, не|д|(ѣ)лѥ 153б/12, волею 351б/15—16, ꙁапаленїю 358а/17 итд. У једном случају написано је лиѥ: ювленїи 150а/19—150б/1. Са лѥ или лѣ (ѣ=ѥ) срећу се: исцѣлѣн'нїа 1а/2, славѣнїе 150а/17, ѡѥмлѣть 349б/7—8, ѡставленїе 350а/12—13, волѣю 350б/16—17, повѣлѣнїа 354а/18, ꙁапаленїе 357а/15—16.

Слог *љу* означен је увек помоћу лигатуре, сем у два случаја, када иза л стоји оу. Од потврда са ю доносе се: людѣхь 2б/2, гл҃ющѥ 4а/1, свѣ|д|(ѣ)телю 5б/6, любовь 153б/3, прѣлюводѣица 157а/10—11, ꙁемлю 358б/5, вратолювїе 358б/17 итд. Са лоу су: лоу|д||ѥ|м| 351а/15, лоуводѣичици 356б/15.

На крају и у средини речи иза л у вредности *љ* среће се ь у примерима: кр|с|тль 3б/16, свѣ|д|тельствоуѥт 350а/4—5, свѣ|д|(ѣ)тѣль 351а/6—7, погыбѣль 352а/5, мьꙁ|д|овьꙁ|д|атѣль 352б/10, скврьнитель 357б/8. *Пајерак* је у примерима: дал'нимь 9а/13, свѣ|д|ѣтел'ствоваше 9а/16, свѣ|д|(ѣ)тел'ствоуѥма 150а/7—8, свѣ|д|(ѣ)тѣл'ство 352а/16, свѣ|д|(ѣ)тел'ствоующꙋ 352а/17—18, свѣ|д|(ѣ)тѣл'ствовань 352б/5, вол'шѥе 354б/6, довол'ни 359а/8—9, а случајеви без знака иза л (љ) нису нађени.

---

25 А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика.* I *Фонетика*, Београд 1969, 73—74 (скраћено: А. Белић, *Фонетика);* П. Ђорђић, *Историја*, 206.

26 А. Белић, *Фонетика*, 73—74; *Jovan Vuković, Istorija srpskohrvatskog jezika*, I *dio, Uvod u fonetiku*, Beograd 1974, 91—93.

26 А. Белић, *Фонетика*, 73—74; Jovan Vuković, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, I *dio, Uvod u fonetiku*, Beograd 1974, 91—93.

27 Д. Јовић, *Закон о рудницима*, 376; Д. Барјактаревић, *Осврт на језичке особине „Житија св. Симеона од св. Саве"*, Зборник Филозофског факултета у Приштини, Приштина 1969; В. Јерковић, *Цветни триод из 16. века*, 94; В. Јерковић, *Цветни триод штампара Мардарија*, 99; В. Јерковић, *Натпис*, 140; В. Јерковић, *Српска Александрида*, 27—30.

б) Слог *ња* се увек (око 20 пута) пише са нꙗ: на нꙗ 10а /13, нн҃ꙗшнѥѳ 150б /1, не вьмѣнꙗет се 151а /6, пꙋстинꙗ|х| 355б /13 итд.

Слог *ње* се, такође, увек обележава помоћу лигатуре (око 50 примера): стенѥмь 2а /12—13, вь нѥмь 3а /6, г|с|нѥ 3б/2, последнѥѳ 7а /12—13, ꙗбынѥ 7а /19 итд. У речи гнѥвь јавља се лигатура ѥ уместо етимолошког *јат̃а*, што указује на читање.[28]

Слог *њу* се потврђује три пута: мл|с|тиню 10а /11, гн҃ю 357а /15, стиню 357а /17—18. У примеру ѡнюдѣ 5а /10 лигатура је неоправдано стављена.

На крају речи глас *њ* се јавља три пута, а обележен је са нь: ꙁачань 5б /4 ѡгнь 7б /4, г|с|нь 7б /7.

Између два сугласника *њ* долази у ѡгньни 6а /9.

Изнето показује да је у писању групе *ља*, *ље* најчешће поштована ресавска норма, која истовремено одликује и млађу рашку школу, али да има и остатака старије рашке традиције.[29] У означавању групе *љу* изузетак су два случаја са лоу, док је у свим осталим примерима присутно уобичајено обележавање помоћу лигатуре. Спојеви *ња*, *ње*, *њу* увек су са лигатуром. Паралелизам у писању слогова *ља*, *ље*, *ња*, *ње* јавља се, такође, и у другим рукописним и штампаним књигама из 16. и почетка 17. века.[30]

Писање слова ѣ. Према српскословенском рашком и ресавском правопису слово ѣ би требало употребљавати тамо где се некада налазио етимолошки глас *јат̃*.[31] Писање *јат̃а* у овом *Ап̃ост̃олу* праћено је на истим листовима који су помињани код претходно анализираних црта, а увид у прикупљену грађу, већ на први поглед показује несигурност у стављању ове графеме. Примери са *јат̃ом* на етимолошком месту преовладавају над многобројним случајевима у којима је ово слово написано место етимолошког ѥ и над не тако честим потврдама његове замене словом ѥ. У циљу што бољег виђења стања примери ће се груписати у одрењене целине према позицији у речи, а у оквиру ових категорија излагаће се по врстама речи.

а) *Слово* ѣ *у корену речи.* Случајеви са правилним кореновим *јат̃ом* су многобројни, те се неће наводити све потврде, али ће се настојати да се прикажу све лексеме, које се појављују на анализираним листовима.

Етимолошко ѣ у *корену именица* јавља се у случајевима: исцѣлѣн'нїа 1а /2, дѣꙗнїꙗ 1а /3, вѣрою 1б /5, дрѣвѣ 2б /16, врѣда 3а /19, врѣме 5б /3, ж|д|рѣбы 5а /7, свѣ|д|(ѣ)телю 5б /6, меж|д|оурѣчїи 6б /7—8, свѣтомь 7б /17, истлѣнїа 8а /12, чрѣсль 8б /2, ѡбѣтованїе 8б /10, грѣховьь 9а /10, бл҃годѣть 9б /17, бл҃говѣрїѥмь 10б /19—11а /1, ѡцѣщенїе 150а /16, ѡбрѣꙁанїѳ 151а /18—19, срѣ|д|(а) 151б /15, наслѣдникоу 151б /18, невѣрованїемь 152б /7, иꙁмѣнение 153б /15, тѣло 155б /4, лѣть 157а /4, ꙁаповѣдь 158а /2, дѣланїа 160а /13, сьвѣсть 349а /6, ꙁавѣть 350а /6, ꙁавѣсою 350б /1, рѣчь 350б /1, иꙁвѣщенїе 350б /4, исповѣданїе 350б /8, вѣкѡ|м| 352а /11, наслѣдїѥ 353а /1, ꙁвѣꙁ|д|и 353а /18, пѣскь 353а /19, сѣмѣ 354а /3, стѣни

---

[28] *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880—1976, III, 214 (скраћено: *RJAZU*).

[29] П. Ђорђић, *Ист̃орија*, 211—212.

[30] В. Јерковић, *Цвет̃ни т̃риод из 16. века*, 89; В. Јерковић, *Два чет̃воројеванђеља*, 8—11; В. Јерковић, *Цвет̃ни т̃риод шт̃амп̃ара Мардарија*, 94; В. Јерковић, *Жит̃ије св. Симеона од св. Саве*, 106; В. Јерковић, *Нат̃п̃ис*, 138; В. Јерковић, *Срп̃ска Александрида*, 64—65.

[31] Петар Ђорђић, *Ст̃арословенски језик*, 1975, 222; Petar Đorđić, *Književni jezik* II, *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb 1940, 513 (скраћено: П. Ђорђић, *Књижевни језик*).

355а /1—2, вьскрѣшенїе 355б /14, грѣшникь 356а /16, оутѣшенїе 356б /2, лоуводѣничици 356б /15, любодѣи 357б /5, мѣста 357б /10, звѣрь 357б /19.

У *коренима именица* ѣ је неправилно стављено у примерима: пѣн'тикостии 1а /13, пѣн'тикости 6а /3, дѣсницею 8б /9, двѣр'ми 10а /5—6, сѣкира 10а /15, пѣчать 151б /6—7, правѣдникѳ 153а /19, вѣцемь 352а /7, правѣдникѳ 352а /17, правѣдникь 358а /11, свѣтїню 156б /8, съжѣженїа 349а /16, пѣчал'ми 351б /3—4, пѣчали 357а /7, потрѣвѳ 351б /15, звѣмлю 353а /5, 358б /2, звѣмли 353б /6, 354б /18, 358а /19, пѣщерахь 355б /14, распѣтїе 356а /12, нѣво 357б /12, памѣть 359а /14.

Уместо ѣ написано је ѥ: хлева 9б /4, хлебы 9б /15, вѥрою 150б /15, дель 151а /13, семѣни 152а /8—9, семѣ 152б /1, прегрешени 154а /18—19, прегрешенїе 154б /16, греха 156а /14—15, гре|х| 158а /13, телѣса 160а /7.

У *корену йридева* нема много потврда за правилну употребу ѣ, те се наводе сви нађени примери: цѣли 3а /3, слѣпь 3а /8, вѣлѣ 4а /16, нѣми 9а /14—15, извѣстно 152а /7—8, извѣстнь 152б /9, столѣтнь 152б /4, грѣшни 154б /12, грѣшь|н| 158а /12, грѣ|х|вноѥ 155б /4, гр̈ѣв'нимь 159а /2—3, грѣхов'номѳ 159а /10, грѣховнаго 159а /16—17, вѣрнь 350б /9, вѣрнаа 353а /15, звѣтноую 351а /10, врѣмѣнноую 354б /5, цвѣтна 358б /11, цвѣ|т|(нѣи) 359б /1.

Случајеви са ѣ место ѥ су: вѣлїа 2б /1, вѣликы 7б /7, вѣлїи 9б /8, вѣликѳю 155а /10, вѣликаа 350б /2, вѣлико 351б /14, вѣликь 354б /1, нѣправѣдни 5а /9, правѣдни 154б /14, правѣдна 158а /7, правѣдниї 351б /19—352б /1, дѣсноую 8б /15, 10а /19, 350б /18, 357а /13, вѣтсѥ 157б /9, звѣмльни|х| 355б /15, трѣпѣтѣнь 358а /4—5, несрѣдолюбивь 359а /8.

Замена ѣ са ѥ присутна је у: весниѥ 3а /2, послѣднѥѥ 7а /12—13.

У *броју* единомѳ на дѣсете 5а /19—6а /1 неоправдано се среће *јаш* уместо ѥ.

У *коренима глагола јаш* је често на месту у имперфекту глагола быти: бѣ 5а /6, вѣяше 4б /19, вѣхѡ|м| 157б /2 итд. У овом облику место ѣ долази ѥ у вѥахоу 4а /13—14, 9б /2, вѥахѳ 4б /8.

Од осталих глаголских лексема са правилним кореновим *јаш* јављају се: повѣдает' 1а /10, сѣдеща 2а /3—4, исцѣли 2б /6, звѣрѣти 3а /7, оумрѣти 3а /12 рѣста 4а /16, свѣщеныи 7б /7, извѣствована 7б /13, вьскрѣ|с|иль 8а /1, вѣди 8б /1, свѣ|д|(ѣ)телствоваше 9а /16, вѣрующеи 9б /9, трѣвоваше 9б /12—13, ѿвѣщаваше 10б /16, съгрѣшише 150а /11—12, дѣлили 150б /6, шврѣсти 150б /17—18, вьмѣни 151а /3, дѣлающомѳ 151а /7—8, свѣдѣхь 157б /13, сьдѣла 157б /15, сьдѣяти 158б /8, швѣщаѥмїи|х| 350а /3—4, звѣщаю 350а /7, просвѣщьше сѥ 351б /1, проповѣдано 352б /11, швѣтовав'шаго 353а /15—16, исповѣдав'ше 353б /4—5, прїивѣдѣ 353б /18, запповѣда 354а /14, оувѣдише 355а /13, вѣжаше 355а /16—17, наслѣдовати 357б /8—9, нѣ извѣжаше 358а /18.

Примери са неоправданим ѣ у коренима глагола су: рѣкоми 1б /6—7, рѣкь 4а /11, нарѣщи сѥ 5а /13, прорѣкоуть 7а /15, 7б /1—2, рѣщи 8а /15, рѣкоше 9а /3—4, рѣкомими 10а /7, рѣкѳ 158б /2, рѣкшаго 351а /13, ѿрѣкоше 357б /17 358а /19, свѣзань 2а /16, привѣзана 157а /6, свѣзаныи 359а /3, грѣди 3а /9, 351б /18, грѣдоущаго 154а /8—9, грѣ|д|(ѥ)ть 353а /2, грѣдѳща 359б /19, повѣлеваше 3б /12—13, погрѣвень 8а /18, сьпогрѣвохом' сѥ 155а /13, клѣт сѥ 8б /1, распѣсте 9а /2, принѣсти 157б /5, прилѣжит 158б /7, 16, лѣжещоую 350а /11, нѣ вьспомѣнѳ 350а /11—12, памѣствова 354а /13, прозвѣвае 357б /3, ѿрѣцете сѥ 358а /16.

Писар замењује *јаш* са ѥ у следећим коренима глагола: сѣдѣщеи 6а /7, сѣдѣ 349б /18, раз|д|елаемїи 6а /8, раз|д|елахоу 9б /11—12, вьскр̈есив'шаго 152б /15, свѥ|д|(ѣ)тел'ствовани 352а /9, свѥ|д|(ѣ)тѣл'ствова сѣ 352а /16—17, свѥ|д|(ѣ)тѣл'ствовань 352б /5.

У *корену йрилоїа* ѣ је исправно написано у: прѣж|д|є 350а /6, напрѣ|д| 356а /7, послѣди 357а /7—8.

Уместо є слово ѣ се јавља у: вьсѣг|д|а 349б /18.

У *корену йредлоїа* ѣ је на месту у: мѣсто 1б /1.

Уместо ѣ среће се є у: посре|д| 7б /15.

Потврде за прѣ- у предлозима су: прѣ|д| 3б /8, 4а /15, 8а /4, 10а /6, 150а /4 353а /3, 356а /11, прѣж|д|є 7б /6, 8б /4, 150а /18, 352б /4.

У префиксу прѣ- обично је ѣ, а као илустрација наводе се следећи примери: прѣстѫпьникъ 3б /7, прѣломлєнїи 9б /4, прѣвываєть 358б /17—18 итд.

Замена ѣ са є у овом префиксу среће се само у: прєгрешенїє 154б /16, прєтрьпѣ 356а /11—12.

У префиксу прѣд- увек је *јаш*: прѣ|д|зрѣ|х| 8а /4, прѣ|д|ложи 150а /15, прѣ|д|ставлѧите 155а /4, прѣ|д|ставите 155б /7.

У предлогу без *јаш* је неправилно стављено неколико пута: бѣз 150а /13, бѣз' 352б /6, бѣзь 151а /16, 351а /5, 355б /19, 356б /12.

У префиксу без- *јаш* је неправилно унето у: бѣзаконїа 350а /11, бѣсчислънїи 353б /1.

Одрична речца је исправно означена са *јашом* у глаголу: нѣсть 10а /16, 160а /12, нѣ|с|(ть) 150а /10, 152а /5, 156а /7, 350а /13, нѣсте 159б /17, нѣсми 352а /4.

Јаш је на месту и у заменицама: нѣкы 10а /3, нѣкымь 350б /14, нѣцїи 359а /1

Слово є место ѣ долази у: нечто 10а /14, неколико 157а /4.

Бројни су примери са неправилном употребом ѣ у речци нѣ, а овде се износе само неки од њих: нѣ хощоу 158б /11, нѣ дѣлаетѣ 356а /17, нѣ видѣти 352б /2, нѣправѣдны 5а /9, нѣвьз'можно 349а /10, нѣви|д|(и)мимь 352а /8.

б) *Писање* ѣ *ван корена речи и йадежної наставка.* Примери *именица* са ѣ у основи малобројни су и доносе се у целини: исцѣлѣн'нїа 1а /2, видѣнїє 2б /7, видѣнїє|м| 2б /11, видѣнїа 7а /17, имѣнїє 351б /10, трьпѣнїє 153а /9—10, трьпѣнїа 351б /14—15, трьпѣнїємь 356а /7, погыбѣль 352а /5, колѣна 357а /11, прьвѣн'ство 357б /7, стидѣнїє|м| 358б /15, вѣговѣнїє|м| 358б /15—16.

Случајеви са ѣ место є су: дрьзновѣнииємь 8а /16, дрьзновѣнїє 350а /16—17, дрьзновѣнїа 351б /12—13, зналѣнїє 151б /5—6, ѡкрьвѣнїїє 160б /13, свѣ|д|(ѣ)тѣль 351а /6—7, шбыновѣнїю 352а /4, мьз|д|овьз|д|атѣль 352б /10, всегоубитѣль 354б /15, кьмѣнїємь 355б /7, камѣнїємь 358а /1, корѣнь 357б /2. У речи коурѣнїє 7б /4 *јаш* је написано уместо лигатуре ѥ или є.

Од примера са є место ѣ јављају се: именїа 9б /11, санав|д|єнїє 352а /5—6.

Посебан проблем представљају случајеви где је над ѣ или є дигнут сугласник д. Овакво разрешавање одговара правилу да се сугласник диже између два иста вокала, од којих се први пише. У примеру свѣ|д|(ѣ)телю 5б /6 ѣ је на месту, а замена ѣ са є долази у: провє|д|(ѣ)нїємь 7б /17, свє|д|(ѣ)тѣль 352а /6—7.

Од *йридева* са ѣ ван корена и падежних наставака нађен је само један пример за замену є *јашом*: трѣпѣтѣнь 358а /4—5.

У основи инфинитива *глаголa* ѣ је на етимолошком месту у: видѣти 8а /12, нѣ видѣти 352б /2, имѣти 349а /6.

Слово є место ѣ јавља се у разоумєти 4а /3.

Глаголски облици који се граде од инфинитивне основе срећу се, такође, са правилно написаним ѣ.

Имперфекти са ѣ на месту су: мнѣхѫ 3а /19, ндѣахѫ 9б /13, имѣахоу 9б /10, имѣхѡ|м| 356б /17.

Облици аориста са правилно употребљеним *јатом* у делу инфинитивне основе су: вїдѣ 2б /7—8, видѣ 8б /7, 354б /13, не оусѫмнѣ сѧ 151б /6—7, имѣсте 156б /11, не разѫмѣхѫ 157б /11—12, свѣдѣхѫ 157б /13, ѡживѣ 158а /1, вьсхотѣ 349б /4, прѣнѣсѧ 352а /15, прѣтрьпѣстѣ 351б /2, сътрьпѣ 354б /13, претрпѣ 356а / 11—12, повѣлѣ 354а /18, хотѣ 357б /8, поколѣва 358б /3.

У овој позицији *јат* је неоправдано писано место ѣ у: прївѣдѣ 353б /18, [при]вѣдѣ 353б /19—354а /11. Више пута се и у 3. л. јд. аориста појављује ѣ место ѣ: наидѣ 2б /2, раседѣ сѧ 5а /10, сѣдѣ 349б /18, сѣдѣ 356а /14, испадѣ 5б / 15—16, падѣ 5б /18, вьнидѣ 10б /3, 153б /17—18, 153б /19—154а /1, 154б /15, прївѣдѣ 353б /18, [при]вѣдѣ 353б /19—354а /1, изидѣ 353а /1, прїидѣ 353а /4, погивѣ 355а /4.

Слово ѣ место ѣ среће се у имперфекту хотѣше 352б /19.

У партицину претерита активног (категорија инфинитивне основе) *јат* је правилно стављено у: видѣвь 10а /9, видѣв' 10б /15, видѣв'шеи 10б /4—5, видѣв'ше 353б /4, видѣвш'ѣ 354а /17, вьзрѣв' 10а /12, прозрѣв'шѫ 355б /18, исцѣлѣвшоую 10б /11—12, оуст[ ]дѣв'сѧ 352б /12—13, прѣтрьпѣв'ша 356а /15—16, погорѣв'шеи 357б /13, нѣ разоумѣв'ше 358б /19—359а /1.

Партиципи перфекта у категорији инфинитивне основе, такође, имају ѣ: нѣ вьсхотѣль 349а /14—15, имѣли 353б /10.

Слово ѣ је на месту у трпном придеву прошлог времена у говѣнни 6а /15.

Са *јатом* место ѣ долазе примери: вьвржѣна 2б /15—16, из'мивѣни 350б /6, скрьвѣнь 354а /15, сътворѣн'номь 358б /9.

У делу инфинитивне основе презентских облика ѣ је справдано у случајевима: не разѫмѣете 155а /9, не разоумѣиете 156б /19—157а /1, разѫмѣи|м| 350б /10, не оудолѣеть 155б /11, 156а /7, исцѣлѣет 357а /14.

У пасивном партицину презента (део основе) ѣ је исправно употребљено: надѣемимь 352а /6—7, колѣблемимь 358б /7—8.

Од глагола са -ѣва среће се разоумѣваѥ|м| 352а /10—11.

Замена ѣ са ѣ присутна је у повѣлеваше 3б /13.

Правилно писање ѣ потврђује се и у 1. л. мн. императива: тѣцѣмь 356а /7.

Графема ѣ уместо ѣ написана је у 2. л. мн. императива у ѿрѣцете сѧ 358а /16.

Случајеви са ѣ место ѣ у презентској основи нису ретки. Тако се уместо ѣ налази ѣ у следећим презентским облицима: воудѣть 7а /12, 7б /8, 152б /1 итд., оузрѣть 7а /17, придѣть 7б /6, призовѣть 7б /8, 9а /14, оумрѣть 155б /10, 12 (х2), стидѣте 156б /12, живѣте 160а /12, ѡживѣте 160а /14—15, водѣт сѧ 160а /17, зовѣмь 160б /2, пр|и|носѣт сѧ 349б /5—6, ѿемлѣть 349б /7—8, прїимѣте 351б / 16—17, прїидѣть 351б /18—19, ѡбынѣт сѧ 352а /2, коснѣт сѧ 354б /16, прикоснѣт сѧ 357б /19—358а /1, постигнѣт 355а /7—8, повинѣм сѧ 356б /19.

Пример са надредним д над неоправданим ѣ у основи презента је грѣ-|д|(ѣ)ть 353а /2.

Замена слова ѣ *јатом* у активном партицину презента среће се у: мимоходѣ 2а /12, приходѣщеи 6б /12, приходѣщомоу 352б /7—8, приходѣщи|х| 349а /3, вьходѣщихь 10а /8—9, вьходѣще 349а /12—13, ходѣ 10б /3—4, ходѣщь 10б /5, ходѣщихь 159б /6, ходѣщи|м| 159а /13, трьпѣще 4б /13, сѣдѣщеи 6а /7, ломѣще 9б /14, вѣдѣще 155б /8—9, 351б /9, животворѣщомоу 152а /14, хотѣщои 160б /11, приносѣ 349б /14, носѣще 359б /18.

Случајеви са надредним д између два иста слова са оправданим ѣ у основи глагола су: свѣ|д|(ѣ)тел'ствоваше 9а/16, свѣ|д|(ѣ)тел'ствоуѥма 150а/7—8, свѣ|д|(ѣ)тельствоуѥт 350а/4—5, свѣ|д|(ѣ)тел'ствоующꙋ 352а/17—18.

Слово є место ѣ у примерима са надредним д долази у: све|д|(ѣ)тел'ствовани 352а/9, све|д|(ѣ)тѣлствовань 352б/5.

Уместо є написано је ѣ у *прилогу* издалѣче 353б/3.

в) *Писање ѣ у падежним наставцима.* Именице м. р. основе на **о* имају у Л јд. и мн. ѣ у следећим примерима: вь кыпрѣ 3а/7, вь адѣ 8а/10, 8б/6, на прѣстолѣ 8б/4, вь їѳр|с|лмѣ 9б/7, ѡ іс҃ѣ 150а/15, 156б/19, 159а/12, 15, ѡ бз҃ѣ 153б/14, ѡ хс҃ѣ 156б/18, вь оудѣхь 157б/4, вь ꙋдѣхь 158б/19, 159а/3, вь дс҃ѣ 159б/17, ѡ грѣсѣ 349б/4, 350а/14, ѡ грѣсѣ|х| 350б/19, 359б/10—11, ѡ дарѣхь 352а/18, ѡ исаацѣ 354а/3, ѡ исходѣ 354а/12, ѡ дв҃дѣ 355а/10, ѡ гѥдѣѡнѣ 355а/9, ѡ самꙋилѣ 355а/10—11.

Уместо ѣ долази є у случајевима: вь филиписехь 2б/14, ѡ теѡфиле 3б/4, вь иер|с|лме 4а/8, вь їѳр|с|лме 5а/13, 6а/14, 7а/7, 9б/7, вь ѥгупте 6б/10, ѡ патрїар'се 8а/17, ѡ х|с|е 150а/15, ѡ грѣсехь 349а/6—7, 349б/17, ѡ грѣсе 349а/17, ѡ скотехь 354а/13—14.

Замена слова є *јатом* среће се неколико пута код именица м. р. **јо* основа: И јд. ѡцѣмь 356а/1, А мн. мц҃ѣ 354а/16, ѡц҃ѣ 356б/17. У Д јд. цр҃ѣви 354б/12 ѣ је место є, а завршетак -єви је код ове именице под утицајем промене на **й*.

Правилно писање ѣ код именица ср. р. на **о* потврђује се у Л јд. ѡ бл҃жн'ствѣ 151а/11. Примери са заменом ѣ нису нађени.

Именице ср. р. основе на **јо* два пута у И јд. имају ѣ уместо є: лыцѣмь 8а/14, ср|д|цѣмь 350б/4.

Писар исправно пише ѣ у следећим случајевима именица ж. р. **а* основе: Д јд. дамасцѣ 2б/7, пасцѣ 4а/10, славѣ 160б/11—12, жрътвѣ 349а/13—14 мꙋцѣ 351а/8—9, вѣрѣ 353б/2, прав|д|ѣ 357а/9—10, горѣ 357б/13, 358а/1, 6, Л јд. вь троꙗдѣ 3а/3—4, ѡ июдѣ 5а/4—5, А дв. плеснѣ 10б/1—2, рꙋцѣ 351а/16—17.

Слово ѣ се неоправдано јавља у: Г јд. вѣрѣ (завршетак є је под утицајем народног говора),[32] А мн. стаꙁѣ 357а/12.

Замена ѣ са є присутна је у: Д јд. соуботе 4б/5, прав|д|е 151б/10—11.

У И јд. именице ж. р. основе на **ја* једанпут је написано ѣ место є: волѣю 350б/16—17.

У Н мн. сн҃вѣ (основа на **й*) 356б/15—16 употребљено је ѣ место є.

У једном случају именице ж. р. **ї* основе долази ѣ место є од полугласника: пропастѣхь 355б/15.

У Г јд. и Н мн. именице дьнь јавља се ѣ уместо є: дн҃ѣ 7а/11, 8а/11. Под утицајем промене на **о* у Л јд. и мн. ове речи ѣ је неоправдано написано место є: |д|нѣ 355а/6, днѣ|х| 350а/7.

У именици крьвь (основа **ӣ*) у Г јд. два пута се јавља ѣ место є: крьвѣ 354б/14, 356а/19; једанпут је овај облик у саставу сложенице, такође, са неоправданим ѣ: крьвѣкроплѥнїю 358а/13—14.

---

[32] P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*, 'S-Gravenhage, 1958, 232—236 (скраћено: P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*) — појава је позната косовско-ресавском типу.

Именице дрѣво и тѣло, основе на консонант, аналогно *о основама, долазе са ѣ у примерима: въ дрѣвѣ 2б/16, въ телѣ 156а/1.

Слово ѣ је више пута написано место є у завршецима и проширеној основи именица ср. р. на *консонанти* у следећим примерима: словѣса 7б/12, словѣси 9а/15, врѣмѣ 150б/1—2, 353б/11, 357а/6, врѣмѣне 160б/11, семѣ 152б/1, 354а/3, сѣмѣне 353а/13, семѣни 152а/8—9, писмѣнїи 157б/9, телѣса 160а/7, 359б/12, тѣлѣси 359а/4.

У Н мн. именица на -нинь [єги]птѣнѣ 354б/19—355а/1 ѣ није на месту.

У *личној заменици* за 1. л. јд. правилна употреба ѣ потврђује се у Д и Л јд.: мнѣ 10а/14, 157б/16, 158а/8 итд. У А јд. сређе се ѣ место є у случајевима: мѣ 158а/5, 159а/5, 16.

У *повратној заменици* ѣ је исправно стављено у Д јд.: сєбѣ 6б/18, 155б/15, 156а/4 итд.

Замена ѣ са є нађена је само у: сєбє 6б/2, сѣвє 351б/9. Овај други случај само потврђује писареву несигурност, јер је ѣ стављено у корену заменице, где му по етимологији није место.

У *повратној заменици* код *повратних глагола* више пута је стављено ѣ место є: имави сѣ 150а/7, причести сѣ 357а/4—5, исправите сѣ 357а/11—12, изліа сѣ 153а/13—14 итд.

У заменици вьсь слово ѣ је на месту једанпут: Д јд.: в|с|ѣмь 9а/13. Више пута се у овој заменици налази є место ѣ: Д мн. в|с|емь 9б/12, вс|м| 9б/18, 151б/9 итд., Л мн. в|с|ехь 3б/3, вьсехь 5б/12, всехь 9б/9.

Остали случајеви са правилно употребљеним ѣ у промени заменица су: И јд. тѣм 358б/11, Д мн. тѣм' 349а/12, тѣмь 357а/8, 10, 357б/4, количѣмь 351а/7, Л мн. шнѣхь 350а/8.

Замена ѣ са є јавља се у И јд. у тєм 160а/9, 353б/13.

У падежним наставцима *именичке промене придева* слово ѣ је на месту у следећим примерима: Л јд. ср. р. х|с|вѣ 8б/5, ап|с|льсцѣ 9б/3, Д, Л јд. ж. р. сїшновѣ 358а/6, вѣлѣ 4а/16, авѣловѣ 358а/14—15.

Замена ѣ са є сређе се у Л јд. м. р. дѣдвє 8а/17.

Правилно је писано ѣ и у падежима *заменичко-придевске промене*, где се под утицајем народних говора јавља заменички наставак: И јд. ср. р. х|с|вѣмь 157а/18, 353а/3, Л мн. м. и ср. р. мнозѣхь 3б/10, 18[33].

Од потврда за правилну употребу ѣ у *сложеној придевској промени* нађен је један случај: Д јд. ж. р. сезаємѣи 357б/12—13.

У броју єдинъ писар исправно ставља ѣ у И јд. єдинѣм' 350а/2, а греши у єдинємь 1б/12—13.

г) *Правопис ѣ у личним наставцима.* Писање ѣ у основи глаголских облика приказано је у ставу б) овог одељка. У личним глаголским завршецима ѣ се понекад јавља место є: вѣстѣ 156а/11, 357б/7—8, ви|д|(и)тѣ 350б/16, прѣтрьпѣстѣ 351б/2, стра|д|астѣ 351б/7, иматѣ 351б/15, нѣ дѣлаетѣ 356а/17, иестѣ 356б/13, вестѣ 356б/15, встастѣ 356а/19, завистѣ 356а/1, пристоупистѣ 357б/12.

---

[33] Тврди заменички наставци -ѣмь, -ѣхь продиру у придевску промену и очували су се у косовско-ресавском дијалекту. Уједно су то и докази о екавској замени *јата* (уп. В. Јерковић, *Српска Александрида*, нап. 81, 82, 154).

д) *Писање ѣ у завршешку йрилоїа. Јаш* је на месту у: вькоупѣ 5а/1, 6а/4, 9б/10, 10а/1, годѣ 357а/2.

Примери се є нису нађени.

ђ) *Писање ѣ у завршешку йредлоїа.* Од примера који потврђују правилно писање ѣ у завршетку предлога долазе: кромѣ 150а/6, вьнѣ 359б/15. Одступање од норме има случај вьнє 359а/17.

Овај преглед примера о правопису *јаша* показује недоследност. Колебање је присутно готово у свим позицијама и категоријама речи, што потврђује да су графеме ѣ и є у језику писара имале исту, тј. екавску, гласовну вредност.

Писање јерова. У овој рукописној књизи писар употребљава *шанко јер, високо јер*[34] и *йајерак*. Слово *дебело јер* у старом уставном облику није нађено. Ретко јављање или изостављање знака ъ карактерише и друге србуље 16. века.[35] Анализа употребе *јерова* спроведена је на истим листовима који су већ раније цитирани (л. 1—10, 150—160, 349—359). Ради лакшег увида у стање грађа ће се разврстати у више група, а у оквиру њих и по одређеним категоријама.

а) *Писање јера на крају речи.* Слово *јер* по правилу не изостаје на крају речи, уколико су сва слова у врсти. Посебну целину у овом одељку представљају случајеви у којима се иза речи налази заменичка енклитика или речца, односно везник, који са речју испред себе чине акценатску целину. Издвојено ће се разматрати, такође, и предлози и једносложне речи са *јером* у јаком положају.

Прикупљена грађа показује да је *шанко јер* редовно писано на крају речи где су сва слова у врсти, сем у три примера који долазе са *високим јером*. Од многобројних потврда доносе се само неке: симонь 1б/6, вратъ 1б/7, бысть 2б/18, многѣхъ 3б/10, идѫщь 4б/1 итд.

Високо јер имају: сымъ 3а/14, похотєхъ 156а/1, приноситъ 349а/1 (у сва три случаја знак је на крају реда).

Посебан правописни проблем представљају примери са надредним сугласничким словом на крају. У већини оваквих случајева знак ь је изостао а као илустрација наводе се: гадѡ|м| 2а/18, сьтвори|х| 3б/3, и|х| 3б/90, нєм'ши|м| 5а/5, нарочитѡ|м| 7б/16, дѡ|м| 8б/18 итд.

Иза сугласника подигнутог над ред *јер* се налази у врсти у примерима: ап|с|лѡ|м|ь 4б/2, дв|д|ь 8б/13, 151а/11, послѣшанїѥ|м|ь 154б/13, разоумѣѥ|м|ь 350б/10, гавлиаю|т|ь 353б/7. Неколико пута сугласничко слово је дигнуто над ред између два јера, од којих је написано само прво: плъ|т|(ь) 7а/14, смрь|т|(ь), 156б/17, грѣшь|н|(ь) 158а/12, вь|с|(ь) 6а/7, 7б/14, днь|с|(ь) 359б/1.

У погледу писања *јера* у акценатској целини коју чини са речцом, односно везником, или заменичком енклитиком постоји недоследност: најчешће знак изостаје, ретко је стављено *шанко јер*, док су примери с *йајерком* нешто чешћи.[36]

---

[34] *Високо јер* се често јавља у полууставном писму, којим су писане књиге пореса вског периода (П. Ђорђић, *Историја*, 227; В. Јерковић, *Српска Александрида*, 30).

[35] В. Јерковић, *Цветни триод из 16. века*, 90; П. Ђорђић, *Књижевни језик*, 513. Ипак, у *Апостолу* на л. 1а два примера великог ь, писана у везу, могу изазвати дилему.

[36] Вера Јерковић, *Одлике српске рецензије у Житију Симеона Немање од Стевана Првовенчаног, Правописне и фонетске црте*, Прилози проучавању језика, Нови Сад 1965, бр. 1, 16—17 (скраћено: В. Јерковић, *Одлике српске рецензије у Житију);* В. Јерковић, *Цветни*

Изостављање знака пред *же* није ретко: врач же 1а/7, ап|с|лом же 1б/5, потом же 3а/1, аꙁ же 158а/1, тем |ж|е 354а/5 итд.

Више је случајева без знака и пред *се*: сьвоу|д|(е)т се 5а/2—3, родихом се 6б/5—6, оумножит се 155а/5, швраштает се 356б/10, сьжигают се 359б/12—13 итд.

Пред во знак се не јавља неколико пута: многы во 154а/16—17, ꙁакон во 150а/5, грѣх во 154а/3, 158а/3—4 итд.

Испред речце *ли* знак није употребљен у належем ли 155а/4.

Пред заменичком енклитиком знака нема у прилѣжит мїи 158б/7.

Од случајева са *танким јером* пред *же* срећу се само: петрь же 9а/6, бысть же 9б/5.

Испред *ли* ь је написано једанпут: законь ли 150б/14.

Пред *се* знак ь долази у прѣдасть се 152б/17.

Са *јајерком* пред *же* двоструко је више потврда, него што знак изостаје, а неке од њих су: сих' же 1б/19, в|с|ем' же 3а/11—12, съставлает' же 153б/2—3, тем' же 159а/7, им' же 352б/14 итд.

Пред *се* примера са *јајерком* је нешто мање од примера без знака: вьселит' се 8а/9, хвалим' се 153б/13, прославим'се 160б/9, срамлахом'се 356б/17—18, повинѣм' се 356б/19 итд.

Случајева са *јајерком* пред *бо* приближно је онолико, колико и потврда без *јера*: гл҃ем' во 151б/1, грѣх' во 156а/6—7, ꙁакон' во 159а/13—14, единѣм' во 350а/2, сим' во 358б/19 итд.

Јајерак се пред *ли* потврђује два пута: съгрѣшим' ли 156а/9, ꙁакон' ли 157б/10.

Примери са *јајерком* испред заменичке енклитике су: сказал' ми 8а/12, положих' те 152а/12, плѣнил' ме 159а/2.

Од једносложних речи са *јером* на крају срећу се: нь 3б/14, 5б/1, 10а/12 итд., ть 9б/1, 349б/16, 359а/9, сь 357а/3. Оне друкчије нису написане.

Удвајање *танкоī јера* у Г мн. именица карактеристично је за уређени рашки правопис.[37] На испитиваним листовима овог *Апостола* два *јера* имају следећи случајеви: дїаконьь 1б/2, моужьь 5б/2, грѣховьь 9а/10.

Примери са једним *јером* у Г мн. именица су бројнији, а илустрације ради наводе се: дїаконь 1б/14, грѣховь 157б/3, грѣшникь 356а/16. Удвојено -ьь долази и у заменици сьь 4а/18, 5а/8, 10б/6.

б) *Писање јера уз прѣдлоīе.* Предлог вь је на цитираним листовима увек са *јером*. Сем случаја въ ѡ|н|(и) дн҃ы 9а/7 где је стављено *високо јер* (знак је писан киноваром и налази се иза великог Ѣ на почетку зачела), у свим осталим примерима јавља се *танко јер*.

У предлогу кь такође је писано *танко јер*, а само једанпут *високо:* къ ны|м| 349а/7.

Предлог сь претежно долази с *танким јером*. Знак изостаје три пута: с нами 5а/6, 5б/2, с намы 5б/7. Са а је написан у једном примеру: са наслѣдницїи 160б/7.

триод из 16. века, 93; Д. Јовић, *Закон о рудницима*, 380; В. Јерковић, *Два четворојеванђеља*, 13; В. Јерковић, *Цветни триод штампара Мардарија*, 98; В. Јерковић, *Житије с в. Симеона од св. Саве*, 110; Вера Јерковић, *Палеографска и језичка испитивања у Чајничком јеванђељу*, Нови Сад 1975, 84—85 (скраћено: В. Јерковић, *Чајничко јеванђеље);* В. Јерковић, *Натпис*, 139; В. Јерковић, *Српска Александрида*, 33.

[37] П. Ђорђић, *Књижевни језик*, 513; В. Јерковић, *Одлике српске рецензије у Житију*, 15, 16.

Предлози на *-з* (безь, изь, оузь) у прасловенском првобитно нису имали полугласник, а то се одразило и у старословенском.[38] Предлог изь нема много потврда. Са ь среће се једанпут: изь ѥдиного 154а/17. Знак изостаје четири пута: ис корабла 3а/16, из нѥго 5б/15, из мр'твихь 152б/16, из мрьтви|х| 354а/4. *Пајерак* је присутан само у случају из' чрѣва 10а/4. У писању предлога безь неколико пута је употребљено *танко јер*: бѣзь оупованїа 152а/16, бѣзь закона 157б/16, бѣзь н|с|ь 355б/19, бѣзь наканїа 356б/12, безь нѥ 357а/18. *Пајерак* је стављен у случајевима: без' врѣда 3а/19, бѣз' вѣри 352б/6. Знак се не јавља само једанпут, када је предлог написан заједно са речју иза себе: бѣз|д|ель 151а/13. Предлог низь потврђује се само у примеру: низь крьвь 7б/3. Пример близь 4б/5 једина је потврда за овај предлог.

Предлози на *-д* увек су са надредним д без знака *јер*: прѣ|д| 2а/4, 4а/15 8а/4 итд., по|д| 6а/16, 156а/7, 8, посре|д| 7б/15 итд.

в) *Правопис јера у иницијалном* вь-. Иницијално вь- (без префикса вьз- и заменичког вьс-) на листовима са којих је прикупљена грађа долази скоро увек са *танким јером*. Од многобројних случајева наводе се само: вьнидоу 4б/7, вькоупѣ 9б/10, вьмѣнити се 151б/10, вьходѣще 349а/12—13 итд. Овакво означавање је у складу са рашком ортографском традицијом, док се по ресавским правилима очекује *дебело јер*. Испитивање употребе *јерова* и у неким другим србуљским рукописним и штампаним књигама послересавског периода показује да се не поштује ресавска норма и не пише ъ.[39]

Без *јера* су само примери: вторни|к| 7а/3, 151б/15, второе 349б/8.[40]

У префиксу вьз- слово *јер* се очекује иза в и иза з. У позицији в + ь увек је написано *танко јер*, што представља, такође, нарушавање ресавских правила о писању *дебелог* и *високог јера*. Примера је много, а овде се наводе само неки од њих: вьзлагахꙋ 3а/2, вьз|д|виже 3а/5, вьзне|с|(е)нїиѥ 3б/2, вьзирающе 356а/8, вьз|д|аеть 357а/9 итд.

У позицији иза *з* знак је чешће изостављен, а ређе се јавља *пајерак*. Случајеви са *јером* нису нађени. Иза предлога и префикса на *з* полугласник се није редовно писао ни у старословенском канону.[41] Неки од примера без знака су: вьзвратиш се 4б/3, вьзве|с|(е)лит се 8а/7, вьзра|д|оуѥт се 8а/7—8 вьзвигноути 8б/3 (без д), вьзне|с|(е)нь 8б/10 итд.

Случајеви са *пајерком* су: вьз'н(е)се се 1а/11—12, вьз'може 152б/7—8, нѣ вьз'можно 349а/10, вьз'можно 352б/7, вьз'могоше 355а/17—18.

У заменици вьсь иза *в* више пута нема знака, а понекад долази *пајерак*. Примери се не јављају са *дебелим* и *високим* јером.

---

[38] Ст. М. Куљбакин, *Старословенска граматика*, Београд 1930, 25 (скраћено: Ст. Куљбакин, *Старословенска граматика);* В. Јерковић, *Српска Александрида*, 33.

[39] В. Јерковић, *Одлике српске рецензије у Житију*, 18; В. Јерковић, *Цветни триод из 16. века*, 91; В. Јерковић, *Два четворојеванђеља*, 12; В. Јерковић, *Цветни триод штампара Мардарија*, 96; В. Јерковић, *Житије св. Симеона од св. Саве*, 109; Павле Ивић и Вера Јерковић, *Правопис српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века*, Нови Сад 1981, 82—86 (скраћено: П. Ивић и В. Јерковић, *Правопис*); В. Јерковић, *Српска Александрида*, 37.

[40] Исте речи јављају се без знака и у другим рукописима (уп. нпр. Вера Јерковић, *Српскословенски и његова норма у Ирмологији Кипријана Рачанина*, МСЦ Београд, Нови Сад, Приштина, Тршић, 11—16. IX 1984, Научни састанак слависта у Вукове дане, Реферати и саопштења, 14/1, Београд 1985, 221.

[41] Ст. Куљбакин, *Старословенска граматика*, 25; В. Јерковић, *Српска Александрида*, 37.

Случајеви са *танким јером* су: вьси 3а/15, 150а/11, 154а/1 итд., вь|с|(ь) 4а/19, 6а/7, вьсь 159б/19, вьсехь 5б/12, вьсемоу 152а/8, вьсе 349а/16 итд. Од потврда без знака наводе се само неке: вса 5а/11, все 1а/14, в|с|емь 5а/12, всего 6а/15 итд. Изостављање *јера* последица је утицаја народног говора у коме се слаби полугласник губио.[42]

Заменица вьсак- писана је увек без знака, сем једанпут, када се среће *високо јер*. Као илустрација примера без знака доносе се: в|с|акь 7б/8, 349б/12, 13, в|с|ака 150а/1, в|с|акого 356б/7 итд. *Високо јер* се потврђује у Ѣсако 357а/5 (написано је црним мастилом и налази се поред великог црвеног Ѣ).

г) *Правопис јера у префиксима.* У префиксу обь- најчешће није стављен знак: ѡбличи 2а/6, ѡбрезанїе 150б/12—13, ѡбновлєнїе 157б/8—9, обрѣтаю 158б/14 итд. *Пајерак* имају случајеви: об'щенїи 9б/3—4, об'ще 9б/10, ѡб'щници 351б/4—5. Полугласничко слово је написано у два случаја: ѡбьхож|д|енїемь 355а/2—3, ѡбьлежещ'ни 356а/3—4.

Префикси на *-з* према старословенској традицији најчешће немају знак.[43] У овој рукописној књизи стање је следеће: за префикс без- постоји само једна потврда, и то без знака: бѣсчисльннїи 353б/1. У префиксу изь-, који је на анализираним листовима и најфреквентнији, полугласнички знак претежно изостаје: исцѣлѣн'нїа 1а/2, избранїе 1б/2—3, испоущень 2а/17, испльнь 2а/11, избысть 154а/14—15 итд. *Пајерак* се среће два пута: из'лѣю 7а/13—14, из'мивѣни 350б/6. Слово а је написано у три примера: изаг'на 2б/5, изабраль 3б/8 изабра 5б/12—13. Префикс раз- се не потврђује често. Без знака долази у случајевима: раздрѣшь 8а/1, распѣсте 9а/3, раз|д|елахоу 9б/11—12. *Пајерак* се налази у раз'меси се 6а/18, а слово а у разан'ствїа 150а/11, разан'ствоующаго 357б/18—19. Потврде за оуз- нису нађене.

У префиксу сь- према ресавским правилима очекује се *високо јер*. Та норма је поштована само у два случаја: съшь|д|ше се 3б/19, съжѣженїа 349а/16. Највише примера долази са *танким јером*, а као илустрација наводе се: сьтворша 1б/4, сьходѣщїи 2а/10, сьмрьтныє 8а/2, сьдѣваеть 153а/9—10, сьврьшити 349а/3 итд. Број потврда без знака, такође, није мали: свѣдивь 1а/9, свѣзань 2а/16, свѣ|д|(ѣ)тел'ствоуєма 150а/7—8, стра|д|ати 354б/4, скврьнитель 357б/5 итд. Са *а* је написан један случај: саборомь 359а/14.

Префикс сьн- потврђује се са ь иза с и *пајерком* иза н у сьн'мища 350б/13. Место сь је а у примеру санаб|д|енїе 352а/5—6.

д) *Писање полугласника у осталим категоријама.* У овом одељку разматраће се сви случајеви ван већ обрађених категорија у којима се *јер* у српскословенском или народном језику могло вокализовати, без обзира на Хавликово правило о одређивању јаког и слабог полугласника.[44] Прикупљена грађа потиче са листова који су већ више пута поменути у досадашњој анализи рукописа, а овде је груписана према позицији *јера* у речи.

---

[42] П. Ђорђић, *Историја*, 208; П. Ивић и В. Јерковић, *Правопис*, 86—88; В. Јерковић, *Српска Александрида*, 38.

[43] Ст. Кульбакин, *Старословенска граматика*, 25—26; В. Јерковић, *Српска Александрида*, 39.

[44] А. Белић, *Фонетика*, 81—86; П. Ђорђић, *Историја*, 207—209; Павле Ивић, *Судбина полугласника у српскохрватском језику*, Књижевност и језик, св. 2—3, Београд 1972, 6—11; Павле Ивић, *О условима за чување и испадање полугласа у српскохрватском*, Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад 1974, XVII/2, 37—49; В. Јерковић, *Српска Александрида*, 41; А. Младеновић, *Српска редакција старословенског језика — неке особине из текстова XVIII века*, Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад 1986, XXIX, 105—111.

У *корену* речи знак ь је употребљен у следећим примерима: тьж|д|є 2б/3—4, тьм'ниц8 2б/15, кьж|д|о 6б/4, 9а/8, тькмо 150б/10, тьчїю 152а/9, 152б/12, 153а/7, 153б/13, 157б/13, пр҃кльсти мѣ 158а/5, мьз|д|овьз|д|атѣль 352б/10.

Посебно су издвојени случајеви са кореном шьд- у којима је слово д дигнуто над ред између два *јера*, од којих је писано само прво ь: изашь|д|(ь)-шьоу 3а/15—16, сьшь|д|(ь)ше се 3б/19, нашь|д|(ь)шоу 4а/6, сьшь|д|(ь)ших |с|е 5б/2, пр҃ишь|д|(ь)ши 157б/19.

Пајерак се среће у: ч'тоуща 2б/3, пр҃ич'тень 5б/19, т'м8 7б/5.

Знак је изостављен у примерима: дошль 5а/7, пр҃ишльци 6б/13—14, пр҃ишльцїи 353б/6, чти 354б/10, 355а/7, мча 355б/9, тма|м| 358а/7.

У корену речи, на листовима који се прате, јавља се више ортографских потврда за изговор *јера* као *а*. Њихов списак је следећи: оумар'шоу 2а/8, оумар'ша 3а/5, тамници 2а/16, тамниць 355б/7, ѿмаз|д|и 5а/9, маз|д|а 151а/5—6 маз|д|овьз|д|анїе 351б/13—14, 354б/9, зачань 5б/4, каж|д|о 6а/19, дашєри 7а/16, 354б/3, санїа 7а/18, сань 152б/5, нечастива 151а/9, частвова 154б/18, тачїю 151б/12, ѿмащєнїе 351а/13—14, ѿач'ство 353б/8, мачоу 355а/17, стазѣ 357а/12.

Ван корена у речи знак ь долази само једанпут, и то у именици испред -ство,[45] а после щ: немощьство 159а/19—159б/1.

Пајерак је употребљен три пута: у речи вьп'ль 2б/18 (категорија секундарног полугласника), у именици пред -ство, а иза ч (ѿач'ство 353б/8) и у придеву пред -ск-,[46] а после ж (моуж'скаго 157а/9).

Примери са изостављеним знаком су најчешћи. Од случајева без знака, у којима се знак *јер* према Хавликовом правилу налазио у јаком положају, долазе: именице на -ьць (конць 4а/10, 4б/6, 17, 354а/10), придеви на -ьнь (столѣтнь 152б/4, извѣстнь 152б/9, дх҃овнь 158а/15, вѣрнь 350б/9, мирнь 357а/8, пристрашнь 358а/4). Слово ь се не јавља ни у следећим речима, где су постојали услови за развој секундарног полугласника (у народном или књижевном језику) и његову вокализацију: павль 2б/12, 14, 3а/3 итд., єдиномисльно 4б/13—14, чрѣсль 8б/2, пєтрь 9а/6, пѣтрь 10а/2, 12 итд., мр҃твь 157б/17, мр'твна 160а/7, всмь 158а/16, довр҃ь 158б/3, вьнѹтр҃ьнємѹ 158б/17—18, жизнь 160а/4, богазнь 160б/1, оумрь 352а/19, пѣскь 353а/19, вѣсчисльнїи 353б/1, седмь 355а/3, вьиспрь 357б/3. У скраћеници придева испред -ск-, а иза ч, такође, нема *јера*: члвч|с|ко 156б/3.

Вокализација *јера* графијски се потврђује више пута: у именици на -ькь (избитакь 154б/4), у именици на -ьнце (шкан'ца 3а/4), код придева на -ьнь (силань 152б/10, 354а/5), испред -ств-, а иза ж, жд, ш, т (сьпослѹшествѹєть 160б/3—4, послоушествованы 355б/16, рож|д|аст(в)ѡ|м| 353а/3, множаство|м| 353а/19, богатаство 354б/6—7, трьжаствоу 358а/8), у групи -тв- испред н (мр҃тав'немь 155б/19, жр҃тав'никь 359б/7) и у имену паваль 2б/8.

ђ) *Правопис јера у слабом положају*. У корену речи нема примера са словом ь у слабој позицији. Потврда је много, а неке од њих су: книги 1а/3,

---

[45] Пред наставцима -ство, -ствие у нашој редакцијској писмености долази ь (уп. Петар Ђорђић, *Из историје нашеї књижевноі језика*, Наш језик IV, Београд 1936, 169—172; П. Ђорђић, *Историја*, 208—209; В. Јерковић, *Чајничко јеванђеље*, 78.

[46] По традиционалном правопису пред наставком -скын слово *јер* се пише (в. П. Ђорђић, *Историја*, 209; В. Јерковић, *Чајничко јеванђеље*, 82).

изврании 1б/18, многи 2б/4, мнѣхоу 3а/17, ж|д|ати 3б/14, зрѣщимь 4а/11, посла 159б/2, двою 351а/6 итд.[47]

Пајерак је употребљен само у: пол'зѫ 357а/3, пол'зоваше сѧ 359б/6, не м'нит се 357а/6 и неправилно у пох'валоу 151а/1.

У заменици пред речцом *що* знак увек изостаје,[48] а неке од потврда су: что 4а/17, нечто 10а/14, ничтоже 159а/11, кто 153а/19, никто 357а/18.

У прилогу кьтому није написано ь три пута: ктомѫ 350а/12, 13, 350б/19, а једанпут је стављен *јајерак*: не к'томоу 155б/4.

У речима са групом -ств-, када испред ње нису ч, ж, жд, щ, ш, писање знака није доследно. Тако, код именица ь долази у случајевима: еп|с|кпьство 5а/19, ап|с|льства 5б/15, влжнь|с|тво 151а/17—18. *Пајерак* се јавља у прьвѣн'ство 357б/7 и неправилно у немощьст'во 159а/1—159б/1. Знак је изостављен у следећим скраћеницама, где је с над редом: цр|с|твы 3б/11—12, цр|с|твїе 4а/2, цр|с|твїа 355а/13, цр|с|тво 358б/12. Глаголи са групом -ств- у наведеној позицији срећу се без знака или са *јајерком*. Знак је, као и код именица, изостављен у скраћеницама са надредним с: цр|с|твова 154а/4, 154б/2—3, 154б/19, цр|с|твѫеть 155б/18. *Пајерак* се потврђује у свѣ|д|(ѣ)тел'ствоуема 150а/7—8, све|д|(ѣ)тел'ствовани 352а/9, све|д|(ѣ)тѣл'ствова сѧ 352а/16—17, све|д|(ѣ)тѣл'ствѫющѫ 352а/17—18, све|д|(ѣ)тѣл'ствовань 352б/5, раздан'ствоующаго 357б/18—19 и неправилно у моудрьст'вѫють 159б/7—8 и памѣс'твова 354а/13.

Пред наставком именица на *-ник* знак чешће изостаје: наслѣдникоу 151б/18, наслѣдницїи 152а/1—2, 160б/6, 7, наслѣдныцїи 160б/6, наслѣдникь 352б/16, наслѣдникѡ|м| 353а/7—8, правѣдника 153а/19, правѣдникѫ 352а/17, правѣдникь 358а/11, сн̃нїикь 349б/12, wб'щници 351б/4—5, причестницїи 356б/13—14, помощникь 359а/11—12 наставники 359а/15—16. *Пајерак* се среће неколико пута: грѣш'никѡ|м| 153б/4, зачел'ника 356а/9, художж'никь 353а/10—11, исход'ники 355а/6, оуж'ники 359а/2, влоуд'ником 359а/6, жрьтав'никь 359б/7.

Пред наставком *-ница* има три потврде без знака: тамници 2а/16, гоѳницѫ 4б/8, блѫдница 355а/4 и једна са *јајерком*: тьм'ницѫ 2б/15.

Код именица са *-ьць* *танко јер је* употребљено у пришльци 6б/13—14, пришльцїи 353б/6, а *јајерак* у скоп'ца 2б/2—3, стаѳ'цїи 352а/10.

У сугласничкој групи пред наставком *-це* знак изостаје у скраћеницама: сн̃це 7б/4, сѳ|д|ца 153а/14, 351а/9, 359б/5, сѳ|д|цѣмь 350б/4, сѳ|д|ци 350б/5. *Пајерак* се јавља у wкан'ца 3а/4.

Остале именице са сугласничком групом ван корена чешће су написане без ь, ређе са *јајерком*. Од многобројних примера без *јера* наводе се само следећи: пѣ|т|ка 10б/10, прав|д|ѫ 151а/4, wправ|д|анїе 152б/18—19, кончина 156б/12, коузли 349а/11, ков|ч|егь 352б/13 итд. Случајеви са *јајерком* доносе се у целини люв'ви 153а/13, люв'вїи 350б/12, прит'чїи 354а/6. Неправилна употреба *јајерка* јавља се у wслав'лєнїе 2б/5—6, прѣстоуп'лєнїа 152а/5—6.

---

47 Н. Ван Вейк, *История старославянского языка*, Москва 1957, 146—154; Ст. Кульбакин, *Палеографска и језичка испитивања о Мирослављевом јеванђељу*, Посебна издања СКА, књ. LII, Философски и филолошки списи, књ. 13, Сремски Карловци 1925, 35—47 (скраћено: Ст. Кульбакин, *Мирослављево јеванђеље*).

48 В. Јерковић, *Одлике српске рецензије у Житију*, 28 (нема *јер*, али има *јајерак*); В. Јерковић, *Цветни триод из 16. века*, 90 (често је губљење знака); В. Јерковић, *Два четворојеванђеља*, 12 (нема *јера* у *кто*); В. Јерковић, *Цветни триод штампара Мардарија*, 96, (нема знака); В. Јерковић, *Чајничко јеванђеље*, 84 (нема *јера* у *кто*, *что*); В. Јерковић, *Натпис* 139 (нема *јера* у *кто*).

У И мн. ь је написано у дн҃ьми 3б/10, *ӣајерак* у чрьв'ми 2а/19, двѣр'ми 10а/6, поношен'ми 351б/3, печал'ми 351б/3—4, оучен'ми 359б/2, а знака нема у примеру лю|д|ми 354б/4 због надредног д.

Код придева на -ьн-, -ьн҃- *ӣанко јер* имају: ѥдиномисльно 4б/13—14, ѡг҃ньни 6а/9, вьнѹтрьнѥмѹ 158б/17—18, бѣсчисльннїи 353б/1, ꙁѣмльни|х| 355б/15. Од многобројних потврда без знака наводе се: последнихь 4а/9, нѣправедны 5а/9, свободна 157а/13—14, страшно 358а/2—3, цвѣтна 358б/11 итд. У овој категорији *ӣајерак* је присутан више пута, али ређе него што знак изостаје: мощ'но 8а/3, црков'нїими 10а/7, мрьтав'немь 155б/19, свобод'ни 156б/9—10, грѣхов'номѹ 159а/10 итд.

Између два слова н (без обзира на њихово порекло) подједнако често се јављају случајеви са *ӣајерком* и они са испуштеним знаком. Као илустрација доносе се неки од њих: оустроѳн'ниѥ 1б/1—2, оумрьщевлѥн'нѹ 152б/3—4, истлѣн'нїи 160б/18, истин'ни|м| 350б/3—4, стран'нїи 353б/5 итд., али и: избраннїи 1б/18, данни|м| 153а/15, бѣсчисльннїи 353б/1, врѣмѣнноую 354б/5, ѡбрѣтѣнни 356а/6 итд.

Код придева на *-ски* полугласничко слово се потврђује у: ап|с|льска 1а/5, п|с|лмьскыхь 5а/16—17, ісрльтьсцїи 7б/11, 10б/17, ап|с|льсцѣ 9б/3, пь|л|(ь)тьскаа 159б/11. Посебно се издваја случај са надредним сугласничким словом између два ь, од којих је стављено само прво ь: ѳгѵпь|т|(ь)скїи|х| 354б/7—8. Полугласничко слово није написано у скраћеницама: апл|с|ка 1а/3 ізрал|с|тци 4а/17 и у пльтскаа 160а/13—14. *Пајерак* долази у ѥрїхон'скїиѥ 355а/2.

Од осталих придева без знака срећу се: мрьтвыхь 156а/5, 160а/6, мрьтвїхь 157а/19, мрьтва 160а/3, добри|х| 350б/12, добро 359б/4, крѣпци 355а/18—19. *Пајерак* имају случајеви: вѣт'хїи 155б/2—3, гор'шїи 351а/8, лоуч'шеѥ 351б/10, 355б/4, лоуч'шаго 353б/12, лоуч'ше 355б/18, 358а/14, бол'шеѥ 354б/6.

У категорији активног партиципа претерита *ӣанко јер* је употребљено једанпут: сьгрѣшьшѹ 154а/15—16. Пример са надредним д између два ь написан је на уобичајен начин: свобожь|д|(ь)ше 156б/1. *Пајерак* се јавља више пута, а од потврда доносе се следеће: оукрад'ша 2а/6, слышав'ше 9а/2—3, быв'ши 157а/15 вьстав'шоу 157б/1, сьтвор'ше 351б/16. Случајеви без знака су: сьтворша 1б/4, спьдша 3а/4—5, бывшимь 5а/5, исцѣлѣвшоую 10б/11—12, неꙁаповиновавшаго 160б/15, рекшаго 351а/13. Слово а среће се грешком у сьгрѣшашихь 154а/6.

У осталим случајевима глагола знак је више пута изостављен, а као илустрација наводе се: облици глагола оправьдати, код којих је д увек над редом: ѡправ|д|ающе|с|(е) 150а/13, ѡправ|д|ати 150б/8, ѡправ|д|а се 155б/6 итд., затим скончавае се 354а/11—12, начне|м| 155а/18 итд. *Пајерак* је стављен у скон'чает се 159б/4—5 и неправилно у приѥм'люще 154б/3—4, моудрьст'вѹють 159б/7—8, памѣс'твова 354а/13, ѳс'ми 358а/4. Слово а долази у: оумрьщавлѧете 160а/14, а е у оумрьщевлѥн'нѹ 152б/3—4.

Код непроменљивих речи знак није написан у: тькмо 150б/10, дон|д|е 349б/19, а са *ӣајерком* се срећу: ѳл'ма 1а/4, пол'ма 5а/10, и дон'|д|е 8б/15.

е) *Писање јера у ст҃раним речима.* У сугласничким групама код страних речи знак је изостављен или је писан *ӣајерак*. Од случајева са пајерком доносе се следећи: ан'тиѡхїанинь 1а/5—6, акел'дама 5а/15, пон'те 6б/9, ѥгѵп'те 6б/10, пам'фили 6б/10 итд.

ж) *Траїови ст҃арословенске вокализације* у *е* и *о*. Грађа је прикупљена са већ раније цитираних листова. У падежним наставцима се место -ьмь уста-

лило -ѥмь (И јд., Д мн.) и -ѣхъ место -ьхъ (Л мн.). Прилог когда се не појављује на наведеним листовима, а тогда и иногда су увек са *о*: тог|д|а 1а/14, 4б/3, 156б/11 итд., иногда 157б/18. Од осталих случајева са *о* долазе: цр҃ков'-нїими 10а/7, цр҃ков'ныхъ 10б/8, любовь 153б/3. Посебно треба издвојити пример крови 353а/6, који се тако писао и у старословенским споменицима, а карактерише и новоцрквенословенски и данашњи руски језик, док се у српскословенском и српском народном језику ова реч налази са самогласничким *р* (кр҃вь).[49]

Са *е* се јављају примери: правѣдноу 150б/2, правѣдника 153а/19, правѣдни 154б/14, правѣдникѕ 352а/17, правѣдникь 358а/11 (ова реч је увек писана са ѣ).[50] У наведеним лексемама *јер* се вокализовало још у старословенској писмености, а у литератури су познате као *македонизми*.[51]

з) *Слово* ь *место етимолошког* а. На испитиваним листовима јављају се четири случаја у којима је написано *танко јер* уместо етимолошког *а:* спьдша 3а/4—5, сьмь (сам) 8б/4, вьсь (вас) 159б/18—19, кьмѣнїемь 355б/7. Слово ь је написано место а и у страној речи вьр'савѕ 5б/9.[52]

Једанпут је место а употребљен *јајерак*: ст'в же 7а/3.

У *закључку* овог одељка о писању *јера* треба истаћи следеће:

Преглед примера о правопису *јера* показује да се у овој рукописној србуљи не јавља уставни облик *дебелог јера*. На анализираним странама (60) књиге, *високо јер*, које према ресавским правилима долази у одређеним категоријама написано је осам пута, а од тога по једанпут у предлозима вь, кь и у заменици вьсако, два пута у префиксу сь-, док се три пута јавља на крају речи (то је уједно и крај реда). Слова *а* место *јера* у предлозима нема, а у префиксу потврђује се неколико пута (иза *из-* и *раз-*). У корену речи у јаком положају најчешће се среће *танко јер*, више пута је присутна замена са *а*, док су примери са *јајерком* ретки. У јакој позицији ван корена речи (узети су у обзир и случајеви који по Хавликовом правилу нису јаки, али код којих је могло доћи до вокализације) нема примера са *јером:* најчешће су потврде без знака, више пута се налази *а* а понекад је употребљен *јајерак*. У слабом положају некадашњег полугласника у корену речи никада није написано *јер*, срећу се само три случаја са *јајерком*. Ван корена у слабој позицији понекад долази *танко јер*, док је изостављање знака или писање *јајерка* чешће. На крају речи, када су сва слова у врсти, сем напред поменутих случајева са *високим јером*, редовно стоји *танко јер*. Испред заменичких енклитика и речца, односно везника употреба *јера* је недоследна (има примера са ь, без знака и са *јајерком)*.

Писање слова ѕ. Слово ѕ се у рашкој ортографији употребљава само као број. Са ресавским правописом, поред бројне, овај знак добија и словну вредност.[53] У овој рукописној књизи графема ѕ јавља се у речи: ѕѣло 22а/18, ѕѣлѡ 134б/6, 223б/19, 233а/14, са вредношћу *з*.

Писање иницијалних група ια-, иε-, ε-, ιο-, ιοϑ-. У овом *Апостолу*, чији се правопис прати, у иницијалном положају код страних речи срећу се следеће

---

49 П. Ђорђић, *Старословенски језик*, 55—56.

50 У *RJAZU*, XI, 403—404 - увек је *е*, нема потврда са *ê*.

51 Ст. Кульбакин, *Мирослављево јеванђеље*, 26; В. Јерковић, *Српска Александрида*, 103.

52 Писање етимолошког *а* словом *јер* среће се у нашој редакцији (в. Đ. Daničić, *Hva lov rukopis*, Starine JAZU, 3, 1871, 52).

53 П. Ђорђић, *Историја*, 113; В. Јерковић, *Српска Александрида*, 68.

групе: ıа-, иа-; ıє-, ıѥ-, ıѥ-, є-, ѥ-; ıѡ-, иѡ-; ıоу-, ıѹ-, ıю-, иоу-, иѹ-, ию-, оу-. Оне одговарају грчким групама ια-, ιε-, ιο-, ιοϑ-.[54]

Иницијална група ια- писана је са ıа- и иа-, а неке од потврда су: ıаковь 22а/2, ıакумоу 252а/5, ıакуми 361б/18, ıакулѹ 323б/7; иаковоу 71а/6.

Иницијално ιε долази као ıє-, ıѥ-, ıѥ-, є-, ѥ-. Од многобројних примера доносе се следећи: ıесеѡвь 176а/16, ıєр|с|лмь 177б/5, ıєр|с|лмѣ 177б/9; ıѥр|с|лмь 4б/3, ıѥр|с|лма 4б/5, ıѥр|с|лме 5а/13, ıѥреи 12а/17, 17б/10; ıѥр|с|лмь 245а/10; єреи 37б/7, 14; ѥремїю 47б/2, ѥр|с|лмь 245б/11, ѥр|с|лмѣ 252а/17.

Речи које у грчком почињу са Е- у овом рукопису долазе са є-, ѥ-, ıѥ-, ѥ-. Илустрације ради, изнеће се неке од бројних потврда: єгуп'ть 21б/11, єтери 31а/1, єладоу 66а/8, євреискѡ|м| 73б/5, євреклидо|н| 89а/2—3; ѥгуп'томь 21б/16, ѥтера 26б/12, ѥлини 61а/3, ѥп|с|кпы 68б/5, ѥреси 119а/10; ıѥу|г|лїстоу 287б/11; ѥгуп'те 22а/19, ѥтера 25б/16, ѥреси 49б/6, ѥвреискомь 73б/5, ѥл'лїнѡмь 183б/19.

Група ιο- писана је са ıѡ-, иѡ-. Од више примера наводе се следећи: ıѡсию 5б/8, ıѡилѥмь 7а/12, ıѡсифа 21б/10—11, ıѡань 44а/10; иѡань 2а/2, иѡсифь 22а/4—5, 22а/7.

Група ιοϑ- потврђује се често и недоследно. Варијанте њенсг сзначавања су: ıоу-, ıѹ-, ıю-, иоу-, иѹ-, ию-, оу-. Овде се износе следећи случајеви: ıоудѣи 71а/13, 292б/15, ıоудѣѡ|м| 332а/5; ıѹдѣи 93б/7, ıѹдѣѥ 94б/5, ıѹдѣинь 247а/8—9; ıюди 137а/9, ıюдеѡмь 141б/8—9, ıюдѣѡ|м| 142а/19, ıюдѣѥ 143а/7; иоудеѥ 62а/8, иоудѣи 70б/4, иоудеи 148б/4, иоулию 87б/12; иѹдѣѡм 141б/3, иѹлїю 179а/14; июдею 148б/13—14; оудѣѥ 143а/7.

Писање ї *и* їи *у страним речима.* У финалном положају, односно иза сугласника, употреба ї у страним речима није ретка. Као илустрација наводе се неки од примера: назаранїна 7б/12, сїмеѡнь 50а/15, сїрию 66а/11, фарїсеискїє 76б/19, ѳїмотеи 217а/8 итд. Са ı без две тачке нађен је случај сıнаискыѥ 252а/13—14.

Удвојено їи (са фонолошком вредношћу *ij*, *iju*, *u*), такође је више пута присутно у несловенским речима, а од потврда доносе се: *ij*: — галатїискоую 61б/8; *iju* — маѳ|т|їино 1а/15, маѳтїи 5б/18; *u* — керїию 61б/4, фроугїию 61б/9. Без две тачке над ı у ıи среће се случај ар'хıидїакона 374б/2.

Графема ї и удвојено їи више пута се јављају у групама *ija*, *ije*, ıо (изговорно вероватно *uo*) и *ију* у речима страног порекла (постоје и примери са и, ы, који се неће посебно разматрати).

У споју *ija* иза ї ретко долази лигатура ıа, а чешће је употребљено а: ıсаїıа 166а/17; аманїа 74б/5, дїмїтрїа 135б/16, сергїа 364б/4 итд. У групи *ije* иза ї некада је ѥ, а некада є, ѥ: кѥсарїѥ 78б/2, асїѥ 81а/5, димитрїѥви 136б/16 итд.; архїѥреѡ|м| 76а/6—7, ıсаїємь 94а/8, макѥдонїє 237б/3 итд. Иза їи нађени су примери само са лигатуром: кесарїиѥ 70б/18, посланнїиѥ 134а/12, 137б/16 итд. У групи ıо иза ї или їи писана је *омеїа*: сїѡнѣ 165а/4, сїѡна 367б/10, антїѡхїю 246б/14 итд. У споју *ију* иза ї, їи увек је лигатура: посланїю 140б/4—5, грїгорїю 205б/90, антїѡхїю 246б/14 итд.; фроугїию 61б/9, кѥсарїию 70а/11 итд.

Слово ı *у иницијалном положају код страних речи.* У иницијалном положају у страним речима више пута је написано ı без две тачке: ıсаию 28а/14, ıс 67б/19, ıзраилѥвї 142б/10, ıзр҃ль 167б/1, ıсаацѣ 163а/2—3 итд. Правопис

[54] П. Ђорђић, *Историја*, 213—214; В. Јерковић, *Српска Александрида*, 93.

није доследан, јер долазе и примери са две тачке: їдоль 124б/20, їлаѳїѡна 364б/18, а има и случајева са и: илїа 105а/4, изѳ|ї|ли 164б/4, исѣсь 288а/14, италїѥ 331б/12 итд.

Слово ижица. У вредности вокала *ижица* је употребљена у више случајева, а неки од њих су: ѳгуптьскыѥ 138а/18, ѳгуп'та 337а/8—9, муро|м| 205а/8, муроѣ 209б/7, муроносиць 381б/14, скуды 286а/9 итд.

У неким речима *ижица* има гласовну вредност *в*, а од потврда се доносе: ѳути|х| 66б/14, ѳу|г|лыѥ 68а/11, ѥу|г|лїстоу 287б/11, ѳу|г|листа 372б/1, ѳудїмїа 371а/2 итд.

Слово ѵ се више пута јавља у лексемама: моуси 24а/16—17 итд., мшусѣшвь 49б/8—9 итд., а може се читати двојако: *ј* или *и*.

Писање слова ѯ, ѱ, ѳ. У неким споменицима послересавског периода, који су до сада испитивани, праћен је правопис ѯ, ѱ, ѳ.[55]

У овом рукописном *Аїостолу* графема ѯ се потврђује у лексемама страног порекла, од којих се овде наводе следећи случајеви: алеѯан|д|ѳь 12б/11, алеѯан|д|ѳьска 20а/14—15, алеѯандѳанинь 61б/11, филиѯь 81а/16, ѯиниѯь 363б/7. Једанпут је написано кѯ: алекѯан|д|ѳьскаго 366а/5, док примери са кс нису нађени.

Слово ѱ код словенских речи долази само у ѱы 275б/3, а од страних речи са овим знаком среће се више пута лексема: ѱал'ме 44б/16, ѱалѡ|м| 211а/2, ѱалмѣхь 266б/3 итд., и пример анаѱеи 288а/11.

Слово ѳ је често употребљено правилно, али има и случајева замене ѳ са т или т са ѳ. Као илустрација стања, навешће се неке од потврда, и то азбучним редом. Тако се од случајева са ѳ на месту доносе следећи примери: *анатема* ['ανάθεμα][56] — анадѣма 205б/3—4, 218а/7—8, 244б/1 итд.; *антипат* ['ανθυπάτος] — андупати 65б/11—12; *Атина* ['Αθῆναι] — адинь 57б/8, адинех' 57б/10—11, адинехь 57б/12, адинеисцїи 58б/2 итд.; *Витанија* [βηθανία] — вуданію 53а/15—16; *Коринт* [κόρινθος] — кориндѣ 62а/13—14, кориндѡ|м| 180а/12—13, корин'дене 180а/19 итд.; *Тимотеј* [τιμόθεως] — димодеа (друго ѳ) 57б/13, 64а/7 итд.

Графема ѳ понекад је написана уместо т: *артемида* [αρτέμιδος] — ар'ѳѣмидїи 64а/12—13, ар'ѳемида 64б/12; *Галатин* [γαλάτης] — галаѳѡ|м| 243а/1, галаѳаскамь 244а/2—3; *март* [μάρτος] — мар|ѳ|ь 371б/11; *Тимотеј* [τιμόθεως] — димодеа 57б/13, 64а/7 итд.

Замена ѳ са т, такође, је присутна: *Методије* [μεθόδιος] — мѣтодїа 373а/8; *Тимотеј* [τιμόθεως] — тимодеи 52б/14—15, дїмотеи 217а/8 итд.

Лексема са μαῖθ — писана је на следеће начине: маѳ|т|їино 1а/15, маѳтїи 5б/18, маѳѣиа 365б/13.

---

[55] Ђуро Даничић, *Књига Константина Филозофа о правопису*, Starine JAZU I, 1869, 1—43.

[56] При доношењу изворних облика речи консултовани су следећи извори: Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862—1865, I—II; Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga* ili *srpskoga jezika*, I—IV, Zagreb 1971—1974; Прота Сава Петковић, *Речник црквенословенскоі језика*, Сремски Карловци 1935; Вера Јерковић, *Српска Александрида* 115—138; Вера Јерковић, *Чајничко јеванђеље*, 124—136.

Правопис краја реда. Испитивање правописа краја реда спроведено је на 20 листова овог рукописа (11а—20б). У вези са овим питањем посматрана су три правописна проблема, и то: а) подела речи на крају реда, б) надредна слова на крају реда и в) лигатуре на крају реда.

а) У подели речи на крају реда писар ређе механички сече реч. Он не поштује строго дужину реда (некада га продужава, а некада скраћује), само да би завршио ред вокалским словом. Писар много пута избегава затворени слог тиме што подиже слово над ред, а понекад у том циљу употребљава и лигатуру. На 40 праћених страна затворени слог код растављања речи јавља се нешто преко 20 пута, што је у просеку мање од једанпут по страни. Примера ради, овде ће се изнети неки од тих случајева: сил-ою 15а/8—9, г-ѳѣдѧ-щоу 16б/14—15, исп-лнь 19б/17—18, єгѹптьс-кымь 21б/14, ов-ѳазѹи 24б/10—11 итд.

б) Примери са подигнутим словом на крају реда су многобројни, а неки од њих су: свои|х| 11б/14, глющем |ж|є 12а/15, лю|ді| 12а/19, ког|о| 16б/17, людѣ|м| 17а/11, тимо|н| 19б/19, ѳѣмоѹдрос|т|ь 21б/13, скон|ч|аваше|с|(є) 22б/13, ѳѣк|ш|є 23б/14 итд.

в) Од лигатура долази ѳ + ѣ (пѳѣ|д| 11а/5, швѳѣтоше 16а/15—16, тѳѣ-пѣтан' же 23б/4—5), а у речима на крају реда (само не на самом крају) јављају се још и т + в (сьтво-ѳише 24а/19—24б/1) и а + ѹ (саѹль 31а/19).

ЗАКЉУЧАК

Рукописни *Јазачки айостол* (1541) из збирке Библиотеке Матице српске, који се у овом раду палеографски и ортографски испитује, датиран је споменик српске редакције послересавског периода. У запису његовог писара *јеромонаха Јована* забележена је 7049, тј. 1541. година. Неки записи из 18. века, које овај рукопис садржи, говоре да је он припадао манастиру *Јаску*, а на више места у литератури истиче се још, да је он ту и настао. У Библиотеку Матице српске ова србуља је доспела куповином од проф. др Павла Ивића 1960. године.

У књизи је 391 лист и текст је потпун. Главни писар је написао све, осим првих десет редова на л. 343а, који потичу од друге руке из истог времена и мањих допуна на нагорелим листовима 38а,б и 39а,б, које је касније дописао трећи писар.

Писмо рукописа је полууставног типа. Више графема варира по типу и облику, али скоро сви словни облици одговарају уставу XVI века у палеографији Петра Ђорђића. Одступају само неки архаичнији, а то су: ѳ и ѱ са лулом повијеном улево (код ѱ је архаично и стабло које залази у доњи међупростор), као и ѵ, чији десни крак прелази доњу линију реда. Од *брзописних слова* у врсти долазе а и в, а над редом: а, в, в, м, ѳ, т.

У инвентару *већих слова* разликују се следеће групе: *широка слова (бубњевишто* Б, *широко* Є, М, О, С, Ѡ), *висока (високо* Т, *високо јер*, *високо јат)*, *издужена* (И, К) затим слова са знатнијим продужецима појединих својих делова (нпр. ножица код Д, репа код Р, Ш, Ц итд.) и слова нешто већа од малих (Я, Б, Е, Г, Л, П, Ч, Ѯ). Њихова употреба је обично ограничена на одређене позиције у речи, реду или на страни.

Велика слова су писана киноваром (ређе мастилом црне боје), а јављају се у тексту, и то најчешће на почетку стихова. Неустаљене су величине и облика. Много пута имају украсне црте.

Иницијали долазе на почетку поглавља и зачела. Писани су киноваром, а од великих слова разликују се углавном по томе што су већи и нешто украшенији. Наслови су исписани везом и киноваром.

Ортографска анализа показује да се правила ресавске школе не спроводе доследно, што је случај и у неким другим до сада испитиваним рукописним и штампаним књигама послересавског раздобља.

Иницијална група *ја*, као што се и очекује, писана је увек помоћу лигатуре ꙗ, док се у означавању *ја* иза самогласника јавља колебање: иза графема а, є, ѣ, и преовладава ресавска традиција над рашком, за разлику од позиције иза слова о, када се поштује само старија норма. Обе групе *је* обележаване су ѥ, є и ѥ, с тим да после знакова а, ѣ, и, ꙋ знатније претеже ресавски правопис, док је рашки нешто више заступљен иза є, ы, оу.

Слово ї није увек у одговарајућој позицији. Оно се ставља и иза сугласника, а испред *ј* долазе и и, ы. Понекад, испред речи страног порекла, ї означава везник. Удвојено їи, такође, није присутно само у оним категоријама, где се то оправдава изговором (а то је *ij*, *iju* или дуго *и*).

Графема ы је чешће на етимолошком месту, али се јављају и случајеви мешања са и, ї, їи.

У писању спојева *ља*, *ље* поштована је најчешће ресавска норма са лигатурама ꙗ, ѥ иза *љ*, али има и остатака старије рашке традиције са а, є иза сугласника. Код *љу* лигатура само два пута изостаје, када је употребљено оу. Групе *ња*, *ње*, *њу* долазе увек са лигатурама.

Правопис *јаша* је недоследан: замена ѣ са є и є са ѣ среће се скоро у свим позицијама и категоријама речи, што упућује на екавску вредност ѣ.

У рукопису се употребљавају *шанко јер*, *високо јер* и *йајерак*. Слово *дебело јер* полууставног типа изостаје, а то није реткост и у неким другим полууставним књигама послересавског периода. *Високо јер* се на анализираним странама појављује неколико пута: у предлозима вь, кь, у заменици вьсако, затим у префиксу сь, и у финалној позицији у речи на крају реда. У корену речи у позицији у којима је *јер* било у јаком положају у више примера је написано а, чести су и случајеви са ь, док се потврде са *йајерком* или без знака ређе јављају. Ван корена у јакој позицији поред примера са а долазе и случајеви без знака или са *йајерком*, а знак ь се потврђује само једанпут. У слабој позицији ван краја речи ь већином изостаје, или је писан *йајерак*. На крају речи слово ь је присутно увек, сем пред везником, речцом или заменичком енклитиком, када нема знака или долази *йајерак*.

Графема ѕ употребљена је и као број и као слово (са вредношћу *з*) у речи ѕѣло.

Иницијалне групе код страних речи, које одговарају грчким спојевима ια-, ιε-, ιο-, ιοϑ-, пишу се: ıа-, иа-; ıє-, ıѥ-, ıѥ-, є-, ѥ-; ıѡ-, иѡ-; ıоу-, ıꙋ-, ıю-, иоу-, иꙋ-, ию-, оу-. Речи које у грчком почињу са Е- овде се обележавају са є-, ѥ-, ıѥ-, ѥ-.

Писање ї, їи у страним речима је чешће него у словенским.

Иницијално *и* у лексемама страног порекла обично је означавано помоћу ı, а ређе са ї или и.

Слово *ижица* јавља се у вредности *и*, *в* и *ј*.

Графема ѯ долази само у страним речима. Једанпут је написано кѯ док случајеви са кс нису нађени. Слово ѱ се среће и у словенској лексеми *ѱси*. Уместо овог знака није стављано пс у несловенским речима. Слово ѳ је већином употребљено правилно, али има и замењивања ѳ са т и т са ѳ.

На *крају реда* писар је водио рачуна да заврши реч вокалским знаком, док је механичком сечењу речи прибегавао само понекад.

На основу свега што је изложено у овом раду треба закључити да палеографска и ортографска анализа *Јазачкоī аѱостола* из 1541. потврђује досадашња сазнања о полууставном писму XVI века и о недоследној примени ресавских ортографских правила. У низу других истраживања резултати ових испитивања допринеће бољем познавању полуустава и правописа србуљских рукописних књига из послересавског раздобља.

ДУШИЦА ГРБИЋ

ЈЕЗИК ЈАЗАЧКОГ АПОСТОЛА ИЗ 1541. ГОДИНЕ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

У време настанка *Јазачкоī аїостола* српскословенски је био књижевни језик са вишевековном традицијом. Циљ овог испитивања је да се утврди да ли, и у коликој мери, писар *Јазачкоī аїостола* поштује књижевну норму српскословенског језика у области фонетике и морфологије.[1]

Намеће се, међутим, још једно интересантно питање — место настанка *Јазачкоī аїостола*. Преписивач јеромонах Јован оставио је на листу 391а запис у којем, нажалост, није казао и где је преписао ову књигу.[2] Да је у 18. веку припадала селу Јаску, храму светог архијереја и чудотворца Христова Николаја, сазнајемо из неколико записа у књизи. На унутрашњој страни предњих корица налази се оштећен запис из 1726. године, на доњој маргини листова 206а—228а такође оштећен запис из исте године и на доњој маргини листова 233а—256а запис из 1746. године.[3] Као књига манастира Јаска спомиње се и у граматици старословенског језика Добровског,[4] у *Шематизму из 1892*,[5] код Радослава М. Грујића 1939 године,[6] у *Старим српским записима и натписима*[7] и код Владимира Петковића 1950 године.[8] У наведеној литератури само се једном реченицом констатује где се рукопис налази. При томе Грујић и Петковић, а према њима и Ђорђе Утвић,[9] кажу да је и настао у

---

[1] Особине које карактеришу српскословенски језик врло прегледно су изложене у радовима Александра Младеновића, *Напомене о српскословенском језику*, Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1977, књ. XX/2, 1—20 и Вере Јерковић, *Напомене о проучавању ортоīрафије и језика српских редакцијских споменика*, Археографски прилози, Београд 1979, књ. 1, 31—38 и *Српскословенска норма у īласовном и морфолошком систему*, Југословенски семинар за стране слависте, Задар 1984, књ. 33—34, 55—66.

[2] Запис се налази на стр. 000 овог *Каталоīа*.

[3] Записи су у овом *Каталоīу* објављени на стр. 000.

[4] Josephi Dobrovsky, *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, Vindobonae, 1822, XIX.

[5] *Шематизам Источно-православне српске архидијецезе Сремско-карловачке за īодину. 1892*, Нови Сад 1892, 9.

[6] Радослав М. Грујић, *Духовни живот* у *Војводина*, Нови Сад 1939, књ. I, 360.

[7] Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натīиси*, СКА, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, Споменици на српском језику, Београд 1902—1926, запис број 506.

[8] Владимир Р. Петковић, *Преīлед црквених споменика кроз īовесницу српскоī народа*, САНУ, Посебна издања, књ. CLVII, Одељење друштвених наука, н.с., књ. 4, Београд 1950, 130.

[9] Ђорђе Утвић, *Стари манастир Јазак у Фрушкој īори*, Нови Сад 1990, 9, 16.

Јаску, али не објашњавају на основу чега су дошли до тог закључка. Иако нема ничега што би ову тврдњу могло да подржи, она се не сме ни одбацити јер постоје сведочанства о томе да је у 16. веку постојао манастир Јазак, са црквом Ваведења, и да је у њему радила скрипторија.[10] Стога је посебна пажња усмерена на то да се испита има ли наноса локалног карактера који би могли да открију област у којој је рукопис настао или из које потиче преписивач.

С обзиром на то да се објављује и каталог и да је урађен и палеографски и ортографски опис *Јазачкоī аӣостола*, у овом раду ће о рукопису бити изнето само неколико основних података.

Од 1960. године чува се у Библиотеци Матице српске под сигнатуром РР III 38. Стара сигнатура, под којом га и Димитрије Богдановић наводи у *Инвеӣтару*,[11] јесте РР 262. Садржи 391 лист, величине 208 × 132 мм. На пуној страни има 19 редова.

По типу ово је апостол пуног састава. Редослед текстова не одступа од библијског канона.[12] Најпре долазе Дела апостолска (ДА),[13] затим Саборне посланице Јакова (Јак), Петра (Пет), Јована (Јов) и Јуде (Јуд), па посланице апостола Павла Римљанима (Рим), Коринћанима (Кор), Галатима (Гал), Ефесцима (Еф), Филипљанима (Фил), Колошанима (Кол), Солуњанима (Сол), Тимотеју (Тим), Титу (Тит), Филимону (Флм) и Јеврејима (Јев). Испред сваког од ових текстова налази се предговор. На крају долазе Месецослов са упутствима за читање на све празнике црквене године, тј. од 1. септембра до 31. августа, и Синаксар са редоследом читања за сваки дан по васкршњем циклусу, тј. од Васкрса до краја Великог поста. Анализа је обухватила апостолске текстове и предговоре.[14]

ФОНЕТСКЕ ЦРТЕ

У односу на старословенски језик српскословенски је највише измена претрпео у гласовном систему и то у правцу смањења броја фонема.[15] На самом почетку редакцијске писмености постојали су следећи вокали: *а, е, і, о, и, ь, у, ѣ* и вокално *r* и *l*,[16] али се касније у народном језику развијају познати рефлекси *ь, у* и *ѣ*, што се одразило и у српскословенском језику. Правописна норма, међутим, захтевала је писање ь, ы и ѣ на месту старих гла-

---

[10] У старом манастиру Јаску преписани су 1522. године Триод и 1577. године Јефрем (Љ. Стојановић, *Сӣари сриски заӣиси и наӣӣиси*, записи број 448 и 734).

[11] Димитрије Богдановић, *Инвеӣтар ћирилских рукоӣиса у Јуӣославији (XI—XVII) века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982 књ. XXXI, број 2213.

[12] Димитрије Богдановић, *Маӣичин аӣосӣол — сриски рукоӣис 13. века*, 8—9 (поговор у фототипском издању *Маӣичиноī аӣосӣола*, Београд: САНУ, Народна библиотека Србије, Матица српска, 1981; Olga Nedeljković, *Problemi strukturnih redakcija staroslavenskog prijevoda Apostola.* Slovo, Zagreb 1972, knj. 22, 34—35.

[13] У загради су скраћенице које су коришћене приликом изношења примера.

[14] Код давања примера из апостолских текстова навођени су стихови и главе. Ако је пример узет из предговора најпре долази скраћеница апостолског текста којем предговор претходи, затим, у загради, ред и страна на којој се пример налази.

[15] Александар Младеновић, *Наӣомене о срискословенском језику*, 5—6.

[16] Петар Ђорђић, *Сӣарословенски језик*, Нови Сад 1975, 222.

сова *ь*, *у* и *ě*,[17] тако да се приликом испитивања вокалског система неизбежно срећемо са проблемом етимолошког правописа. Већ од самог почетка 13. века *у* се једначи са *і* и то на целој територији нашег језика. Мешање слова ы и и изузетно је често од првих српскословенских споменика.[18] С обзиром на то да је присуство ы само ортографски, не и фонолошки проблем, ова особина није унета у разматрање. Анализа је обухватила утврђивање фонолошке вредности *јера* и *јаша* јер у погледу њихових рефлекса цела српска територија није јединствена. Интересовало нас је и вокално *l* које се у народном језику претежно губи, али чије чување спада у норму српскословенког језика. У сугласничком систему пажњу смо посветили питању изговора слова ѕ с обзиром на то да се овим проблемом бави и научна литература.[19]

Осим фонолошког система праћено је и чување српскословенских група чр- и чьт-, односно, присуство народног *цр-* и *шт-* и појава *ћ* и *ђ* из народног језика у словенским речима уместо српскословенског щ и жд. Испитивано је и да ли се задржава норма или је дошло до утицаја народног језика код заменичког вьс-, -л на крају речи и слога и префикса вь-, вьз-/вьс-.

1. *Вокализација полугласа.* Иако је правописна норма српскословенског језика захтевала разликовање употребе ь и а, писање а уместо ь срећемо у свим категоријама. Илустрације ради биће наведено неколико случајева. У предлозима: ка авраамоу ДА 3/25, ва работꙋ Гал 4/24, са нами 2 Сол 1/7, ва трьпѣнїа пр. Јак (95б/5); у префиксима: савра ДА 13/44, изагнаше ДА 13/50; у корену и основи речи: там'ницоу ДА 5/18, 12/4, маче|м| ДА 12/2, тамници ДА 12/5, сань ДА 12/9, начань ДА 8/35; у наставцима: ср|д|цевѣдаць ДА 15/8, твораць Јак 1/23, стараць 3 Јов 1/1, силань ДА 8/27, 11/17, равань ДА 11/17 итд. Слово а налазимо и у појединим лексемама само књижевног језика или у положајима у којима га није било у народном језику:[20] дащери ДА 2/17, дащи ДА 7/21, васа Еф 1/22, ваз'брани 1 Сол 2/18, богатаство Рим 9/23, галадаскамь Гал 1/26 итд.

Пуно је ситуација у којима је уместо етимолошког *а* написан ь: сьмь ДА 2/34, Јак 2/8 (заменица), вьсь Јак 1/26 (А мн личне заменице за 2. лице), вьшїихь 1 Кор 6/20 итд. И код речи страног порекла присутно је мешање ь и а, као: Сьмаренскь ДА 8/5, сьвль ДА 9/12, вьрнавоу ДА 11/22, поред самарїи ДА 8/1, Саоул ДА 9/1, варнава ДА 11/25 итд.

У категорији секундарног полугласника, знак ь је забележен само једном: несьм 1 Кор 9/1. У осталим примерима га нема, како то и захтева српскословенска норма: іаковль ДА 1/13, мисльно ДА 1/14, есмь ДА 9/5, одрь ДА 9/34, седмь ДА 13/19, несмь ДА 13/25, петрь ДА 15/7 итд. Има, међутим, случајева у којима је унето а: паваль ДА 13/46 несамь 1 Кор 9/12, 12/15 (2 х), несамь 1 Кор 9/1, нѣсамь 1 Кор 12/16 итд.

Дошло је и до изостављања слова тамо где је полугласник био у јаком положају: дошль ДА 1/17, силнь ДА 7/22, бл(а)говѣрнь ДА 10/2, праведнь ДА

---

[17] Вера Јерковић, *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, 58—59.

[18] Вера Јерковић, *исто*, 58; Александар Младеновић, *Напомене о српскословенском језику*, 10.

[19] Вера Јерковић, *исто*, 60, Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице: палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 113.

[20] Вера Јерковић, *исто*, 59—61; иста, *Палеографска и језичка испитивања о Чајничком јеванђељу*, Нови Сад 1975, 112.

10/22 итд. Забележено је и изостављање вокала *а*, а да притом у речи нема ни пајерка ни титле: ншихь ДА 24/7.

Полугласнички знак је изостављен и у корену чьт-: чтеше ДА 8/32, 13/15, мада се среће и са ѧ, које, међутим, нема ослонац у народном језику: чатоуще ДА 13/28.

Старословенска вокализација (ь > е, ъ > о) усваја се у појединим категоријама у српскословенском језику као норма.[21] Тако су у И јд и Д мн основа на **ĭ* и на консонант наставак -емь и у Л мн истих основа наставак -ехь морфологизирани и у српскословенском и у другим редакцијским језицима. Потврде ових наставака у *Јазачком апостолу* биће изнете у одељку о морфологији.

У тексту је присутан и известан број лексичких македонизама.[22] Уместо ь је *е* (е, ѣ) у: двѣр'ми ДА 3/2, правѣднаго ДА 3/14, неправѣдне ДА 8/23, праведнь ДА 10/22 итд. Замену ь са *о* имамо у: црко|в| ДА 24/6, любовїю Јуд 1/21, црковны ДА 4/1, любовноую 1 Кор 7/3, тог|д|а ДА 1/12, 15/22 итд. У примеру въ лустроу ДА 14/6 о је исправљено у ъ.

2. *Гласовна вредност јата.* Велики број међусобних замена ѣ и е (етимолошког и добијеног од ѧ) указује на то да је књижевни језик, а и дијалекатска основа писаревог говора била екавска. Писање е уместо ѣ среће се у свим категоријама: а) у корену и основи: хлева ДА 2/42, све|д|(е)теле ДА 2/32, именїа ДА 4/32, лепо ДА 6/2, семе ДА 7/6, лето ДА 7/17, 11/26, телоу ДА 7/41, колене ДА 9/40, вехь ДА 11/17, место ДА 12/17, слепь ДА 13/11, реста ДА 13/16, извлекоше ДА 14/19 итд.; б) у наставцима за грађење Л јд именица м. рода **о* основа: ѡ д(а)в|в|(и)де ДА 2/29, въ гра|д|е ДА 11/5, въ оужасе ДА 11/5, въ законе ДА 13/39, въ свѣте ДА 13/47, затим Л мн **о* основа: въ вратехь ДА 3/10, въ гра|д|е|х| ДА 8/40, въ пр|о|роце|х| ДА 13/40; затим у Д и Л јд личних заменица: къ себе ДА 2/7, 4/15, въ себе ДА 10/17, 12/11, ѡ тебе ДА 10/22, тебе ДА 10/33 (2 х), 14/10, у Г, Д и Л мн заменице вьсь: в|с|ехь ДА 3/18, 21, все|м| ДА 2/47, 10/41, вьсе|м| ДА 4/10, всехь ДА 2/44, 4/33, вьсехь ДА 8/40, у И јд заменице ть: тем' ДА 10/29 итд. Са е налазимо и одрични облик презента помоћног глагола несмь: несмь ДА 13/25, несть Рим 14/17, несьмь 1 Кор 9/1, несамь 1 Кор 9/2, 12/15 (2 х), несми 2 Кор 2/17 итд. Овакву доследну замену *јата* познају косовско-ресавски и призренско-тимочки дијалекат.[23]

Како се и очекује, пуно је и случајева у којима је уместо етимолошког е и ѧ написано ѣ. У корену и основи, на првих 50 листова, налазимо: словѣси ДА 2/40, дѣсноую ДА 3/7, коурѣнїе ДА 2/19, кнѣзы ДА 3/17, корѣнни ДА 4/11, зѣмлю ДА 4/24, 7/3, вѣликою ДА 4/33, чѣсть ДА 5/2, чѣда 7/5, сѣкыра ДА 7/16, свѣзати ДА 9/14, лѣжеща ДА 9/33, пѣтрь ДА 9/34, 10/9, имѣне|м| ДА 9/36 итд. На мешање наилазимо и у наставцима за грађење И јд **јо* промене лыцѣмь ДА 2/28, А јд **јо* промене лицѣ ДА 6/15 (2 х), у Д мн мешовите промене ѡцѣмь ДА 7/38, 44, у **ја* промени у Г јд зѣмлѣ ДА 7/40, И

---

21 Вера Јерковић, *Српска Александрида, Академијин рукопис (бр. 352): палеографска, ортографска и језичка истраживања*, Београд 1983, 103.

22 Вера Јерковић, *исто*, 103; Ст. М. Кульбакин, *Палеографска и језичка истиштивања о Мирослављевом јеванђељу*, Ср. Карловци 1925, 26.

23 Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*, Нови Сад 1956, 100, 112.

јд дѣснїцѣю ДА 5/31, Н мн птицѣ ДА 10/12, у Н мн *ѝ основа с(ы)новѣ ДА 3/25, Г јд консонантске промене м. рода днѣ ДА 2/29, у Г јд консонантске промене ж. рода м(а)терѣ ДА 14/8, у А личне заменице менѣ ДА 7/37, у 3 л. јд аориста вънидѣ ДА 3/8 итд. Осим тога, ѣ налазимо и у партикули жѣ ДА 5/27, 99 и у одричној речци нѣ ДА 10/41 итд.

Међутим, гнѣвь је доследно са ѥ: гнѥвь Јак 1/19, 20, Рим 9/22, гнѥва Рим 9/22, гнѥвѹ Рим 12/19 итд., што указује на изговор *ињев*, који се среће и ван јекавског терена.[24]

3. *Замена* вь- *са* оу-. У народном језику веома рано, још пре писаних споменика, долази до замене предлога *въ* и иницијалног *въ-* са *и, и-*.[25] У књижевном, српскословенском језику ова је особина присутна спорадично. Чување иницијалног вь-, вьз-/вьс- и предлога вь књижевна је норма[26], с тим што се након вокализације полуглас чита *а*. Интересантно је да у тексту овог апостола нема ниједног случаја замене са оу: вь притоѹ ДА 3/11, вь съблюдѣнїѥ ДА 4/3, вь цркви ДА 5/21, вь кѹпинѣ ДА 7/30, вь тьм'ницѣ ДА 8/3, вь врата ДА 12/10, вънидоше ДА 5/21, вьста ДА 5/37, вьставь ДА 8/27, вьвѣдоше ДА 9/8, вьстани ДА 9/11, вьдовица ДА 9/36, вьзрѣвь ДА 10/4, вьсїа ДА 12/7, вьскорѣ ДА 12/7, вьсхотеше ДА 7/39, вьз'вращае сѧ ДА 8/28, вьзидоше ДА 10/4, вьзѣтсѧ ДА 10/16, вьзбранити ДА 11/17 итд. Писари који су у свом штокавском говору имали етимолошки предлог и префикс *у* и предлог и префикс *у* место вь, вь-, нису могли до краја добро да их разликују. Могуће је зато да је доследно чување вь- (у *Јазачком апостолу*) узроковано страним предлошком.

Изостављања полугласника у писању има, али оно није често: в'довице ДА 9/39, 41 итд.

4. *Прелазак* вьс- *у* св-. Метатеза у заменицама вьсакь- и вьс-, која се у народном језику јавља током 13. и 14. века,[27] у српскословенском језику је факултативна. У *Јазачком апостолу* се, према норми, доследно чува вьс-/вс-: вьсѣхь ДА 1/24, вси ДА 2/7, 3/9, вьскоѹю ДА 7/26, всакого ДА 10/14, всѣмь ДА 10/43, вьсь ДА 11/14, 13/44 итд.

5. *Вокално л.* Иако се у већини народних говора губи, вокално *л* се у српскословенском језику чува, вероватно зато што лексема са овим гласом нема много и лако се памте.[28] У тексту овог апостола ни у једном случају нема одступања од норме: испльны ДА 2/2, 5/3, испльнише сѧ ДА 2/4, ꙁльч ДА 8/23, плына ДА 9/36, оумльчаше ДА 11/18, плъти Гал 4/13, дльж'ни Еф 5/28, плькы 11/34 итд.

---

[24] Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта*, Српски дијалектолошки зборник, Београд 1932—1935, књ. IV, VI, св. 1, 99.

[25] Александар Младеновић, *Елементи историје српскохрватског језика*, Општа енциклопедија Larousse, Београд 1971, том I, 421.

[26] Вера Јерковић, *Напомене о проучавању ортографије и језика српских редакцијских споменика*, 34—35; *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, 60—61.

[27] Александар Младеновић, *Прилог тумачењу измене иницијалног в- са слабим полугласником у једном делу српскохрватског језика*, Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад 1978, књ. XXI/2, 13.

[28] Вера Јерковић, *Српска Александрида*, 109.

6. *Промена -л- у -о/-ја.* У већини народних говора крајем 14. века долази до преласка финалног *-л* у *-о* или *ја.*[29] Ове измене, међутим, нису захватиле и књижевни језик, вероватно и зато што не задиру у инвентар фонема. Сагласно норми, у овом рукопису се *л* на крају речи и слога доследно чува, као: пр҃ѣстоль ДА 7/49, а(н)гг(ѣ)ль ДА 8/25, 10/7, жаʒ|л|ь Јев 9/4 итд. Примери перфекта и плусквамперфекта, односно партицила перфекта, изнети су у одељку о глаголима (стр. 124).

7. *Група* чр-. Ни у једном случају нема потврде за замену ове старословенске групе народном групом *ир-*. Увек је чр҃ѣсль ДА 2/30, чр҃ква ДА 3/2, 14/8, чрьмнѣмь ДА 7/36, чрьвм|и| ДА 12/23, чрьниломь 2 Кор 3/3 итд.

8. *Група* чьт-. У складу са књижевном нормом, нема потврде за *шт* из народног језика. Старословенско чьт- се доследно чува, као: что ДА 2/12, 2 Кор 7/14, нечто ДА 3/5, почто ДА 5/3, чтеше ДА 8/28, нич|т|о Тит 2/8.

9. *Ћ и ђ у словенским речима.* Као резултат јотовања *t* и *d* у народном језику су присутни *ћ* и *ђ*. Српскословенска норма, међутим, захтева чување старословенског щ и жд, што се у овом рукопису доследно поштује: тисоущьь ДА 4/4, вьʒмощи Фил 3/21, хощоу Кол 2/1, об҃ѣщаваюшим'сѧ 1 Тим 2/10, чюж|д|ахоу сѧ ДА 2/12, виж|д|оу ДА 7/56, меж|д|ѕ ДА 15/9, тоуж|д|и Јев 11/34 итд.

10. *Слово* ѕ. У рашкој писмености слово ѕ се употребљавало само као број. Ресавски правопис је поново увео писање ѕ и ван бројне вредности, али је оно било везано за одређене лексеме и за почетак речи.[30] У науци је, међутим, остало неразрешено питање да ли је оно имало и посебну гласовну вредност,[31] каква се среће у косовско-ресавском и призренско-тимочком дијалекту.[32] Слово ѕ је у *Јазачком апостолу* присутно у једној лексеми у невеликом броју примера: ѕѣлѡ ДА 7/17, 2 Јов 1/4, 2 Кор 3/8, 8/22, што не може сведочити о постојању гласа *dz*.

11. *Општи осврт.* Испитивање је показало да је мешање ь и а веома често иако је правописна норма захтевала разликовање њихове употребе. Слово а уместо ь налазимо и у категоријама које се у литератури називају књишким. Многобројни су и примери у којима је уместо ѣ написано ѥ или уместо етимолошког *е* и *ę* стоји ѣ. Писање ѥ и у нѥсмь казује да је замена ѣ са ѥ доследна. Вокално *l* се увек чува. На основу овога може се рећи да вокалски систем *Јазачког апостола* чине *а, е, i, о, и,* и вокално *r* и *l*.

Слово s, чија гласовна вредност у српскословенским споменицима још увек представља недовољно разрешено питање, присутно је у *Јазачком апостолу* у једној лексеми у свега четири примера, што никако не може да буде потврда о постојању гласа *dz*. Стога бисмо могли да кажемо да инвентар сугласника није увећан увођењем ове фонеме.

У погледу осталих особина нема нарушавања српскословенске норме наносима из народног језика: заменичко вьс- је без метатезе, нема преласка

---

[29] Александар Белић, *Историја српскохрватског језика, књ. I: Фонетика*, Београд 1960, 78—79.

[30] Вера Јерковић, *Српска ћирилица — палеографски и терминолошки проблеми*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд 1990, књ. 18/1, 114.

[31] Вера Јерковић, *Српска Александрида*, 111.

[32] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 100, 112.

предлога вь и иницијалног вь-, вьз-/вьс- у оу, оу-, оуз-/оус-, -л на крају речи и слога остаје неизмењено, групе чф- и чьт- ниједином не прелазе у *цр-* и *шт-*, нема *ѣ* и *ѣ* уместо щ и жд у словенским речима.

МОРФОЛОШКЕ ЦРТЕ

ИМЕНИЦЕ

У области морфологије српскословенски језик није знатније одступао од старословенског. Према постојећој литератури поједине измене у систему падежних наставака усвајају се као норма.[33] У систему деклинације именица то су: једначење А са Г јд именица м. рода када се ради о бићима, сажимање наставка -ии у -и у Л јд именица ср. рода **jo* основа са номинативним завршетком -ие, усвајање наставка -и у Л јд промене на **ū* и на консонант и уопштавање наставака -ѣмь у И јд и Д мн и -ѣхь у Л мн основа на **ĭ* м. и ж. рода и на консонант м. и ср. рода.

Осим свих особина праћене су и иновације унете под утицајем српског језика или наслеђене из старословенског канона. Ови наноси, у рукописима присутни спорадично и у различитом степену, могу да се поделе у три групе. Прву чине архаичне иновације, односно дублетне форме у непродуктивним врстама које су под утицајем народних језика настајале још у старословенским текстовима. У другу групу долазе особине из народног језика које сведоче о његовом општештокавском развоју. У трећу групу издвајају се они наноси из српског језика на основу којих се може ближе локализовати рукопис.

Анализа именица није обухватила све падеже већ само оне у којима се очекују промене. При томе треба рећи да су забележени сви примери двојине јер се она у народном језику губи, а њено чување је књишка црта.

1. *Промена на *o.* Именице које припадају овим основама су многобројне, што омогућава реконструкцију целих парадигми. Падежи једнине добро чувају старословенско стање те их стога нећемо наводити. Повода за напомене даје само А јд м. рода за бића који није изједначен са Г[34] у скот' ДА 23/24 и дрѣгь Кол 3/13. Илустрације ради, биће наведено и неколико примера у којима су А и Г изједначени: в(ог)а ДА 2/47, жидовина ДА 18/2, трофима ДА 21/29, вр(а)|т|а 1 Јов 3/12.

У Н мн трипут се среће проширење -ов-,[35] два пута са наставком **й* промене: сѣдовѣ Рим 11/33, ѣдовѣ 1 Кор 12/20, а једном са наставком **o* промене: дарови Јев 9/9.

---

[33] Вера Јерковић, *Напомене о проучавању ортографије и језика српских редакцијских споменика*, 33, 35—36; *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, 55, 62—63; *Палеографска и језичка истраживања о Чајничком јеванђељу*, 145.

[34] Облик Г јд у служби А јд среће се већ у старословенским текстовима (Кульбакин, *Старословенска граматика*, Београд 1930, 74; Ђорђић, *Старословенски језик*, 90; Светозар Николић, *Старословенски језик I: правопис, гласови, облици*, Београд 1978, 116). У српскословенском ова особина има статус књижевне норме (Вера Јерковић, *Палеографска и језичка истраживања о Чајничком јеванђељу*, 143).

[35] Већ у канонским текстовима наилази се на проширење *-ов-/-ев-* које се у множинске падеже једносложних именица **o/*jo* основа уноси под утицајем **й* промене (Кульбакин, *исто*, 73; Ђорђић, *исто*, 94; Николић, *исто*, 117—118; Јосип Хам, *Старославенска граматика*, Загреб 1974, 119).

Под утицајем народног језика у два примера Г мн унет је наставак -а: грѣха 1 Пет 4/1, ѳу(ан)|г|(е)лїста 2 Тим 4/5. Неколико пута забележено је и проширење -ов-: грѣхѡ|в| ДА 5/31, Рим 3/25, грѣхѡвь Јак 5/20, дꙋхѡвь̑ пр. 1 Јов (124а/12), дꙋховь Јев 12/23, грѣховь ДА 10/43, 26/18, 1 Пет 4/8, Рим 7/5 Кол 2/11, родовь Кол 1/26, моꙁговь Јев 4/12, члановь Јев 4/12, једном и са два јера: грѣховьь ДА 2/38. Завршетак -ьь налазимо и у: дїаконьь пр. ДА (1б/2), ап(о)|с|(то)льь ДА 4/35, 36, 5/2, 16/4, дѣльь ДА 9/36, ѥꙁыкьь ДА 15/3, филиппьь ДА 20/6. Велика већина примера има -ь: оученикь ДА 21/16, лѣть ДА 24/10, гадь Јак 3/7 итд. Често се над јером нађе кендема:[36] рабь ДА 10/7, дѣль̑ Рим 11/6 сродникь̑ 2 Кор 11/26 итд.

Двојина се чува у: Н—А чл(о)в(ѣ)ка ДА 4/13, 14/15, 16/20, 35, 37, некнижника ДА 4/13, ап(о)|с|(то)ла ДА 4/23, 17/1, патрїар'ха ДА 7/8, колене ДА 9/40, брата ДА 13/15, пр(о)рока ДА 15/32, лѣтѣ ДА 19/10, ча|с|(а) ДА 19/34, колѣнѣ ДА 7/60, 20/36, 21/5, 26/7, ꙁавѣта Гал 4/24, колѣне Еф 3/14; Г колѣнꙋ пр. Јак (95а/1), Рим 11/4; Д—И чл(о)в(ѣ)кома ДА 4/16, воинома ДА 12/6, чл(овѣ)к(о)ма ДА 15/26, лѣтома ДА 24/27, колѣнома Јак 1/1. Двојина је замењена множином у А сьродникы и сьплѣмѣникы Рим 16/17. Овим примерима прикључује се и Н ѡба на дѣсете оучени|к|(ы) ДА 6/2 са формом А мн. Једначење Н према А мн црта је данашњих призренско-тимочких говора.[37] Скраћено је написан и И наслѣдникѡ|м| Јев 11/9, са наставком Д мн који се у народном језику среће од почетка 16. века.[38]

У тексту је примећено неколико погрешно употребљених падежних облика: ꙁаконѣ пр. Гал (243а/17) за Г јд. дрꙋгь Рим 12/5 и і(соу)с Јев 12/24 за Д јд, вь вѣцѣ Еф 2/27 за Л мн. Словне грешке су жить Гал 2/3 (м. тить) и ѡ дѣль Еф 2/9 (м. ѿ дѣль).

2. *Промена на *jo.* Два примера А јд чувају старије стање: моужь ДА 5/9, Еф 4/13. Остали случајеви су изједначени са Г, као моужа ДА 3/14, моусеꙗ ДА 6/11, димодеа ДА 19/22, сп(а)|с|ителꙗ 1 Јов 4/14.

У В јд имена *Тимотеј* три пута налазимо наставак тврде промене: тїмодеѥ 1 Тим 1/18, 6/20, 2 Тим 3/1.

Завршетак -оу у Л јд, из **й* основа,[39] забележен је у въ ꙋпованїю Тит 1/2. Именице ср. р. са номинативним завршетком -иѥ, осим наведеног примера, у Л јд имају сажет наставак у скоро 70 случајева, као: по вьскре|с|(е)ни ДА 10/41, вь творени Јак 1/25, ѡ сп(а)|с|ени Јуд 1/3 итд. Отприлике је исти број са -ии:[40]

---

[36] Употребу кендеме над -ь у Г мн именица м., ж. и ср. рода потврђују Рима Булатова, *Старосербская глагольная акцентуация*, Москва 1975, 58—59 и Олга Недељковић, *Знаки ударений в средневековых сербских рукописях XII—XIV вв*, Источники и историография славянского средневековя, Москва 1967, 133.

[37] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 111.

[38] Александар Белић, *Историја српскохрватског језика, књ. II, св. 1: Речи са деклинацијом*, Београд 1969, 67.

[39] Спорадично је присутан и у канонским текстовима (Николић, *Старословенски језик I*, 117.

[40] Сажете форме се срећу и у старословенским споменицима (Куљбакин, *Старословенска граматика*, 86; Николић, *исто*, 135), а у српскословенском се уопштавају (Куљбакин, *Палеографска и језичка испитивања о Мирослављевом јеванђељу*, 51; Вера Јерковић, *Палеографска и језичка испитивања о Чајничком јеванђељу*, 143; Јасмина Грковић, *Деклинација именица у Јеванђељу из Мркшине цркве*, Прилози проучавању језика, Нови Сад 1980, књ. 17, 151; Ксенија Минчић, *Деклинација именица у Вукановом јеванђељу*, Прилози проучавању језика, Нови Сад 1985, књ. 21, 11). У *Српској Александриди* облици на -и веома су ретки (Вера Јерковић, *Српска Александрида*, 141).

ѡ вьскрѣшенїи ДА 24/21, вь пїсанїи 1 Пет 2/6, вь пришаствїи 1 Јов 2/28, вь ѡбрѣтованїи Рим 4/10 итд. Једном се -їи среће и код именице моужь: ѡ моужїи ДА 17/31.

Именице на -инь, -тель и -арь у Н мн имају тројаке завршетке -є, -и и -ие. Најчешћи су примери који чувају -є: галилеане ДА 2/7, римлѧне ДА 2/10, аравлѧне ДА 2/11, критене ДА 2/11, све|д|(ѣ)телие ДА 2/32, 7/58, 10/39, 13/31, 1 Сол 2/10, прѣдателие ДА 7/52, оучителие ДА 13/1, Јев 5/12, граж|д|ане ДА 17/8, рѣвнителие ДА 21/20, жидовѣ ДА 26/4, лъжеоучителие 2 Пет 2/1, скврьнителе 2 Пет 2/13, 1 Кор 6/9, роугателе 2 Пет 3/3, Јуд 1/18, досадителе Рим 1/30, ѡбрѣтатлие Рим 1/30, хранителе Рим 1/31, слѫжителе Рим 13/6, корин'дене пр. 1 Кор (180а/19), коринђене пр. 2 Кор (218б/2), идолослоужителе 1 Кор 6/9, досадителе 1 Кор 6/10, ревнителе 1 Кор 14/12, македоњанѣ 2 Кор 9/4, дѣлателѣ 2 Кор 11/13, слѫжителе 2 Кор 11/15 (2 х), 23, ефесенѣ пр. Еф (256а/15), чл(о)в(є)кослоужитѣлѣ пр. Еф (256б/14—15), соулѫнѧнѣ пр. 1 Сол (289а/17—18), нелюбителе 2 Тим 3/3, невѣтохранителе 2 Тим 3/3, прѣд[а]телие 2 Тим 3/4, [егу]птѣнѣ Јев 11/29. Наставак консонантске промене аналошки је пренет и на именицу июдѣи из *jo* основа у примерима: ѵѫдѣе ДА 28/29, їюдѣе пр. Рим (143а/7), оудѣе Рим 3/9.

Завршетак -ие, преузет из **ї* промене,[41] виђен је у: свѣ|д|(є)телїе ДА 1/8, ц(есa)рїе ДА 4/26, оучителїе Јак 3/1 (2 х), 1 Кор 12/29, строителїе 1 Пет 4/10. Овај наставак је шест пута нађен код именица које не припадају овој групи: моужїе Рим 1/27, Еф 5/24, моужїе Рим 1/27, Кол 3/19, мѫжїе Еф 5/28, 1 Тим 2/8, їюдѣие 1 Кор 1/22.[42]

Са -и по **jo* врсти су:[43] св(є)|д|ѣтелїи ДА 3/15, св(є)|д|ѣтели ДА 5/32,5 елин'ни ДА 14/1, влини ДА 18/17, ел'лин'ни 1 Кор 1/22.

У Г мн само једном срећемо -ьѣ: моужьѣ ДА 1/21. У истом падежу налазимо и два случаја са наставцима из **ї* промене: моужїи ДА 17/12, свѣ|д|(ѣ)-телиеи Јев 12/1.[44] У примеру ѿ їюдѣе пѣть крати четири дѣсети . . . прїе|х| 2 Кор 11/24[45] употребљен је А уместо Г мн, што се среће у призренско-тимочком, а делимично и у косовско-ресавском дијалекту.[46]

Лексема моужь у В мн четири пута има облик по **ї* основама: мѫжїе ДА 1/16, моужїе ДА 28/17, 1 Пет 3/7, моужїе Кол 3/19, иначе је мѫжи ДА 7/2, моужи ДА 7/26 итд.

И мн неколико пута виђен са наставком -ми:[47] помишлиен'ми Рим 1/21, ѡдѣѧнми Кол 3/9, погрѣшен'ми Кол 2/13, оучен'ми Јев 13/9.

---

[41] Присутан је и у канонским текстовима (Кульбакин, *Старословенска граматика*, 80).

[42] Потврђен је и у старословенским споменицима (Николић, *Старословенски језик I*, 118).

[43] Потврде за њега налазимо и у старословенском језику (Кульбакин, *Старословенска граматика*, 81; Хам, *Старославенска граматика*, 123; Ђорђић, *Старословенски језик*, 100; Николић, *исто*, 124).

[44] Г мн на -еи варијантна је форма Г мн на -ии (Николић, *исто*, 120).

[45] На истом месту у *Матичином апостолу* је ѿ июдеи. Да се ради о именици июден а не июдеа потврђују и преводи Вука Стеф. Караџића *(Свето писмо Сароја и Новоја Завјета*, Београд, 1903), Димитрија Стефановића *(Свето писмо Новоја Завета*, 1985) и Комисије Светог архијерејског синода Српске православне цркве *(Свето писмо: Нови Завјет Господа нашеи Исуса Христа*, Београд, 1984).

[46] Павле Ивић, *Дијалектолоїија срїскохрватскоі језика*, 102, 110.

[47] Овај се наставак уноси под утицајем основа на **й* и спорадично се среће и у старословенским текстовима (Николић, *Старословенски језик I*, 117—118).

Именица сѣдьце шест пута има форму Л јд уместо Л мн: вь сѣ|д|ци 1 Пет 3/15, 2 Пет 1/19, 2 Кор 4/6, 7/3, Кол 3/15, 16. Облик Л мн среће се у: вь сѣ|д|цин|х| Рим 2/15, вь сѣ|д|цихь 2 Кор 3/2, Фил 1/7.

Примери двојине су: Н-А-В мѫжа ДА 1/10, 15/22, оуча ДА 12/7, моуча ДА 13/15, 19/37, жидовина ДА 16/20, римлянина ДА 16/37, асиꙗнина ДА 20/4; И оучема ДА 12/6, 21/33. У једном случају облик двојине замењен је множином: Н рим|л|ане ДА 16/38.

У Г јд ѿ творени пр. Рим (141а/10) испуштено је -ꙗ, а у полѣнїю 1 Тим 1/1 треба повѣлѣнїю.

3. *Промена на *а.* Под утицајем народног језика продрли су наставци меких основа у деклинацију именица ове врсте.[48] У једнини иновације налазимо у Г: вѣрѣ ДА 14/24, адине ДА 18/1, истинѣ 1 Тим 3/15, прав|д|е Јев 7/2, wсоудѣ Јев 12/2, хвалѣ Јев 13/15, у Д: старѣишини ДА 28/7, жени 1 Кор 7/27, 33, Тит 1/6, и у Л: w вѣри Јак 2/24, а у множини у Н-А: кладѣ ДА 16/24, жене ДА 17/4, стазѣ Јев 12/13.

Неколико пута се Г мн завршава на -ьь (-ъ̃): женьъ̃ ДА 5/14, ногьъ̃ ДА 13/51, трѣбьъ̃ ДА 15/20, 29, кныгьь ДА 17/11, зорьь ДА 20/11. Остали случајеви имају -ь (-ъ̃): роукь ДА 24/7, жень пр. Гал (243а/19), роукъ̃ Јев 6/2 итд.

Само у глезна ДА 3/7 није употребљен добар облик за Н дв. Остали случајеви двојине чувају старо стање: Н-А ноже пр. ДА (2б/17), 1 Кор 15/27, плесна ДА 3/7, роуцѣ ДА 4/3, 8/19, 9/12, 17, 12/1, 20/34, 21/11, 27, 28/8, 17, Јак 4/8, Рим 10/21, рѫцѣ ДА 19/6, Јев 10/31, нозѣ ДА 20/11, Еф 1/22, 6/15, Јев 2/8, оустнѣ 1 Пет 3/10, нwзѣ 1 Тим 5/10; Г-Л ногоу ДА 5/10, 7/33, 10/25, 14/10, 22/3, 26/16, роукѫ ДА 7/41, Јев 1/10, ногѫ ДА 7/58, роукоу ДА 12/7, 2 Кор 11/33; Д-И ногама ДА 2/35, 7/49, 14/8, 1 Кор 12/21, 15/25, Јев 1/13, роукама Еф 4/28, рѫкама 1 Сол 4/11.

У примерима Г јд w истини 3 Јов 1/12 и Г мн w трѣбьь ДА 15/29 грешком је написано w уместо ѿ. Осим тога налазимо вѣри Рим 4/14 (Н јд), вы · ноу 2 Кор 11/12 (А јд).

4. *Промена на *ја.* Код ових основа повода за коментар даје само неколико именица које се у Н јд завршавају на -ии и које имају сажете наставке[49] у Д јд врати Рим 9/3, враты 1 Сол 4/10, у Л јд вь самари пр. ДА (2б/4), ДА 1/8 и Г мн зми 1 Кор 10/9. Лексема вратїа у В јд неколико пута гласи вратїа ДА 1/16, 2/28, 37, 3/17, 7/2, 13/26, 38, 15/13, вратїиа ДА 15/7. У осталим случајевима је вратїѥ ДА 6/3, Јак 1/19, вратїе 1 Јов 3/13, Јуд 1/11, вратїѳ Рим 1/7 итд.[50]

Само је један пример именица ж. р. на -ыни у Н јд: рабины ДА 12/13.

Од именица са суфиксом -ии среће се соудии са нестегнутим завршетком у соудїи ДА 10/42, Јак 4/11, сѫдїи ДА 18/15, 2 Тим 4/8 и стегнутим у

---

[48] У штокавским говорима врло рано почиње процес изједначавања тврдог деклинационог обрасца према меком (А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 5, 36—42). У српскословенским споменицима наставци **ја* основа код именица **а* основа спорадично су присутни (Вера Јерковић, *Напомене о проучавању ортоiрафије и језика српских редакцијских споменика*, 36).

[49] Сажети завршеци познати су и у канону (Николић, *Старословенски језик I*, 128).

[50] И у старословенском су, поред облика на -ѥ, забележени и облици на -а (Николић, *исто*, 129).

соудн Јак 4/12. Пример сѫдїа Јак 5/9 изједначен је са осталим именицама **ja* основа.[51]

Двојина није забележена.

5. *Промена на *ĭ.* Код именица *женског рода* не очекују се промене у једнини и у Н, А и В мн. Примери Г мн гласе: костеи Еф 5/30, похотѣи Тит 2/12, ноцїь ДА 27/27, баснїи 1 Тим 4/7.[52] У Д и Л мн су, према српскословенској норми, доследно усвојени -ємь и -ехь (сви примери ових наставака са ѣ место є у *Јазачком апостолу* правописни су проблем): баснѣмь 2 Пет 1/16, похотѣмь Тит 3/3, мислѣмь Јев 4/12, ѡ стр(а)|с|техь Јак 5/1, вь напастехь 1 Пет 1/6, вь пѣснѣхь Кол 1/36 итд. У И мн једном налазимо наставак датива: немоцємь Јев 4/15. Овај је наставак преузет из народног језика, а резултат је процеса губљења двојине и једначења Д и И множине.[53] У осталим примерима је двѣр'ми ДА 5/23, льстми 2 Пет 3/17, скрьвмыи ДА 14/22 итд.

Двојина је присутна једном: И вѣщ'ма Јев 6/18.

У тексту се срећу следеће именице *мушког рода* које су припадале овим основама: господь, гьрьтань, звѣрь, людиє, огнь, печать, поуть, тать, оугль и чрьвь.

Именица господь заступљена је са највише примера и то, углавном, у једнини. У једном случају Г има стари наставак: г(оспод)и 1 Кор 7/22. По **o* промени је преко стотину случајева: г(оспод)а ДА 9/28, Кол 3/17, 1 Сол 5/23, Тит 1/4 итд. У дативу налазимо и г(оспод)ѵ ДА 8/24, Флм 1/5 (8 пута), и г(о)|с|(подо)ви ДА 2/34, 1 Пет 2/5 (33 пута). Акузатив увек гласи г(оспод)а ДА 9/42, Рим 15/11 (око 40 примера). Вокатив је доследно по **ĭ* основама: г(оспод)и ДА 7/59, Рим 10/16 (17 примера). Инструментал је писан скраћено па се не види да ли је у наставку ь, є или о: г|с|мь пр. 2 Пет (116б/8), Рим 5/1 (18 примера). Локатив чува старе наставке: ѡ г(оспод)и ДА 14/3, Рим 8/39 (преко 50 примера). Малобројни примери множине имају и нове и старе форме: Н г(о)|с|(по)ды ДА 16/19, господїє 1 Кор 8/5, Г господи Еф 6/5, Д г|ос|мь (господємь) ДА 16/16 према господѣмь пр. Еф (257а/3—4), пр. Кол (280а/8), В господїє Еф 6/9, Кол 4/1. Једини случај двојине је по **ĭ*: В господїє ДА 16/30.

Именица людиє задржава старе форме, с тим да су, у складу са српскословенском нормом, у Д и Л доследни наставци -ємь и -ехь у оним случајевима који нису написани скраћено. Осим тога, запажена су два погрешно написана облика: Д людѣ ДА 10/41 и А лю|д|їє Јев 7/5.[54] Сви примери су: Н людїє ДА 3/11, 4/25, 1 Кор 10/7, лю|д|є ДА 3/9, 5/12, 7/17, 18/10, 1 Пет 2/9, нелю|дї|є 1 Пет 2/10, лю|д|їє 1 Пет 2/10, 2 Кор 6/16, пр. Јев (332б/1), лю|д|є пр. 1 Кор (180б/17), лю|дї|є Јев 7/11, Г люди ДА 3/23, 5/26, 7/34, 13/17, 26/17, 28/27, Рим 11/2, лю|д| ДА 4/21, лю|д|їи ДА 23/5, Д людємь ДА 2/47, 3/16, лоудѣмь ДА 4/1, людѣмь ДА 4/10, 10/2, 42, 12/4, 13/24, 28/17, 28/26, Рим 10/21, Јев 2/17, людѣ|м| ДА 5/20, 21/30, 39, 1 Кор 14/21, Јев 9/19, лю|д|є|м| ДА 13/15 лю|д|дѣ|м| ДА 19/4, людє|м| ДА 2/21, 38, 26/23, лю|д|емъ Јев 4/9, лоу|д|є|м| Јев

---

[51] Код именица овог типа колебање у завршецима примећено је и у старословенском језику (Кульбакин, *Старословенска граматика*, 91; Хам, *Старославенска граматика*, 129; Ђорђић, *Старословенски језик*, 96; Николић, *исто*, 128).

[52] Наставак -ь унет је под утицајем **a/*ja* основа. У погледу завршетака -еи и -ии стање је наиздиференцирано и у канону (Кульбакин, *исто*, 92; Николић, *исто*, 130).

[53] А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 64—71.

[54] У тимочко-лужничком сачувало се *љуђе* у А = Н (А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Српски дијалектолошки зборник, Београд 1905, књ. 1, 323).

10/30, лю|д|мь ДА 3/19, 31, лю|дм|ь ДА 21/40, В людїѣ Рим 15/11, И людмы ДА 4/27, лю|д|ми ДА 5/34, 16/37, 18/28, Рим 14/10, Јев 11/25, лю|д|мы ДА 20/20, Л вь людѣхь пр. ДА (2б/2), ДА 4/17, 2 Пет 2/1, ѡ людѣхь Јев 5/3, вь лю|д|хь ДА 5/12, 6/8.

Именица поутъ чува српскословенско стање: једнина Г поути ДА 19/23 (4 примера), Д поути ДА 18/25, пѫтїи 2 Пет 2/15, И пѫтемь Јак 2/25, Л по пѫти ДА 8/36 (6 примера); множина: Н пѫтїѣ Рим 11/33, Г поути Јев 3/10, Л вь пѫтѣхь Јак 1/8, на поутѣхь Рим 3/16.

Изузев једног случаја Л јд, у којем је наставак **ĭ* и **jo* основа идентичан, именица огнь има промену по **jo* врсти. Сви примери су: једнина — Г ѡгна Јуд 1/23, Јев 10/27, Д ѡгню Јуд 1/7, И огнѥ|м| ДА 28/8, огнѥм' 1 Пет 1/7, ѡгнѥмь 2 Пет 3/7, ѡгнѥ|м| 1 Кор 3/13, 15, Л вь огни 2 Сол 1/8; множина — Д ѡгнѥ|м| Јев 12/18.

Старе облике зв҃ѣрь има у Д јд зв҃ѣри 1 Кор 15/32 и Н мн зв҃ѣрїѥ Тит 1/12, а у Г мн налазимо зв҃ѣрѣ Јак 3/7.

Именица татъ је, осим у Н јд, потврђена у Н мн: татїѥ 1 Кор 6/10. Једини пример речи оугль има нов завршетак: Л јд вь ѫглѥ ДА 26/26. У И мн лексема чрьвь гласи: чрьв'ми пр. ДА (2а/19), ДА 12/23. Именице грьтань и печатъ виђене су само у Н и А јд.

6. *Промена на *й* заступљена је лексема: волъ, домъ, полъ и сынъ. Најфреквентнија је сынъ која у једнини старо стање има у по једном случају датива, акузатива и вокатива: Г с(ы)на 1 Јов 1/6, Рим 1/8, (13 примера), Д с(ы)|н|ови Јев 1/8, с(ы)ноу пр. Јев (332а/12), Јев 7/3, А с(ы)нь Јев 1/5, с(ы)на ДА 7/21, Јак 2/21 (31 пример), В с(ы)ноу Јев 12/5, с(ы)не ДА 13/10, И с(ы)номь Гал 4/30, с(ы)нѡ|м| 1 Јов 1/3, Л вь с(ы)нѣ Јев 1/2. Множина много боље чува **й* облике. Иновације постоје у Д и Л који се завршавају на -омь и -охь: Н с(ы)новѣ ДА 2/17, 3/25, Рим 8/14, 9/26, Гал 3/7, 26, 4/6, 1 Сол 5/5 (2 х), Јев 12/8, Г с(ы)новь ДА 7/37, 10/36, Рим 9/27, Јев 7/5, 11/22, Д с(ы)номь ДА 7/37, 10/36, Рим 8/19, Еф 3/5, Јев 12/7, с(ы)нѡ|м| 2 Кор 3/13, Јев 12/5, В с(ы)новѣ ДА 13/26, И син'ми ДА 9/15, Л вь с(ы)нохь Еф 2/2; двојина: А с(ы)на ДА 7/29, Гал 4/22.

Код именице домъ у Г и Л јд налазимо само старе форме а у Д и И јд и Д мн само нове. Примери једнине су: Г домѫ ДА 10/17, 1 Пет 4/17, 1 Тим 3/5, домоу Фил 4/22, Јев 3/3, Д домѫ 1 Тим 3/4, домоу 2 Тим 1/16, Јев 8/10, 11/7, В дѡ|м| ДА 7/42, И домомь ДА 7/10, домѡ|м| ДА 10/2, 16/34, 18/8, дѡмѡ|м| 1 Тим 5/14, Л вь домоу ДА 7/20, 9/11, Јев 3/5, вь домѫ ДА 10/30, 32, 16/32, 1 Кор 11/34, 1 Тим 3/15, Јев 3/2, 6, домѫ Јев 10/21, вь дом[ ] 2 Тим 2/20. У множини је употребљен само Д и Л на -омь и -охь: Д домомь ДА 5/42 домѡ|м| ДА 8/3, Л по домѡ|х| ДА 2/46, вь домѡ|х| ДА 20/20, вь домохь 1 Кор 14/35.

Само су два случаја именице полъ, један у Н јд а други у И дв са старим наставком: пол'ма ДА 1/18.

Лексему волъ срећемо трипут и то са новим завршецима, по **о* промени: једнина Д волѫ 1 Кор 9/9, А вола 1 Тим 5/18; Л множине ѡ воловѣхь 1 Кор 9/9.

У око 140 случајева Д јд именица које означавају лица или персонификовани појам има -ови/-еви:[55] павлови ДА 21/4, пѣтрови҃ Гал 2/7, гаїеви 3 Јов

---

[55] Једначење именица **о/*jo* и **ĭ* основа м. рода према **й* основама у Д јд архаична је старословенска ссобина (Кульбакин, *Старословенска іраматика*, 72; Хам, *Старославенска іраматика*, 119; Ђорђић, *Старословенски језик*, 94; Николић, *Старословенски језик I*, 117—118).

1/1, мѵрови Рим 4/13 итд. Међутим, примера са -оѵ је скоро три пута више: в(ог)оѵ ДА 4/24, іаковоѵ 1 Кор 15/7, дроѵгѫ 1 Пет 4/9, с(вѣ)щеникѫ Јев 7/11 итд.

7. *Промена на *ī.* У тексту су присутне именице крьвь, любы, неплоды, смокы и цркы. Најфреквентнија је цркы која у Н јд гласи цркы. Овај облик добијен је додавањем старог наставка на нову основу и није непознат ни другим српскословенским текстовима.[56] У једном примеру овог падежа грешком је написан облик придева: цркѵны ДА 19/27.[57] У Г јд поред седам примера који чувају -ѣ налазимо и три пута -и из *ĭ.[58] Старословенска вокализација (ъ > о) се у А среће само двапут. Л јд је, осим једном, са новим наставком.[59] Списак примера једнине јесте: Н цркы ДА 19/32, 1 Кор 14/5, Фил 4/15, 1 Тим 3/15, цркѵїи 1 Кор 14/23, цркѵыи 2 Кор 6/16, цркви Кол 1/24, Г цркѵѣ ДА 12/1, 15/3, Рим 16/23, Кол 1/18, Јев 2/12, цркѵѣ ДА 21/30, цр(к)вѣ 3 Јов 1/10, Рим 16/1, цркви ДА 12/5, 1 Кор 11/16, Д цркы ДА 2/47, 11/22, 14/23, Еф 1/22, 5/23, 1 Сол 1/1, 2 Сол 1/1, Јев 12/23, цркѵыи 3 Јов 1/9, пр. Кол (280а/16), 1 Тим 5/16, цркѵїи 1 Кор 1/2, 10/32, 14/12, 2 Кор 1/1, 6/16, 1 Тим 3/5, Флм 2/3, А цркы ДА 2/46, 3/1, 2, 3, 5/21, 8/1, 14/27, 15/41, 18/22, 20/28, 21/26, Рим 16/4, 1 Кор 15/9, Гал 1/13, Еф 2/21, 5/25, 27, 29, 32, Фил 3/6, Кол 4/15, црк|в|ь ДА 21/28, 29, цркѡ|в| ДА 24/6, цркоѵь 1 Кор 14/4, И цркѵыю ДА 15/4, цркѵїю ДА 15/22, 3 Јов 1/6, 1 Кор 16/19, Еф 3/10, Л вь цркѵѣ ДА 7/38, на цркы ДА 5/11, вь цркы ДА 5/20, 25, 42, 11/26, 13/1, 21/27, 22/17, 24/12, 18, 25/8, 26/21, 1 Кор 4/17, 11/18, 12/28, 14/19, 35, 2 Сол 2/4, вь цркѵїи ДА 19/39, Еф 3/21, Кол 4/16, вь цркви 1 Кор 6/4, пр. 1 Тим (304а/3, 9), ѡ цркы 1 Кор 11/22, вь цркы 1 Кор 14/28. Множина је доследно по *ū врсти: Н цркы ДА 9/31 (5 примера), Г цркъ 2 Кор 8/19, 12/13, Д цркамь 1 Кор 16/1 (7 примера), А цркы ДА 8/3 (3 примера), Л вь цркахь ДА 7/48 (9 примера).

Скоро сви примери именице любы су у једнини. Стара форма се у Н среће шест пута, четири пута је вокализован ъ у о, у осталим примерима је люв'ви. У Г се јављају и -и и -ѣ, а Л је увек на -и. Вокализација је у А и И доследна. Иновација нема само у Д. Сви случајеви су: Н любы Рим 13/10, 1 Кор 8/1, 13/4 (3 х), 1 Јов 4/8, любви Јак 4/4, люв'ви 1 Јов 2/5, 3/17, 4/9, 10, 12, 16, 17, 18, 5/3, 2 Јов 1/6, Јуд 1/2, Рим 5/5, 12/9, 1 Кор 13/8, 13 (2 х), 1 Кор 5/14, 13/13, Фил 1/9, 2 Сол 1/3, 2/10, люв'вы Рим 13/10, Гал 5/22, люв'вї Еф 6/23, люв'вїи 1 Тим 1/5, любовь 1 Пет 4/8 (2 х), 2 Пет 1/7, Кол 3/14, Г люв'вѣ 1 Пет 5/14, 1 Јов 2/15, 1 Кор 13/2, 3, 2 Кор 13/11, Еф 3/19, Кол 1/13, 1 Сол 1/3, 5/8, люв'вѣ пр. 1 Јов (124а/9), 1 Кор 13/1, Фил 1/17, Флм 1/9, Јев 6/10, любвѣ Рим 8/39, люв'ви пр. 1 Јов (124а/4), Рим 8/35, люв'вы 1 Кор 6/18, Еф 2/1, люв'вїи Јев 10/24, Д л(ю)|б|ви Рим 14/15, люв'вы 2 Кор 8/24, 2 Тим 3/10, лѵв'ви 2 Тим 1/7, А любовь 1 Јов 3/1 (21 пример), И любовїю Јуд 1/21 (14 при-

---

[56] Јасмина Грковић, *Деклинација именица у Цветном триоду штампара Мардарија из Мркшине цркве*, 105; Ксенија Минчић, *Деклинација именица у Вукановом јеванђељу*, 16).

[57] У *Матичином апостолу* на истом месту је цр҃кн.

[58] Овај се наставак јавља и у старословенским текстовима (Николић, *Старословенски језик I*, 131).

[59] У Л јд *ū и консонантске промене сва три рода и Г јд консонантске промене већ у старословенском језику продире наставак -и из промене на *ĭ (Кульбакин, *Старословенска іраматика*, 80, 87, 89, 92, 94; Хам, *Старославенска іраматика*, 122, 125, 127, 132; Ђорђић, *Старословенски језик*, 100, 103; Николић, *исто*, 122, 133, 138). Форма Л јд на -и у српскословенским текстовима се уопштава (Вера Јерковић, *Палеоірафска и језичка истиивања о Чајничком јеванђељу*, 143).

мера), Л вь лв'ви 1 Јов 4/16 (lapsus calami), вь лѵв'ви 1 Јов 4/18, вь люв'ви 1 Јов 4/18, 2 Јов 1/3, Еф 3/18, 4/15, 1 Сол 5/13, 1 Тим 2/15, 2 Тим 1/13, ѡ люв'ви пр. 2 Јов (134а/4), Флм 1/7, вь люв'вы 2 Кор 6/6, 8/8, Еф 1/4, 5/2, Кол 2/2, люв'вїи Јев 10/24. У јединоме примеру множине промена се не очекује: Л люв'ва|х| Јуд 1/12.

Лексема крьвь је потврђена у једнини, где од обрасца *ӣ-основа одступа неколико примера Г на -и: Н к|р|ьвь[60] ДА 18/6, крьвь ДА 22/20, 1 Јов 1/6, 5/8, 1 Кор 15/50, Јев 9/13, 14, 20, Г крьвѣ ДА 15/20, 29, 17/26, 20/26, Рим 3/15, 1 Кор 10/16, Јев 9/7, 18, 11/28, 12/4, 24, крьве ДА 21/25, крьвы ДА 1/19, крьвїи 1 Пет 1/2, Јев 2/14, крьвыи 1 Кор 11/25, крьви Гал 1/16, Д крьвїи 1 Кор 11/27, Еф 6/12, А крьвь ДА 2/19, 20, Јев 9/19, 10/29, 13/11, ДА 5/28, И крьвїию ДА 20/28, крьвїю пр. 1 Пет (105б/9), 1 Пет 1/19, 1 Јов 5/6 (2 х), Рим 3/25, 5/9, Еф 1/7, 2/13, Кол 1/14, 20, пр. Јев (332а/15, 16), Јев 9/12 (2 х), 21, 22, 25, 10/4, 13/20, кр[ь]вїю Јев 13/12.

Старо стање чувају: В јд неплоди Гал 4/27, А мн смокви Јак 3/12.

8. *Промена именица са основом на консонанти.* У тексту се срећу следеће именице *мушкоī рода* које су припадале овим основама: дьнь, камень, корень, пламень, пръстень, ремень и степень.

Именица дьнь заступљена је највећим бројем примера, који, већином, имају нове форме. У једнини, у Г једном је дни 1 Сол 5/5[61] а у осталим случајевима се чува дн҃е Јуд 1/6 (18 примера). Оба примера Д су са старим завршетком дн҃ыи ДА 12/18, 23/12. У Л је исти број старих и нових, књишких форми: вь полѵдне ДА 26/13, ѡ дн҃ѣ 2 Пет 2/8, вь дн҃ѣ Рим 13/13, ѡ дны ДА 19/40, по дны ДА 28/13, Јев 3/8. У Н мн једном налазимо -и: дн҃и ДА 21/27, а пет пута -їе, као: днїе ДА 2/1. Г је доследно на -и:[62] дн҃ыи ДА 5/36, дны ДА 15/7, 21/26, 38, Јев 1/2,[63] исто и А: дн҃и 1 Пет 3/20 (око 100 примера). У Д и Л су уопштени -емь и -ехь, као: Д дн҃емь ДА 25/13, дне|м| пр. 2 Пет (116а/19), Јев 7/3, Л по дне|х| ДА 1/5 (9 примера). Једини пример двојине замењен је множином: Г дн҃ы ДА 24/11.

Реч камень у Н јд једном гласи камы ДА 4/10, двапут камѣнь 1 Пет 2/7 (2 х).[64] Осим тога, среће се и у Д јд: камени 1 Пет 2/24, камѣни 1 Кор 10/4.

Остале именице су малобројне. У једнини су: Д рѣмени ДА 27/10, И пламенемь ДА 7/30, Л стѣпѣны ДА 21/40, на корѣни пр. Рим (143а/12—13), а у множини Л на степенѣ|х| ДА 21/35. Реч пръстень Јак 2/2 А јд је виђена само у овом облику.

Обе именице *женскоī рода* присутне су у тексту. Лексема мати има старе форме: Г јд м(а)тере ДА 3/2, 12/12, Гал 1/15, м(а)терѣ ДА 14/8, Јев 7/3, А јд м(а)терь Рим 16/13, Еф 5/31, матѣрь Еф 6/2, 2 Тим 1/5; А мн м(а)тѣри 1 Тим 5/2.

---

[60] Ова именица већ у старословенским текстовима има облик А јд за Н јд (Кульбакин, *исто*, 93—94; Хам, *исто*, 132; Ђорђић, *исто*, 99; Николић, *исто*, 132).

[61] Уп. нап. 59.

[62] Једначење Н и Г мн именица са основом на **ӣ* према основама на **ī* забележено је и у канону (Кульбакин, *исто*, 80—81; Хам, *исто*, 122; Ђорђић, *исто*, 100; Николић, *исто*, 123).

[63] На месту два последња примера у *Матичином апостолу* је Д мн.

[64] Облик акузатива камень већ у старословенском језику потискује облик камы (Николић, *Старословенски језик I*, 122).

Код дъщи иновације налазимо у Г јд и А мн: Н јд дащи ДА 7/21, Г јд дащєри Јев 11/24;[65] Н мн дащєри ДА 2/17, дащєр|и| ДА 21/9, А мн дашєрѣ 2 Кор 6/18.

Код именица *средњеī рода* са основом на **s*, **n* и **t* већ је у старословенским споменицима јак утицај **o* промене, а поједине именице имају и двојаку проме ну.[66] У тексту су најбројније основе на **s*: дрѣво, дѣло, коло, лице, небо, око, слово, тѣло, оухо, чоудо. Именица слово у падежима једнине у великој мери прелази у **o* врсту, с тим што у Г и Д налазимо исти број форми **o* и консонантске промене: Г словѣсе ДА 7/29, 22/22, 2 Сол 3/14, словесе ДА 19/40, словѣсѣ 2 Кор 4/2, Јев 6/1, словѣси ДА 11/19, 1 Кор 2/4, слова ДА 6/4, 1 Пет 3/1, 1 Кор 1/17, Јев 12/19, Д словеси ДА 18/11, словѣси ДА 18/14, 20/32, 1 Кор 2/1, Гал 6/6, словѣ Јак 1/22, 23, 1 Пет 2/8, 3/1, словоу Кол 4/3, Јев 5/13. Инструментал има само **o* облике: словомь 1 Кор 1/5 (22 примера). Л је једном са ѣ без проширене основе: ѡ словѣ пр. 1 Јов (123б/2). Остали случајеви овог падежа су са -и и проширеном основом, као: вь словѣси ДА 8/21 (16 примера).[67] У множини, осим примера Н слова пр. 1 Јов (123б/5), нема иновација из **o* врсте: Н - А словѣса ДА 2/22 (11 примера), Г словѣсь 1 Кор 14/19 (4 примера), Д словѣсе|м| 2 Тим 1/13, 4/15, И словѣси ДА 2/40 (9 примера), Л вь словѣсе|х| ДА 7/22, вь словесѣхь Рим 3/4, 1 Кор 2/13, 1 Сол 4/18. Виђено је и неколико грешака: словїе Еф 5/4 (Н мн), словѣ ДА 13/44 (Г мн), словѣсе 1 Тим 6/3 (Д мн).

И код именице тѣло присутно је колебање између форми **s* и **o* промене. У Г једнине има више примера по **o* врсти, с тим да од 3 примера са проширењем основе два имају -и, а један -е: Г телесе Еф 5/30, телеси Јак 2/16, телѣсїи пр. 2 Пет (116а/7), тѣла Рим 7/24, 1 Кор 6/18, 11/29, 12/12, 15 (2 пута), 16 (2 пута), 22, 2 Кор 5/1, 6/8, 10/10, 12/2, 3 Еф 4/12, Кол 2/11, 23. И у Д су **o* облици чешћи: телѣсїи 2 Пет 1/14, тѣлѣси Фил 3/21, тѣлѣ Рим 8/23, 29, 1 Кор 1/27, 12/23, тѣлоу 1 Кор 6/13, Еф 4/16, Кол 1/18, телѣ 1 Кор 10/16. У И се срећу само непроширене основе: тѣломь 1 Кор 5/3 (9 примера). У Л је отприлике исти број случајева са проширеном основом и -и и без проширења са -ѣ: вь телѣсїи 2 Пет 1/13, о телѣси Јуд 1/9, вь телѣси Рим 12/4, 1 Кор 12/15 (2 х), вь тѣлѣси 1 Кор 12/18, ѡ тѣлѣси Кол 1/24, вь тѣлѣси Јев 13/3, на телѣ 1 Пет 2/24, вь телѣ Рим 6/12, 2 Кор 4/10, 5/6, вь тѣлѣ 2 Кор 4/10, 5/4, 12/2, 3, на тѣлѣ Гал 6/17. У множини се непроширена основа среће само једном, у Г тель 1 Кор 12/24. У осталим случајевима је: Н - А телеса ДА 17/23 (8 примера), Г тѣлѣсьь ДА 15/20, телесьь ДА 17/16, Д телѣсе|м| Рим 1/24, Л вь тѣлесехь 1 Кор 6/20.

Реч небо само двапут има непроширену основу, у Д и И јд. Једини пример Г јд је на -е, Л јд је на -и. У Л мн је -ехь доследно. Форме једнине су: Г н(є)в(є)|с|е ДА 9/3 (14 примера), Д н(є)в(є)|с|и ДА 3/21, н(є)вѣ ДА 17/24, И н(є)в(є)|с|емь ДА 4/12, н(є)вомь Јак 5/12, Л на н(є)в(є)|с|и ДА 2/19, 1 Кор 8/5; множина: Н - А н(є)в(є)|с|а ДА 2/34 (9 примера), Г н(є)в(є)|с|ь 2 Пет 1/18 (4 примера), Л на н(є)в(є)|с|ехь 1 Пет 1/4, 2 Кор 5/1, Еф 3/15, 6/9, Фил 3/20, Кол 1/16, 4/1, Јев 9/23, 10/34, 12/23, на н(є)в(є)|с|ѣхь Еф 1/10, Јев 8/1, на н(є)в(є)|с|є|х| Кол 1/5.

---

65 Види нап. 59.

66 Ђорђић, *Старословенски језик*, 103; Николић, *исто*, 138—139.

67 Уп. нап. 59.

Једини случај једнине именице чоудо деклинира се по **o* врсти: Г чюда ДА 3/10. Множина је доследно са проширеном основом и старим наставцима: Н - А чюде|с|а ДА 5/12 (11 примера), Г чюдѣсь Рим 15/19 (3 примера), И чюдѣси ДА 2/22, Јев 2/4, Л вь чюдѣсехь 2 Кор 12/12.

Множина именица око и оухо нађена је двапут и то у старом облику: А ѡчеса Гал 4/15, И оушеси Гал 7/51. Двојина је већ у старословенском језику по **ĭ* врсти.[68] Н - А ѡчи ДА 9/40 (9 примера), оуши ДА 7/57 (5 примера), Г ѡчию ДА 1/9 (3 примера), Д - И ѡчима ДА 9/8 (8 примера), ѕшима ДА 28/27 (2 пута).

Од осталих именица (дрѣво, дѣло, коло и лицѣ), форме по **s* врсти има дрѣво у једном примеру А мн: дрѣвѣса Јуд 1/12. Остали случајеви су по *o промени: Г јд дрѣва ДА 13/29, Л јд вь дрѣвѣ пр. ДА (2б/16), на дрѣве ДА 5/30, на дрѣвѣ ДА 10/39, Гал 3/13; А мн дрьва 1 Кор 3/12. дѣло и лице су доследно по **o* промени, а коло се среће само у А јд.

Основама на **n* припадају: врѣме, врѣме, име, племе и сѣме. Код речи име Г јд налазимо и са -и и са -е: имене ДА 4/12, именѣ пр. Рим (142а/13—14), Еф 1/21, Фил 2/9, имени ДА 3/16, 5/41, имѣни Јев 13/15, Д имени ДА 15/14, Рим 14/8. У И је увек именемь 1 Кор 1/10 (32 примера). У Л је, сем једном, присутно -и: ѡ имѣнѣ Фил 2/10, ѡ имени ДА 4/2, 18, 5/28, 40, 9/16, о имени ДА 4/17, ѡ имѣни ДА 8/12, 9/27, 28, 1 Пет 4/14, по имени ДА 21/13, ѡ |и|мѣни 3 Јов 1/7, 1 Кор 5/4, по имѣни 3 Јов 1/15, о имѣни 2 Сол 3/6, ишмѣни Рим 1/5 (lapsus calami). Множина се ретко среће: Н - А имена пр. ДА (1б/5—6, 14), имѣна Фил 4/3, Л ѡ имене|х| ДА 18/15.

Код именице врѣме нису забележене нове форме. У Л мн је -ехь. Примери једнине су: Г врѣмѣне Рим 8/18 (7 примера), Д врѣмѣныи 1 Кор 7/5; множине: Н - А врѣмена ДА 3/20 (10 примера), Г врѣмень ДА 3/21, врѣмѣнь Еф 1/10, И врѣмѣнѣ'ми Тит 1/3, Л вь врѣмене|х| пр. 2 Пет (116б/7), ѡ врѣмѣне|х| 1 Сол 5/1.

У једнини именице семе нов облик употребљен је у једином случају Л: Г семене Јев 2/16 (8 примера), Д семени Рим 4/13, Л ѡ семени ДА 3/25. Само су два примера множине: Г семѣнь 1 Кор 15/38, Д семѣне|м| Гал 3/16.

Реч племе је виђена у Л јд: о плѣмѣнїи Јев 7/14, а врѣме у А јд.

Од именица на **t* среће се овче и то у Н јд. Проширење основе има лексема вьноучє: А мн вьноучета 1 Тим 5/4 коју старословенске граматике не наводе као именицу ових основа.[69]

9. *Општи осврт.* Изложена грађа показује да у *Јазачком апостолу* нема много одступања од књижевне норме српскословенског језика. Код именица м. рода које означавају бића А јд није изједначен са Г у примерима: моужь ДА 5/9, Еф 4/13, скот' ДА 23/24, дрѳгь Кол 3/13, с(ы)нь Јев 1/5. Наставак -и у Л јд промене на **ĭ* и на консонант уопштава се, а наставци -емь у И јд и Д мн и -ехь у Л мн основа на **ĭ* и на консонант доследно су усвојени. Међутим, у Л јд именица са номинативним завршетком -ие нема тенденције ка уопштавању сажетог наставка, наиме, отприлике је једнак број случајева са сажетим наставком -и и несажетим -ии.

---

[68] Кульбакин, *Старословенска граматика*, 89; Хам, *Старославенска граматика*, 126; Ђорђић, *Старословенски језик*, 103; Николић, *Старословенски језик I*, 138.

[69] Хам, *исто*, 126; Ђорђић, *исто*, 102; Николић, *исто*, 136.

Посебну групу особина чине тзв. архаичне иновације које су наслеђене из старословенског канона и које су у српскословенским текстовима присутне у различитом степену. Неке од њих се у *Јазачком апостолу* доследно спроводе: -омь у И јд и Д мн и -охь у Л мн основа на **й*, затим -иѥ у Н мн и -и у Г мн консонантске промене м. рода. Именица цркы у Н јд увек гласи цр҃квы, а и любы много чешће има облик любвы него любы. Спорадично су присутне следеће српскословенске иновације: наставак -иѥ у Н мн именица на -инь, -тель и -арь, које се проширује и на именице **jo* основа, -овь у Г мн **o/*jo* врсте, наставак -ови Д јд **й* промене код именица са основом на **o/*jo* које значе титуле, лична имена, звања и слично, затим И мн са завршетком -ми у *o/*jo* промени и насатавак -и у Г јд именица са основом на **ū* и на консонант.

Забележено је и неколико иновација унетих под утицајем народног језика писара. У **jo* промени налазимо један случај Л јд на -оу (въ ѹпованїю Тит 1/2). Два пута се Г мн именица са основом на **o* завршава на -а (грѣха 1 Пет 4/1, ѳу(ан)|г|(е)лїста 2 Тим 4/5). У Г јд и Н-А мн **a* промене среће се наставак -е из **ja* промене.

Као дијалекатске црте могу да се издвоје четири примера Д јд и један случај Л јд на -и. Овакви облици одлика су данашњих шумадијско-војвођанских и смедеревско-вршачких говора,[70] али се јављају и у косовско-ресавском дијалекту.[71] Посебан проблем је пример лю|д|їѥ Јев 7/5 у којем је А мн изједначен са Н мн. Овоме одговара и употреба форме А мн у случају Н дв оучени|к|(ы) ДА 6/2 и Г мн їюдѣѥ 2 Кор 11/24. Ови облици одговарају данашњем призренско-тимочком дијалекту, у којем је преовладао аналитички тип деклинације,[72] међутим, особине овог дијалекта преносиле су се у прошлости, путем миграција, и на косовско-ресавски терен.[73]

ЗАМЕНИЦЕ

Приликом анализе деклинационог система заменица задржаћемо се само на оним случајевима у којима постоје иновације у односу на старословенски канон, било да су оне познате још у канону или су нанос из народног језика.

Личне заменице. У А јд заменице за прво лице 12 пута присутно је менѣ ДА 7/37, Гал 4/12, мене ДА 8/31, мѣнѣ 2 Тим 1/17 итд.,[74] али се ова форма трипут ређе користи од ме ДА 16/15, Рим 3/23, мѣ 1 Кор 13/3, 2 Кор 12/11, Еф (256б/18) итд. У мѣ [ ] Јев 8/11 не види се који је облик употребљен.

И код заменице за друго лице у А јд налазимо тебѣ ДА 4/30, Фил 4/3, Јев 13/5, тебе Рим 11/18 (15 примера), док је те чешће скоро три пута, као: те ДА 13/47, 1 Кор 8/10, Јев 1/9 итд.

---

[70] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 68, 87.

[71] Радоје Симић, *Левачки говор*, Српски дијалектолошки зборник, Београд 1972, књ. XIX, 287; Павле Ивић, *исто*, 100.

[72] Павле Ивић, *исто*, 110—111.

[73] Павле Ивић, *исто*, 102.

[74] Употреба Г за А јд и мн. потврђена је и у старословенским споменицима (Ђорђић, *Старословенски језик*, 105).

У А мн заменице за прво лице преовладавају форме Г, као: нась 1 Кор 7/15, Гал 2/4 (31 пример). Старије ни среће се 17 пута, као: ни ДА 7/40, Рим 8/31, ны 2 Кор 6/12 итд. Из народног језика унето је у Д мн ни ДА 21/5. Ову енклитику познају данашњи косовско-ресавски и зетско-сјенички говори.[75]

Код заменице за друго лице нешто је чешћа употреба старијег ви (78 примера), као: вїи 1 Јов 2/27, Кол 4/10, ви Гал 1/6 итд. Форме Г налазимо 54 пута, као: вьсь Рим 8/9, вась 1 Кор 10/1, в(а)|с|ь Јев 13/21 итд.

Двојина заменице за прво лице употребљена је једном: А на ДА 16/37, а четири пута је замењена множином: Н ми Гал 2/9, А ни ДА 16/37 (2 х), на|с| ДА 3/12. Заменица за друго лице једном има облик множине уместо двојине: Н вы ДА 8/24. У осталим случајевима се чува двојина: Н вѣ ДА 4/20, 13/32, 14/15, Л вь ваю ДА 13/15.

У примеру Л јд заменице за прво лице ѡ нѣ Гал 1/24 грешком је испуштено м, а уместо ны|и| 2 Кор 11/1 треба А јд (тј. мѣ).

Повратна заменица. У Д се у три случаја јавља енклитика си: вь своıа си ДА 21/4, остроүжѕт си главы ДА 21/24 и ѕдрьжоү си тѣло 1 Кор 9/27. У форми себе у А јавља се чак 71 случај: себе ДА 8/9, себѣ Рим 15/2, Гал 1/4, пр. Еф (256б/17) итд.

Заменица чьто (ничьто, нѣчьто) у Г увек гласи чесо 1 Тим 6/7, ничесо Да 19/36 итд. Једини случај Д има аналошко проширење познато већ канону:[76] чессомоү 1 Кор 14/35. Аналошко проширење налазимо и у једном примеру Л: ни вь чесом' 2 Кор 6/3. Код заменице кьто (нѣкьто, никьто) нема одступања од канонског стања.

Заменице за треће лице. С обзиром на то да се на исти начин као ова заменица мења и релативна заменица, њихови облици ће бити разматрани заједно. Већина падежа чува старо стање. Иза предлога увек се среће н̂-. Нема потврда за н̂- ако испред заменице није предлог. Сажимања у Г јд ж. рода нема. Новија форма нѥго јавља се 30 пута. Старије и/нь дупло је чешће. Новији облик је само једном употребљен уз предлог: |н|а нѥгоже ДА 8/19. Старија форма се уз предлог користи често, забележено је 16 примера, као: на нь ДА 3/4, 14/9, Јев 2/13, вь н' ДА 17/31. У Л јд м. рода грешком је испуштено м у примеру ѡ нѥже ДА 17/28. Грешка је и у иже 1 Тим 4/14 где је употребљен облик м. уместо ср. рода. У А мн ретко продире форма Г. Ова појава, у народним говорима позната од 14. века,[77] забележена је у: ихь ДА 2/7, 10, 5/26, 7/19, 34, на ныхь ДА 21/24, и|х| 1 Сол 5/13. Под утицајем народног говора је и облик двојине у Д мн има ДА 5/40.

Замену двојине множином налазимо у Д имь ДА 15/12. У примерима иже Рим 16/7 и нѥже ДА 15/12 налазимо једнину уместо двојине. Обрнута ситуација, двојина уместо множине у Г ѿ нıю ДА 13/13 и А ıа ДА 10/23, 18/16, није подржана стањем у народном говору. Двојина се чува у: Н-А м. рода ѡна ДА 8/25, 13/51, 16/31, 35, ѿна ДА 13/14 (lapsus calami), ıаже ДА 8/15, 13/43, 17/10, 2 Тим 2/18, Г-Л ıю пр. ДА (2б/19), ДА 3/5, 13/43, 15/13,

---

75 Павле Ивић, *Дијалектолоїија српскохрватскої језика*, 101, 163.

76 Хам, *Старославенска ıраматика*, 136.

77 Ђура Даничић, *Историја облика српскоїа или хрватскоїа језика до свршетка XVII вијека*, Београд 1874, 201.

ДА (2б/17), ДА 1/26, 4/15, 16/25, 17/6, 16, ѿ нѥю ДА 3/5, 14/19, 15/38, оу нѥю ДА 18/3, Д-И има пр. ДА (2б/17), ДА 1/26, 4/15 16, 17, 18, 21, 12/10, 13/8, 42 (2 х), 14/18 (2 х), 15/39, 16/6, 7, 22, 23, 24, Јак 2/16, Јев 6/18, Тит 3/13, съ нима ДА 3/8, 4/14, 9/39, 14/27, 17/34, ка ныма ДА 14/15, съ ныма ДА 15/4, ка ныма ДА 18/2, А м. рода на нѣ ДА 3/4, 13/3, 16/22, ѣ ДА 4/13, 18, 21, 13/2, 4, 42, 50, 16/19, 23, 30, 33, 39 (2 х), а ДА 4/21 16/22, 23, 24.

Придевске заменице. У тврдој заменичкој промени доследно је једначење А и Г за бића: в|с|акого ДА 10/14, 12/6, таваго 2 Кор 12/3 (lapsus calami), таковаго ДА 22/22. Заменица вьсакь у А јд ж. рода једном гласи в|с|акою 1 Тим 3/4 а двапут в|с|акоу ДА 5/23, в|с|ак8 ДА 2/17. У А мн м. рода налазимо форму Г: тєхь 1 Јов 4/5, пр. Кол (280а/5), пр. 1 Сол (290а/13), швѣхь Јуд 1/23, швѣхь Јуд 1/22, тє|х| Тит 1/13, пр. Јев (332б/9), тѣхь Јев 2/11. У осталим случајевима је ти ДА 6/1, 11/27 итд. Из народног језика унето је у А мн тє ДА 8/1, 9/37 (м. род) и тє ДА 20/2 (ж. род).

Двојина је потврђена у Н-А та ДА 15/27, 32, 18/19.

У мекој заменичкој промени двапут је сажет наставак Г јд ж. рода: моє ДА 2/27, твоє 1 Тим 4/12. Нанос из народног језика Л јд ж. рода ѡ ваше 1 Пет 1/10 карактеристичан је за данашњи косовско-ресавски дијалекат.[78] У А м. рода облик Г није употребљен у моужь твои ДА 5/9. У осталим случајевима је твоєго ДА 4/27, нашєго Рим 15/6, моєго 1 Кор 8/13 итд. У Г јд м. рода вашаго Еф 6/6 је писарска грешка.

Двојина се чува у: Н-А моѣ ДА 16/30, Рим 16/3, ср. рода свои ДА 9/40, 20/36, 28/27, наши ДА 17/20, 26/7, ж. рода свои ДА 12/8, 1 Кор 15/27, мои ДА 20/34, твои 1 Пет 3/10, Г-Л твоєю ДА 7/33, Јев 1/10, своєю ДА 7/41, 14/10, 26/16, Д-И твоима ДА 2/35, Јев 1/3, моима ДА 7/49, своима 1 Кор 15/25, 1 Сол 4/11. У примеру А м. рода моє Рим 16/7 (2 х) двојина је замењена множином, а у свои ДА 7/57 (А ср. рода) најпре је био написан облик множине, па накнадно исправљен.

Заменица кыи, каѣ, коє у Н јд ж. рода има двојаке облике, краће: ка Јак 2/14, 1 Тим 5/4, Рим 3/1, нєка ДА 16/14 и дуже: каѣ ДА 18/14, каа Јак 2/14, нѣкаѣ ДА 16/16. Под утицајем народног говора у И јд ср. рода једном је основа *-о-*[79] кои|м| ДА 10/29. Још је један пример овог падежа али у њему је сачувано канонско стање: кымь ДА 4/7. Измењену основу срећемо и у Д мн некои|м| пр. Јуд (137а/13). Уместо неки|х| Тит 1/12 треба да буде облик Н јд м. рода.

Облици заменице вьсь, вьса, вьсє не показују иновације у односу на старословенски канон. Примера за А јд м. рода који представљају бића нема. Једини случај Г јд ж. рода није сажет всеє Рим 16/23. Случај Л јд: вь всѣ 2 Кор 1/1 указује на косовско-ресавску основицу писаревог народног говора.[80] У Н мн м. рода ви ДА 9/26 и выи Рим 10/16 грешком је испуштено с.

Код књишке заменице сь, сє, си примећује се аналошки утицај одређених особина заменичког система и то у оним падежима који и у старословенском нису имали карактеристичне завршетке.[81] У Н јд м. рода је, поред чешћег сь, и велик број примера сїи ДА 2/30, 3/2, 8/27, 2 Кор 8/9, 11/31, Тит 3/11

---

[78] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 101.

[79] Александар Белић, *Речи са деклинацијом*, 212. Основа *-о-* спорадично је присутна и у старословенским текстовима (Ђорђић, *Старословенски језик*, 110).

[80] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 101.

[81] Николић, *Старословенски језик I*, 148.

Флм 1/9, сы ДА 4/9, сьи ДА 19/38, 1 Јов 5/6, си 2 Кор 8/17. Старија форма си забележена је у Н јд ж. рода само једном си ДА 19/27. У осталим случајевима је сїа, као 1 Кор 11/25, Еф 3/8, пр. 2 Тим (315а/18), Јев 9/20 итд. У Н јд ср. рода трипут је нађено сїѥ 2 Пет 1/5, Тит 1/13, сїе пр. 2 Кор (218б/19). Новија форма је у А потврђена у 16 случајева, као: сїѥ 1 Кор 5/2, 1 Тим 4/10, сиѥ пр. Гал (243а/3), сїе пр. 2 Сол (298б/2), од тога су само три у апостолском тексту, а остали су у текстовима предговора. Старије сѥ, иначе дупло чешће, ретко је ван апостолског текста. Изједначавање А и Г за бића доследно је: сѣго ДА 2/32, 5/31, 15/38 итд. Када није у питању биће, у А налазимо иновације сьи Јак 4/13 и сан Јуд 1/4. За А мн м. рода једном се јавља сїи|х| Јев 2/15. Код ср. рода ретке су старије форме. У Н мн само једном је сїи пр. ДА (2а/1), иначе је сїѧ 1 Кор 10/6, 13/3, сїа 1 Кор 10/11, пр. Фил (270а/10), Тит 3/8. У А је 9 пута си: сїи ДА 1/9, 16/36, 20/35, си ДА 2/22 итд., док је сїа трипут чешће, као: сїа Гал 5/17, пр. 1 Тим (304а/19), Јев 7/13 итд. Случајеви двојине су: Н-А м. рода сиѧ ДА 13/4, сїа ДА 16/20, 19/37, Гал 4/24, Г сею ДА 1/22, 24, 17/5, Д сима ДА 4/16.

Код осталих заменица нису запажена одступања. Исто је са лексемом мьногъ која има три типа промене (именичку, заменичку, придевску).

Општи осврт. У примеру моужь твои ДА 5/9 А јд није изједначен са Г. Остали случајеви овог падежа, када се ради о бићу, у мекој и тврдој заменичкој промени и код заменице сь не одступају од норме српскословенског језика. Тенденција једначења ова два падежа није присутна у м. роду заменице за треће лице. И у А мн м. рода заменице за треће лице ретко продире форма Г.

Код заменице чьто јавља се старословенско аналошко проширење у по једном случају Д и Л.

Под утицајем народног језика долази до сажимања наставка у два примера Г јд ж. рода меке заменичке промене. Тврда заменичка промена има А мн на -ѥ у тѥ ДА 8/1, 9/37 (м. род) и тѥ ДА 20/2 (ж. род). Заменица кыи има основу -*о*- у И јд ср. рода кои|м| ДА 10/29 и Д мн некои|м| пр. Јуд (137а/13). Запажено је и губљење двојине, а нађен је и један случај у којем је форма двојине употребљена за Д мн (има ДА 5/40).

Облици Л јд ж. рода ѡ ваше 1 Пет 1/10 и вь вс҃ѣ 2 Кор 1/1 упућују на то да би у основи писаревог народног говора могао да буде данашњи косовско-ресавски дијалекат. У складу с тим је и Д мн ни ДА 21/5, карактеристичан за данашње косовско-ресавске и зетско-сјеничке говоре.

ПРИДЕВИ

Научна литература као особине српскословенског језика издваја једначење А и Г јд м. рода за бића, уопштавање наставка -омоу/-емоу у Д јд сложене промене придева и тенденцију губљења именичке промене придева у Г, Д, И и Л мн.[82] Осим ових црта које чине српскословенску норму, праћене су и друге измене у односу на старословенски језик, како оне које су познате већ у канону, тако и оне које су нанос из народног језика. Анализа је обухватила оба придевска вида. Приликом изношења грађе задржаћемо се само на оним случајевима у којима су иновације запажене.

---

[82] Вера Јерковић, *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, 62.

У Г јд сложене промене придева м. рода усвојен је наставак -аго, као: лоукаваго ДА 2/40, правѣднаго ДА 3/14, вышнꙗго ДА 16/17 итд., а у Д јд -омоу/-емоу, као: хромомоу ДА 3/11, морскомꙋ Јак 1/6, н(е)б(е)|с|номꙋ пр. 1 Јов (124б/16), нищемꙋ Јак 2/3, ближнѥмꙋ Рим 15/2 итд. У оба вида А јд м. рода, када се ради о бићу, увек је изједначен са Г: хрома пр. ДА (2б/9), їѡанова ДА 12/2, вѣрна ДА 13/34; искрьнꙗго ДА 7/27, ближнꙗго пр. 1 Јов (124б/1), вѣликаго Јев 13/20 итд.

Иако у српскословенском језику постоји тенденција губљења неодређеног придевског вида у Г, Д, И и Л мн, у тексту *Јазачкої апостола* сачувано је пуно примера овог вида. Сви случајеви су: Г ж. род рꙋкь ап(о)|с|(то)льскь ДА 8/18, м. род жестокъ вѣтрь Јак 3/4, ср|д|ць пльтень 2 Кор 3/3; Д ж. род цр҃квамь галаѳаскамь Гал 1/2, црква|м| іоудѣиска|м| Гал 1/22, женам' чистам, вѣрнамь 1 Тим 3/11, м. род четвѣрѣдн҃евномь воиномь ДА 12/4, кротком' Рим 16/19, моудромь Рим 16/19, без'печал'номь 1 Кор 7/32, дїаконом' чистомь недвоѥсловнѡ|м|ь 1 Тим 3/8, с(ве)томь и нѣпорочно|м| Еф 1/4, бл(а)гоподатѣл'нѡ|м| 1 Тим 6/18, старце|м| чистомь цѣломꙋдрьнѡ|м|, з|д|равѡ|м| Тит 2/2, готовѡ|м| Тит 3/2, свар'ливѡ|м| Тит 3/2, тихомь Тит 3/2; И ж. род роуками ап(о)|с|(то)льскамы ДА 5/12, роуками чл(о)в(е)ч|с|ками ДА 19/26; Л ж. род вь странахь ливинскахь ДА 2/10.

Под утицајем народног језика среће се наставак -е у једном случају А мн м. рода: добрѣ галате пр. Гал (243а/6). Запажено је и неколико примера са заменичким основама: И јд ср. рода: і|с|(о)ух(ри)|с|(то)вѣмь 1 Пет 1/3, 13, х(ри)|с|(то)вѣмь Гал 6/12, Јев 11/8; Г мн ж. рода авраамовѣхь пр. Гал (243а/19—243б/1); Д м. род филиповѣмь ДА 8/6, ж. род х(ри)|с|(то)вѣмь 1 Пет 4/13. Ове су основе унете под утицајем народног говора и указују на то да је народни говор писара припадао оној групи дијалеката у којој сложена придевска промена уопштава наставке тврдих заменичких основа, односно, данашњем косовско-ресавском, источно-херцеговачком или зетском дијалекту.[83]

Компаратив придева. У старословенском језику компаратив се градио на два начина. „Краћи" начин био је непродуктиван и добијао се додавањем наставака -͡ии (за м. род), -͡ьши (ж. род) и -͡е (ср. род) у Н јд и основе -͡ьш- у осталим падежима. „Дужи", продуктиван начин има наставке -ѣи (м. род), -ѣиши (ж. род) и -ѣѥ (ср. род) у Н јд и основу -ѣиш- у осталим падежима. Већ у старословенским споменицима у Н јд м. рода јављају се форме ж. рода.[84] У тексту *Јазачкої апостола* налазимо: лꙋчьши Гал 4/1, безьпѣчал'неиши Фил 2/28, гор'ши 1 Тим 5/8, вишьши Јев 7/26. Проширење основе у Н јд ср. рода постоји у:[85] многоч|с|тнѥишеѥ 1 Пет 1/7, множаише 1 Кор 12/24, ѡстрѣише Јев 4/12.

У Н мн м. рода доследно се среће наставак -и[86]: не множаиши ДА 19/32, крѣпчаиши 1 Кор 10/22, ноуж|д|неиши 1 Кор 12/44, неч|с|тнѣиши 1 Кор 12/23, ѡкаꙗннѣишїи 1 Кор 15/19, множаиши Јев 7/23. Уопштавање наставка -и примећено је и у другим редакцијским текстовима.[87]

---

[83] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватскої језика*, 101, 135, 162.

[84] Ђорђић, *Старословенски језик*, 124; Николић, *Старословенски језик* I, 163.

[85] Потврђено је и у канону (Николић, *исто*, 161).

[86] И ова црта је забележена већ у старословенским текстовима (Николић, *исто*, 162).

[87] Вера Јерковић, *Палеографска и језичка испитивања о Чајничком јеванђељу*, 153; Јасмина Грковић, *Деклинација заменица, придева и бројева у Јеванђељу из Мркшине цркве* Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад 1988, књ. XXXI/2, 36.

Остали падежи заступљени су малим бројем примера. Ипак, може се рећи да се српскословенска норма поштује. У Г јд одређеног придевског вида м. и ср. рода уопштен је наставак -аго: лоүч'шаго Јев 11/16, волшаго Јев 7/7, а у Д -емоү: ман'шемоү Еф 3/8, лоүч'шемоү Јев 7/19. Ако се ради о бићу, А јд м. рода изједначен је са Г: вол'ша Фил 2/3.

У примеру оүди тѣла немощ'нѣиша 1 Кор 12/22 придев треба да конгруира са првом именицом, односно, да буде у Н мн м. рода.

Општи осврт. У промени придева поштује се књижевна норма у погледу једначења А и Г јд м. рода за бића и усвајања наставка -омоү/-емоү у Д јд сложене промене м. и ср. рода. Доследно је и -аго у Г јд м. и ср. рода придева одређеног вида. Одступање од норме огледа се у чувању великог броја примера неодређеног вида у Г, Д, И и Л мн.

Из старословенског канона наслеђено је проширење основе у Н јд м. и ср. рода компаратива. Старословенска иновација је и наставак -и у Н мн м. рода компаратива, а његово доследно усвајање подржано је народним језиком.

Нанос из народног језика је завршетак -ѥ у А мн м. рода тврде придевске промене. Заменичке основе у неколико примера И јд ср. рода и Г и Д мн одређеног вида продрле су из косовско-ресавског, зетско-сјеничког или источно-херцеговачког дијалекта.

БРОЈЕВИ

Испитивана је промена бројева и конгруенција именских речи са бројевима уз које стоје. Ни овде неће бити изнети сви примери, већ само они у којима су присутне иновације, и српскословенске, и српске.

Основни бројеви. Код броја *један* доследно је изједначен А јд м. рода са Г уколико је у питању биће, као: ѥдиного ДА 1/24, Еф 2/15, вдиного Гал 4/22 итд. У осталим падежима нема измене у односу на старословенско стање. У Д ниѥдоноѵ ДА 28/18 је грешка у писању.

Ако се уз број *два* јавља именица, она је увек у двојини, као: мѫжа два ДА 1/10, вь д|в|а ч(а)|с|а ДА 19/34, два ѕавѣта Гал 4/24, двѣ лѣтѣ ДА 19/10, двѣма вѣщ'ма Јев 6/18 итд.

Број *три* у Н м. рода задржава форму трїѣ 1 Јов 5/8, 1 Кор 14/29, трїѣ 1 Јов 5/7. У јединoм примеру Г употребљен је облик Л трѣ|х| ДА 28/15, који је присутан и у другим српскословенским споменицима.[88] Једини пример Д има аналошко *е* (ѣ) и наставак двојине: трѣма 1 Кор 14/27. Наставак -ѣхь јавља се и у Л: по трѣх' ДА 28/11, по трѣхь ДА 28/17, при трѣ|х| 2 Кор 13/1, по трѣ|х| Гал 1/18, прї трѣхь Јев 6/28. Употреба ових облика подржана је уопштавањем наставака -ѥмь и -ѥхь код именица са основом на **ĭ*.[89] Осим тога у Л је виђено и: по три|х| днѣ|х| ДА 25/1 и прї двою или три свѣ|д|(ѣ)тель 1 Тим 5/19. Ако се уз број *три* нађе именица, слажу се у роду, броју и падежу: лѣта три Јак 5/17, трѣ|х| кльчавниць ДА 28/15, три м(ѣ)|с|(ѣ)цѣ Јев 11/23, по днѣхь трѣхь ДА 28/17 итд. У конструкцији *два или три* + *именица* именица се слаже са бројем *три* у Н пр|ѡ|р(о)цїи жѥ два или трїѣ 1 Кор 14/29, али у случајевима

---

[88] Ђура Даничић, *Историја облика српскоіа или хрватскоіа језика до свршетка XVII вијека*, 237; Вера Јерковић, *исто*, 154; Јасмина Грковић, *исто*, 37.

[89] Александар Белић, *Речи са деклинацијом*, 182—183; Вера Јерковић, *Српска Александрида*, 181, нап. 315.

Л при двою или трѣ|х| свѣ|д|(ѣ)тель 2 Кор 13/1, прї двою или три свѣ|д|(ѣ)-тель 1 Тим 5/19 и прї двою или трѣхь свѣ|д|(ѣ)тѣль Јев 10/28 именица је у Г множине.

Број *четири* је потврђен у А: четири краи ДА 10/11.

Примери бројева *пет*, *шест* и *седам* јесу: пѣть крати 2 Кор 11/24, м(ѣ)|с|(е)ць шесть Јак 5/17, седмь језыкь ДА 13/19, се|д|мь лѣ|т| ДА 18/11, на седмь дньи Јев 11/30.

Уз број *једанаест* именицу налазимо у погрешно употребљеном облику: Д кь единомѫ на дѣсете ап(о)|с|(то)ль ДА 1/26. Остали примери су: И съ единемь на дѣсете пр. ДА (16/12—13), съ едїнемь на дѣсете ДА 2/14. Именица се са бројем *дванаест* не слаже у Г двою на дѣсете дньı ДА 24/11[90] и Н шба на дѣсете оучени|к|(ы) ДА 6/2. Остали случајеви овог броја јесу: Н-А шба на дѣсете патрїар'ха ДА 7/8, шбѣ на дѣсете колѣнѣ ДА 26/7, Г шбою на |д|(е)сете колѣнѫ пр. Јак (95а/4—5), Д обѣма на дѣсете колѣнома Јак 1/1, шбѣма на дѣсете 1 Кор 15/5.

Четрдесет не одступа од старословенског стања: А четири дѣсети 2 Кор 11/24.

Број *сто* је виђен само у Г, где чува старо стање: пѣти сать братїамь 1 Кор 15/6.

Под утицајем народног језика у Н јд броја тысоущи старословенски наставак -и доследно је замењен са -а: Н гласи тисѫща пр. 2 Пет (116б/9, 10), 2 Пет 3/8, тисоуща 2 Пет 3/8. Уз остале бројеве забележени су облици: Н д(ѫ)шь ·ѓ· тисоуще ДА 2/41, ·кѓ· тисѫще 1 Кор 10/8, Г моужь ·ѕ· тисоущьъ ДА 4/4, сед'мь тисоущь моужи Рим 11/4, у којима није дошло ни до какве промене.

Редни бројеви већ у старословенском језику имају, углавном, атрибутску функцију, што условљава употребу одређеног придевског вида.[91] У *Јазачком апостолу* доследно се спроводи српскословенска књижевна норма. У Г јд. м. рода уопштен је наставак -аго: пръваго ДА 20/18, трѣтїаго 2 Кор 12/2, а у Д -омоу: пръвомѫ пр. 1 Сол (289а/7—8), второмѫ пр. 2 Сол (298а/13), Јев 8/7 итд. У ж. роду Г јд гласи пръвїе 1 Тим 5/12 а Д вторѣи Јев 9/3, пръвѣи Јев 9/8. Једини пример А јд м. рода је шсмого 2 Пет 2/5, настао компилацијом књишких и народних облика. А јд ж. рода завршава се једном на -оу: в'тору 2 Кор 1/15, а двапут на -оую: пръвую ДА 12/10, вторую ДА 12/10. У падежима множине нема наставака именичке промене.

Под утицајем народног говора у функцији редног броја јавља се и лексема дроугыи код које не долази до одступања од норме српскословенског језика. Сви случајеви су: А м. рода дроугаго Гал 4/22, дрѫгаго 1 Сол 5/11 (за бића), дроугы ДА 21/1, 20/15 (2 ×) (за ствари), ж. рода дроугоую ДА 13/42.

Општи осврт. Испитивање је показало да су у промени бројева доследне следеће српскословенске иновације: једначење А и Г јд м. рода код броја единь, наставак -ехь у Л броја *три*, форма Н јд тысоущи, завршеци -аго у Г јд и -омоу у Д јд м. рода редних бројева. Једини случај А јд м. рода код редних бројева настао је компилацијом књишких и народних облика (шсмого 2 Пет 2/5). Под утицајем народног језика јавља се форма Л за Г код броја *три*, наставак двојине у Д трѣма 1 Кор 14/27, лексема дроугыи у функцији редног броја и поремећена конгруенција именских речи са бројевима.

---

[90] Облици на -и чести су уз бројеве и речи које значе меру (Александар Белић, *исто*, 77).

[91] Ђорђић, *Старословенски језик*, 131.

ГЛАГОЛИ

Према постојећој литератури, у области конјугације уопштавају се следеће особине: наставак -мы у 1. л. мн презента атематских глагола и глагола имѣти, једначење 2. и 3. л. дв, губљење асигматског аориста и замена супина инфинитивом.[92]

Испитивано је и да ли има спорадично унетих црта из народног језика. При томе треба истаћи да је у српскословенском запажен један специфичан начин понародњавања, без кршења норме. Он се огледа у чешћем избору оног начина грађења појединих облика који је у складу са српским језиком: избор млађег сигматског аориста уместо старијег, чешће грађење футура са помоћним глаголом хотѣти, употреба аориста помоћног глагола бꙑти, уместо оптатива, у грађењу потенцијала.

Анализа је обухватила и партиципе, код којих, у складу са српскословенском нормом, долази до измена у деклинацији.

1. *Презент.* Због морфолошке подударности, облици простог футура и императива са *да* + *презент* анализирани су заједно са презентским облицима.

Код тематских глагола наносе из народног језика налазимо у 2. л. јд: вѣрꙋешь ДА 8/37, идѣшь ДА 25/12. Остали примери чувају норму, као: оуслышиши ДА 25/22, ходиши 3 Јов 1/3, хвалиш|ї| се Рим 2/23, прѣбиваѥшїи Јев 1/11 итд. Осим тога, у 3. л. јд неколико пута изостаје -ть: по|д|(о)ваѥ ДА 3/21, оупо|д|(о)бы се Јак 1/6, оудрьжи 1 Пет 3/10, оутврьди 1 Кор 1/8, воудѣ Фил 4/5, наказꙋѥ пр. 1 Јов (123б/3). У осталим случајевима нема одступања од норме, као по|д|(о)ваѥть ДА 16/30, вꙋ|д|ѥть Јак 1/19, прїидѣть 2 Пет 3/10, ѥвит се 2 Кор 4/11 итд. Губљење -ть срећемо и у два примера 3. л. мн: гл(аго)лю ДА 24/14, не ѡскоудѣю Јев 1/12. У осталим примерима овог лица чува се норма: прїидоуть ДА 3/20, влекꙋть Јак 2/6 итд.

У двојини је наставак за 3. лице изједначен са 2. лицем, као то и захтева српскословенска норма: гл(агола)ѥта ДА 14/19, льжета ДА 14/19, прѣдаета ДА 16/20, воу|д|(ѣ)та ДА 16/36, воудѣта 1 Кор 6/16, вꙋдѣта Еф 5/31, накажета се пр. 1 Тим (303б/17—18), покажета се 1 Тим 1/20. Једном је 3. л. двојине замењено множином: прѣвꙋ[дꙋ]ть 1 Тим 2/15 а двапут једнином: придеть ДА 17/15, възмоуштаеть ДА 16/20.

Нема сажимања у основи треће презентске врсте: разꙋмѣваеши ДА 25/10, разꙋмѣемь пр. 1 Јов (123б/5), не съгрѣшаете 1 Јов 2/1, павлинем' се 2 Кор 5/11, прѣбываеть Јев 13/1 итд.

Присутан је велик број грешака: ѡцѣстит' се ДА 3/19 (2. л. мн), грѣть ДА 13/25 (м. грѣдеть), иоудоу ДА 18/6 (м. идоу), противит се 1 Пет 3/1 (3. л. мн), почиеть 1 Пет 4/14 (м. почиваеть), нѣстат се 2 Пет 3/8 (м. не ѧтаит се), разоумѣи|м| 1 Јов 4/13 (м. разоумѣемь), загради се Рим 3/18 (3. л. мн), прѣвоуши Рим 11/22 (м. прѣвоудеши), възра|д|(о)уѥт се (2. л. мн), могꙋщомоу Фил 4/13 (1 л. јд), нѣ вꙋдѣть Тит 3/14 (3. л. мн).

Атематски глаголи показују следеће стање:

У 1. л. јд глагола ѥсмь једном налазимо ь на месту секундарног полугласа: несьм 1 Кор 9/1. У шест случајева је ту ꙗ: несамь 1 Кор 9/2, 12/15 (2 х),

---

92 Вера Јерковић, *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, 62—63.

несам 1 Кор 9/1, нѣсамь 1 Кор 12/16, нѣса|м| 1 Кор 12/16. Примера без појаве секундарног полугласа је 39. Глагол вѣдѣти у шест случајева 1. л. јд чува архаичан облик вѣдѣ: свѣ|д|ѣ ДА 19/15, ве|д|(ѣ) ДА 20/25, Фил 1/25, ведѣ ДА 20/29, не вѣдѣ Фил 1/22, веде Јак 1/3. Пет пута је са -мь: оувѣмь ДА 24/22, вѣм Рим 7/18, 15/29, вѣмь Рим 14/14, вѣм' 2 Кор 9/2, вѣмь 2 Кор 12/2.

Глагол ѥсмь у 2. л. јд једном гласи си Рим 11/17, а у 3. л. јд два пута налазимо ѥ Еф 5/17, Јев 10/31.

У 1. л. мн атематских глагола два пута је -мь: ѥсмь ДА 17/28 (2 х). У осталим примерима уопштен је наставак -ми: несми 2 Кор 2/17, ес'ми Јев 12/21, ꙗми 1 Кор 8/8, [не] ꙗми 1 Кор 8/9, вѣми 1 Јов 3/2, 1 Кор 9/12, 2 Сол 3/9 итд., исто и код тематског глагола имѣти: имами 1 Јов 1/7, имамїи Јев 8/1 итд. Једном се среће и -мо: есмо ДА 16/28.

У двојини су изједначени облици за 2. и 3. лице: еста ДА 4/13, 1 Кор 12/21, еста 1 Кор 3/8, ѥста 1 Кор 6/16, ѥ[с]та Гал 4/24. Три пута је двојина замењена множином: не имами 1 Кор 9/6, соуть ДА 16/38, Рим 16/7.

2. *Аорист*. У анализи су посебно праћени глаголи који су аорист могли градити на више начина а посебно наставци оних глагола који су могли имати само један тип аориста.

а) *Сва три типа аориста* имали су глаголи I инфинитивне врсте са основом на сугласник и глаголи II инфинитивне врсте који испред -ноу- имају сугласник. У тексту су присутна сва три типа.

Иако губљење *асигматског аориста* спада у књижевну норму српскословенског језика, у *Јазачком апостолу*, споменику из 16. века, асигматски облик се јавља три пута у 3. л. мн: вьнидоу ДА 1/13, придꙋ ДА 19/32, ѡбрѣтꙋ ДА 24/12.

Старији сигматски аорист посведочен је код следећих глагола: дати, грести, нести. рѣщи и ꙗсти. Сви примери су: 1. л. јд ꙗхь ДА 10/14 рѣхь ДА 11/8, 22/10, рѣхь ДА 22/19, 2 Кор 7/3, 13/2, Јев 10/7, рѣ|х| ДА 26/15, ре|х| Јев 3/10, прѣдахь 1 Кор 11/23, прѣдах 1 Кор 15/3; 1. л. мн. дахѡ|м| 1 Сол 4/2, рѣхѡ|м| 1 Сол 4/6; 2. л. мн. продасте ДА 3/13, принесте ДА 7/42, дасте 1 Кор 14/9; 3. л. мн продаше ДА 7/9, рѣше ДА 1/24, 4/23, 24, 5/29, 6/2, 10/22, 16/20, 17/28, 19/2, 28/21, Јуд 1/4, нареше ДА 11/29, реше ДА 12/15, 19/3, 23/4, 14, нарѣше ДА 15/2, вьдаше ДА 15/30, 2 Кор 8/5, прѣдаше Еф 4/19, вьнеше ДА 7/45; 2. л. дв ѡдаста ДА 5/8, погрѣста 2 Тим 2/18; 3. л. дв рѣста ДА 1/11, 4/19, 16/31, реста ДА 13/46, предаста ДА 14/23, поꙗста ДА 16/25. У примеру привѣ|д|ше ДА 18/12 коректор је додао д, вероватно желећи да старији исправи у млађи сигматски аорист.

Млађи сигматски аорист се веома често јавља: 1. л. јд сьнидохь ДА 7/34, прїидохь ДА 7/29, 20/6, 8, 24/17, 1 Кор 2/1, ѡбрѣтѡ|х| ДА 13/22, обрѣтохь ДА 17/5, вьнидохь ДА 22/11, сведохь ДА 23/28, вьзыдѡ|х| ДА 24/11, привѣдохь ДА 25/26, прїидѡ|х| ДА 27/8, ѡбретохь 1 Јов 1/4, изрѣкох се Рим 1/13, вьз|д|вигох' Рим 9/17, ѡбрѣтох се Рим 10/20, не могохь 1 Кор 3/1, ѿврьгохь 1 Кор 13/11, изидохь 2 Кор 2/13, не прїидохь 2 Кор 1/23, помогох' 2 Кор 6/2, сьблюдохь 2 Кор 11/9, из'бѣгохь 2 Кор 11/33, рѣкохь Гал 2/14, 5/21, вьзыдо|х| Гал 1/17, идохь Гал 1/17, вьзыдохь Гал 1/18, прїидѡхь Гал 1/21, вьзидохь Гал 2/1, вьзидох' Гал 2/2, текѡ|х| Гал 2/2, тѣкѡхь Фил 2/16, навикѡ|х| Фил 4/12, изидѡ|х| Фил 4/15, сьблюдѡ|х| 2 Тим 4/7; 1. л. мн ѡбрѣтохѡ|м| ДА 5/23 (2 х), Рим 5/2, вьнидохѡ|м| ДА 11/2, вьзмогохомь ДА 15/10, ꙗдохѡ|м| ДА

16/11, изыдохѡ|м| ДА 16/13, ѿвѣзохом се ДА 20/6, 13, 21/2, 6, 27/2, придохѡ|м| ДА 20/14, 15, пріидѡ|х|(о)мь ДА 21/1, 28/16, вьлѣзохо|м| ДА 21/6, пріидохѡ|м| ДА 21/8, 28/13 (2 х), 14, прѣгадохѡ|м| ДА 27/4, 7, вьзмогохѡ|м| ДА 27/16, ѿврьгохѡ|м| ДА 27/19, вьнидѡх|м| ДА 28/11, прѣидохѡ|м| 1 Јов 3/14, погрѣвохом' се Рим 6/4, сп(а)|с|охом' се Рим 8/24, ѡблѣкохом се 1 Кор 15/49, достигохѡ|м| 2 Кор 10/14, изнемо|г|(о)хѡ|м| 2 Кор 11/21, рѣкшхѡ|м| Гал 1/9, обрѣтохом се Гал 3/17, достигохѡ|м| Фил 3/16, гадохо|м| 2 Сол 3/8, не вьнесохѡ|м| 1 Тим 6/7; 2. л. мн ѿврьгосте се ДА 3/13, 14, пріидосте ДА 10/21, ѡблѣкостѣ сѣ Гал 3/27, процавтостѣ Фил 4/10; 3. л. мн рѣкоше ДА 2/37, притекоше ДА 3/11, ѿкрѣтоше ДА 5/10, 19/19, 24/18, 25/18, 27/28, изнесоше ДА 5/10, погрѣвоше ДА 5/10, вьнидоше ДА 5/21, 2 Јов 1/7, не ѡкрѣтоше ДА 5/22, разидош се ДА 5/36, разыдоше се ДА 5/37, привѣдоше ДА 6/12, 20/12, 25/23, прѣнесоше ДА 7/16, вьзраст|о|ше ДА 7/17, ѿврьгоше се ДА 7/35, заткоше ДА 7/57, вьвѣдоше ДА 9/8, ѿпадоше ДА 9/18, свѣдоше ДА 9/30, вьзвѣдоше ДА 9/39, вьзидоше ДА 10/4, идоше ДА 10/23, 13/43, вьнидоше ДА 10/24, оужасоше се ДА 10/44, 12/16, пріидоше ДА 11/12, 13/13, 14/19, 17/7, 13, 20/18, 28/23, Гал 2/12, придоше ДА 10/19, 12/20, сьнидоше ДА 11/27, ѿврьзоше се ДА 12/10, 16/26, испадоше ДА 12/7, вьз|д|вигоше ДА 13/50, 14/2, 11, 22/22, сьныдоше ДА 14/11, извлекоше ДА 14/19, сьнидоше ДА 15/30, влѣкоше ДА 16/19, вьврьгоше ДА 16/23, вѣдоше ДА 17/15, 19, 23/31, изидоше ДА 17/15, 28/15, 1 Јов 2/19, 4/2, 3 Јов 1/7, Јев 11/15, нападоше ДА 18/12, Рим 15/3, изѣгоше ДА 19/16, протегоше ДА 22/25, обрѣтоше ДА 24/20, 27/28, почтоше ДА 28/10, ѿидоше ДА 28/29, погадоше Јак 5/2, не врѣгоше 1 Пет 2/7, сп(а)|с|ош се 1 Пет 3/20, ѯсьпоше 2 Пет 3/4, погибоше Јуд 1/11, початоше Рим 1/25, раж|д|егоше се Рим 1/27, рекоше Рим 3/8, постигоше Рим 9/30, прѣт'коше се Рим 9/32, проидоше 1 Кор 10/1, Јев 11/29, 37, гадоше 1 Кор 10/3, седоше 1 Кор 10/7, падоше 1 Кор 10/8, Јев 3/17, 11/30, погыбоше 1 Кор 10/10, 15/18, достигоше 1 Кор 10/11, мимоидоше 2 Кор 5/17, ѿврьзоше |с|(ѥ) 2 Кор 6/11, привьнидоше Гал 2/4, ѿврьгош се 1 Тим 5/12, не вьнидоше Јев 4/6, истопоше Јев 11/29, вьз'могоше Јев 11/34, ѿрѣкоше |с|(ѥ) Јев 12/19, 28; 3. л. дв пріидоста ДА 4/23, 12/10, 13/51, 14/24, 17/1, пріидоста ДА 8/36, вьзидоста 8/39, слѣзоста ДА 8/38, прѣидоста ДА 12/10, 16/6, сьнидоста ДА 13/4, 14/25, 16/8, 18/5, гадоста ДА 13/4, обрѣтоста ДА 13/6, седоста ДА 13/14, вьнидоста ДА 14/1, 16/40, прѣвѣгоста ДА 14/6, ѿвѣзоста ДА 14/26, изидоста ДА 16/40, идоста ДА 17/10, привѣдоста ДА 19/37, придоста ДА 25/13. Наставци за 2. и 3. л. дв су изједначени. У случају вьзише ДА 1/13 писар је грешком изоставио до.

У целини гледано, можемо рећи да *Јазачки апостол* показује извесну архаичност у погледу избора грађења аориста. Све три лексеме које имају асигматски аорист граде и млађи сигматски. Само старији сигматски тип граде дати и грести. Овај се тип много чешће потврђује и код рѣци. Глаголи нести и гасти у подједнаком броју примера имају и старији и млађи сигматски аорист.

б) *Глаголи који су имали само један тип грађења аориста* у погледу наставака чувају старије стање.

Наставак-сть у 3. л. јд глагола бьіти, дати и гасти чува се у свим примерима. Најчешће се јавља бьіти (прѣбьіти), али ни дати (вьздати, подати, продати, прѣдати) није ретко. Илустрације ради, навешћемо неколико случајева ова два глагола: прѣбысть пр. ДА (3а/18), бысть ДА 7/20, Јуд 1/3, бы|с|(ть) Јак 2/11, да|с|(ть) ДА 27/24, подасть 1 Пет 4/11, прѣдасть Рим 1/28, дасть Еф 1/17 итд. Глагол гасти је виђен само једнсм: гасть ДА 11/3.

Наставак-ть је у 3. л. јд двапут изостављен: прїиѥ ДА 8/14, не прие ДА 28/5. У осталим случајевима глагола са једносложном основом на вокал *е* (< *ę*), *ě* наставак -ть се чува: начеть ДА 1/1, 18/26, 24/2, 27/35, 2 Кор 8/6, вьзет се ДА 1/9, 8/33, 10/16, по|д|ет ДА 1/9, оумрѣть ДА 2/29, 7/15, Рим 5/6, 7, 8, 6/10, 14/9, 1 Кор 8/11, 15/3, 2 Кор 5/14, 15, Гал 2/21, 1 Сол 4/14, клѣт се ДА 2/30, 7/17, Јев 3/18, 7/21, не ѹмрѣть Рим 6/10, вьзеть ДА 7/21, прїѥть ДА 7/38, 2 Кор 8/17, изет ДА 12/11, прїеть ДА 17/7, 1 Кор 11/23, ѿтѣть ДА 24/7, прїиѥть ДА 24/27, приеть ДА 28/15, пр. 2 Тим (315б/12), распѣть Гал 3/1, не оумрѣть Рим 6/9, 10, оумрѣ|т| Рим 14/15.

У двојини се морфолошки једначе наставци за 2. и 3. лице, као: оутврьдиста се ДА 3/7, оутешиста ДА 16/40, сказаста ДА 18/26, послоужиста ДА 20/34, протївиста сѣ 2 Тим 3/8 итд.

Примера са неизмењеном сигмом нема:[93] 1. л. јд наче|х| ДА 11/15, прїиѥ|х| ДА 20/24, прїѥхь 2 Кор 12/16, по|д|ѥхь 2 Тим 3/11, клѣх се Јев 3/11, клѣх|с|е Јев 4/3; 1. л. мн. прїехѡ|м| ДА 28/21, приехомь Рим 5/11, приехѡ|м| 1 Кор 2/12; 3. л. мн начеше ДА 2/4, 19/13, прїиеше ДА 8/14, приеше ДА 10/47, 11/1, 28/2, приѥше ДА 17/11, 2 Сол 3/6, прїеше пр. 1 Сол (289б/13), Јев 11/35, 36, не приеше 2 Сол 2/10, не прїеше Јев 11/39.

У тексту је примећено једно одступање које се веома често понавља — изостављање -е у наставку за 3. л. множине, али само ако му следи се. Ова би се појава могла тумачити као погрешно разрешење скраћеног писања типа ꙗвишѐ. Списак примера износимо у целини: вьзвратиш се ДА 1/12, ꙗвиш се ДА 2/3, испльниш се ДА 3/10, пооучиш се ДА 4/25, прилепиш се ДА 5/36, разидош се ДА 5/36, спо|д|(о)быш се ДА 5/41, оумножиш се ДА 7/17, вьзеш се ДА 11/10, обратиш се ДА 11/21, приложиш се ДА 17/4, кр|с|тиш се ДА 19/5, оустрьмиш се ДА 19/29, сьбраш се ДА 21/18, изливаш се ДА 22/20, разбываш се ДА 27/41, вьзвѣстиш се 1 Пет 1/12, присадиш се пр. Рим (143а/13—14), ѡкамѣниш се Рим 11/7, ѿломиш се Рим 11/19, 20, противиш се Рим 11/31, причестиш се Рим 15/27, кр|с|тиш се 1 Кор 10/2, сьдѣꙗш се 2 Кор 12/12, пѣчаш|е| се пр. Еф (257а/1) (надредно е додао је редактор), сьз|д|аш се Кол 1/16, наѹчиш се пр. 2 Сол (299а/7), сьвратиш се 1 Тим 5/15, ѿвратиш се пр. 2 Тим (315б/8—9), 2 Тим 1/15, разв|р|ащ'ш се пр. 2 Тим (315б/18—19).

Писар је начинио и неколико грешака: про|п|(о)вѣдасте ДА 15/36 (1. л. дв), изагнаше ДА 18/1 (3. л. јд) овѣз'ше се ДА 18/21 (3. л. јд) противити се Гал 5/17 (2. л. дв) общевь се Фил 4/15 (3. л. јд) почише Флм 1/7 (м. починоуше), прїѥте Гал 4/14 (м. прїѥсте).

3. *Имперфекат*, У наставцима за грађење имперфекта нема много неправилности. Једном је у 3. л. мн додато -ть: вьпрашахоуть ДА 1/6. Овакво додавање забележено је и у Вукановом јеванђељу.[94] Изостављање -е у 3. л. јд, веома често у 3. л. мн аориста, виђено је у: приближаш се ДА 7/17, крѣплꙗш се ДА 12/15, не вмѣнꙗш се Рим 5/13.

Глагол быти је посебно праћен због два могућа начина грађења, краћег, аорисног, и дужег, имперфекатског. У тексту су присутне следеће форме: 1. л.

---

[93] Примери глагола нести, грести и ꙗсти дати су код изношења старијег сигматског аориста, тако да су из овог списка изостављени.

[94] Ксенија Минчић, *Лични глаголски облици у Вукановом јеванђељу*, Прилози проучавању језика, Нови Сад 1984, књ. 20, 90—91.

јд једном гласи бѣꙗхь ДА 11/11 а 8 пута бѣхь за које се, због сажимања, не може рећи којем типу грађења припада; 2. л. јд није потврђено; у 3. л. јд преовладава бѣ ДА 1/17, 1 Јов 1/3, 2 Кор 5/19, Јев 11/38 итд. (око 60 пута), али се среће и бешѣ ДА 11/24 (II писар), бѣше ДА 28/7 пр. Рим (140б/17, 142б/16), Гал 2/6, Фил 2/26 и са несажетом основом бѣꙗше ДА 1/15, 19/7, 27/37, бѣаше ДА 21/3; 1. л. мн има само облик бѣхомь; 2. л. мн. бѣсте; у 3. л. мн налазимо бѣхоу (7 пута) и са несажетом основом бѣꙗхоу (28 пута); једини примери двојине су у 3. л.: бѣста ДА 4/13, 14/3.

У тексту *Јазачкої апостола* сажимање имперфекатске основе није доследно, што се одражава и у читању. Нестегнута -аа- основа се среће три пута: исхож|д|аахоу ДА 8/7, гл(агол)аахꙋ ДА 28/6, ж|д|ааше Јев 11/10. Сажетих примера је око 230, као: бывахоу ДА 2/43, проповѣдахоу ДА 4/2, не можахоу ДА 20/17, поминахоу Јев 11/15 итд.

Код глагола са -ѣа- пред личним наставком нешто су чешћи несажети облици (28 примера), као: имѣахоу ДА 2/44, видѣаше ДА 9/8, хотеꙗше ДА 12/6, имѣꙗше Јев 9/1 итд. Контракција је присутна у 23 случаја, као: идѣхѡ|м| ДА 21/5, хотехь ДА 25/22, имѣхꙋ пр. Еф (256а/17).

4. *Перфекат.* У једном броју примера запажено је изостављање помоћног глагола у 3. л. једнине. У грађењу партиципа перфекта нема иновација. У једнини он је, углавном, у мушком роду, ређе и у женском. У множини се јавља само у м. роду. У једном случају постојао је услов за развој секундарног полугласа, али он није написан. Сви примери су: 2. л. јд сказал' ѥси ДА 2/28, пришль ѥси ДА 21/22, прицѣпил' се ѥси Рим 11/17, присадил' се ѳси Рим 11/24, неси прїѥль 1 Кор 4/7, прїѥль ѥси 1 Кор 4/7, нарѣкль се ѳси 1 Кор 7/21, ѿрѣшил' се еси 1 Кор 7/27, не сьгрѣшиль вси 1 Кор 7/28, вьш'ль ѥс|и| Еф 4/8, плѣниль ѥси Еф 4/8, приѥль ѥси Еф 4/8, ноучил' се ѳси 2 Тим 3/14, вьзлюбиль ѥси Јев 1/9, вьзненавидѣль ѥси Јев 1/9, оумалиль ѥси Јев 2/7, вѣнчаль ѳси Јев 2/7, покориль ѥси Јев 2/8, нѣвьсхотѣль ѥси Јев 10/5, нѣбл(а)говолиль ѳси Јев 10/6; 3. л. јд заповѣдаль ДА 1/2, изабраль ДА 1/2, кр|с|т[и]ль ДА 1/5, сьтвориль ДА 2/22, вьскрѣ|с|силь ДА 2/24, 36, вьскрѣсиль ДА 2/32, 3/15, 4/10, оутврьдиль ДА 3/16, ѡчистиль ДА 10/15, ѡчисти|л| ДА 11/9, кр|с|тиль ДА 11/16, вьскрѣси|л| ДА 13/37, посрамаль Кол 2/15, писаль ѥ|с|(ть) пр. ДА (1а/5), обыталь ѥсть ДА 10/6, ѥ|с|(ть) виталь ДА 10/18, 32, вьскрѣсиль ДА 13/34, поставиль ѥ|с|(ть) ДА 17/31, вьвѣль ѥ|с|(ть) ДА 21/29, сьтвор(и)|л|ь ѥ|с|(ть) ДА 21/33, хѡдиль ѥ|с|(ть) 1 Јов 2/6, сьтвориль ѥ|с|(ть) 1 Јов 5/10, раз|д|елиль ѥ|с|(ть) Рим 12/3, не сьгрешїла ѥ|с|(ть) 1 Кор 7/28, рас'сꙋдиль ѥ|с|(ть) 1 Кор 7/37, гл(агол)ал ѥ|с|(ть) пр. 2 Кор (219а/4), ѡживиль ѥ|с|(ть) Кол 2/13, искоусил' ѥ|с|(ть) 1 Сол 3/5, вьспитела ѥ|с|(ть) 1 Тим 5/10, даль ѥ|с|(ть) Јев 7/9; 1. л. мн пришли ѥсмїи ДА 10/33, заклѣли се ѳсми ДА 23/14; 2. л. мн не могли ѥсте ДА 13/39, приѥли ѥсте ДА 19/2, послꙋшли ѥстѣ 2 Кор 2/9 (lapsus calami); 3. л. мн сьвѣщали соуть ДА 23/20.

5. *Плусквамперфекат.* Јавља се ретко: 3. л. јд дошль бѣ ДА 1/17, не бѣ напаль ДА 8/16, ходиль бѣ ДА 14/8, бѣ сьбраль ДА 19/25, бѣ пов(ѣ)лѣ|л| ДА 20/13, бѣ свѣзаль ДА 22/29, бѣ пришль ДА 27/9; 3. л. мн стѣжали бѣꙗхоу ДА 4/34, бѣꙗхоу видѣли ДА 21/29.

Помоћни глагол је у 3. л. једнине увек у краћем облику а у 3. л. множине са имперфекатским наставцима и несажетом основом. Ни у једном примеру партиципа перфекта нема услова за развијање секундарног полугласа.

6. *Презентски облици од* имѣти, хотѣти *и* начети + *инфинитив.*[95] Најзаступљеније су конструкције са глаголом хотѣти: 1. л. јд не хощоу быти ДА 18/15, не хощоу писати 3 Јов 3/13, помѣноути хощѕ Јуд 1/5, не хощѕ неразоумѣвати Рим 1/13, хощѕ быти Рим 16/19, 1 Кор 7/32, не хощѕ невє|д|(є)ти 1 Кор 10/1, не хощѕ выти 1 Кор 10/20, хощѕ вѣдѣти 1 Кор 11/3, не хощѕ неразѕмѣти 1 Кор 12/1, хощѕ гл(агол)ати 1 Кор 14/5, 19, не хощѕ видѣти 1 Кор 16/7, не хощѕ неразоумѣвати 2 Кор 1/8, хощѕ оувѣ|д|(ѣ)ти Гал 3/2, разоу|мѣ|ти хощоу Фил 1/12, хощоу вѣ|д|(ѣ)ти Кол 2/1, не хощоу невє|д|(ѣ)ти 1 Сол 4/13, хощѕ извѣщати Тит 3/8; 2. л. јд оувыти хощеши ДА 7/28, хощеши ли разоумети Јак 2/20, хощеши ли не боіати се Рим 13/3; 3. л. јд хощеть быти ДА 2/12, 27/10, пр. 2 Тим (316а/14—15), хощеть гла(гола)ти ДА 17/18, хоще|т| быти ДА 17/21, хощеть соудитї ДА 17/31, хощеть проповедати ДА 26/23, хощеть вьмѣнити се Рим 4/24, хощеть посаг'ноути 1 Кор 7/39, не хощеть дѣлати 2 Сол 3/10, хощеть свѣ|д|(ѣ)тѣл'ствовати пр. 2 Тим (316а/15—16); 1 л. мн хощем разѕмети ДА 17/20, не хощемь сьвлещи се 2 Кор 5/4, хоще|м| скрьвети 1 Сол 3/4, не хощем' невє|д|(ѣ)ти 1 Сол 4/13; 2. л. мн хощете нанѣсти ДА 5/28, хощете сътворити ДА 5/35, 22/26, хощете приѥти Јак 2/12, хощете оумрѣти Рим 8/13, хощете ходити 1 Кор 10/27; 3. л. мн хотеть свѣ|д|(ѣ)тел'ствовати ДА 26/5, хотеть прострѣти ДА 27/30, наоучити се хотеть 1 Кор 14/35, хотеть бл(а)голичити се Гал 6/12, хотеть обрѣзовати сѣ Гал 6/13, посагати хотѣть 1 Тим 5/11.

Спојеви са глаголом имѣти су: 1. л. јд писати не имамь ДА 25/26, не имамь ѣсти 1 Кор 8/13, 9/14, и пити 1 Кор 9/4, не имамь водити 1 Кор 9/5; 2. л. јд имаши сказати ДА 23/19; 3. л. јд имат' сказати ДА 23/17, не имат наслѣдовати Гал 4/30, имать подати Еф 4/28; 2. л. мн не имате видѣти ДА 28/26, не имате разѕмѣти ДА 28/26, не имате ѣсти 1 Кор 11/22, и пити 1 Кор 11/22, разѕмѣти иматѣ 2 Кор 13/6, не имате писати 1 Сол 5/1; 3. л. мн ходити имѫть пр. 2 Пет (116б/1). У примеру не имами недѣлати 1 Кор 9/6 употребљено је 1. л. множине уместо 1. л. двојине.

Сви случајеви са глаголом начети су: 1. л. јд не нач'нѫ стрăшити 2 Кор 10/9; 3. л. јд начеть бесодовати ДА 24/2; 1. л. мн ходити начне|м| Рим 6/4; 3. л. мн имети начнѫть 1 Кор 7/28.

У вьзвигноути и посадитї ДА 2/30 изостављен је помоћни глагол.

Са глаголом хотѣти нађено је 50 примера, од тога 13 са свршеним глаголима, 23 са несвршеним и 14 са двовидским глаголима быти, видѣти и разоумѣти. Однос *са негацијом: без негације* код свршених глагола је 1 : 12, код несвршених 8 : 15 и код двовидских 4 : 10.

Од 17 конструкција са глаголом имѣти са свршеним глаголима су 3, са несвршеним 11 и 3 са двовидским глаголима видѣти и разоумѣти. Код свршених глагола нема негације, код несвршених је однос 10:1, а код двовидских 2:1.

Глагол начети се јавља свега 4 пута, само уз имперфективне глаголе, од чега једном са негацијом.

Оваква ситуација у којој је глагол хотѣти три пута чешћи него имѣти указује на утицај народног језика у грађењу футура. У погледу вида не постоји доследност. Уз имѣти и хотѣти упоредо се јављају и имперфективни и перфективни глаголи. Иновација у грађењу помоћних глагола нема.

---

[95] Јасмина Грковић, *Глаголски вид и грађење футура у Јеванђељу из Мркшине цркве*, Прилози проучавању језика, Нови Сад 1982, књ. 18, 99—107.

7. *Императив.* Изузев примера **не кльните се** Јак 5/12 и **не кльнитѣ** Рим 12/14 у императиву нема одступања у основи тематских глагола. Нема ни иновација у погледу наставака.

Атематски глаголи у 2. л. јд доследно гласе: **даж|д|ь** ДА 4/29, **даж|д|ь** ДА 10/14. 11/7, **w҃даж|д|ь** ДА 21/24, **прѣдаж|д|ь** 2 Тим 2/2.

Глагол **быти** у 3. л. јд два пута задржава старији облик **боудѣ** ДА 2/14, Јак 5/12.

Двојина је забележена у: **г(лаго)лита** ДА 13/15, **пом(о)лита се** ДА 8/24, **идѣта** ДА 16/36, Јак 2/16, **насиціаита се** Јак 2/16, **горѣита се** Јак 2/16.

У случају **ре|ч|(є)ши** ДА 23/5 налазимо облик 2. л. јд презента уместо истог лица императива. Погрешно је написан и пример **славитите** Рим 15/6 (2. л. мн).

8. *Потенцијал.* Потенцијал се гради само на један начин — са аористом помоћног глагола **быти**. Нема иновација у погледу наставака помоћног глагола. Секундарни полуглас није забележен у једином примеру партиципа у којем је постојао услов за његов развитак. Списак свих пронађених случајева је: 1. л. јд **мо(ли)л' бы|х|** ДА 26/29, **оугаж|д|аль быхь** Гал 1/10, **не быхь быль** Гал 1/10; 3. л. јд **бы [была]** ДА 18/14, **бы|х| послоуша|л|** ДА 18/14, **бы было** ДА 20/16, Јев 7/11, **не бы нарекль** ДА 26/32, **не би wставиль** Рим 9/29, **бы била** Гал 3/21, **бы была** Гал 4/15, **бы покоиль** Јев. 4/8, **не бы г(лаго)лаль** Јев 4/8, **в[ ] быль** Јев 8/4, **би быль** Јев 8/4, 7, **не бы искало се** Јев 8/7; 1. л. мн **были быхw|м|** Рим 9/29, **оупо|д|(о)были се быхм|w|** Рим 9/29, **быхw|м| рас'сѫж|д|али** 1 Кор 11/31, **не быхw|м| били** 1 Кор 11/31; 2. л. мн **вистѣ прїємали** 2 Кор 11/1, **бысте прїели** 2 Кор 11/4, **дали быстѣ** Гал 4/15; 3 л. мн **быше разоумѣли** 1 Кор 2/8, **не быше распѣли** 1 Кор 2/8, **више были** Јев 8/11 (III писар), **не быше прѣстали** Јев 10/2, **имѣли быше** Јев 11/15.

9. *Футур егзактни.* Потврђен је једном, у 3. л. јд **боудеть сътворила** Јак 5/15.

10. *Супин.* Већ у старословенским текстовима супин се замењује инфинитивом или намерном реченицом. У српскословенском језику он потпуно ишчезава. У складу са књижевном нормом, у *Апостолу из 1541. године* нема примера супина, а у конструкцијама које омогућују његову употребу налазимо инфинитив: **приступи слышати** ДА 12/13, **придоста цѣловати** ДА 25/13, **вьзыдохь съглѣдати** Гал 1/18, **вьнидѣ іавїтї сѣ** Јев 9/24 итд.

11. *Партицији.* Мада се у народном језику од најранијих времена губе партиципи као посебне морфолошко-синтаксичке категорије,[96] српскословенски језик задржава старословенски начин употребе партиципа. Међутим, у складу са нормом редакцијског језика долази до измена у области деклинације. У *Апостолу из 1541. године* партиципи се употребљавају изузетно много, скоро као лични глаголски облици. Стога нећемо наводити све примере њихове правилне старословенске употребе него ћемо се задржати на категоријама које се у српскословенском уопштавају као норма. Са друге стране, пратићемо присуство облика са наставком **-є** или **-и** који не конгруирају са речју уз коју

---

[96] Александар Белић, *Историја српскохрватског језика, књ.* II, *св. 2: Речи са конјугацијом*, Београд 1962, 188—199; Александар Младеновић, *Елементи историје српскохрватског језика*, 425.

партицини стоје и погрешно употребљене облике до којих долази због неразумевања партицинских конструкција.

а) *Партицин презента активни.* Код глагола који са *јери* граде Н јд. м. рода двапут налазимо *е*: имѣ Гал 4/22, веде Јак 1/3, и у одређеном виду: имѣи 1 Јов 3/3, не имѣи 1 Јов 5/12. Употреба форми са -е уместо -и среће се у канону.[97] Оба ова глагола имају и -и: ими Фил 1/23 (5 примера), вѣди 2 Пет 1/14 (14 примера). Облици свѣзаѥ ДА 22/4 и рикаѥ 1 Пет 5/8 грађени су од инфинитивне основе на *-а-*. Овакви облици су били продуктивни нарочито у 16. веку.[98] Неколико пута је употребљен акузатив: оцѣщь се ДА 21/16, Кол 2/14, запрѣщь ДА 23/30, ѡчищь Еф 5/26, што је познато и у старословенском језику.[99]

Аналогијом према придевима у Н ж. рода унет је наставак -а: соущаа ДА 11/1, соуща Фил 4/21, 1 Тим 5/5. Остали примери имају -и: невѣдоущїи ДА 5/7, вьстающи пр. 1 Кор (181б/12—13), имоущи Гал 4/27, или, у одређеном виду, -иꙗ: соущїа ДА 5/17, пїтѣющїа се 1 Тим 5/6 итд.

У Г м. рода у одређеном виду усвојен је наставак -аго: живоущаго ДА 1/20, грѣдоущаго Рим 5/15, призивающаго Рим 9/12 итд. Исто налазимо и у јединoм случају одређеног вида ср. рода: соущаго Кол 1/5—6.

У одређеном виду Д м. рода једном се јавља стригоущоумоу ДА 8/32. У осталим случајевима уопштен је српскословенски наставак -омоу: соущомꙋ ДА 7/2, вѣдоущомоу Јак 4/17, имоущомꙋ 1 Пет 4/4, дѣлающомоу Рим 4/4, испльнꙗющомꙋ Еф 1/23. Под утицајем тврде придевске промене је један пример ж. рода: хотещеи 1 Пет 5/1. Осим тога налазимо и хотѣщои Рим 8/18, г(лаго)лющои Јев 12/24. Остали случајеви чувају канонско стање: свѣдоущи ДА 5/2, соущїи ДА 9/38 итд.

Три пута А м. рода није изједначен са Г када се ради о бићу: г(лаго)лющь ДА 6/14, 22/18, чтоущь ДА 8/30. Остали примери оба вида поштују норму књижевног језика: стоеща ДА 7/55, соуща ДА 28/6, непонашающа Јак 1/5, носещаго Јак 2/3, разан'ствоующаго Јев 12/20 итд.

Н мн м. рода, поред правилно грађених облика неодређеног вида на -е и одређеног вида на -еи, има и форме на -и: соущи пр. ДА (3а/10), Јев 13/23, живоущи ДА 9/35, боѥщїи се ДА 13/26, жїивоущї ДА 13/27, прѣ|д|стоещи ДА 23/4, сꙋщї Рим 8/5, соущїи Рим 9/6, Кол 4/11, 2 Тим 2/10, невѣрꙋющи Рим 10/3, сꙋщи Тит 3/15. Овај завршетак, унет из придевске промене, среће се и у канонским текстовима.[100] У примерима сьмирающ се Рим 12/18, сьходѣщ се 1 Кор 11/33 наилазимо на погрешно разрешење скраћеног писања, већ примећено у 3. л. мн аориста и 3. л. јд имперфекта.

Г, И и Л мн нису потврђени у неодређеном виду, али је овај вид у Д присутан у великом броју примера: г(лаго)лющем ДА 4/1, тежоущемь ДА 7/26, готовѣщем' ДА 10/10, постещем се ДА 13/2, молещем се ДА 18/20, соуще|м| ДА 19/36, 20/7, пр. Тит (324б/12), проваж|д|ающем' ДА 21/5, прѣбывающем' ДА 21/10, ѿвозещем се ДА 28/10, сꙋщем' пр. Рим (143а/9—10), сꙋщемь пр. Тит (324а/4). Осим тога налазимо соущомь пр. 1 Кор 180б/9—10, са наставком именичке промене. Примера одређеног вида има скоро 140.

---

[97] Ст. М. Куљбакин, *Старословенска граматика*, 128—129.
[98] Александар Белић, *Речи са конјугацијом*, 70.
[99] Николић, *Старословенски језик I*, 201.
[100] Николић, *исто*, 201.

Илустрације ради биће наведено неколико: хотещи|м| 2 Пет 3/5, 3 Јов 1/10, ѡбьходещи|м| пр. Фил (269б/9—10), г(лаго)лющи|м| пр. 1 Тим (303б/14) итд.

У грађењу двојине нема одступања од канона. Сви примери су: Н - А м. род хотеща ДА 3/3, ꙗдоуща ДА 8/36, г(лаго)люща ДА 13/43, 14/14, 18, 2 Тим 2/18, бл(а)говѣствꙋюща ДА 14/7, вьпїюща ДА 14/14, бл(а)говѣщающа ДА 14/15, 15/35, оутврьж|д|ающа ДА 14/22, молеща ДА 14/22, соуща ДА 15/32, 16/20, 37, оучеща ДА 15/35, творѣща ДА 16/25, ср. род слꙋжещи ДА 26/7. Д м. род стезающима се ДА 14/19, г(лаго)лющима ДА 14/19, оучещима ДА 14/18, пребывающима ДА 14/18, исходѣщима ДА 13/42.

Губљење партиципа презента активног. Према научној литератури прилог који је постао од овог партиципа до краја 16. века чешће има завршетак -е него -и.[101] У тексту налазимо следеће случајеве на -е: вь ѡ|н|(и) дны г(лаго)люще ап(о)|с|(то)лѡмь кь лоудѣмь ДА 4/1 (глаголющимь), прихож|д|аше нарѡ|д| . . . приносеще ДА 5/16 (конгр. онь), ѥлико твораше сь ными сꙋще срьна ДА 9/39 (сꙋщи), оток'же ѥтерь прѣꙗхавше нарицающе се клав|д|и ДА 27/16 (нарицающи), такови оупо|д|(о)би се мꙋжꙋ сьматрающе лице бытїа своего вь зрьцалѣ Јак 1/23 (сьматрающоу), томоу прїемлюще нищеѥ пр. 3 Јов (135б/12) (прїемлющоу), неꙋеще видѣвь римлꙗннїи слышеще ѡ нихь и желае техь видѣти пр. Рим (140б/8) (конгр. онь), ѿ д(оу)ховнаго послѣдоующе камѣни 1 Кор 10/4 (послѣдоующаго), кь всеи браты соущеѥ вь македоныи 1 Сол 4/10, троуж|д|аю се по|д|визающе|с|(е) по дѣиствоу ѥго Кол 1/29 (конгр. азь), иже прьвѣѥ сꙋще хоулника и гонитѣлꙗ . . . нь помилованъ бы|х|ь 1 Тим 1/13 (соуща), вь все|м| бл(а)гооугоднѡм биты непрѣрѣковающе Тит 2/9 (непрѣрѣковающимь), им' же ѡбличаѥмь чоув'ст|в|а искоушена имоуще Јев 5/14 (имоущимь), ѿ с(ы)новь лѣввїинь с(ве)щенїѥ прїѥмлюще заповѣдь имоуть Јев 7/5 вьходѣще вь мꙋрь г(лаго)лѥть Јев 10/5 (конгр. онь), ѡгна зависть поꙗсти хотѣще протїв'нїѥ Јев 10/27 (хотѣщи).

Форме са завршетком -и су: аще бо крьвь юн'ча и козлꙗ и пепель юнць кропѣщи ѡскврьнѥнїѥ ѡчищаеть Јев 9/13, тако и ѥзыкь оутвараѥт се . . . скврьнещ|и| вьсе тѣлѡ и опалюющи колѡ рож|д|аства Јак 3/6 (Н јд м. рода), иже ꙗвлють дѣло закона . . . свѣ|д|(ѣ)тел'ствоующи сьвѣсти ихь Рим 2/15 (Г јд ж. рода), аще прїидоу кь ва|м| ѥзикы г(лаго)люши кꙋю вамь пол'зоу сьтвороу 1 Кор 14/6 (Н јд м. рода), сѣѥи и щедѣщи щедѣщї и пожнѥть 2 Кор 9/6 (Н јд м. р.), обѣтованїѥ имѣѥ жизни н(и)нꙗш'нїи и грѣдꙋщїи 1 Тим 4/8 (Г јд ж. рода).

Због несхватања конструкције са партиципом писар је на неким местима погрешно употребио и друге падежне облике: прѣбыше дрьзающе ѡ г(оспод)и све|д|(ѣ)тел'ствꙋющꙋ сло|в|(о) бл(а)г(о)|д|(е)ти своѥѥ и дающоу чю|д|(е)са ДА 14/3 (Л јд м. рода), прѣбы|с|(ть) павль проповѣдꙋю цр|с|твїѥ б(о)жїѥ ДА 28/31 (Н јд м. рода), сьврьши се пїсанїѥ г(лаго)лющїѥ Јак 2/23 (Н јд ср. рода), быти ѥмоу правѣдноу и ѡправ|д|(а)юща соущаго ѿ вѣри і(соу)совїи Рим 3/26 (Д јд м. рода), плѣнꙗщ'ме закѡномь грѣв'нимь соущи|х| вь ꙋдѣхь моихь Рим 7/23 (И јд м. рода), скрьб' ми ѥ|с|(ть) вѣлїа и нѣпрѣстающеи болѣз'нь ср|д|цꙋ моѥмꙋ Рим 9/2 (Н јд ж. рода), быти ми слоужителю . . . с(ве)щен'нствꙋюща Рим 15/16 (Д јд м. рода), быюще имь сьвѣсть нѣмощнѣи сꙋщїи 1 Кор 8/12 (А јд ж. рода) разоумѣваѥмь по силѣ дѣиствꙋющи|м| вь н(а)|с|ь Еф 3/20 (Д јд ж. рода), коласеꙗни хотещоу нѣцїи прѣльстити моудрован'ми пр. Кол (279а/15—16) (3. л. мн аориста), жены . . . сь стидѣнїѥ|м| и цѣломꙋдрїѥмь оукрашаюте себѣ 1 Тим 2/9 (Н мн ж. рода) вьспоминанїѥ прїѥмлѥ твоѥѥ 2 Тим 1/5 (1. л. јд презента), основанїѥ б(о)жїѥ стоить имѣѥи пѣчать сїю 2 Тим 2/19 (Н јд ср. рода).

---

[101] Александар Белић, *Речи са конјугацијом*, 70.

б) *Партиций претерита активни.* Већ у старословенском језику у грађењу партиципа претерита активног од глагола са инфинитивном основом на *-и-* долази до употребе новијих форми на -вь.[102] Примећено је да српскословенски радо користи новији начин, који се слаже са народним језиком. Ово специфично понародњавање није у нескладу са књижевном нормом.[103] У тексту *Апостола из 1541. године* старије облике срећемо у 35 случајева Н јд м. рода, као: вьскочь ДА 3/8, прѣлом|л| ДА 27/35, ѡ|с|тавль 1 Пет 2/21, вьзлюбль 2 Тим 4/10 итд. Новије форме налазимо 29 пута, као: сьтворивь ДА 18/23, оусмотрив' Јак 1/24, прѣпороучивь пр. Кол (280а/13), ходивь пр. 1 Сол (289а/11) итд. У истом падежу ср. и ж. рода нема потврда глагола са основом на *-и-*. Код осталих глагола, како се и очекује, нема одступања у грађењу Н јд сва три рода. Илустрације ради, навешћемо неколико примера: вьставь ДА 9/18, прїиш|д|ь Јев 9/10, бывшеѥ ДА 26/4, падшїи ДА 5/10, познавши ДА 12/14 итд.

У Г јд одређеног вида м. рода уопштен је наставак -аго: приз'вавшаго 2 Пет 1/3, искѹпльшаго 2 Пет 2/1, вьскресив'шаго Рим 4/24 итд. Глаголи на *-и-* у оба вида имају три пута нове форме и четири пута старе.

На једном месту налазимо исправљен наставак -оумоу на -омоу: сьтвор'шомѹ Јев 3/2. Остали случајеви Д јд м. рода одређеног вида доследно имају -омоу: вѣровавшомѹ ДА 4/32, сьтворшомоу Јак 2/13, призвавшомѹ 1 Пет 2/9, сьз|д|ав'шомоу Рим 9/20, прием'шомѹ пр. 1 Кор (181а/7), покор'шомѹ 1 Кор 15/28, оукрѣпльшомѹ 1 Тим 1/12. У сва три рода и оба вида новије форме глагола на *-и-* потврђене су три а старије једанаест пута.

Једначење А са Г доследно је у оба вида м. рода, ако се ради о бићу: рѣкша ДА 10/3, ꙗвльша се 1 Пет 1/20, въстав'ша 2 Тим 2/8, проша|д|ша Јев 4/14, рож|д|ашаго се 1 Јов 5/1, прїем'шаго пр. 1 Кор (180б/4), призвав'шаго Кол 1/12 итд. Код глагола на *-и-* нема нових облика.

У Л јд пажњу привлачи један пример ср. рода са заменичким наставком: бывше|м| ДА 4/22. Остали случајеви овог падежа у м. и ср. роду не одступају од канона: м. род оумрьшїи ДА 25/19, бывшимь ДА 1/16, бывши|м| ДА 26/5, бивши|м| Рим 1/1, ср. род сьз|д|ав'шымь Еф 3/9. Оба примера ж. рода су са заменичким наставком: прорек'шеи 1 Пет 1/10, быв'шеи 2 Кор 1/8.

Глаголи са инфинитивном основом *-и-* и у Н мн м. рода чешће имају старе форме: приложьше се ДА 17/34, ѡставльше 2 Пет 2/15 итд. (31 пример) него нове смотривше 1 Пет 3/2 (5 примера). У осталим падежима множине ситуација је следећа: у Г су два примера старих форми, Д има шест старих и три нова облика, у А су два стара и три нова, а И и Л по једном чувају стари облик. Потврде за ср. и ж. род глагола на *-и-* у множинским падежима не налазимо.

Неодређен вид се среће само у Д м. рода: пом(о)лшем се ДА 4/31, миноувше|м| ДА 5/7, истрьг'шем' се ДА 21/1, постра|д|(а)в'ше|м| 1 Пет 5/10, изведше|м| ДА 19/33, ньчанше|м| пр. Тит (324а/4—5), погорѣв'ше[м] Јев 12/18.

Двојина је једном замењена множином: потрѹдив'ших' се Рим 16/12. У осталим случајевима се чува: Н-А м. р. ѿвѣщав'ша ДА 4/19, быв'ша ДА 4/23, бывша ДА 4/23, 13/4, 5, сьшь|д|ша ДА 8/15, засве|д|(ѣ)тел'ствов|ш|а ДА 8/25,

---

102 Ђорђић, *Старословенски језик*, 169—170; Николић, *Старословенски језик I*, 204—205.

103 Вера Јерковић, *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, 64.

г(лаго)лавша ДА 8/25, пѣшь|д|ша ДА 12/10, 17/1, 16/7, 8, ишь|д|ша ДА 12/10, скон|ч|ав|ш|а ДА 12/25, поимша ДА 12/25, прошь|д|ша ДА 13/6, прѣшь|д|ша ДА 13/14, 14/24, вышь|д|ша ДА 13/14, дрьзноувша ДА 13/46, истрес'ша ДА 13/51, смотрьша ДА 14/6 (2 х), слышавша ДА 14/14, 18/26, растрьзавша ДА 14/14, вл(а)говѣствовавша ДА 14/21, пришь|д|ша ДА 14/27, 15/4, 17/10, наоуч'ша ДА 14/21, г(лаго)лав'ша ДА 14/25, съврав'ша ДА 14/27, сътвор'ша ДА 15/33, възвращаша се ДА 15/36, излез'ша ДА 16/36, шь|д|ша ДА 16/40, видѣвша ДА 16/40, пѣша|д|ша ДА 17/1, оукрад'ша пр. ДА (2а/6), ДА 19/37, хоулеща ДА 19/37; Д м. р. вышь|д|шима ДА 25/23, ср. р. скон|ч|авш|и|ма се ДА 24/27, И м. р. пѣдав'шима ДА 15/26.

Губљење партиципа претерита активног. У тексту није забележено пуно примера на -є који не конгруирају: вышь|д|ше юношѫ швѣтоше ю мьртвоу ДА 5/10 (вышь|д|шимь юношамь), оумльчав'ше вь|с|(ь) нарѡ|д| ДА 15/12 (Н јд. м. рода), о толицѣ нераж|д|аше сп(а)|с|енїе Јев 2/3 (Л јд ср. рода).

Ни такви облици на -и нису чести: гарьм'никь везьгл(а)|с|нь чл(о)в(ѣ)ч|с|-кымь гл(а)|с|ѡ|м| провѣщавши възбраннїи 2 Пет 2/16 (Н јд. м. рода), аще не раз-|д|ѣшит се дрѣвни грѣхь адамовь еже на всевышїи пр. Рим (142б/13) (Н јд. м. рода), вь послоушанїе вѣри вь всѣхь везыцѣхь познав'ши се Рим 14/26 (Г јд ж. рода).

Прилошки је партицип употребљен и у: их'же прочьт'шь възрадоваше се ДА 15/31, вѣрою и сама сар'ра . . . роди поне|ж|(є) вѣрна а нѣпщевавь швѣтов'шаго Јев 11/11.

Због неразумевања партиципских конструкција погрешни су облици: и ѥлико постра|д|а и ѥлико сътворша чю|д|(є)са пр. ДА (1б/4) (конгр. онь), и испльниш се чюда и оужаса ѿ прилоуч'шим се ѥмоу ДА 3/10 (Г мн), пѣложьша се г(лаго)лаахѫ в(ог)а ДА 28/6 (конгр. они), д(оу)хомь сьшь|д|ша д(оу)хомь проповѣда 1 Пет 3/19 (конгр. онь), раз'вѣ покор'шомѫ в|с|ачаскаа 1 Кор 15/27 (Г јд м. рода), павль ап(о)|с|(то)ль . . . сь іс(оусомь) х(ри)|с|(т)омь в(о)гѡ|м| и wцѣмь вьскрѣсив'шомоу Гал 1/1 (И јд м. рода).

в) *Партицип презента пасивни.* Овај партицип који се у народном језику губи, заступљен је у *Јазачком апостолу* веома малим бројем лексема. Падежи једнине доследно поштују српскословенску норму. У одређеном виду Г м. рода је -аго: нарицаемаго ДА 7/58, неви|д|(и)маго Кол 1/15, исто је и у јединому примеру ср. рода: рѣкомаго Еф 2/11.

Само су два случаја одређеног вида Д м. рода, оба на -омоу: овыдїмому ДА 7/24, неви|д|(и)момоу 1 Тим 1/17.

Једначење А са Г ако су у питању бића доследно је и у одређеном и у неодређеном виду: нарицаемаго ДА 1/23, рѣкомаго ДА 10/5, овыдима ДА 7/24, све|д|(ѣ)тельствѣема пр. 3 Јов (135б/4—5) итд.

У множини је форма именске промене сачувана у Д: оувіваемом' ДА 26/10 (м. род), разараемѡ|м| 2 Пет 3/11 (ср. род).

г) *Партицип претерита пасивни.* Једини пример одређеног вида Г јд м. рода је са -аго: възлюблен|н|аго Кол 1/7. У одређеном виду истог падежа ж. рода среће се даннїе Еф 3/7, а у неодређеном је завршетак преузет из народног језика: ѿкрьвѣнньѣ 1 Кор 11/13.

Одређени вид м. рода уопштио је у Д -омоу, као: рє|ч|(є)н'номоу Рим 4/18, показан|о|моу Јев 8/5 итд.

У примеру **съвръшень** Еф 4/13 А јд није изједначен са Г мада се ради о бићу. У осталим случајевима је: **свѣзана** ДА 24/27, **сп(а)|с|ена** ДА 28/4, **исцѣленаго** ДА 4/14, **изавран'наго** Рим 16/13 итд.

Наставке именске промене у множинским падежима налазимо у Г м. рода **свѣ|д|(ѣ)тел'ствованъ** ДА 6/3, Д м. рода **съвранѡ|м|** ДА 20/7, **посланѡ|м|** 1 Пет 2/14, **съжеженѡ|м|** 1 Тим 4/2, **ѡчищен'нѡ|м|** Јев 10/2, **сътворѣн'номь** Јев 12/27, ж. рода **павленамь** Фил 1/13, **порабощен'на|м|** Тит 2/3, Л ж. рода **не въ роукотворѣнахъ цркваx** ДА 7/48, **рѫкотворѣна|х|** ДА 17/24.

Двојина је потврђена у Н м. рода **въвръжѣна** пр. ДА (2б/15—16), **послана** ДА 13/4, **предана** ДА 14/26, **ѿпоущена** ДА 15/33, 16/36, **прїѣта** ДА 15/4, ж. рода **забыен'не** пр. ДА (2б/17), И м. рода **възлюбленикма** ДА 15/25, ж. рода **ѿврьстама** ДА 9/8.

ЗАКЉУЧАК

Анализа фонетских и морфолошких црта *Јазачкої айостола* обухвата само текст главног писара. Секције друга два писара су веома кратке. Четири реда на листу 39а додата су касније, приликом рестаурације оштећеног дела листа, а на листу 343а исписано је невештом руком десет редова у време настанка књиге. Ортографија и језик показују да су обојица писара Срби и да потичу са територије која је знала за замену *јать* са *е* (**оутешаше** ДА 11/23, **преветомь** ДА 11/23, **вешѣ** ДА 11/24; **причестити сѣ** Јев 7/13). Код писара секције на листу 39а налазимо и **а** уместо **ь** у **оусодань** ДА 11/24. У секцији другог писара нема случајева у којима би могло да дође до вокализације полугласа. Одступања од књижевне норме нема.

Језик главног писара одликује се поштовањем норме српскословенског језика. Испитивање фонетских црта показало је да је писар екавац. Многобројни примери одричног облика презента помоћног глагола **ѥсмь** сведоче о доследној замени **ѣ** са **е** и у писаревом народном говору и указују на косовско-ресавску дијалекатску базу. Често је и мешање **ь** и **а** иако је ортографска норма захтевала разликовање њихове употребе. Норма српскословенског језика ниједном није нарушена у погледу чувања вокалног *л*, затим **-ль** на крају речи и слога, заменичког **вьс-**, предлога **въ**, иницијалног **въ-**, **възˇ-/вьс-** и група **чр-**, **чьт-**, **жд** и **щ**.

У области морфологије одступања од књижевне норме има, али нису честа. А јд м. рода за бића није изједначен са Г у: **моужь твои** ДА 5/9, **скот'** ДА 23/24, **дрѣвгь** Кол 3/13, **моужь съвръшень** Еф 4/13, **с(ы)нь** Јев 1/5. Овим примерима би требало припојити и три случаја партиципа презента активног који се, додуше, у народном језику губи али се у српскословенском задржава, и притом подлеже његовој књижевној норми. То су **г(лаго)люшь** ДА 6/14, 22/18 **чтоушь** ДА 8/30. Именице ср. рода ***jo* промене са завршетком **-ие** (**писание**) имају у Л јд отприлике исти број случајева са сажетим наставком **-и** и несажетим **-ии**. Скоро доследно је усвојен наставак **-и** у Л јд основа на ***ū** и консонантске промене. Доследно су спроведене следеће особине: **-емь** у И јд и Д мн и **-ехь** у Л мн именица на ***ĭ** м. и ж. рода и на консонант м. и ср. рода и **-омоу/-емоу** у Д јд придевске промене одређеног вида. Више пута је присутан неодређен вид у Г, Д, И и Л мн придева и сва четири партиципа. Асигматски аорист је забележен у 3. л. мн: **вьнидоу** ДА 1/13, **придѫ** ДА 19/32,

ѡбрѣтꙋ ДА 24/12. У 1. л. мн презента налазимо ѥсмь ДА 17/28 (2 х), док је у осталим примерима атематских глагола уопштено -мы. У 3. л. дв увек је -та. Супин је замењен инфинитивом.

Овакво стање није у складу са оним што се данас зна о српскословенском језику 16. века. Архаичност језика *Јазачкої апостола* указује или на старији предложак или на то да је књига преписана негде ван тадашњих центара српске писмености.

Посебну групу чине иновације наслеђене из старословенског канона, које су у српскословенским текстовима присутне у различитом степену. У *Апостолу из 1541. године* уопштено је -омь и -охь у И јд и Д и Л мн основа на **й*, затим -иѥ у Н мн и -и у Г мн консонантске промене м. рода. Тенденцију ка уопштавању показује и Н јд црквы, любви. Спорадично се јављају следеће старословенске иновације: Н и В мн на -иѥ код именица са номинативним завршетком -инь, -тель и -арь, које се проширује и на именице **jo* -основа, -овь у Г мн **o/*jo* основа, наставак Д **й* промене код именица на **o/*jo* које значе титуле, лична имена, звања, апстрактне појмове, И мн на -ми у **o/*jo* промени, -и у Г јд именица на **ū* и на консонант, форме ж. рода у Н јд компаратива м. рода, проширење основе у Н јд ср. рода компаратива.

У Апостолу је нађена још једна архаична појава, облик вѣдѣ у 1. л. јд презента глагола вѣдѣти.

Под утицајем народног језика код **o/*jo* основа у Л јд налазимо въ ꙋпованїю Тит 1/2 а у Г мн грѣха 1 Пет 4/1, ѳу(ан)|г|(е)лїста 2 Тим 4/5. Наставци меких основа срећу се у **a* промени чак 14 пута (Г јд и Н-А мн на -е, Д и Л јд на -и). У Г јд меке заменичке промене долази до сажимања у моѥ ДА 2/27, твоѥ 1 Тим 4/12. Из народног језика унета је основа *-o-* у И јд ср. рода кои|м| ДА 10/29 и Д мн м. рода некои|м| пр. Јуд (137а/13). У А мн заменице за 3. л. продиру форме Г мн. Тврда заменичка промена има -е у А мн у примерима те ДА 8/1, 9/37 (м. род) и те ДА 20/2 (ж. род). Завршетак -е присутан је и у А мн тврде промене придева у добрѣ пр. Гал (243а/6). У Н мн м. рода компаратива доследно је -и. Пасивни партицип перфекта, који у народном језику постаје трпни придев, у једном случају Г јд ж. рода има -е: ѿкрьвѣннѣ 1 Кол 11/13. У деклинацији активних партиципа презента и перфекта присутни су облици са наставком -е или -и који не конгруирају са речју уз коју партиципи стоје и облици који су због неразумевања партиципских конструкција погрешно употребљени.

Наставак -шь у 2. л. јд презента потврђен је у вѣрꙋешь ДА 8/37 и идѣшь ДА 25/12. Глагол ѥсмь има -мо у 1. л. мн у ѥсмо ДА 16/28, енклитику си Рим 11/17 у 2. л. јд и ѥ Еф 5/17, Јев 10/31 у 3. л. јд. Код осталих глагола неколико пута није написано -ть у 3. л. јд и мн презента и 3. л. јд аориста.

Констатовано је и замењивање двојине множином. Са друге стране, у Д мн два пута налазимо форме двојине: има ДА 5/40, трѣма 1 Кор 14/27. Резултат процеса губљења двојине и једначења Д и И мн су и И мн немощемь Јев 4/15 и И дв наслѣднико|м| Јев 11/9. Сви ови наноси су општештокавски и на основу њих није могуће локализовати рукопис.

Има и неколико локалних црта, међутим, већину налазимо у више данашњих дијалеката: а) замена *јата* са *е* и у 1. л. јд одричног облика помоћног глагола *јесам* присутна је у косовско-ресавском и призренско-тимочком дијалекту; б) од доследно екавске замене *јата* у *Јазачком апостолу* одступа лексема гнѣвь која је увек писана са лигатуром ѥ (гнѥвь), што указује на читање *ѣњев*. Овакав изговор није непознат ни ван јекавског терена. Његово

присуство у косовско-ресавском дијалекту потврђује *Речник* Глише Елезовића; в) трагови аналитичке деклинације огледају се у изједначавању А мн са Н мн у лю|д|їѥ Јев 7/5 и, у складу с тим, у употреби А мн за Н дв оучени|к|(ы) ДА 6/2 у и А мн за Г мн їюдѣѥ 2 Кор 11/24. Аналитички тип деклинације имају данашњи призренско-тимочки говори, али се он преко ових говора уносио и у косовско-ресавски дијалекат. Није искључено да је овај тип деклинације утицао на то да се поремети употреба падежних облика у случајевима као што су Д јд дрѹгь Рим 12/5, і(соу)с Јев 12/24, Г мн ꙁвѣрє Јак 3/7, Д мн людѣ ДА 10/41, за које нема потврда у данашњим дијалектима; г) дативи и локативи једнине типа *жени* одлика су шумадијско-војвођанске и смедеревско-вршачке зоне, али нису непознати ни у косовско-ресавској; д) основе тврде заменичке промене налазимо у деклинацији присвојних придева и то у И јд ср. рода: і|с|(о)ух(ри)|с|(то)вѣмь 1 Пет 1/3, 13, х(ристо)вѣмь Гал 6/12, Јев 11/8, у Г мн аврамовѣхь пр. Гал (243а/19—243б/1) и у Д мн филиповѣмь ДА 8/6, х(ри)|с|(то)вѣмь 1 Пет 4/13. Ову особину имају данашњи источно-херцеговачки, зетски и косовско-ресавски дијалекат; ђ) лична заменица за прво лице у Д мн једном гласи ни. Ову енклитику познају косовско-ресавски и зетско-сјенички говори. Једино би Л јд ж. рода заменица вь всѣ 2 Кор 1/1 и ѡ ваше 1 Пет 1/10 могао нешто сигурније да укаже на косовско-ресавску дијалекатску основицу писаревог народног говора. Присуство једне особине у неколико дијалеката тумачи се у науци тиме што је српска територија у прошлости била изложена јаким миграционим струјањима која су доводила до мешања становништва са различитим дијалекатским типовима. Још увек, нажалост, немамо историјску дијалектологију нити историјске речнике појединих области и говора, који би нам били драгоцена помоћ приликом локализовања споменика. При свему овоме, посебан проблем представља и укрштање језика предлошка и језика писара. Ипак, изложене црте највише упућују на закључак да припадају данашњем косовско-ресавском дијалекту. Стога нема елемената на основу којих бисмо поуздано могли да кажемо да ли је овај апостол преписан у манастиру Јаску.

КСЕНИЈА МИНЧИЋ - ОБРАДОВИЋ

С А Д Р Ж А Ј

КАТАЛОГ

17. Матичин апостол (XIII век) 7
18. Апостол (крај XIV или почетак XV века) 11
19. Апостол (XVI век) 17
20. Јазачки апостол (1541. година) 22
21. Апостол (XVI век) 27

Списак скраћеница које су коришћене у опису водених знакова 31

НАУЧНИ ПРИЛОЗИ

Јасмина Грковић-Мејџор: *Апсолутне инфинитивне конструкције у Матичином апостолу* 35

Катица Шкорић: *Потврде изговора полуиласничког знака у Апостолу РР IV 14 из збирке Библиотеке Матице српске* 40

ЈАЗАЧКИ АПОСТОЛ ИЗ 1541. ГОДИНЕ

Душица Грбић: *Палеографски опис и правопис Јазачког апостола из 1541. године* 47

Ксенија Минчић - Обрадовић: *Језик Јазачког апостола из 1541. године* 97

ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига II

АПОСТОЛИ

Издавач
Библиотека Матице српске
Нови Сад, Ул. Матице српске 1

За издавача
Миро Вуксановић

Технички уредник
Мирјана Јовановић

Корице
Оскар Штефан

Коректура
Аутори

Тираж
600 примерака

ISBN 86—80061—05—0

Штампа
БИГЗ, Београд
1991

CIP — Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

091 : 027.5 (497.113 Novi Sad) (085)
017.1 : 003.349 (497.113 Novi Sad)

ЋИРИЛСКЕ рукописне књиге \ Библиотеке Матице српске. — Нови Сад : Библиотека Матице српске, 1988—. — кн. ; 25 cm.

Кн. 2 : Апостоли / Душица Грбић, Јасмина Грковић-Мејџор, Ксенија Минчић-Обрадовић, Катица Шкорић ; редактор Вера Јерковић ; [опис водених знакова Мирослава Гроздановић-Пајић ; корице Оскар Штефан]. — 1991 (Београд : БИГЗ). — 132 стр., [16] листова с таблама факсимила

ISBN 86-80061-05-0
10332423

1. Грбић, Душица
а) Библиотечки каталози — Библиотека Матице српске — Нови Сад — Ћирилске рукописне књиге
38925

LIBRARY OF THE
MASSACHUSETTS
INSTITUTE OF
TECHNOLOGY